

TURİZMDE MİMARLIK ve KÜLTÜREL MİRAS

EDİTÖRLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ YURDANUR YUMUK - DOÇ. DR. OĞUZ DİKER
PROF. DR. NURAY TÜRKER - PROF. DR. DERMAN KÜÇÜKALTAN

Günümüz insanı rekreasyon, din, iş, kültür, spor vb. amaçlarla seyahat etmektedir. Destinasyonların sahip olduğu kültür, miras ve mimari eserler ziyaretçileri bu destinasyonlara çekmektedir. Erzurum'dan Kula'ya, Göynük'ten Perge'ye pek çok Anadolu kenti önemli bir kültürel miras turizmi potansiyeline sahiptir. Geçmişin nadide mimarlık eserleri olan ve günümüzde de önem ve değerini devam ettiren saraylar, tapınaklar, kiliseler, camiler, geleneksel konutlar, tiyatrolar, köprüler, anıtsal binalar bir destinasyonun tarihini ve kültürünü yansıttıklarından insanların seyahat hareketlerinin önemli birer nedenidirler.

Öte yandan, mimarlık, son yıllarda ünlü mimarlar tarafından tasarlanmış olan çağdaş binaların ve tarihi önemi olan ya da bir yerin geleneksel mimari özelliklerini yansıtan binaların ziyaret edilmesi için organize edilen ve "mimari turizm" olarak adlandırılan bir özel ilgi turizmi türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Mimari eserler, bir yerin tarihi ile ilgili bilgi edinmede önemli birer kaynaktır ve orada yaşayan yerel halkın kültürünü, yaşam biçimini ve ruhunu yansıtır. Günümüzde modern mimarinin (Örneğin Sydney Opera Binası, Gherkin) en iyi örneklerinin ve ikonik yapılarının (Örneğin Ayasofya, Taj Mahal, Sagrada Família vb.) bulunduğu şehirler turistik çekicilik anlamında önemli bir potansiyele sahiptir. Bu bağlamda otellerden müzelere, havalimanlarından kongre ve sergi merkezlerine kadar pek çok binayı turizmin hizmetine sunan turizm mimarisi, turizm sektörü açısından büyük önem taşımaktadır. Kültürel miras, mimarlık ve turizm olgularının kesiştiği bu kitapta kültürel miras turizmi, inanç turizmi, mimari eserler, müzecilik, sakin şehirler vb. konularında pek çok çalışmaya yer verilmiştir.

nobel
AKADEMİK YAYINCILIK

www.nobelyayin.com
nobelyayin | nobelkitap | nobelcocuk | nobelyasam | nobelcocukyayin

TURİZMDE MİMARLIK ve
KÜLTÜREL MİRAS

EDİTÖRLER
DR. ÖĞR. ÜYESİ YURDANUR YUMUK - DOÇ. DR. OĞUZ DİKER
PROF. DR. NURAY TÜRKER - PROF. DR. DERMAN KÜÇÜKALTAN

TURİZMDE MİMARLIK ve KÜLTÜREL MİRAS

EDİTÖRLER

DR. ÖĞR. ÜYESİ YURDANUR YUMUK - DOÇ. DR. OĞUZ DİKER
PROF. DR. NURAY TÜRKER - PROF. DR. DERMAN KÜÇÜKALTAN

TURİZMDE MİMARLIK VE KÜLTÜREL MİRAS

Editörler

Dr. Öğr. Üyesi Yurdanur Yumuk

Doç. Dr. Oğuz Diker

Prof. Dr. Nuray Türker

Prof. Dr. Derman Küçükaltan

TURİZMDE MİMARLIK VE KÜLTÜREL MİRAS

Editörler: Dr. Öğr. Üyesi Yurdanur Yumuk, Doç. Dr. Oğuz Diker,
Prof. Dr. Nuray Türker, Prof. Dr. Derman Küçükaltan

Yayın No.: 3923
Beşeri Bilimler No.: 189
E-ISBN: 978-625-417-438-4
Basım Sayısı: 1. Basım, Aralık 2021

© Copyright 2021, NOBEL AKADEMİK YAYINCILIK EĞİTİM DANIŞMANLIK TİC. LTD. ŞTİ. SERTİFİKA NO.: 40340

Bu baskının bütün hakları Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.ne aittir.
Yayınevinin yazılı izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik ya da
fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Nobel Yayın Grubu, 1984 yılından itibaren ulusal ve 2011 yılından itibaren ise uluslararası düzeyde
düzenli olarak faaliyet yürütmekte ve yayınladığı kitaplar, ulusal ve uluslararası düzeydeki
yükseköğretim kurumları kataloglarında yer almaktadır.

Genel Yayın Yönetmeni: Nevzat Argun -nargun@nobelyayin.com-
Genel Yayın Koordinatörü: Gülfem Dursun -gulfem@nobelyayin.com-

Sayfa Tasarım: Furkan Mülayim -furkan@nobelyayin.com-
Redaksiyon: Seda Polat -sedapolat@nobelyayin.com-
Kapak Tasarım: Melek Sena Kiral -melek@nobelyayin.com-
Görsel Tasarım Uzmanı: Mehtap Yürümez -mehtap@nobelyayin.com-
Baskı Sorumlusu: Yavuz Şahin -yavuz@nobelyayin.com-

Kütüphane Bilgi Kartı

Yumuk, Yurdanur., Diker, Oğuz., Türker, Nuray., Küçükaltan, Derman.
Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras / Yurdanur Yumuk, Oğuz Diker, Nuray Türker, Derman Küçükaltan
1. Basım, XII + 346 s., 16x23,5 cm. Kaynakça var, dizin yok.
E-ISBN: 978-625-417-438-4
1. Kültürel Miras 2. Mimarlık 3. Turizm

Genel Dağıtım

ATLAS AKADEMİK BASIM YAYIN DAĞITIM TİC. LTD. ŞTİ.

Adres: Bahçekapı Mh. 2465 Sk. Oto Sanayi Sitesi No:7 Bodrum Kat, Şaşmaz/ANKARA
Telefon: +90 312 278 50 77 - **Faks:** 0 312 278 21 65 - **Sipariş:** siparis@nobelyayin.com-
E-Satış: www.nobelkitap.com - esatis@nobelkitap.com / www.atlaskitap.com - info@atlaskitap.com
Dağıtım ve Satış Noktaları: Alfa Basım Dağıtım, Arasta, Arkadaş Kitabevi, D&R Mağazaları, Dost Dağıtım,
Ekip Dağıtım, Kida Dağıtım, Kitapsan, Nezhin Kitabevleri, Pandora, Prefix, Remzi Kitabevleri

ÖN SÖZ

Ortak bir geçmişi paylaşan toplumların somut ve somut olmayan kültürel değerleri aynı zamanda söz konusu toplumlara ortak bir kimlik de kazandırmaktadır. Türk kimliğinin önemli unsurları olan ebru, çini ve minyatür sanatı gibi el sanatlarımız; keşkek ve Türk Kahvesi gibi mutfak kültürü öğelerimiz; efsanelerimiz ve festivallerimiz somut olmayan kültürel mirasımız iken Efes, Hieropolis ve Ani gibi arkeolojik sit alanlarımız, camilerimiz ve geleneksel Türk-Osmanlı mimarisinin eşsiz örneklerine ev sahipliği yapan şehirlerimiz de somut kültürel miras öğeleridir. Ülkemizin pek çok tarihî kenti ve üniversitemize de ev sahipliği yapan Safranbolu bu zengin kültürel mirasın en önemli örneklerini sunmaktadırlar.

Geleneksel Türk evlerinin kent ölçeğinde korunduğu Safranbolu, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) tarafından 1994 yılında koruma altına alınmış olup sadece tarihî ve kültürel değerleriyle değil aynı zamanda doğal güzellikleriyle de çok sayıda yerli ve yabancı ziyaretçiyi kendine çekmektedir. 18. ve 19. yüzyıllara ait tipik Osmanlı mimarisi özellikleri gösteren evleri ve konakları başta olmak üzere, cami, han, müze ve saat kulesini de kapsayan tüm mimari eserler kentin bir kültür turizmi destinasyonu olarak zihinlerde yer edinmesine neden olmuştur. Safranbolu özelinde anlatmaya çalıştığımız kültürel miras ve mimarlık olgusu kültürel miras turizmi açısından da üzerinde durulması gereken bir konudur. Erzurum'dan Kula'ya Göynük'ten Perge'ye pek çok Anadolu kenti önemli bir kültürel miras turizmi potansiyeline sahiptir. Bu kentler sahip oldukları bu değerler sebebiyle hem yerli hem de yabancı turistlerin ziyaret ettiği şehirler hâline gelmişlerdir. Bu bağlamda bu eserlerin korunması ve sürdürülebilirliği ile bu değerlerden ülkemize gelir kazandıracak şekilde turizm amaçlı olarak yararlanılması büyük önem arz etmektedir.

Mimarinin turizm sektörü açısından önemi dikkate alındığında turizm mimarlığı olarak adlandırılan bir alan ortaya çıkmıştır. Bugün otel,

restoran, cafe gibi turizmin üst yapılarını, müzeleri, kongre ve sergi salonlarını, hava limanlarını tasarlayanlar mimarlardır. Turizm sektörüne hizmet eden bu yapılar aynı zamanda mimarlık mesleği için de önemli bir üretim ve tasarım alanını oluşturmaktadır. Örneğin; Antalya’da bulunan hem saray havasının hem de otel konforunu yaşanabileceği Topkapı Palace bunun en güzel örneklerinden biridir.

Üniversitemiz turizm-mimarlık-kültürel miras ilişkisine dikkati çekmek ve turizm ve mimarlık alanında çalışan sektör temsilcileri ve akademisyenleri buluşturmak amacıyla 2018 yılında “1. Uluslararası Turizm ve Mimarlık Konferansı”nı organize etmiştir. 2020 yılı için planladığımız ancak Pandemi sebebiyle ertelemek durumunda kaldığımız etkinliğimizin ikincisi “2. Turizmde Mimarlık ve Kültürel Miras Kongresi” olarak 24-26 Mayıs 2021 tarihleri arasında online olarak gerçekleştirilmiştir. Elinizdeki bu eser bu kongrede sunulan çok değerli çalışmalardan bazı örnekleri içermektedir. Bu çalışmanın yeni bilgiler üretilmesi, var olan bilgilerin sentezlenmesi ya da aralarında yeni ilişkiler kurulması bakımından ilgili alan yazına katkı yapacağını ve bu konularda çalışmalar yürüten kişiler için yararlı olacağını umuyoruz. Bu bağlamda kongremize çalışmalarını katkı sağlayan akademisyenlere, kongre ortaklarımız olan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İzmir Demokrasi Üniversitesi ve İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu’na; kongrenin daha verimli geçmesi için önemli katkılar sunan UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Turizm Akademisyenleri Derneği (TUADER), İzmir Rehberler Odası (İZRO) ve Çanakkale Bölgesel Turist Rehberleri Odası (ÇARO)’na ve kongrenin düzenlenmesi için büyük bir özveri ile çalışan Safranbolu Turizm Fakültesi dekan yardımcısı Prof. Dr. Nuray Türker başta olmak üzere, fakültemizde görev yapan tüm öğretim elemanlarına teşekkür ediyorum.

Daha nice kongrelerde sağlıklı bir arada olmak dileğiyle.

Prof. Dr. Refik Polat

Karabük Üniversitesi Rektörü

Aralık, 2021

BÖLÜM YAZARLARI

ADANA KENT MERKEZİNDEKİ TARİHİ VE KÜLTÜREL PEYZAJ ÖĞELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Asuman Aysu
İskenderun Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, asuman.aysu@iste.edu.tr

ANTİK DÖNEM SAĞLIK TURİZM MERKEZİ OLARAK BERGAMA ASKLEPION'U

Aysu Şahintepe
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
Çanakkale.,aysuusahintepe@gmail.com

Doç. Dr. Oğuz Diker
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Uygulamalı Bilimler Fakültesi,
Çanakkale.,oguzdiker@comu.edu.tr

Öğr. Gör. Adnan Çetinkaya
Karabük Üniversitesi, Safranbolu Meslek Yüksekokulu,
Karabük.,acetinkaya@karabuk.edu.tr

PALİMPSEST KİMLİK ÜZERİNDEN BİR KENTSEL ALAN OKUMASI: ALSANCAK LİMAN ARKASI BÖLGESİ

Bengisu Şen
Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Bölümü Mimari Tasarım
Yüksek Lisans Programı senbengisu@icloud.com

Prof. Dr. Rengin Zengel
Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü,
rengin.zengel@deu.edu.tr

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR DESTİNASYON OLARAK EKOMÜZE ODAKLI BULAK KÖYÜ

Doç. Dr. Cenk Murat Koçoğlu
Karabük Üniversitesi, Turizm Fakültesi, cenk-murat@hotmail.com

Yeşim Onur
Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Kültürel Miras ve Miras Yönetimi
Bölümü, yonur-68@hotmail.com

TEMATİK MÜZECİLİK VE GASTRONOMİ MÜZELERİ

Doç. Dr. Duran Cankül

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Turizm Fakültesi, durancankul@hotmail.com

Ahmet Ünver

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, ahmetu20@gmail.com

ÇANAKKALE TURİZM PAYDAŞLARININ DESTİNASYON PAZARLAMASI BAĞLAMINDA BÖLGE KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİNE BAKIŞ AÇILARI

Bilim Uzmanı Ecevit Sayılır

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı ecevitsayilir@gmail.com

Doç. Dr. Murat Aksu

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, drmurataksu@comu.edu.tr

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE MÜCADELEDE ALTERNATİF YERLEŞİM ALANLARI OLARAK YÜZEN EVLERİN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Elif Tuğba Yalaz

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi,

etyalaz@erbakan.edu.tr

KÜLTÜREL MİRAS NİTELİĞİNDEKİ AYAZİNİ METROPOLİSİ'NİN TANITIMINA YÖNELİK MİMARİ ÖLÇEKTE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Öğr. Gör. Fatih Mazlum

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Afyonkarahisar., fthmzlm@hotmail.com

Öğr. Gör. Seda Mazlum

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon Meslek Yüksek Okulu, Mimari Restorasyon Programı, Afyonkarahisar., sedabaksi@hotmail.com

Doç. Dr. Ş. Ebru Okuyucu

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü, Afyonkarahisar, ebruokuyucu@hotmail.com

RURAL TOURISM AND VERNACULAR ARCHITECTURE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY-EXAMPLE OF GÖKÇEADA

Dr. Öğr. Üyesi Fatma Kürüm Varolğünes

Bingöl Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü/Bina Bilgisi
Anabilim Dalı, fkvarolgunes@bingol.edu.tr

YARATICI KENTLERDE KAMUSAL SANATIN ÖNEMİ: İSTİKLAL CADDESİ, İSTANBUL

Öğr. Gör. Onur Hazal Yeğenağa,

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Türkiye, hazalye-
genaga@gmail.com

Doç. Dr. Selin Yıldız

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Türkiye, selinydz@gmail.com

MİLLİ MİMARİ ÜSLUBU ÖRNEKLERİNİN MİMARİ TURİZME KATKILARI BAĞLAMINDA, KONYA MEVLÂNA CADDESİ'NİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. Osman Ziyaettin Yağcı

Karabük Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, osmanyagci@karabuk.edu.tr

Doç. Dr. A. Esra Bölükbaşı

Ertürk Karabük Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, esrabolukbasi@karabuk.edu.tr

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDAN BİZANS'A LATMOS'TA ANA TANRIÇA KÜLTÜNÜN İZLERİ VE İNANÇ TURİZMİNDEKİ YERİ

Arş. Gör. Özlem Balcı Öztürk

Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Kocaeli., ozlem.balci@kocaeli.edu.tr

TARİHİ ÇEVRELERDE BÜTÜNCÜL KORUMA, ÖZGÜNLÜK VE TURİZM

Doç. Dr. Özlem Karakul

Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, UNESCO Türkiye Milli Komisyonu
Somut Kültürel Miras Komitesi Üyesi, karakulozlem@gmail.com

TURİZM İŞLETMELERİNDE AKILLI TEKNOLOJİLERİN ÇEVRE KORUMA AMAÇLI KULLANIMI

Doç. Dr. Reşat Arıca

Adıyaman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, rarica@adiyaman.edu.tr

Öğr. Gör. Nagehan Sönmez Gök

Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Meslek Yüksekokulu, nagehans@anadolu.edu.tr

Doç. Dr. Abdülkadir Çorbacı

Adıyaman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, kcorbaci@adiyaman.edu.tr

SAKİN ŞEHİR (CITTASLOW) HAREKETİNDE KÜLTÜREL MİRAS ÖĞELERİNİN ETKİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Sebahat Sinem Özyurt Ökten

İskenderun Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, sinem.okten@iste.edu.tr

HAGİOS GEORGIOS KİLİSESİ MEVCUT DURUM ANALİZİ VE ÖNLEYİCİ KORUMA ÖNERİLERİ

Doktora Öğrencisi Tuba Bülbül Bahtiyar

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, 19820913005@ogr.erbakan.edu.tr

Doç. Dr. Gülşen Dişli

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi, gdisli@erbakan.edu.tr

KIRSAL YERLEŞİMLERİN KORUNMASINDA ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR VE YENİ MODEL ÖNERİSİ

Dr. Öğr. Üyesi Umut Devrim Tunca

İzmir Kavram Meslek Yüksekokulu, Mimari Restorasyon Programı, umut.genc@kavram.edu.tr

Prof. Dr. Eti Akyüz Levi

Dokuz Eylül Üniversitesi, eti.akyuz@gmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ..... iii

BÖLÜM YAZARLARI..... v

**ADANA KENT MERKEZİNDEKİ TARİHİ VE KÜLTÜREL
PEYZAJ ÖĞELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 1**

Asuman Aysu

**ANTİK DÖNEM SAĞLIK TURİZM MERKEZİ OLARAK BERGAMA
ASKLEPİON’U 11**

Aysu Şahintepe

Oğuz Diker

Adnan Çetinkaya

**PALİMPSEST KİMLİK ÜZERİNDEN BİR KENTSEL ALAN OKUMASI:
ALSANCAK LİMAN ARKASI BÖLGESİ 35**

Bengisu Şen

Rengin Zengel

**SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR DESTİNASYON OLARAK EKOMÜZE
ODAKLI BULAK KÖYÜ..... 47**

Cenk Murat Koçoğlu

Yeşim Onur

TEMATİK MÜZECİLİK VE GASTRONOMİ MÜZELERİ..... 61

Duran Cankül

Ahmet Ünver

**ÇANAKKALE TURİZM PAYDAŞLARININ DESTİNASYON PAZARLAMASI
BAĞLAMINDA BÖLGE KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİNE BAKIŞ AÇILARI 81**

Ecevit Sayılır

Murat Aksu

**İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE MÜCADELEDE ALTERNATİF YERLEŞİM
ALANLARI OLARAK YÜZEN EVLERİN İNCELENMESİ 93**

Elif Tuğba Yalaz

**KÜLTÜREL MİRAS NİTELİĞİNDEKİ AYAZİNİ METROPOLİSİ'NİN
TANITIMINA YÖNELİK MİMARİ ÖLÇEKTE YAPILAN ÇALIŞMALAR..... 103**

Fatih Mazlum

Seda Mazlum

Ş. Ebru Okuyucu

**RURAL TOURISM AND VERNACULAR ARCHITECTURE IN THE
CONTEXT OF SUSTAINABILITY-EXAMPLE OF GÖKÇEADA 125**

Fatma Kürüm Varolgüneş

**YARATICI KENTLERDE KAMUSAL SANATIN ÖNEMİ: İSTİKLAL CADDESİ,
İSTANBUL 145**

Onur Hazal Yeğenağa

Selin Yıldız

**MİLLİ MİMARİ ÜSLUBU ÖRNEKLERİNİN MİMARİ TURİZME KATKILARI
BAĞLAMINDA, KONYA MEVLÂNA CADDESİ'NİN İNCELENMESİ 163**

Osman Ziyaettin Yağcı

A. Esra Bölükbaşı Ertürk

**TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDAN BİZANS'A LATMOS'TA ANA TANRIÇA
KÜLTÜNÜN İZLERİ VE İNANÇ TURİZMİNDEKİ YERİ..... 205**

Özlem Balcı Öztürk

TARİHİ ÇEVRELERDE BÜTÜNCÜL KORUMA, ÖZGÜNLÜK VE TURİZM ... 223

Özlem Karakul

**TURİZM İŞLETMELERİNDE AKILLI TEKNOLOJİLERİN ÇEVRE KORUMA
AMAÇLI KULLANIMI 255**

Reşat Arıca

Nagehan Sönmez Gök

Abdülkadir Çorbacı

**SAKİN ŞEHİR (CITTASLOW) HAREKETİNDE KÜLTÜREL MİRAS
ÖĞELERİNİN ETKİSİ 279**

Sebahat Sinem Özyurt Ökten

**HAGIOS GEORGIOS KİLİSESİ MEVCUT DURUM ANALİZİ VE
ÖNLEYİCİ KORUMA ÖNERİLERİ 295**

Tuba Bülbül Bahtiyar

Gülşen Dişli

**KIRSAL YERLEŞİMLERİN KORUNMASINDA ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR VE
YENİ MODEL ÖNERİSİ 317**

Umut Devrim Tunca

Eti Akyüz Levi

ADANA KENT MERKEZİNDEKİ TARİHÎ VE KÜLTÜREL PEYZAJ ÖĞELERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Asuman Aysu

1. GİRİŞ

Kentlerin yaşamsal öneme sahip kültürel miras öğeleri kentin geleceği, yaratıcılık ve yenileme olanakları, kentteki çeşitliliğin artması ve toplumsal uyumun kaynağı açısından oldukça önemlidir. Zamansal ve mekânsal bakımdan süreklilik gösteren kentin tarihî ve kültürel peyzaj yaklaşımı, kent ve kentte yaşayanlar için çeşitliliği ve yaratıcılığı arttırmasına katkı sağlayarak ekonomik ve toplumsal kalkınmanın temel değerlerinden birini oluşturur. Tarihî ve kültürel kaynak açısından önemli değerlere sahip bölgelerin kente bir kimlik kazandırması turizm açısından önemli noktalar oluşturmasına katkı sağlamaktadır. Böylece kentsel gelişim baskısı altında olan bölgelerin kültürel miras değerlerinin de bu perspektifle değerlendirilmesine dikkat çekmektedir (Kültürel Mirası Koruma Derneği- 2018).

Kentlerimizin bugünü ve geleceği açısından yaşamsal öneme sahip kültürel miras öğeleri, yaratıcılığın, inovasyonun ve kentsel yenilemenin itici gücüdür. Toplumsal uyumun kaynağı, çeşitliliğe katkısı olan bu güçten yararlanmak için daha fazla çaba gösterilmelidir (Bokova, 2012).

Avrupa Peyzaj Sözleşmesi'ne göre; insanlar tarafından algılanma şekline göre, karakteri tabii veya insani unsurların eyleminin ve etkile-

şiminin sonucu olan bir alan anlamına gelen peyzaj, tarih ile günümüz, kültür ile tabiat arasında bağlantı kurar. Bu nedenle tarihî ve kültürel peyzaj öğelerinin kayıtlı olarak erişilebilir olması, geçmişten bugüne oluşan kaynak envanterlerinin belirlenmesi, tanımlanması, kaynak envanteri yönünden zengin bölgelerin belirlenmesi ve karakterlerinin ortaya konulması bu öğelerin korunarak gelecek nesillere aktarılabilmesi, ülkesel çapta ve küresel çapta tanıtılıp turizme katkı sağlaması açısından oldukça önemlidir (Öztürk ve Nemutlu, 2018).

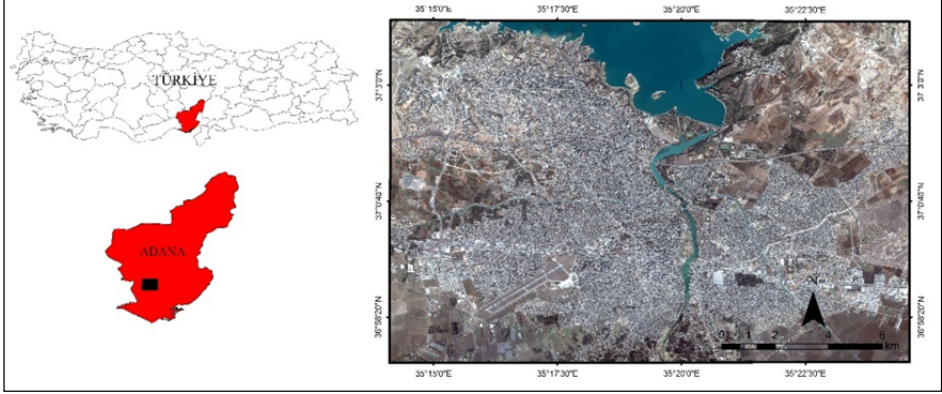
Son yıllarda hızlı ve köklü değişimler geçiren ve doğa ile insan arasında etkileşim ürünü olan kültürel peyzajlar üzerindeki değişimin olumsuz etkilerini en aza indirmek için geliştirilen “koruma” temelli alansal koruma yaklaşımı ise artık yerini uluslararası platformlarda geliştirilen “yönetim” temelli yaklaşımlara bırakmaktadır (Yücel ve Salt, 2018).

Çalışma alanı son yıllarda festivaller, sergiler ve portakal çiçeği karnavalı gibi yerli turist açısından dikkat çekici olmuş ve oldukça kalabalık kültürel etkinliklere ev sahipliği yapmıştır. Bu etkinlikleri de fırsata dönüştürerek bölgenin turizme katkı sağlaması ve tanınırlığının artması açısından kent merkezindeki kültürel peyzaj öğeleri değerlendirilmiştir. Tarihsel ve kültürel bakımdan nitelikli yerleşim yeri olan Adana kent merkezindeki, kültürel peyzaj öğelerinin, tarihî ve arkeolojik kaynakların, sit alanları gibi korumaya değer bölgelerin ve bunların birbirleri ile bağlantısının belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Materyal

Adana ilinin kentsel yerleşimin olduğu kent merkezini kapsayan araştırma alanı Şekil 1’de verilmiştir. Çalışma alanında yer alan tarihî ve kültürel peyzaj değerlerin bulunduğu noktaların belirlenmesi için farklı kurumların hazırladığı haritalar, raporlardan yararlanılmıştır.

Şekil 1. Çalışma alanı

2.2. Yöntem

Adana kent merkezindeki tarihî ve kültürel peyzaj öğelerinin değerlendirilmesi için yapılan çalışma, yöntem bakımından üç aşamadan oluşmaktadır.

- (i) Kültürel peyzajın tanımına yönelik yaklaşımlar ortaya konulmuştur,
- (ii) Adana kent merkezi doğal ve kültürel peyzaj özellikleri saptanmıştır,
- (iii) Kent merkezinde yer alan kültürel peyzaj öğeleri Coğrafi Bilgi Sistemleri ortamında noktasal olarak işaretlenmiş ve bu noktaların birbirleri ile ilişkileri belirlenmiştir. Sosyal yaşamın da etkisi altında kalan bu bölgelerin kültürel peyzaj açısından kent kimliğine katkı sağlaması için turizm rotaları oluşturulmuştur.

3. KÜLTÜREL PEYZAJ NEDİR?

Alman Coğrafyacı Friedrich Ratzel tarafından 1895 yılında kullanılan kültürel peyzaj kavramının içerik bakımından çok geniş olması ve tanımsal olarak ifadesinde sınırlama gücünün çekilen bir kavram olmasına neden olmuş fakat buna rağmen birçok tanımı yapılmıştır. Ancak ülkemizde de yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Arkun, 2012).

UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi kapsamındaki, Kültürel Peyzajlar Bildirgesi'nde (1992) ilk olarak kullanılan kültürel peyzaj kavramı "doğa ve insanın ortak eseri" olarak tanımlanmaktadır (Baylan, 2019).

Ayrıca, UNESCO (Dünya Kültürel Mirası Komitesi); doğa ve insanoğlunun doğa üzerindeki çalışmasının yansıtılması şeklinde ifade ettiği kültürel peyzajı; "insanın doğal çevresi, kültürel, sosyal, ekonomik, iç ve dış güçlerin etkisi sonucunda oluşmuş yerleşimlerin evrimidir" şeklinde tanımlamaktadır.

Kültürel peyzajları 3 kategoriye ayırmıştır.

1. Kişi veya kişiler tarafından oluşturulmuş ve tasarlanmış kültürel peyzajlar.
2. Doğal olarak gelişmiş kültürel peyzajlar: sosyal, ekonomik ya da dinî nedenlerle ortaya çıkmış ve günümüzdeki formuna doğal çevreyle olan etkileşim sonucunda ortaya çıkmış peyzajlar.
3. İlişkili kültürel peyzajlar: doğal peyzaj elemanlarıyla din, sanatsal ya da kültürel ilişkilerin ürünü olan peyzajlar (TMMOB, 2007)

Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN); "kültürel peyzaj kavramını, kültürel ve doğal kaynaklar ve bunların içerisindeki yaban hayatı ile evcil hayvanları içeren, tarihsel süreç ve bu süreçteki tarihsel etkinliklerle birlikte ortaya çıkan ya da çeşitli kültürel ve estetik değerler sergileyen coğrafi alanlar" olarak tanımlanmaktadır (Kayın, 2012).

4. TARİHİ VE KÜLTÜREL PEYZAJ DEĞERLERİ

Araştırma alanına ait tarihî turistik ve kültürel kaynak değerleri 2008 Adana İl Çevre Durum Raporu'ndan derlenmiştir. Rapora göre Adana ilinin kültürel, tarihî ve arkeolojik değerleri aşağıdaki gibidir.

Sit Alanları

Kentsel Sit Alanları: Adana ilinde 5 adet kentsel sit alanı bulunmaktadır. Bu alanların 2 tanesi çalışma alanı sınırları içerisinde yer almaktadır.

Adana İli Seyhan İlçesi Seyhan Kentsel Sit Alanı

Adana İli Seyhan İlçesi Seyhan Sokak Tescilleri

Arkeolojik Sit Alanları: Çalışma Alanı sınırları içerisinde arkeolojik sit alanları Adana İli Seyhan İlçesi Tepebağ Höyüğü'dür.

Doğal Sit Alanları ve Anıt Ağaçlar: Merkez-Akkapı mahallesinde bulunan Çitlembik'tir (*Pistasia atlantica*).

Doğal Niteliği İtibariyle Korunan ve Geliştirilen Alanlar: Çevre ve Orman Bakanlığı, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü Doğa Koruma ve Millî Parklar Genel Müdürlüğünden alınan güncel verilere göre ilde 4 adet Yaban hayatı Geliştirme Sahası, 1 Yaban hayatı Koruma Sahası, 1 Millî park, 1 Tabiat Koruma Alanı bulunmaktadır. Ancak bu alanlardan sadece yaban hayatı geliştirme sahası olarak "Seyhan Baraj Gölü Yaban Hayatı Geliştirme Sahası" çalışma alanı içerisinde bulunmaktadır.

Kentsel Sit Alanı: Büyük oranda Seyhan ilçesi sınırında olan, Yüreğir ilçesi sınırları içinde de kalan ve Adana'nın en eski yerleşim alanı ile koruma alanını kapsayan çeşitli dönemlere ait kültür varlığının içinde bulunan alandır.

Kale Duvarı Kalıntıları: Çok az bölümü günümüze kadar gelmiş kentsel sit alanı sınırı arasında koruna kültür varlıklarıdır.

Cumhuriyet Dönemi Yapıları: Eski Vilayet Binası, 6. Kolordu Komutanlığı Binası, Tepebağ Ortaokulu, İstiklal Ortaokulu, Gar Binası, Kız Lisesi. Bunların dışında, Şehit Duran Anıtı, Yeşiloba Şehitliği, Küçükdikili Köyü Şehitliği, Ulucami, Yağcamii, Hasanağa Cami, Yeni Cami,

Akça Mescit, Harem Dairesi, Çarşı Hamamı, Ulucamii Türbesi, Büyüksaat Kulesi, Büyük Çarşı ve Kapalı Çarşı ve Adana Taşköprü yapılarıdır.

Kültürel Peyzaj Değerleri

Müzeler: Arkeoloji Müzesi, Adana Etnografya Müzesi, Adana Atatürk Müzesi

Tarihî ve Arkeolojik değerler ve kaynaklar: Taş Köprü, Eski Adana Evleri, Tepebağ Höyüğü, Ulu Cami ve Külliyesi, Yağ Cami ve Medresesi, Hasanağa Cami, Kemeraltı Cami, Yeni Cami, Bebekli Kilise, Tepebağ Evleri

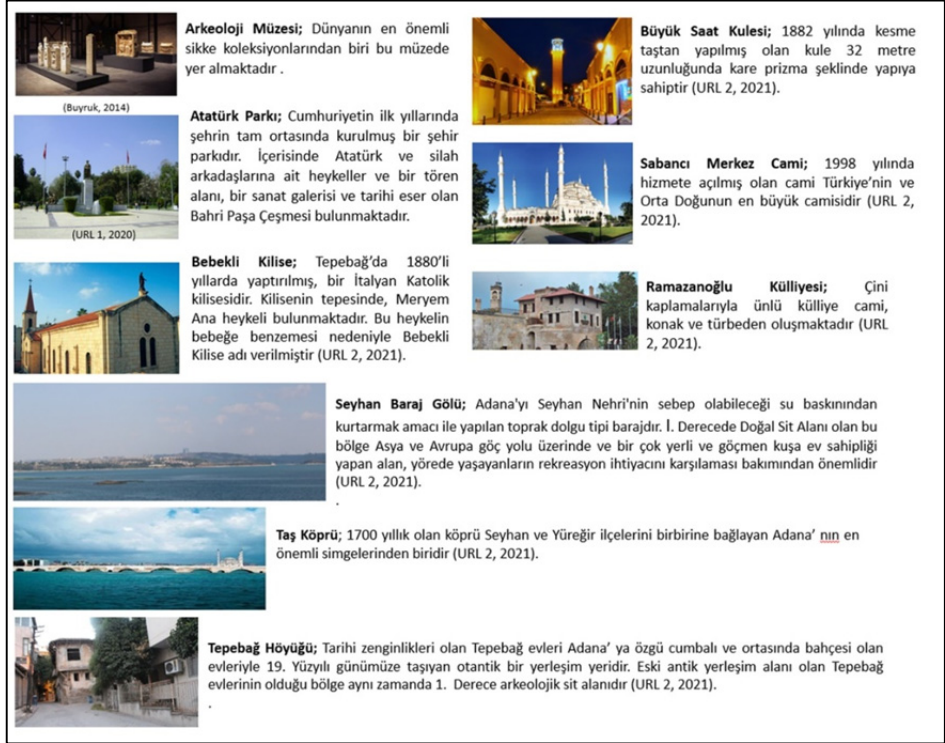
5. TURİZM ROTALARI

Tarihî ve kültürel peyzaj değerleri başlığı altında yer alan, tarihî ve kültürel peyzaj değerlerinden çalışma alanı içerisinde yer alan kültürel değerler turizm rotalarının oluşturulabilmesi için CBS ortamında noktasal olarak belirlenmiş ve Şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Turizm noktaları

Tarihî ve kültürel değerlere sahip bu yapıların birçoğu günümüze kadar taşınmış ve bir kısmı da koruma altına alınmış önemli yapılar-
dır. Şekil 3'te örnekleri verilen bu yapıların korunması turizm potansi-
yeli açısından kent merkezinin sürdürülebilir gelişimi için önemli bir
unsurdur.

Şekil 3. Tarihi ve kültürel peyzaj değerleri

Çalışma alanı içerisinde yer alan ve Şekil 2'de verilen bu noktaların öneri rotasyonları da 1. ve 2. bölge olarak değerlendirilerek Şekil 4'te verilmiştir.

Şekil 4. Turizm rotasyonları

Şekil 3'te verilen rotasyona göre 1. bölge koruma altında olan kentsel sit alanı olan Tepebağ Höyüğü ve çevresinde yer alan eski yerleşim alanlarını, çeşitli dönemlere ait koruma alanlarını ve Cumhuriyet Dönemi yapılarını içermektedir. Kentin ilk yerleşim yeri olan Tepebağ evlerinin bu bölgede olması o dönemlerde yapılan diğer kaynakların da bu bölgede yapılmasını sağlamıştır. Bölgede yer alan kaynakların birbirlerine yakınlıkları nedeni ile yürünebilir mesafede rotasyon önerileri getirilmiştir. Seyhan Baraj Gölü ve çevresi 1. bölgeye göre daha rekreasyonel alanların olduğu kültürel peyzaj niteliğindedir. Kısa mesafeli turları içeren bu bölgede çeşitli noktalarda duraklar ile gezintilerin yapılacağı manzara bakımından oldukça zengindir.

SONUÇ

Kent merkezinin Cumhuriyet Dönemi ve öncesine ait kültürel değerlere sahip olması, kenti turizm açısından önemli kılmıştır. Bu kapsamda, kentte tarihî ve kültürel mimari özellikte yapı ve alanların bulunması, tarihî kentsel peyzaj öğelerinin ve kentte tarihî-kültürel dokusu günümüze kadar gelmiş bazı korunan bölgelerin bulunması kenti turizm açısından güçlü kılmıştır. Güçlü yanlarının yanında, koruma alanlarında yeterli önlemlerin alınmaması, düzensiz ve plansız yapılaşma, tarihî yenileme, onarım ve tanıtım yetersiz olması kenti turizm açısından zayıf kılmıştır. Fakat;

- Büyükşehir olması ile koruma amaçlı planların hazırlanması,
- Tarihî ve kültürel ve doğal peyzaj öğelerinin bütüncüllüğü,
- Turizm kaynaklarının ekonomik katkı ve istihdam sağlaması,
- Tarihî sit alanlarına yönelik bazı alanlarda rekreasyonel çalışmalarının olması
- Yakın çevrede ekoturizm ve doğa yürüyüşü, turizm noktaları ve yöresel ürünlerin olması,
- Yerel yönetimlerin çeşitli etkinlikler ile şehri cazip nokta yapma çalışmalarının olması turizm açısından fırsatlar sunmaktadır.

Ayrıca yerel halkın sahip olduğu değerler hakkında bilgilendirilmesi ve tanıtıma katkı sağlaması kentin turizm açısından değer kazanmasına katkıda bulunacaktır. Yerel yönetimler ile üniversite gibi kurumların tarihî ve kültürel öğelerin korunması ve kullanılması hakkında ortak çalışması kentin sahip olduğu fırsatların turizm açısından değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

Oluşturulan rotasyonların tüm il genelinde yapılması ve rehber katalogların hazırlanması bölgenin sahip olduğu değerlerin tanınmasına katkı sağlayacaktır. Günümüzde meydana yapısal peyzajın bu değerlerin önüne geçmesinin önlenmesi hem kent kimliğinin korunmasına hem de devamlılığına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

- Arkun, A. K. (2012). "Ulus Tarihi Kent Merkezi Kültürel Peyzaj Öğelerinin Değişimi ve Dönüşümü". Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tez Çalışması.
- Baylan, E. (2019). "Kültürel Peyzaj ve Yere Bağlılık: Van Kenti Örneği" YYÜ Tar Bil Derg (YYU J AGR SCI) 2019, 29(1): 10-23.
- Bokova, I. (2012). "UNESCO Genel Direktörü, Dünya Kentsel Forumu konuşma metni". <https://whc.unesco.org>. (Erişim: 15.06.2021).
- Buyruk, H. (2014). "Adana Arkeoloji Müzesi'nde Sergilenen Bir Grup Bakır Bizans Sikkesi" <https://www.salakfilozof.com/adana-arkeoloji-muzesinde-sergilenen-bir-grup-bakir-bizans-sikkesi-yrd-doc-dr-hasan-buyruk/> (Erişim, 20.06.2021).
- İl Çevre Durum Raporu (2008), "Adana Valiliği, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü 2008 Yılı Adana İl Çevre Durum Raporu". Çevre ve Orman Bakanlığı, Ankara.
- Kayın, E. (2012). "Bir "Kültürel Manzara-Kültürel Peyzaj" Öğesi Olarak Kırsal Yerleşimlerin Korunmasına Yönelik Kavramsal ve Yasal İrdemeler" <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=381&RecID=2998> (Erişim, 28.06.2021).
- Kültürel Mirası Koruma Derneği, 2018, "Açıklamalı Tarihi Kentsel Peyzaj Yaklaşımı". <https://whc.unesco.org>. (Erişim: 15.06.2021).
- Öztürk, E., Nemutlu, F. E., "Kültürel Peyzaj Değerlerinin Kentsel Tasarımda Kullanımı: Lapseki (Çanakkale) İlçesi Örneği". Bartın Orman Fakültesi Dergisi, 20 (1): 14-25, 16 Nisan/April, 2018.
- TMMOB (Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği), 2007. "Mimarlar Odası: Kültürel Peyzaj Alanları Korunmalı Ve Toplum Yararına Kullanılmalıdır". <http://www.tmmob.org.tr/icerik/mimarlar-odasi-kulturel-peyzaj-alanlari-korunmali-ve-toplum-yararina-kullanilmalidir>. (Erişim, 28.06.2021)
- URL 1 (2020). <https://yiyegeze.com/adana-ataturk-parki-tarihcesi-gezilecek-yerler-ve-ulasim-bilgisi>
- URL 2 (2021). <https://www.adanagastronomi.com/tr/tarihi-kulturel-degerler.html>
- Yücel, S. D. K. ve Salt, E. (2018). "Kültürel Peyzajların Tarihsel Süreç İçerisindeki Değişimlerinin Tespiti: Bursa İznik Örneği" Planlama 2018; 28(1): 40-55.

ANTİK DÖNEM SAĞLIK TURİZM MERKEZİ OLARAK BERGAMA ASKLEPİON'U

Aysu Şahintepe

Oğuz Diker

Adnan Çetinkaya

1. GİRİŞ

Sağlık kavramı, insanlığın var oluşundan itibaren bireylerin yaşam seyri ve yaşam kalitesi açısından önem taşıyan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar, iyileşme, ağrı ve acılarından kurtulma, ruhsal ve fiziksel sağlıkları için tedavi olma amaçları ile tarih boyunca çeşitli yollara başvurmuştur ve sağlık arayışı ile seyahatler gerçekleştirmiştir. Bilimin gelişmediği Antik ve Helenistik dönemlerde tanrıların hastaları iyileştirme gücüne inanılmıştır. Bu tanrıların en öne çıkanlarından birisi ise Asklepios olmuştur. Yunan mitolojisinde önemli bir yere sahip olan Asklepios, batı medeniyetleri için Hipokrat kadar üne sahiptir (Ağartan, 2009: 49). Nitekim tıbbi tedavilerde, batı geleneklerinin kökenleri Antik Yunan'da Asklepios mitlerine dayandırılarak şekillenmiştir (Bailey, 1996: 257). Efsaneye göre, Asklepios ölüleri dahi diriltmeyi başarmıştır. Bu duruma sinirlenen Zeus ise Asklepios'u bir şimşek ile öldürmüştür (Gilgil, 2002: 279). Lakin Asklepios ölmek üzere iken son reçetesini otların üzerine yazmıştır ve zamanla yağın yağmur ile beraber yazının mürekkebi ota karışarak şifalı bir bitki olan sarımsak yetişmiştir (Anonim, 2020a). Efsaneye göre Asklepios, öldükten sonra ise Ophiochus takımıyla

dızında, bir yıldız olarak yerini almıştır (Ağartan, 2009: 50). Her ne kadar Zeus Asklepios'u öldürse dahi ölümünden sonra onu sağlık tanrısı ilan etmiştir ve Asklepios adına Asklepion adı verilen tapınaklar kurulmuştur (Hancı, 2005: 7). Bu tapınaklardan birisi de bugün, Bergama sınırlarında yer alan Bergama (Pergamon) Antik Kenti içerisinde yer almaktadır.

Pergamon ya da Pergamonos, günümüzde İzmir ilinin Bergama ilçesine bağlı olup kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte M.Ö. 3.000'e kadar dayandığı düşünülmektedir. "Kale" ya da "müstahkem mevki" anlamlarına gelen Pergamon, Kale Dağı'nın tepe noktasında yer alıp Bakırçay Ovası'na kadar dağılmıştır (Anonim, 2021a). Akropol, orta ve aşağı kent bölümlerinden oluşan Bergama Antik Kenti'nin (Anonim, 2019a), eski dönemlerde sağlık ve tedavi açısından önemli bir merkez olduğu bilinmektedir. Kent içerisindeki Asklepion, Antik ve Helenistik dönemlerde hem hastane hem de ünlü hekimlerin yetiştiği bir merkez olarak kullanılmıştır (Anonim, 2019d) ve ilk "toplum hijyenine" (sağlık altyapısı) sahip kent olarak bilinmektedir. Ayrıca kapısında "Ölümün girmesinin yasak olduğu kent" ibaresinin yer aldığı rivayet edilmektedir (Yılmaz, 2014: 169). Antik ve Helenistik dönemin en önemli üç hastanesinden biri olan Bergama Asklepion'un, 900 yıl boyunca hizmet verdiği bilinmektedir (Anonim, 2021b).

Çağının diğer şehirlerinden farklı özelliklere sahip olan ve birçok ilke ev sahipliği yapan Bergama, sağlık açısından da ilklere imza atması ile tanınmış ve dünyada ilk telkinle tedavi, ilk afyon maddeli ilaç, tıp ve eczacılığın sembolü olan yılanlı sütunun ilk çıkış noktası ve nicelerine ev sahipliği yapan kent olmuştur (Durmaz, 2010: 8-9). Buna benzer birçok farklı özelliğe sahip olan şehrin yanında, Asklepion'u da önemli kılan özellikler mevcuttur. Bu kapsamda, çalışmanın amacı; Antik dönemde sağlık hareketliliklerine sahip olan Bergama Asklepion'u önemli kılan özelliklerinin incelenmesidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Bergama Antik Kenti

Antik ve Helenistik dönemde Batı Anadolu'da Misya Bölgesi'ne bağlı önemli bir kent olan Pergamon bugünkü Bergama'ya adını veren kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentin adının, Helenlerden önce burada yaşayan Luvi halkına dayandığı bilinmektedir. Bergama ismi; Perg kelimesi Arapça "Burç" anlamına gelen kaleden ve halk anlamına gelen "Uma" kelimelerinin birleşimi olan Parg-a-uma'dan oluştuğu kabul gören tanımlardan birisidir (Anonim, 2021c).

Şekil 1. Antik Dönem Bakırçay Yöresi yerleşimleri (Kaynak: Doğaner, 2019).

Kelime köken olarak bizlere Luvi halkını işaret etse dahi bu alanda yapılan çalışmalar, kelimenin çıkış kaynağı olarak iki noktaya daha değinmektedir. Bunlardan ilki, Lidyalı gezgin olan Pausanias'ın "Yunanistan Tasviri" isimli kitabı, ikincisi ise Ksenefon'un "Onbinlerin Dönüşü" (Anabasis) kitabıdır (Tanrısever ve Pamukçu, 2019). Pausanias'a göre;

Pergamos, Akhilleus'un oğlu olan Neoptolemos ve Andromake'in çocuğudur (Anonim, 2021a) ve Yunanistan'dan Anadolu'ya kaçıp buradaki kentin kralını öldürmüştür. Sonrasında ise bu kentin kralı olup kente kendi adını vermiştir (Anonim, 2019b). Ancak, en kesin kaynak olarak Ksenofon'un eseri kabul görmektedir. Ksenofon, M.Ö. 400-399 yılları arasında Pergamon'a gelmiş ve burada Eretria'lı Gongylos'un evinde ağırlanmıştır (Anonim, 2021c).

M.Ö. 5-4. yüzyıllarda, Pers İmparatorluğu himayesinde olduğu bilinen şehir, Anadolu'daki 200 yıllık Pers hâkimiyetinin sonunda diğer şehirler gibi Makedon Krallığı'na bağlanmıştır. Büyük İskender'in hayatını kaybetmesinden sonra İskender'in komutanları, kenti kendi aralarında pay etmişlerdir (Güngör, 2005: 28). O dönemde Bergama ise Makedonyalı olan Lysimakhos'un idaresine girmiştir. Daha sonra Lysimakhos ile Suriye kralı Selevkos arasında çıkan savaş neticesinde, Lysimakhos hazinesini Bergama Kalesi'nde saklayarak koruyuculuğunu Philetairos'a bırakmıştır (Ercan, 2000: 24). Daha sonra Attalos Hanedanı'nın kurucusu olan Philetairos, bölgede egemenliğini ilan etmiştir. Philetairos'un da ölümünün ardından, yönetim I. Attalos'a geçmiş ve en parlak ve güçlü dönemini yaşamıştır. Böylelikle Bergama 150 yıl boyunca özerk devlet olarak Bergama Krallığı'na ev sahipliği yapmıştır (Binan, 2013: 2).

Günümüzde İzmir il sınırında yer alan Bergama, Bakırçay Havzasında konumlandırılmış, çok katmanlı bir yapıdır. Bergama Antik Kenti içerisinde Helenistik, Roma, Doğu Roma ve Osmanlı'ya ait katmanlar bulunmakla birlikte, kent 2014 yılında Unesco Dünya Miras Listesine dâhil olmuştur (Anonim, 2021d). Bergama Antik Kenti, Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından seçilen "Akdeniz'de ortak öneme sahip 100 tarihî sit" içerisinde de yer almaktadır (Emekli, 2003: 41). Kent; akropol, orta ve aşağı kent olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Bu tür antik yapılarda kentin en üst bölümünde halkı yöneten kişiler ve alt bölümünde ise halk yaşamaktadır (Anonim, 2019a). Bu yüzden Akropol, kentin en önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilir. Bergama Akropol bölümünün içerisinde; Athena Tapınağı, Zeus Sunağı, Agora, Dionysos Ta-

pınağı, Kütüphane, Trajan Tapınağı, dünyanın en dik tiyatrosu olma özelliğine sahip tiyatro, saray yapıları, su sarnıçları gibi yapılar bulunmaktadır. Orta kent bölümünde; Demeter kutsal alanı, gymnasium; aşağı kent bölümünde ise aşağı agora, heykel okulu, evler ve dükkânlar gibi yapılar bulunmaktadır. İlerleyen dönemlerde artan nüfus artışı ile kent, Bakırçay Ovası'na doğru genişlemiştir ve Asklepion ile Kızıl Avlu yapıları da inşa edilmiştir (Anonim, 2021e).

Yerleşimin çok eski yıllara dayanıyor olması sebebi ile Bergama, çok sayıda somut ve somut olmayan kültürel değere sahip olmuş bir kenttir (Baccarin, 2021: 6). Birçok ilklere ve mimari açıdan eşsiz yapılara imza atan kenti öne çıkaran hususlardan birisi, İskenderiye'den sonra da en büyük ikinci kütüphaneye sahip olmasıdır (Tanrısever ve Pamukçu, 2019). Bunun yanında Bergama'nın, ilk parşömen kâğıdının üretilip kullanıldığı yer olduğu da bilinmektedir (Güngör, 2005: 58). Bergama'nın Dünya Mirası unvanı almasında önemli bir etkisi olan parşömen kâğıdına, o dönemlerde "Pergaminae Chartae" adı verilmiştir (İşçi, Ağırbaş ve İşçi, 2019: 1259-1260). Ayrıca, dünyanın en eşsiz eserlerinden biri olan Zeus Sunağı, Bergama'ya ait olmakla birlikte, bugün Zeus Sunağı ve Athena Tapınağı, Berlin'de Pergamon Müzesi'nde sergilenmektedir.

Kültürel miraslar, korunma konusunda birtakım tartışmalara açık olsa bile Bergama Antik Kenti'nin sahip olduğu değerlerin bilinirliği ve ünü yadsınamaz bir gerçektir. Benzer şekilde Asklepion'un sağlık ve tedavi alanında kendini dünyaya duyurmuş ve burada uygulanan tedavi yöntemleri ile modern tıp anlayışına önemli bir kaynak sunmuştur.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışmada Antik Çağ'da önemli bir sağlık merkezi olan Asklepion incelenmektedir. Çalışmanın amacı; Antik Çağ'da sağlık hareketliliklerine sahip olan Asklepion'un sahip olduğu ve bir sağlık merkezi olarak onu öne çıkaran diğer özelliklerinin incelenmesidir.

4. YÖNTEM

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi; ikincil ya da üçüncül kaynaklardan elde edilen; fotoğraf, video ve yazılı dokümanların taranıp elde edilen verilerin bir araya getirilmesi ve ortaya konulmasıdır. Çalışma, Bergama Asklepion'un çağında sunmuş olduğu sağlık hizmetleri ve insanların burayı tercih etmesine sebep olan özelliklerin incelenmesi ile sınırlandırılmıştır. Bunun yanında, Asklepion kültürel açıdan değerlendirilecek olup yapının mimari ve arkeolojik özellikleri derinlemesine ele alınmayacaktır.

5. BULGULAR

Antik Yunan mitolojisinde "hekim ya da tıp tanrısı" olan Asklepios (Esculap, Aesculapius) en önemli sağlık tanrısı olarak kabul görmektedir (Ataç, Aray ve Yıldırım, 2006: 82). Buna göre Asklepios, Teselya'dan gelen kusursuz bir hekimdir (Patacı, 2016: 156). Ayrıca Asklepios öldükten sonra görevini, kızı Hygieia ve oğulları "Asklepiades"ler lonca düzeninde devam ettirmişlerdir (Ağartan, 2009: 50). Asklepiadesler Asklepios'un soyundan gelen ve Asklepion'da çalışan sağlık görevlileridir. Bu görevliler genellikle Klasik dönemin önemli sağlık merkezlerinden biri olan Epidaurus'tan gelmektedir (Tanrısever ve Pamukçu, 2019).

Buradan da anlaşılacağı üzere Asklepion tapınağı Epidaurus'da inşa edilmekle birlikte Kos ve Bergama'da bulunan Asklepionlar da oldukça ün kazanmış yapılardır (Ataç, Aray ve Yıldırım, 2006: 82). Asklepionlar çoğunlukla, sıcak ve soğuk su kaynaklarının olduğu ve çevrelerinde gezinmek için korular bulunan, kuzey rüzgârlarını almayan araziler üzerine kurulur (Tuna ve Özer, 2015: 67). Bunun dünya üzerindeki en eşsiz eserlerinden biri olan Bergama Asklepion, Anadolu'da bilinen ilk büyük hastanedir (Doğan ve Sezgin, 2012: 273). Ayrıca, Bergama Asklepion; tıbbın, tebabetin ve eczacılığın beşiği olarak kabul edilmektedir (Durmaz, 2010: 12). Tuna ve Özer (2015: 69) Asklepion'un kurulu-

şunu şöyle anlatmaktadır; Bergamalı Arkhias'ın avlanırken attan düşmesi sonucu ayağı kırılır ve tedavi olmak üzere Epidaurus Asklepiyon'una gider. Burada kendisini tedavi eden Asklepiadesler'den bazılarını Bergama'ya getirerek sağlık ve tedavi kavramlarının kente girmesine sebep olur.

Şekil 2. Asklepios ve Hygieia (Kaynak: Atac, Aray ve Yıldırım, 2006: 83)

Pausanias'a göre Bergama'da bulunan ilk Asklepiyon tapınağı, şehrin güneybatısında kurulmuştur ve tarihi M.Ö. 4. yüzyılı işaret etmektedir (Atac, Aray ve Yıldırım, 2006: 82). Bergama Asklepiyon; Viran Kapı, kutsal yol (via tecta) ve giriş avlusu (propylon), tapınak, tedavi binası, uyku odaları, yer altı geçidi (kyrtoportikus), tiyatro ve kütüphane bölümlerinden oluşmaktadır. Tüm bunların yanında, Asklepios kültü alanında yapılan çalışmalar, Antik dönemlerde insanların rahatsızlık ve hastalık kavramlarına karşı olan görüşlerini anlamak açısından önemli kaynaklar da sunmaktadır (Akça, 2013: 16).

5.1. Asklepion

Asklepion'a giden yolun başlangıcında ilk olarak Bergama Merkez'de yer alan Galen heykeli göze çarpmaktadır. Galen, Bergama doğumlu ve 2. yüzyılda yaşamış bir hekimdir (Tanrısever ve Pamukçu, 2019). Babası mimar olarak bilinmekle birlikte, sağlık alanında önemli eğitimler almış ve bu alanda önemli çalışmalara imza atmıştır. Bilindiği üzere Galen; "Asklepion hastanesinde, bitki ve etken maddeleri karıştırıp dünyada ilk ilacı yapan kişi ve Antik çağın en önemli hekimlerinden biridir" (Anonim, 2020b). Ayrıca Galen'in tıp eğitimi alma süreci şöyle anlatılmaktadır;

"Galen 20 yaşında iken babası öldü, Galen de dünyayı tanımak ve tıp öğrenmek için yola koyuldu... İzmir'de bulunduğu ve orada öğrenim gördüğü biliniyor. İskenderiye'ye de gitti ve orada devrin ünlü kişileri ve eğitimcilerinden derslerini dinledi... Bergama'ya dönüp doktora başladığında 28 yaşında idi. Çok başarılı bir doktordu. Zamanının bir kısmını tecrübe kazanmak ve bilgisini genişletmek için deneylere ayırdı" (Anonim, 2018a).

Şekil 3. Bergama Merkez Galen Heykeli (Kaynak: Anonim, 2016a)

Tıp alanında yaptığı çalışmaları ve bu alanda elde ettiği başarıları ile bilinen Galen'in, aldığı unvanlar ve çalışmaları hakkında da farklı bir anlatıcı şunlara değinmektedir;

“Yaşamış olduğu dönemde hekimlerin babası, hekimlerin imparatoru, eczacılığın atası şeklinde unvanlar almıştır. Galen deneysel fizyolojinin kurucuları arasındadır. Farmakoloji üzerine çok ciddi teorileri bulunmaktadır. İlk spor hekimidir” (Anonim, 2021f).

Galen, salgın hastalıkların yoğun olduğu dönemlerde Roma İmparatoru Markus ile de tanışmıştır ve aralarında geçen şu hikâye anlatılmaktadır;

“Bergamalı hekim Galen'in çalışmalarına devam etmesi için Roma İmparatoru kendisini ülkesine davet etmiştir. Galen Roma'ya geldiği zaman çalışmalarına başlamış fakat meslektaşları gibi Latince öğrenmeye yanaşmamıştır. Elit kesimden uzak durmuş, Roma'nın anlamsız savaşlarını eleştirmiştir. Bu yüzden de istenmeyen adam ilan edilmiş ve Bergama'ya tekrar geri dönmek zorunda kalmıştır. Kendisi Bergama'ya döndükten sonra Roma'da çok ciddi bir salgın hastalık baş göstermiş ve dönemin hekimleri bu salgınla mücadele edememiştir. Binlerce insan ölmüştür. Galen hakkında olumsuz şeyler söylenmesine rağmen dönemin Roma İmparatoru Markus, Galen'i tekrar ülkesine çağırmıştır. Galen Roma'ya geldiği zaman belirli bir süre içerisinde hastalığı kontrol altına almış ve bir süre sonra hastalığın yayılmasını engellemiştir. Aradan zaman geçmiş ve Markus'un oğlu ölümcül bir hastalığa yakalanmıştır. Bu hastalığı da Galen tedavi etmiştir. Buna istinaden İmparator Markus; “doktorlar arasında bir tane, filozoflar arasında birinci” şeklinde bir iltifatta bulunmuştur” (Anonim, 2021f).

Yukarıda da değinildiği üzere Galen, anatomik ve fizyolojik deneyler yapıp deneysel tıbbın temelini atan kişilerin başında gelmektedir (Uzel, 1996: 442). Ayrıca Galen, dört mizaç ve dört öge kuramını uygulayan kişidir. Galen'e göre dört beden sıvısı; kan, balgam, sarı safra ve

kara safradır. Kan; nemli- sıcak, balgam; nemli- soğuk, sarı safra; sıcak-kuru, kara safra ise soğuk - kurudur. Bu dört salgı ile mizaç arasında bir denge kaybı yaşandığında ise hastalık baş göstermektedir (Durmaz, 2010: 185). Galen bu denge değişiklikleri sonucu oluşan hastalıkları ise sülükler kullanarak tedavi etmiştir ve sülüklerin vücutta bulunan fazla kanı emerek (hirudoterapi) tekrardan dengeyi sağladığını vurgulamıştır (Küçük ve Yaman, 2019: 30).

Galen, çoğu çalışmasını Bergama kütüphanesinde gerçekleştirmiştir (Kuşkonmaz, 2016: 149) ve tıp alanında toplamda 500'den fazla makale, kitap ve bilimsel çalışmaları bulunmaktadır (Shoja, vd. 2015: 2). Uzel'e göre ise (1996) Galen pek önemsenmemektedir ve bunun en önemli sebebi ise çok fazla yazmasıdır. Ancak bugün, Galen'in eser ve sözleri ile şekillenen tıp bilimi, Galenizm olarak adlandırılmaktadır (Shoia ve arkadaşları, 2015: 2). Ömrü boyunca tıp ve sağlık alanına katkılarda bulunan Galen 70 yaşında hayatını kaybetmiştir. Galen'in çağının ötesinde yaptığı çalışmaları, sunduğu tedavi yöntemleri ve sahip olduğu tıp bilgisi hem Asklepion ve Bergama'nın bilinirliği hem de tıp biliminin gelişimi üzerinde büyük rol oynamıştır.

Şehir merkezindeki Galen heykelinden sonra, Asklepion'a doğru gidilen yolda karşılaşılan ilk yapı ise Viran Kapı'dır. Viran Kapı üzerinde "ölüm giremez" ibaresinin yer aldığı rivayet edilmektedir ve bir anlatıcı bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir;

"Asklepion giriş kapısının üzerinde; "Buraya ölüm giremez" yazıyormuş. Bunu iyi bir niyetle düşünürsek, burada ölen olmaz biz hepsini tedavi ederiz anlamına gelmektedir. Ancak, buraya ölümcül hastalar alınmıyormuş. Yani tıp etiği burada sorgulanabilir" (Anonim, 2019c).

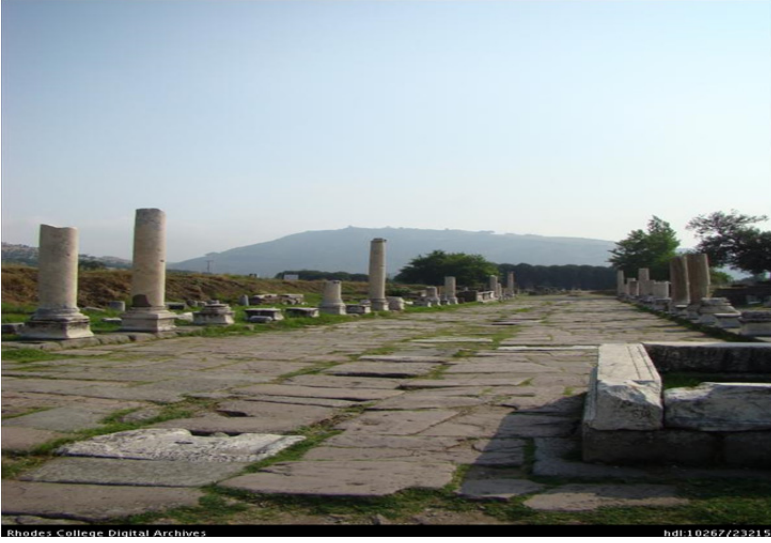
Anlatıcının da değindiği üzere, Asklepion'a ölüm girmemesine karşın, ölümcül hastalığı olanlar buraya kabul edilmemektedir. Ayrıca, Asklepion girişinde hastaların içeriye girmek için dua etmesi gereken bir çeşme de inşa edilmiştir. Çeşmeden su geldiği takdirde, hastanın Askle-

pios tarafından buraya kabul edildiği düşünülse bile hastayı kontrol eden hekim öngörüsüne göre, çeşmenin mekanik olarak kontrolünün sağlandığı tahmin edilmektedir (Fertan ve Brown, 2019). Bir bakıma, Asklepion'a girişine izin verilen hastaların ise yakalarını Azrail'den kurtardıklarına inanılırdı (Tuna ve Özer, 2015: 70).

Şekil 4. Viran Kapı (Kaynak: Güngör, 2005)

Viran Kapı'dan ilerledikten sonra karşılaşılan ikinci yapı ise Kutsal Yol 'dur (Via Tecta). Kutsal Yol, yaklaşık 1 km uzunluğunda ve üzeri kapalı formda inşa edilmiştir. Kutsal Yol'un tek işlevi, buraya gelen hastaları yazın sıcaktan, kışın ise yağmurdan korumaktır (Öztürk ve Akyurt: 14). Ayrıca yol boyunca bulunan sağlam sollu dükkânlarda, buraya gelen hastalar için adaklar ve çeşitli eşyaların satıldığı bilinmektedir. Hastalar dükkânlardan adaklarını alıp Asklepion'un içerisinde, adaklarını tanrı Zeus'a adanmışlardır. Asklepionda tedavi görenlerin ve çoğunlukla sağlıklarına kavuşanların, şükürlerini belirtmek için Zeus tapınağını ziyaret ederek adaklarını sundukları bilinmektedir (Anonim, 2019d).

Şekil 5. Kutsal Yol (Via Tecta) (Kaynak: Tronchin, F. C., 2011).

Kutsal Yol'u geçen hastalar Giriş Avlusu'na (Propylon) ulaşırlardı. Giriş Avlusu'nda hastaları Asklepiadesler karşılar ve burada hastaya bir tanı konulurdu (Tanrısever ve Pamukçu, 2019). Ayrıca, bu bölümde yer alan yılanlı sütun, günümüzde tıp ve eczacılığın sembolüdür ve çıkış noktası ise Bergama Asklepion'dur. Bir anlatıcı, yılanlı sütunun hikâyesini şu sözlerle dile getirmektedir;

“Çift yılan sembolü dünyada ilk olarak Asklepion'da kullanılmıştır ve buradan dünyaya yayılmıştır... Buraya derdine derman aramak için bir hasta gelir hekimler ve hemşireler girişte hastayı inceledikten sonra bu hastanın iyileşmeyeceğine inanarak hastayı kabul etmezler ve içeriye almazlar. Hasta bu duruma üzülerek, üzgün bir şekilde hastanenin önüne çıkar ve oradaki kayaların üzerinde üzgün üzgün otururken iki yılan görür. “Nasılca öleceğim, bari acı çekmeden şimdi öleyim, kendimi yılanlara sokturayım” düşüncesi ile yılanların yanına gider ve iki yılanın oradaki bir oyuğun içinde, sütun üzerine zehirlerini akıttığını görür. “Nasılca öleceğim bari bu zehiri içerek acı çekmeden öleyim” der ve zehiri içer. Fakat oradaki süt ve zehirin karışımı onu öldürmek yerine ona şifa olur. Bunu gören Galen, Asklepion'un sembolünün çift yılan olmasına karar verir” (Anonim, 2020b).

Yılanlı sütun hakkında bu hikâyenin anlatımı yaygın olsa bile, Asklepios'a göre bir doktor hastanın sırrını kimseye vermemeli ve bir yılan kadar dilsiz olmalıdır. Yılanın sarılı olduğu asa ise doktorluğun hemen öğrenilmeyeceğini ve yaşlanıp asaya dayanıncaya dek, öğrenme ve tecrübe ihtiyacının var olacağını betimlemektedir (Hancı, 2005: 7).

Şekil 6. Giriş Avlusu (Propylon) (Kaynak: Tronchin, F. C., 2011)

Giriş Avlusu'ndan sonra tapınağa ilerleyen hastaların burada adaklarını adamalarının yanında bu noktada tapınağa ziyaretçilerin alınması için bazı törenlerinin de gerçekleştirildiği bilinmektedir. Akça'ya (2018) göre tören aşamaları; dua, hediye verme ve dilek dileme şeklinde gerçekleşmektedir ve yazar hasta kabulünü ise şöyle anlatmaktadır;

“Rahipler burada ışıkları söndürür ve tanrılar yüzünü kapatan örtüleri kaldırarak hastaların getirdikleri adaklar ile beslenirler. Sonrasında kapılar açılır ve hastalar içeriye kabul edilir”. Burada tanrı Asklepios'a dua eden hastalar ardından kutsal suya doğru götürülür ve küfür, defne gibi araçlar kullanılarak yapılan banyoda hastaların ruhsal ve fiziksel olarak arınmaları sağlanır (Akça, 2013: 18).

Şekil 7. Zeus- Asklepios Tapınağı (Kaynak: Tronchin, F. C., 2011)

Kutsal su ve korular Yunan tapınaklarının birer parçasıdır. Bu sebepten dolayı çoğu kutsal alan, doğal su kaynaklarının bulunduğu yerlerde konumlanmıştır (Soyöz, 2020: 104). Havuz, hamam, kaplıca yapılarına sahip olan Bergama Asklepion, hidroterapi ve thalassoterapi yöntemleri ile de hastalara hizmet sağlamıştır (Durmaz, 2010: 12-13). “Büyük alanda bulunan kutsal sular Asklepion’un en başta gelen kutsal iksiridir. Suların bol olması Asklepion’un en temel özelliğidir. Bir kuyu, bir kaynak, üç havuz bulunmuştur. Su, tanrıların güçlü bir yardımcısı olarak kabul edilmektedir. Tanrının ayaklarının dibinden çıktığına inanılan bu sular dertlere deva hastalara şifa olarak kabul edilir” (Anonim, 2019d).

Durmaz (2010), banyo kültürünün oldukça geliştiği kentte, banyo temizliği sonrasında Galen tarafından geliştirilen krem ve yağlar uygulandığını ifade eder. Ayrıca masaj esnasında ise preperat uygulanması oldukça önem taşıdığı bilinmektedir. Genellikle otlar, bitkisel yağ ve zeytinyağından faydalanan Galen; üşütme, tutukluk, kulunç gibi rahatsızlıklarda ovma yöntemi ile bu yağları sporculara uygulamış olup ilk

spor hekimi olarak da kabul görmüştür. Bu kapsamda kentte, aromaterapi ve fizyoterapi uygulamalarının da yapıldığı bilinmektedir.

Hastaların tedavi esnasında kullanılan bir diğer yapı ise Telesforos Tapınağı olmuştur. Bu tapınak ilk kez Bergama Asklepion'da yer alan ve sonrasında farklı yerlerde de inanılan bir çocuk tanrıdan oluşmasının yanında, sağaltımda da büyük bir rol oynamaktadır (Güngör, 2005: 92). Telesfor'da asıl amaç dinsel inançları uyararak manevi inanç yaratmaktır (Tuna ve Özer, 2015: 71). Bu bağlamda gerek adak adanması gerek rüyalar gerekse de hastaların dinsel inançlarını ve maneviyatlarını uyarmak için yapılan bazı yöntemler ile Asklepion'da hasta tedavilerinin dinsel ve mistik öğelere de bağlı olduğu görülmektedir.

Şekil 8. Yeraltı Geçit Tüneli (Kaynak: Tronchin, F. C., 2011)

Ayrıca Telesfor ile bağlantıyı sağlayan bir tünel bulunmaktadır. *“Kutsal bodrum (tünel), büyük alanın ortasında ve yer altındadır. Kutsal sular ile ikinci yuvarlak tapınağın alt kısmını birleştirir”* (Anonim, 2019d). Bu tünel üzerinde yer alan 12 deliğin, Olimpos’un 12 tanrısını simgelediği düşünülmektedir (Anonim, 2014b). Bergama Asklepion, telkinle ve ses ile tedavinin ilk uygulandığı sağlık merkezi olarak bilinmektedir. Hem tünelden akan su sesi hem de tünelin üzerinde bulunan deliklerden, rahipler hastalara *“iyileşeceksin”* diye fısıldayarak hastaların bu şekilde telkinle tedavilerini sağlanmaktaydı. Tuna ve Özer’e göre ise (2015) girişten hasta odalarına kadar uzanan yolda, hastalara dinsel ve ilahi müzikler dinletilirdi. Çünkü o dönemde telkin ile tedavinin en önemli aracı müzik idi. Ayrıca, Galen’de müzik uygulamalarına oldukça önem verdiği bilinmektedir. Bu yöntemin, akrep ve böcek sokmalarına karşın panzehir niteliğinde olduğunu belirtmiştir (Anonim, 2021g).

Tünelin ardından abaton adı verilen uyku odalarına ulaşan hastaların, tanrıya adaklarını adanmış, arınmış ve beyaz elbiselerini giymiş şekilde burada uyudukları ve rüya görmeye odaklandıkları rivayet edilir (Anonim, 2021h). Hastaların gördükleri rüyalar ile tedavilerinin şekli belirlendiği; çünkü Asklepion’da uyku ve rüyanın gücüne oldukça inanıldığı bilinmektedir (Kuşkonmaz, 2016: 148). Bunun yanı sıra, ilk farmakoloji özelliğine sahip olan kentte ilaçların kullanıldığı da bilinmektedir. Girgin’e göre (2014) hastaların uykuya dalması için afyon türü ilaçlar ve tütsülerden faydalanılırdı. Hastalar uyuduktan sonra, rahipler kutsal sayılan yılanlar ile hastaların etrafında dolaşır ve yılanların hastaların yarasını emmesi sağlanırdı. Yine bu esnada, rahipler hastalara bazı sözler söylerdi. Yapılan bu uygulamalar, kullanılan ilaçlar ve dışarıdan söylenen sözler ile hastalar yarı hipnoz durumuna girerlerdi (Tuna ve Özer, 2015: 71).

Şekil 9. Epidauros- Asklepios'un rüyada iyileştirmesini anlatan bir rölyef
(Kaynak: Soyöz, 2020: 108)

Nord (2007), Smyrna'da varlıklı bir aileden gelen genç konuşmacı Aristides'in ateş, mide ve nefes alma zorluğu ile başvurduğu Asklepiion'da uyku odasında rüyaya yatması ve sonrasında uygulanan tedavi yöntemlerini şöyle anlatmaktadır;

"Akşam olunca rahipler yine kutsal lambaları yakar ve tanrıların dinlenmesine yardım ederlerdi. Gece burada kalmayı seçen ziyaretçiler tapınağa getirilir ve yatacak bir yer gösterilirdi. Rahipler ışığı söndürür ve ziyaretçilerinin iyileşmeleri için, tavsiye ve reçete ile rüyada Asklepios ile buluşmaya bırakılırdı. Sabah olunca doktorlar, yorumlanması zor ve anlaşılması güç rüyaları yorumlardı. Aristides ise rüyalarında; Asklepios'un, sadece baharda değil soğuk mevsimde de yıkanmayı ve hatta denizde yüzmeye ilgili talimatlar verdiğini görmüştür. Aristides rüyaları üzerine burada kaldığı zaman zarfında, soğuk mevsimde tekrar

tekrar banyo yapmıştır. Hacamat geçirmiştir, belli bir süre diyet yapmış ve tıbbi ilaçlar almıştır. Ancak sıcak dönemde aşırı fiziksel egzersizler yapmamıştır. Çocukların korosu için şiirler söylemiştir. Çünkü bunların hepsini Asklepios tavsiye etmiştir. Aristides'in bir süre sonra Asklepios tarafından, mesleğine devam etmesi istenmiştir ve buradaki tiyatrodaki bir konuşma yapmıştır. Aristides, Asklepios'ta geçirdiği zaman zarfında iyileşmiş ve 30 yıl daha yaşayıp 63 yaşında hayata veda etmiştir.”

Ayrıca Aristides eserlerinde; öksürük, boğulma, tıkanma, kan tükürme, baş ağrısı, diş ağrısı, diş eti problemleri, kulak ağrısı, hazımsızlık, mide ağrısı, aşırı terleme, şişlik, anksiyete, uykusuzluk ve nörolojik hastalıklardan dolayı Asklepios'a başvurduğunu ve hidroterapi, egzersiz, güneş tedavisi, müshil, sihir, mental destek, bal ve meşe palamudu karışımı, balsam, kireç suyu, kaynatılmış kuru üzüm vb. gibi tedavi yöntemleri ile tedavi gördüğünü de belirtmiştir (Akça, 2013: 74-75).

Asklepios'un bir diğer önemli özelliği, dönemin farklı sağlık merkezlerinde rastlanılmayan bir tiyatroya sahip olmasıdır. Bu tip tiyatro Anadolu'da ilk olup 3500 kişilik kapasitesi vardır (Tanrısever ve Pamukçu, 2019). Tiyatronun, hastaların tedavisinde önemli rol oynadığı ve hastalara moral ve motivasyon desteği sağlamak için kullanıldığı bilinmektedir (Akça, 2013: 42). Ayrıca sahne üzerinde Asklepios'a adanan bir yazıt da bulunmaktadır.

Asklepios'da 110,00 x 130,00 m ölçülerine sahip, zemini toprak olan büyük bir avlu bulunmaktadır. Burada hastaların toprakta çıplak ayakla dolaşması bilinen bir diğer tedavi yöntemidir (Anonim, 2021i). Hastaların tedavisi için kullanılan bir diğer yapı olan tedavi binası; tedavi odaları, güneşlenme terası ve havuzlardan meydana gelmektedir (Tanrısever ve Pamukçu, 2019). Aristides'in eserlerinde anlatıldığı üzere Asklepios'da güneşlenme terapileri de başlıca tedavi yöntemlerinin arasında yer almaktadır (Anonim, 2021i). Benzer şekilde, at binme ve zorlu deniz seferleri gibi fiziksel egzersizler de Asklepios'da uygulanmıştır (Akça,

2013: 76). Bu kapsamda, Asklepiyon bizlere, doğanın insan vücudu üzerindeki iyileştirici etkileri ile insan-doğa ilişkisinin de ön plana çıktığını göstermektedir.

Asklepiyon'da tedavi yöntemi olarak kullanılan bir diğer yöntem ise şifalı otlardır. Hastaların tedavisinde günümüzde de olduğu gibi; keten tohumu, sarımsak, rezene, keçiboynuzu, ısırgan otu vb. gibi farklı otların iyileştirici gücüne inanılıyor ve kullanılıyordu (Helvacıoğlu, 2021: 33). Ayrıca, özellikle mide ve sindirim rahatsızlıkları için kentte diyet uygulamaları da yapılmış olup bir anlatıcı bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir;

“Bir gün sindirim sistemi bozukluğu ile gelen hastaya; ekmek, peynir, maydanoz, marul ve ballı süttten oluşan bir beslenme verilmiştir. Çıplak ayakla dolaşması, her gün koşması, çamur banyosu yapması ve sıcak bir banyo yapmadan önce tüm bedenini şarap ile ovması öğütlenmiş ve tedavi başarılı sonuç vermiştir. Ayrıca hastanın şükranlarını belirten yazıt günümüze kadar ulaşmıştır” (Anonim, 2019d).

Burada dikkat çeken noktalardan biri ise diyet uygulamalarının yanı sıra hastanın vücudunu şarap ile ovmasının istenmesidir. Daha önce belirtilen, masaj ve aromaterapi uygulamalarının yanı sıra Galen, Asklepiyon'da şarapla tedavi edilen yaraların hiçbir süpürasyon göstermediğini de belirtmiştir (Feher, Lengyel ve Lugasi, 2007: 381).

Bergama alan kazılarında bulunan bronz kemik ve gümüşten yapılan tıbbi aletlerin, fistül açma ve kürtaj yapma gibi cerrahi işlemler için kullanıldığı da düşünülmektedir (Kuşkonmaz, 2016: 148). Ayrıca, Bergama'da Antik Çağ'da Anadolu'da ilk beyin delme ameliyatı da (trepanasyon) yapıldığı bilinmektedir (Doğan ve Sezgin, 2012: 274). Gerekli görüldüğü takdirde Asklepiyon'da cerrahi işlemlerinde yapılması uygulanan diğer tedavi yöntemleri arasında yerini almıştır (Anonim, 2021i).

SONUÇ

Bergama antik kenti birçok yeniliğe ev sahipliği yapmanın yanı sıra Bergama Asklepion'unda uygulanan tedavi yöntemleri ile günümüz modern tıp anlayışı şekillenmiştir. Öyle ki Bergama Asklepion Antik ve Helenistik dönemlerde de sağlık turizmi açısından önemli bir destinasyon olarak sıklıkla tercih edilmiştir. Asklepios'un sağlık tanrısı olması, ölümsüzlüğü bulmuş olarak bilinmesi ve Bergama'da Asklepios'a inanış görülmesi, eski dönemlerde insanların ilahi güçlere olan inancını göstermektedir. Kentte adak adanması, ruhen ve fiziken yapılan temizlik, rüyada Asklepios ile buluşmak ve bu doğrultuda tedavi olmak; tedavide yararlanılan dinsel öğeler arasındadır. Ayrıca kentin, Galen gibi önemli bir değere sahip olması ve Galen'in uyguladığı tedavi yöntemleri ve çalışmaları, tıp alanına büyük katkılar sağlanmıştır. Bir bakıma bugün Galen'in çizdiği tıp anlayışı Galenizm olarak adlandırılmaktadır.

Asklepion'da günümüz hastanelerine kıyasla sadece tek bir hastalığa odaklanılmadan, hasta vücudunun bir bütün olarak ele alınması dikkat çeken bir diğer husustur. Bu kapsamda, telkin yoluyla tedavi gibi alternatif ve tamamlayıcı yöntemlerin kullanılmış olması, Bergama Asklepionu açısından çağının diğer sağlık merkezlerinden ayırıcı özelliği olarak öne çıkan diğer bir bulgu olmuştur. Benzer şekilde, Asklepion dönemin diğer sağlık merkezlerinde görülmeyen bir tiyatroya sahip olması ve bu tiyatronun hastaları ruhen dinç tutmak için kullanılması da öne çıkan özelliklerdir. Tüm bunların yanında, şiir söylemek ve konuşma yapmak gibi faaliyetler ile tedavi sürecinin önemsenmesi, fiziksel iyileştiriciliğin önemli olmasının yanı sıra hastaların ruhsal sağlıklarının sağlanmasının ve korunmasının da ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, ilaç ve panzehirin uyku öncesi ve esnasında uygulanması, uyku sonrasında ise hastaların rüyalarının yorumlanarak altında bilinçaltılarının da önemsenmesi, tüm bu yöntemlerin birbiri ile ne kadar entegre bir şekilde uygulandığının ilginç ve gizemli bir örneği olarak Bergama'da karşımıza çıkmaktadır.

Doğal kaynaklardan da oldukça yararlanan kentte kullanılan başlıca doğal kaynaklar; su kaynakları, güneş ve çamur olmuştur. Bunların yanı sıra doğada bulunan bitkilerin ve bu bitkilerin yağları ile krem ve ilaçlar yapılması, sülüklere vücuttaki fazla kanın emdirilmesi, Asklepiyon'un doğadan oldukça esinlendiğini göstermektedir.

Genel olarak Asklepiyon'da; şifalı sular, hacamat, diyet, bağırsakların boşaltılması, rüyalar, telkin, çamur banyoları, masajlar, şifalı otlar, güneşlenme, egzersiz ve müziğin başlıca uygulanan tedavi yöntemleri arasında olduğu belirtilebilir (Targaç, 2016; Altuğ, 2011; Helvacıoğlu, 2021: 33). Ayrıca, Asklepiyon'da hastanın nekahet dönemine de oldukça önem verilmiştir ve insanların hastalıklarını geçirdikten sonra masaj ve sallama yöntemi ile iyileşme evresini tamamlaması önerilmiştir (Akarsu, Yöndemli ve Akarsu, 2020).

Tüm bu tedavi yöntemleri ile hasta tedavisinin sağlandığı kent, günümüzde modern tıp anlayışının aldığı yolu anlamak açısından önem taşımaktadır. Anadolu'daki ilk büyük hastane olan Bergama Asklepiyon, tedavi özellikleri ve yetiştirdiği değerli hekimleri ile iyileştirici güce sahip olarak bilinmiş ve dünya çapında tanınmıştır. Bu yüzden Asklepiyon, Antik Çağ'da önemli bir sağlık turizm destinasyonu, günümüzde ise önemli bir kültür turizmi destinasyonu olarak Bergama'da ön plana çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. M.; Yöndemli, F. ve Akarsu, S. (2020). Antik dönem tıbbının müntahab-ı şifada tezahürü, *Erdem*, (78), 1-22.
- Akça, T. (2013). Bergama Asklepieionu'nun tıbbi bakış açısı ile değerlendirilmesi (Yayımlanmış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü: Adana.
- Aldırmaz Ağartan, C. (2009). Sanat eserlerinde yaşayan bir mit: sağlık tanrısı Asklepios ve kızı Hygieia, *Zeynep Kâmil Tıp Bülteni*, 40 (1), 49-52.
- Anonim, (2014a). https://youtu.be/_JPHo20YX_4 (Erişim tarihi: 23.03.2021, 21.00).
- Anonim, (2014b). <http://www.girgin.org/asklepiyon/> (Erişim tarihi: 01.05.2021, 14.00).

- Anonim, (2016a). <https://www.sahindogan.com/bergama-asklepion-tarihi/sony-dsc-1523> (Erişim tarihi: 20.04.2021, 21.00).
- Anonim, (2018a). <https://youtu.be/1IuaEPIISU0> (Erişim tarihi: 23.03.2021, 21.30).
- Anonim, (2019a). <https://www.milliyet.com.tr/cadde/cuneyt-sadic/kiymetini-bilemedigimiz-kent-bergama-6011774> (Erişim tarihi: 08.05.2021, 22.00).
- Anonim, (2019b). https://www.sozcu.com.tr/hayatum/seyahat/pergamon-kralliginin-merkezi-pergamon-antik-kenti/?_szc_galeri=1 (Erişim tarihi: 09.05.2021, 15.00).
- Anonim, (2019c) https://youtu.be/rdn_UX8sqCs Pergamon2(Erişim tarihi: 25.03.202, 14.00).
- Anonim, (2019d). <https://youtu.be/RUx2d0s28nY> (Erişim tarihi: 22.03.2021, 19.00).
- Anonim, (2020a). <https://youtu.be/tv44iE0hrHc> (Erişim tarihi: 30.03.2021, 23.00).
- Anonim, (2020b). <https://youtu.be/uuaDBIIWNMc> (Erişim tarihi: 21.03.2021, 12.30).
- Anonim, (2021a). <http://www.bergama.gov.tr/ilcemizin-tarihcesi> (Erişim tarihi: 08.04.2021, 17.00).
- Anonim, (2021b). https://www.istanbuleczaciodasi.org.tr/?page=duyurular&anns_ID=8236 (Erişim tarihi: 15.04.2021, 12.00).
- Anonim, (2021c). <https://izmir.ktb.gov.tr/TR-77442/bergama.html> (Erişim tarihi: 10.04.2021, 15.00).
- Anonim (2021d). <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-100413/bergama-cok-katmanli-kulturel-peyzaj-alani-izmir.html> (Erişim tarihi: 18.04.2021, 23.30).
- Anonim, (2021e). <https://muze.gov.tr/urun-detay?CatalogNo=WEB-AKR01-01-008> (Erişim tarihi 26.04.2021, 11.00).
- Anonim, (2021f). <https://youtu.be/wjRhfezPQ1g> (Erişim tarihi: 02.04.2021, 16.00).
- Anonim, (2021g). <http://www.berksav.org/2017/bergamaasklepion.asp> (Erişim tarihi: 10.05.2021, 14.00).
- Anonim, (2021h). <https://www.izmirdergisi.com/tr/dergi-arsivi/340-48-inci-sayi/2843-olumun-giremedigi-yer-asklepion> (Erişim tarihi: 10.05.2021, 14.00).
- Anonim, (2021i). <http://www.kulturvarliklari.gov.tr/yazdir?7DDFCAB0C80BC7D150B8619031B0A400> (Erişim tarihi: 08.05.2021, 22.00).
- Atac, A.; Aray N. ve Yıldırım RV. (2006). Asclepiions in Turkey, *Balkan Military Medical Review*, 9 (2), 82-84.
- Baccarin, M. (2021). Tangible and intangible heritage of Bergama in the context of its urban history (Yayımlanmış Doktora Tezi), Politecnico Di Torino: Torino.

- Bailey, J. E. (1996). Asklepios: ancient hero of medical caring, *History of Medicine*, 124 (2), 257-263.
- Binan, D. (2013). Türkiye'de çok katmanlı yerleşimlerde tanımlama-koruma yaklaşımı ve öneriler: Bergama örneği, *Tasarım +Kuram*, 9 (16), 1-26.
- Doğan, S. ve Sezgin, F. (2012). Bergama'nın tıp tarihindeki öneminden Türkiye ne kadar haberdar? *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4 (2), 271-279
- Doğaner, S. (2019). Bakırçay yöresi kültürel coğrafyası, *Sosyal Bilimler Araştırmaları II*, 161-188.
- Durmaz, M. (2010). Bergama belleten -18 Bergamalı lokman hekim Galenos, *Bergama Kültür ve Sanat Vakfı*.
- Emekli, G. (2003). Bergama ve Selçuk'un İzmir'in kültürel turizmdeki yeri, *Ege Coğrafya Dergisi*, 12 (1), 39-50.
- Ercan, D. (2000). Bergama tarihi ve kültürü (Mezuniyet Çalışması), K.K.T.C Yakındoğu Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi: Lefkoşa.
- Feher, J.; Lengyel, G. & Lugasi, A. (2007). The cultural history of wine – theoretical background to wine therapy, *Central European Journal of Medicine*, 2 (4), 379-391
- Fertan, E. & Brown, E. R. (2019). Asclepius: the man and the myth, *Dalhousie University Inspiring Minds*.
- Gilgil, E. (2002). Asklepiyon'dan Nosokomeion'a antikçağ'da tedavi kurumlarının gelişimi, *T Klin Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi Dergisi*, 279-284.
- Güngör, Y. (2005). Bergama belleten -14 Bergama krallık kültürü, *Bergama Kültür ve Sanat Vakfı*
- Hancı, H. (2005). Yılan hikayesi, *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp Dergisi*, 14 (8), 6-9
- Helvacıoğlu, Ö. (2021). Antik dönem tedavi merkezlerindeki (Asklepiyon) diyet uygulamalarının gastronomi açısından incelenmesi ve günümüz beslenme ve tedavi süreçlerine yansımaları (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara
- İşçi, T.; Ağırbaş, S. ve İşçi, C. (2017). Kültürel miras parşömene yönelik yerel halk tutumunun incelenmesi, *The First International Congress on Future of Tourism: Innovation, Entrepreneurship and Sustainability FUTOURISM*, 12 (28), 1116-1133.
- Kuşkonmaz, Ş. M. (2016). Bergama'da iki bin yıllık bir hastane ve bir hekim: Asklepiyon ve Galen, *Konuralp Tıp Dergisi*, 8 (2), 147-150.

- Küçük, Ö. ve Yaman, O. (2019). Tıbbi sülük terapisi (hirudoterapi), *Journal of Biotechnology and Strategic Health Research*, 3 (Özel sayı), 29-46.
- Nord, C. (2007). Asklepion, *Essä*. <http://socialmedicinskidskrift.se/index.php/smt/article/download/619/439>.
- Öztürk, A. ve Akyurt, S. Zeus Asklepios tapınağı, arkeolojik yapı araştırması, *Yöntemler ve Kuramlar*. https://www.academia.edu/download/56318685/-ZEUS_ASKLEPIOS_TAPINAGI__PERGAMON.pdf.
- Patacı, B. (2016). Tanrılaştırma ve şeytanlaştırma arasında mitolojik bir figür olarak Asklepion, *Milel ve Nihal*, 13 (2), 154-182.
- Shoja, M. M.; Tubbs, R.S.; Ghabili, K.; Griessenauer, C. J.; Balch, M. W. & Cuceu, M. (2015). The Roman Empire legacy of Galen, *Cover Editorial*, 31 (1), 1-5.
- Soyöz, U. (2020). İyileştiren dokunuş: Kos (adası) Roma Asklepion Tapınağı'na kutsal şifa yolculuğu, *METU JFA*, 37 (2), 103-126.
- Tanrıseven, C. ve Pamukçu, H. (2019). Asklepion'da unutulmuş galen, <https://www.academia.edu/download/59714967/B2820190614-5492-1owh039.pdf>.
- Tronchin, F. C. (2011). Cryptoporticus at the Asklepion of Pergamon.
- Tronchin, F. C. (2011). Sacred Way at the Asklepion of Pergamon.
- Tronchin, F. C. (2011). Sanctuary of Asklepion at the Asklepion of Pergamon.
- Tronchin, F. C. (2011). Temple of Asklepion at the Asklepion of Pergamon.
- Tuna, A. ve Özer, M. C. (2015). Bergama Asklepion'da bir sağaltım yöntemi olarak müzik, *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, (7), 63-73.
- Uzel, İ. (1996). Galen ve deneysel tıp. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/688915>.
- Yılmaz, M. (2014). Bilgi ve iyileşme: bibliyoterapi, *Türk Kütüphaneciliği*, 28 (2), 169-181.

PALİMPSEST KİMLİK ÜZERİNDEN BİR KENTSEL ALAN OKUMASI: ALSANCAK LİMAN ARKASI BÖLGESİ

Bengisu Şen

Rengin Zengel

1. GİRİŞ

Tarihsel süreçte farklı dönemlerden geçmiş kentsel alanlara bakıldığında bu alanların kentleşme pratikleri esnasında kültürel, sosyo-ekonomik, politik, ya da mekânsal boyutta maruz kaldıkları tüm müdahalelerin izlerini bünyelerinde taşıdığı ve bunları biriktirdiği görülmektedir. Dolayısıyla kent yapısının, tüm bu müdahaleler ile şekillendiği göz önünde bulundurulduğunda, kaçınılmaz olarak “fiziksel mekânın” da tüm bu değişkenlerin etkisi altında sürekli olarak yoğurulduğu/dönüştüğü söylenebilir. Bu dönüşüm/dönüşme hâli, kentsel mekânı birçok disiplinin dâhil olduğu bir mesele hâline getirmekle kalmaz; aynı zamanda “kent mekânının kendisini” de çok katmanlı bir yapıya büründürür.

Kenti şekillendiren bu katmanlar bazen kente eklenir, mevcuttaki katmanlar ile farklı ilişki biçimleri kurar ve kentin heterojen yapısını bir ağ gibi örerek uzantısı hâline gelir. Kimi zaman ise ani veya plansız dönüşümler neticesinde, bu katmanlar kentsel bütünden kopabilir ya da mevcut katmanlar ile parazit bir ilişki biçimi yaratabilir. Kentin katman-

ları arası ilişkinin parazitleştiği durumlardaysa bütüne eklenen her yeni katman, kentin var olan kimlik öğelerini gizleyerek tahrip etmeye başlar. Dolayısıyla kent, dokusuna eklenen veya ayrılan her tekil katmanla, tıpkı yaşayan bir varlık gibi, her defasında yeniden örgütlenerek dinamik bir artikülasyona sahne olur. Bu karmaşık ve çok bileşenli artiküle olma hâli ise kente âdeta palimpsest bir kimlik kazandırır.

İzmir kenti de 8500 yıllık tarihiyle Prehistorik dönemden başlayarak bugüne kadar birçok farklı dönem ve medeniyete ev sahipliği yapmış bir kent olarak çok kültürlü, çok katmanlı bir oluşum sergilemektedir (Akyüz Levi ve Genç, 2018). Dolayısıyla çalışma kapsamında farklı zamansal ve mekânsal düzlemlerin çakışarak katmanlaştığı bir kent olarak ele alınan İzmir ve çalışma alanı olarak sınırlandırılan Alsancak Liman Arkası bölgesi, birçok katmanın bir arada okunabildiği, âdeta palimpseste benzer biçimde yeni eklenen katmanın eskinin izleriyle farklı bir ilişki biçimi kurduğu bir kentsel alan olarak değerlendirilmiştir.

2. PALİMPEST VE KENT İLİŞKİSİ

Farklı tanımlamalar ile birçok disiplinde kullanılan palimpsest kavramı en genel anlamı itibariyle yeniden yazılmış parşömen ya da tabletler için kullanılan bir kelimedir. Eskiden kâğıdın sınırlı olduğu dönemlerde, yazma kitaplardaki mevcut yazıları oluşturan mürekkebin bıçakla kaldırılarak kazınması, silinen yere ise yeni bir metnin yazılmasıyla oluşan el yazması kitaplar palimpsest olarak nitelendirilmiştir. Palimpsest nitelikteki kitaplarda her ne kadar eski metin kazınmış olsa da yeni yazının altından eskinin izleri okunabilmektedir; dolayısıyla eski ve yeni yazı bir anlamda üst üste binmiş ve yeni bir birliktelik oluşturmuş durumdadır (Yıldırım, 2009).

Şekil 1. 5. veya 6. yüzyıl Gürcistan Palimpsesti
(<https://en.wikipedia.org/wiki/Palimpsest>)

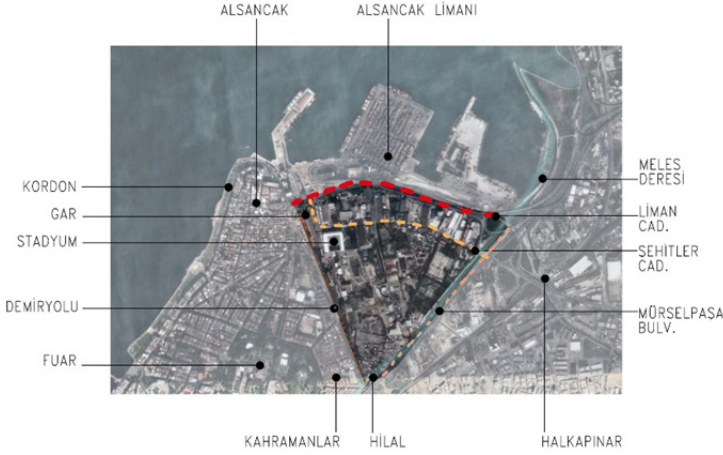

Şekil 2. Palimpsest bir kentsel alan olarak Alsancak Liman Arkası Bölgesi

Palimpsest kavramı mimarlık ile ilişkilendirildiğinde ise geçmiş, bugün ve geleceğin izlerinin üst üste, iç içe, yan yana okunabildiği mekânlar ve kentleri tıpkı birer palimpsest gibi düşünmek mümkündür (Turgut, 2018). Bildiri kapsamında ele alınan Alsancak Liman Arkası bölgesi de zaman içerisinde iç içe geçerek çakışan eski ve yeni kent dokusu ve birbiri üzerine eklenerek örülen eski ve yeni katmanları ile palimpsest nitelikler taşıyan bir kentsel alan olarak değerlendirilmiştir.

3. ALSANCAK LİMAN ARKASI BÖLGESİ

Alsancak Liman Arkası Bölgesi; kuzeyde bölge ve ülke ekonomisi için kritik önemdeki Alsancak Limanı ve tesisleri ile kent merkezini Karşıyaka-Bornova hattına bağlayan Liman Caddesi; batıda Alsancak Garı, tesisleri, demir yolu ve Alsancak kent merkezi; güneybatıda Kahramanlar Semtini ile güneydoğuda Meles Çayı ve Mürselpaşa Bulvarı ile sınırlanan üçgen bir alan olarak tanımlanmaktadır.

Şekil 3. Bölge sınırları

Bölgeye daha yakından bakıldığında birbiri üzerine eklenmiş tarihsel katmanlarının yanı sıra ticaret, konut, kamu yapıları gibi farklı fonksiyon gruplarının da iç içe bulunduğu görülmektedir. Ayrıca bölge; Alsancak Limanı, tren yolu, tramvay ve otobüs hatlarının kesiştiği dolayısıyla kent içi ulaşım ağlarının yoğun olarak kullanıldığı bir kentsel alan olması nedeniyle İzmir kent merkezinde ayrıcalıklı bir konuma sahiptir. Fakat deprem, yangın gibi kentin katmanları arasında ani geçişler yaratan doğal afetlerin yanı sıra; kent merkezine yönelik planlama çalışmaları ve imar değişiklikleri neticesinde yaşanan yerin rant değerindeki artış ve dönüşüm politikaları gibi istemli ve planlı müdahaleler de bölgenin tarihî dokusunu ve mekânsal yapısını aşındırarak, hem katmanlı yapısına hem de belleğine zarar vermiştir.

Bölgeyi kent belleğinde asıl ayrıcalıklı konuma getiren özelliği ise İzmir'in ilk sanayi bölgesi olmasıdır. Öncesinde tarla ve bostanlarla kaplı olan bölgenin sanayi bölgesi olarak gelişmesi ise 17. yüzyılda inşa edilen Aydın Demiryolu, Punta Tren İstasyonu -bugünkü Alsancak gar- ve Pasaport Limanı'nın faaliyetleri ile olmuştur (Çıkış, 2009). Bu süreçte liman ve gar arasında ticaret mallarının sevkiyatını sağlamak için tren hattı döşenmiş ve tramvay işletilmiştir. Dolayısıyla bölgede gar çevre-

sinde imalathaneler ve çalışanlara (özellikler Rumlara) ait evler inşa edilmeye başlanmış; Pasaport Limanından Alsancak'a uzanan bir konut dokusu oluşmuştur (Say, 1941).

19. yüzyıla gelindiğindeyse Pasaport Limanı'nın artan ticari faaliyetlerinde önemli bir rol oynamasıyla Liman Arkası Bölgesi Pasaport Limanı'nın art alanı olarak bir gelişim göstermiştir (Süel, 1977). Artan endüstri faaliyetleri sonucunda depo, antrepo ve çeşitli işlikler inşa edilmiş ve bölge depolama alanı olarak gelişmiştir. 20. yüzyıl başlarında yağ, un, pamuk, çimento fabrikaları ile havagazı fabrikası gibi daha büyük ölçekli tesislerin kurulması ile endüstrileşme faaliyetleri yoğunlaşmış; 1925 yılında ise bugünkü kent dokusunun oluşumunda önemli bir plan olan Danger Planı'yla bölge sanayi bölgesi olarak ilan edilmiş ve kentin enerji ihtiyacını sağlayan Elektrik Fabrikası (1928), Şark Sanayi (1924) gibi büyük sanayi tesisleri bu dönemde açılmıştır (Çıkış, 2009). Kentleşme hızına paralel olarak sanayi tesislerinin artması bölgeyi bir çekim merkezi hâline dönüştürmüş, fakat bu durum aynı zamanda bölgede gecekonduların giderek artmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bölge 1900'lerin ortasına kadar endüstri faaliyetleri etrafında bir değişim geçirmiştir.

İlerleyen süreçte Pasaport Limanı tesisleri yetersiz bulunmuş ve bugünkü Alsancak Limanı inşa edilmeye başlanmıştır. 1959 yılında Liman'ın açılması ile Şehitler Caddesi ile Liman Caddesi arasındaki bölge tekrardan bir depolama alanına dönüşmüş; Ege Bölgesi'nde yetişen tarımsal ürünlerin depolandığı çok katlı depolar inşa edilmiştir (Süel, 1977; Barbaros, 1995; Şimşek, 2006).

Bölge, her ne kadar endüstri kimliği ile bellekte yer edinmişse de 80'ler sonrasında kent merkezinin iyice büyüyerek bölgeyi baskılaması ve bölgenin merkezî iş alanı olarak yeniden planlanmasıyla bir dönüşüm sürecine girilmiştir. Mevcut endüstri tesisleri kent içinde sıkışmış, diğer yandan yeni üretim sistemlerinin mekânsal gereksinimleri mevcut tesislerde sağlanamamıştır. Bölgede yaşanan işlevsel dönüşüm sonu-

cunda üretim faaliyetleri kent çeperine taşınmış; endüstri kompleksleri, fabrikalar ve onlara hizmet veren depolama, konaklama gibi alt birimler ise eskimeye terk edilmiş, yıkılmış ya da özgün işlevin dışında başka işlevlerle dönüştürülmüştür.

Şekil 4. Elektrik Fabrikası'nın yanmış kütlesi ve hurdaya dönen çelik konstrüksiyon (Şekerci, Y. ve Örmecioğlu H. T., 2020)

Tarihsel süreç içerisinde İzmir kentinin geçirdiği dönüşümlerin ta-nığı hâline gelen Liman Arkası Bölgesi (Şimşek, 2006); bugün kentsel kimlik yıkımının yaşandığı, atıl, sosyal ve fiziki manada çöküntü bir alan hâline gelmiştir. Konut, depo, fabrika gibi endüstri mirası yapı-ların kullanımdan kopması hem kent belleğini zedelemiş hem de yere, kent mekânına ve yapılarına duyulan aidiyet hissini azaltmıştır. Dola-yısıyla kent imgesi ve katmanları silikleşmiş, bölge, mekânsal ve fonk-siyonel açıdan süreksizleşmiştir. Bugün bir nevi hayalet bir kentsel alana evrilen bölge âdeta edilgen bir unutulma hâli ile karşı karşıya kalmış durumdadır.

Bu çalışmada Alsancak Liman Arkası Bölgesi'ndeki girift katmanla-rın, bellek ve kültüre dair kodların palimpsest kimlik öğelerinin açığa çıkarılması suretiyle okunması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Liman Arkası Bölgesi'nin tarihsel süreçteki kullanım senaryolarıyla paralellik gösteren, kentin endüstri kimliğini yansıtan üç farklı yapı tipolojisi pa-limpsest bir okumaya tabi tutulmuştur. Bunlar konutlar, ticari faaliyetle-

rin yürütüldüğü dükkân ve depo yapıları ve üretimin gerçekleştiği endüstri kompleksleri ve fabrika yapılarıdır.

3.1. Konutlar

Günümüzde bölgede yer alan konutların çoğunluğunda özgün işlevi sürmektedir. Şark Sanayi ve Sümerbank yerleşkesi arasındaki bölge ile Liman ve Şehitler Caddesi arasında kalan bölgenin güneyindeki alanda yer alan konutlar tek veya iki katlı, bodrumlu, cumbalı, avlulu, taş-tuğla kâgir sistem ile bitişik nizam inşa edilmiş geleneksel konutlardır (Koyuncu Peker, 2019). Özgün işlevin büyük çoğunlukla sürdürüldüğü geleneksel konutlardan bazısı restore edilmişse de çoğunluğu ekonomik seviyesi düşük kullanıcı profili tarafından kullanılmalari nedeniyle şu an bakımsız veya harabe konumundadır. Bu konutlar yapım sistemleri, plan şemaları ve cephe elemanları ile tarihsel ve kültürel katmanları yansıtan evlerdir. Ayrıca alandaki üretim işlevi etrafında oluştukları için alana bir yerleşke niteliği kazandırmışlardır. Dolayısıyla bu konutların gerekli bakım ve tadilat işlemlerinin yapılarak özgünlüklerinin korunması alanın yerleşke niteliğinin okunabilirliği açısından önemlidir. Liman Arkası Bölgesi'nin güneyindeki Ege Mahallesi civarında gelişen konut dokusu ise gecekondular niteliğindeki düşük kaliteli yapılardan oluşmaktadır. Ege Mahallesi'ndeki ilk yapıların temeli belediyenin gelir seviyesi düşük gruplara ucuz konut sağlaması ile atılmıştır (Kaya ve Zengel, 2002). Mahallede sosyoekonomik ve eğitim seviyesi düşük, dar gelirli ve marjinal sosyal grupların yaşaması nedeniyle güvenlik algısı zayıftır (Şimşek, 2006). Mahallenin giriş ve çıkış noktalarında güvenlik güçlerinin konumlanmış olması güvensizlik algısını pekiştirmektedir. Bu durum mahallenin, bölgenin geri alanından tecrit edilmesine neden olurken aynı zamanda Liman Arkası Bölgesi'nin bir bütün olarak algılanması engellemektedir. Diğer yandan erişim olanaklarının oldukça kısıtlı olması nedeniyle mahalle ulaşılabilirlik açısından neredeyse imkânsız durumdadır. Bu nedenle buradaki konut yerleşimi

oldukça içe dönük ve olumsuz yönleriyle bellekte yer etmektedir. Bu durum mahalle ölçeğinde kalmamakta; aynı zamanda bölgeden ayrılan endüstri yapılarının geride bıraktığı yıpranmış yapı grupları nedeniyle köhneleşmiş bir görünüm bölge geneline hâkim olmaktadır (Şimşek, 2006). Diğer yandan mahalle için öngörülen kentsel dönüşüm projeleri ve yüksek katlı yeni konut projeleri de burada barınan grupların kültürel ve mekânsal pratiklerini yansıtmamakla birlikte; kültürel miras ve kimlik öğelerinin süreksizleşmesine yol açmaktadır.

3.2. Dükkân ve Depo Yapıları

Küçük ticari faaliyetlerinin yürütüldüğü dükkânlar ve depolama ile satışın gerçekleştiği depo yapıları bölgenin tarihsel süreçteki şekillenişini yansıtmaları nedeniyle önemlidir. Bölgenin farklı dönemlerdeki kullanım senaryolarına dair izler taşıyan depo yapıları plan kurguları, garbarileri ve yapım şekilleri ile endüstrileşmenin yeni başladığı döneme ait olanlar ve sonrasında inşa edilenler olarak ayrışır. Endüstri faaliyetlerinin yoğunlaşması sonucunda geleneksel yapım sistemi ile inşa edilmiş, geniş total iç mekâna sahip, iki kat yüksekliğindeki depolar ile sonrasında inşa edilen iki veya üç katlı betonarme depoların bir kısmı günümüzde tamir atölyesine dönüşürken bir kısmı ise depolama işlevini sürdürmektedir (Şimşek, 2006). İşlev değişikliğinin yaşandığı depoların büyük kısmında özgün iç mekân ve cephe unsurları değiştirilmiştir. Özellikle Şehitler Caddesi üzerinde bulunan tarihî depo yapılarından araba tamir atölyesi ve imalathaneye dönüştürülenler ciddi müdahalelere maruz kalmış ve tarihî iç ve dış mekân nitelikleri zarar görmüştür. Bu durum yapıların özgün karakterini zedelerken diğer yandan bölgenin palimpsest dokusunu oluşturan farklı dönem katmanların izlerinin silinmesine neden olmuştur. Yapılarda gerçekleşen bir takım onarımlarsa farklı dönemsel kurguların taklit edilmesi ile gerçekleştiğinden dönemsel farkların üzeri örtülmüş; tarihsel süreç içinde yapılarda yaşanan katmanlaşma sonucu oluşan palimpsest doku zarar görmüştür.

3.3. Endüstri Kompleksleri ve Fabrika Yapıları

Endüstri kompleksleri ve fabrika yapıları alanın taşıdığı endüstri bölgesi kimliği nedeniyle en önemli yapı tipolojileridir. Fakat günümüzde üretim işlevinin bölgeyi terk etmesi neticesinde yapıların büyük bir çoğunluğu da terk edilmiş, dolayısıyla tesisler atıl ve harabe bir hâl almıştır. Üretimin aktif olarak gerçekleştiği dönemlerde gar ve liman bağlantıları sayesinde kentli yapılara fiziksel ve görsel açıdan kolayca erişebilmekteyken bugün yapılara ait girişlerin ve yapıları okunaklı kılan mimari unsurların zarar görmüş olması nedeniyle özellikle yerleşke niteliğindeki tesislere erişim oldukça güçtür. Bölgede yaşanan işlevsizleşme ile birlikte fiziksel ve görsel açıdan erişimin problemlili hâle gelmesi alanın güvenlik algısını zedeleyerek bölgenin tekinsiz bir imaj almasına neden olmuştur. Özellikle büyük ölçekli üretimlerin gerçekleştiği ve yerleşke niteliği taşıyan Şark Sanayi, Sümerbank ve Tariş gibi fabrikalarının günümüzdeki harabe niteliğindeki arazileri bölgenin imajını olumsuz yönde etkilemekte, alanın endüstri kimliğini yansıtmamaktadır. Hâlbuki endüstri kompleksleri ve fabrika yapılarının süreç içinde geçirdiği dönüşümler bölgenin tarihsel katmanları bugüne aktarması yönünden büyük önem arz etmektedir. Diğer yandan üretim sistemine göre farklılaşan tipolojilere sahip bu binalar yapım sistemleri, malzeme ve işleve göre şekillenen teknik donanımları ile kent silüetini ve imgesini oldukça etkilemiştir. Tesis ve fabrikaların içinde gerçekleşen üretim sistemi yapının dış kabuğunu, açıklıklarını, gabarisini, plan kurgusunu şekillendirmesi yönüyle de önemlidir. Kompleks ve fabrikalara ait ana yapıların yanı sıra bu yapılara hizmet veren depo, işlik, konut gibi diğer fonksiyon grupları da alana yayılarak bölgedeki yerleşimi bir yerleşke olarak şekillendirmiştir. Yerleşkelerin farklı mekânlarında çeşitli üretim safhalarında açığa çıkarak kente yayılan işitsel, görsel, kokusal ve dokunsal nitelikteki duyuşal öğeler kentlinin belleğinde önemli bir yer tutmakta ve geçmişe dair anılarını oluşturmaktadır. Dolayısıyla üretimin gerçekleştiği bu yapı grupları yalnızca mekânının fiziksel unsurla-

rın katmanlaştığı hacimler hâlini almakla kalmamış; aynı zamanda mekânın duygusal niteliklerinin de katmanlaşarak kolektif bellekte yer ettiği palimpsest mekânlar hâlini almıştır. Her ne kadar palimpsest öğeler bu yapı tipolojisinde oldukça fazla olsa da yaşanan işlevsizleşme sonucunda bu nitelikler unutulmuş, örtülmüş veya yok olmuştur. Bu nedenle yapılardaki palimpsest öğelerin tespit edilerek yeniden okutulması bölgenin hem endüstri kimliğine ışık tutacak hem de hafıza mekânlarını ortaya çıkaracaktır.

SONUÇ

Alsancak Liman Arkası Bölgesi birçok farklı kültür ve dönemin izlerini taşıyan yapı stokuyla kentin geçirdiği dönüşümün izlerinin katmanlaştığı ayrıcalıklı bir kentsel alandır. Tarihsel süreç içinde İzmir kentinin endüstri kimliğinin inşa edildiği yapı ve mekânları ile bölge; kente dair hikâyelerin, anıların ve anlamların girift katmanlar arasında bir okunup bir gizlendiği palimpsest bir oluşum sergilemektedir. İnşa edildiği dönemde kentin enerji ihtiyacını karşılayan büyük ölçekli endüstri yapıları, üretimin gerçekleştiği fabrikalar, ticaret hayatını canlı tutan dükkân ve depolar, farklı sosyal grupların bir arada barındığı konutları ile bölge sadece mekânsal derinliği ile değil aynı zamanda kültürel, ekonomik ve politik zenginliği ile de sosyal açıdan katmanlaşmıştır. Mevcut işlevini sürdüren, yıkılmış, atıl durumda veya dönüştürülerek yeniden kullanıma sunulan tüm mekânlarıyla bölgede ilk günden bugüne biriken tüm mekânsal ve sosyal izler bir arada bulunmaktadır. Katmanların üst üste binerek çakıştığı dokuda geçmişin izleri kimi zaman korunmuş kimi zaman örtülmüş kimi zamansa dönüştürülerek geleceğe aktarılmıştır. Bu izler bugün otomobil tamir atölyesine dönüşmüş bir deponun şed çatısından sızan ışıktayahut Havagazı Fabrikası'nın 55 metre yüksekliğindeki tuğla bacasında kendini okutmaktadır. Dolayısıyla Alsancak Liman Arkası Bölgesi yalnızca mimarlık mirası yapıları ile değil kültürel

ve simgesel unsurlarıyla da kentsel bellekte katmanlaşmış bir palimpseste benzemektedir. Mevcudun üzerine eklenen her yeni fonksiyon, kullanım senaryosu ve mekânsal ek; eskinin barındırdığı tüm mimari ve kültürel katmanları ortaya çıkarmakta ve alanın palimpsest değerini pekiştirmektedir. Bu palimpsest karakter bölgenin dünü ve bugününün eş zamanlı olarak okunmasına imkân sağlarken aynı zamanda gelecek senaryolarını da şekillendiren bir katalizör görevi görür. Bu nedenle konut, depo, dükkân, fabrika ve endüstri kompleksi gibi alanın geçirdiği dönüşümlere tanık olarak bugüne ulaşan farklı yapı tipolojilerinin palimpsest kimlik üzerinden okunması, bölgenin geçmiş katmanları arasında gizlenen gelecek senaryolarının da şekillendirilmesini sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akyüz Levi, E., Genç, U. D. (2018). 19. yüzyıldan günümüze İzmir'in morfolojisindeki değişimde tarihi dokuların yeri. *Türkiye Kentsel Morfoloji Araştırma Ağı, II. Kentsel Morfoloji Sempozyumu-DeğişKent: Değişen Kent, Mekân ve Biçim* içinde (471-492). İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.
- Barbaros, F. (1995). *1830-1930 döneminde sosyoekonomik çözüm arayışları çerçevesinde İzmir'de sanayileşme*. İzmir: Ege Bölgesi Sanayi Odası Yayınları.
- Çıkış, Ş. (2009). Endüstriyel bir miras alanında dönüşüm: İzmir liman arkası bölgesi, *Ege Mimarlık*, 2009/3 (70), 10-13.
- Kaya, İ., Zengel, R. (2002). İzmir'de bir marjinal mekan: Çingene mahallesi, *Arredemento Mimarlık*, (147), 74-80.
- Koyuncu Peker, N. (2019). Conservation principles for industrial heritage İzmir- Alsancak Liman arkası district (*Yüksek Lisans Tezi*). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Say, M. (1941). *İjyen bakımından İzmir şehri*. İzmir: Bilgi Matbaası.
- Süel, A. (1977). *Kentsel yapı oluşumu, İzmir üzerine bir uygulama*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Şekerci, Y., Örmecioğlu H. T. (2020). Yakın tarihin önemli bir endüstri mirası olarak İzmir tarihi elektrik fabrikası, *Ege Mimarlık*, 2020-2 (106), 38-43.

- Şimşek, E. (2006). Endüstri yapılarının kültürel miras olarak irdelenmesi ve değerlendirilmesi: İzmir Liman Arkası Bölgesi örneği (*Yüksek Lisans Tezi*). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Turgut, H. (2018). Mimari tasarım eğitiminde enformel bir faaliyet alanı olarak kültür ve mekan atolyeleri: Bir palimpsest kent olarak İstanbul. O. Hacıhasanoğlu, H. Turgut, C. Bayazıtıoğlu, (Ed.), *Bellek, İzler ve Kent: Şişli Bomonti* içinde. İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, G. (2009). Mekânların dönüşüm potansiyeli ve mimarlıkta 'palimpsest' kavramı (*Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Palimpsest. (Erişim tarihi: 15 Aralık 2020). <https://en.wikipedia.org/wiki/Palimpsest>.

SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR DESTİNASYON OLARAK EKOMÜZE ODAKLI BULAK KÖYÜ

Cenk Murat Koçoğlu

Yeşim Onur

1. GİRİŞ

Türk Dil Kurumunca müze “sanat ve bilim eserlerinin veya sanat ve bilime yarayan nesnelere saklandığı, halka gösterilmek için sergilendiği yer veya yapı” olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2021). Müzeler sahip oldukları koleksiyonlarla insanların doğal, sanatsal ve bilimsel, kültürel değerlerini topluma ve gelecek nesillere ulaştırmak üzere toplama, bilimsel yöntemlerle değerlendirerek bilginin gelişip yaygınlaşmasını sağlamayı amaç edinmiştir. Bu bağlamda müzeler bir kültür yapısı olarak varlığını sürdürmekte ve toplumun gelişimine büyük katkı sağlamaktadır (Öztekin, 2014).

20. yy.’ın son yıllarına doğru radikalleşen dünyada pek çok politik, sosyal ve ekonomik yönde değişimler gerçekleşmiş ve toplumları etkilemiştir. Bu değişimlerle birlikte insanların ekolojik ve çevre konusunda da kaygıları büyük ölçüde artmıştır.

Dünyada bu gelişmeler yaşanırken müzecilikte nesnel ve maddesel olmaktan çıkıp araştıran, koruyan, iletişim kuran bir vizyon geliştirmiştir. Uluslararası Müzeler Konseyi ICOM’un tanımında müze; “insan ve yaşadığı çevrenin somut ve somut olmayan mirasını inceleme, eğitim ve zevk alma amacıyla toplayan, koruyan, araştıran, ileten ve sergileyen,

toplumun ve gelişiminin hizmetinde, halka açık, kâr amacı gütmeyen, sürekliliği olan bir kurum” olarak ifade edilmektedir (ICOM; 2021).

Kültür ve ekonomi arasında paralel bir ilişki olduğunun açıkça belirtildiği günümüzde, ekonomik sermayenin de kültürel mirasın sürdürülebilirliği sonucunda arttığı görülmektedir. Ekonomik, sosyokültürel ve çevresel unsurların devamlılığı ekonomik istikrarı sağlamakta büyük önem arz etmektedir. Her kültür varlığının kendine özgü değeri vardır ve kültür varlıkları, toplumların sahip olduğu diğer değerlerin içinde yer alan önemli bir değerdir. Bu değerler, sosyal değer, estetik değer, dinî değer, sembolik değer, spiritüel değer, eğitim değeri, otantik değer, bilimsel değer ve ekonomik değer olarak sıralanabilir.

Yaşanan değişimler ve sürdürülebilirlik kavramının önem kazanmasıyla birlikte ekoturizm kavramı ortaya çıkmıştır. Yerel toplumlar turizm amacı ile bölgelerine gelen topluluğun ve turistlerin ihtiyaçlarını karşılayacak değerlerin devamını ve artışını sağlayarak doğal kaynakların korunmasına katkı sağlayarak turizm gelirinin artmasına destek oldukça ülkede ekonomik gelişmenin sağlanması da gerçekleşecektir.

Ekoturizm; eğitsel ve korumacı amacı güden sorumluluğu ile yerel halkın ve bölgeyi ziyaret eden turistlerin çıkarlarını gözeten, doğal ve kültürel mirası içeren turizm faaliyetlerini kapsar. Gezip görme, öğrenme ve belgelemeye dayalı olarak gerçekleştirilen turizm faaliyetleri ekoturizm kapsamında değerlendirilebilir (Bahtiyar Karadeniz, Kabacık ve Sarı, 2018).

Ekoturizmde gerçekleştirilen birçok sosyal ve kültürel faaliyet doğayla eşleştirilmektedir. Bu faaliyetlerden birisi de ekomüzedir. 1970’lerde Fransız müze bilimcileri tarafından ortaya çıkarılan ekomüze kavramı uygulama açısından ekoturizmle paraleldir.

Ekomüze doğal ve kültürel miras anlayışına bağlıdır. İnsan ve çevresi arasında gerçekleşen etkileşimin bir parçası olan bu oluşumun gerçek ekolojik yani doğal ortamında bulunmasına dikkat edilir.

Bu sebeptendir ki ekomüzedeki sergileme mekânı; geleneksel müzedeki gibi bir bina veya bina grubu ile sınırlandırılmayan coğrafi, doğal yaşanan bir alandır. Bu alanlar coğrafi ve yönetsel alanlar olmakla birlikte, bu bölgedeki halkın yaşam biçimleri, kültürel ve sosyal özelliklerinin yanında doğal kaynakları da içinde barındırmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışma alanı olarak Karabük iline bağlı Bulak Köyü seçilmiştir. Bu çalışmanın amacı, geleneksel yerleşimlerin doğal ve kültürel miraslarının korunması ve yaşatılmasında sürdürülebilirliği destekleyen bir kavram olarak öne çıkan "ekomüze" sisteminin Bulak Köyü üzerinden uygulanabilirliğinin incelenmesidir.

Yapılan incelemede öncelikli olarak ekomüze, sürdürülebilir destinasyon konusunda literatür taraması yapılmıştır. Bulak Köyü saha çalışması Covid-19 pandemi sebebi ile yapılamamış ve sadece literatürden yararlanılmıştır.

2.1. Ekomüze Kavramı ve Anlayışı

Eko ve müze kelimelerinde oluşan Ekomüze; doğal çevreyi anlatan ekolojinin kısaltmasıyla, sanat ve bilim eserlerinin sergilendiği müze kelimesinin birleşimidir. Rivard Ekomüze kavramını genel müze kavramı ile karşılaştırarak formüle etmiştir (Şekil 1) (Rivard, 1988).

Geleneksel Müze = Bina + Koleksiyonlar + Uzmanlar + Ziyaretçiler

Ekomüze = Bölge + Miras + Bellek + Yerel Halk

Şekil 1: Rivard'ın geleneksel müze ile ekomüze formülü (Rivard, 1988).

Ekomüzeler; geleneksel müzelerden farklı olarak sadece somut mirası değil yerel halkın gelenek, yemek, dil, şenlik ve folklor özelliklerinden oluşan kültürel anlatımlardır. Ekomüze kapsamına somut ve somut

olmayan miraslar girmektedir. Ayrıca ortak bir geçmişe sahip olan halkın kolektif bellek ile hareket etmesi öncelikli bir ayrıntıdır. Ekomüzeler dinamik ve yaratıcıdır (Rivard, 1988).

Rivard'a (1988) göre doğal çevreyi geliştirmek ve korumak amacıyla bölgede yaşayan insanların da bölgeye katkı sağlamaları ekomüzenin önemli özelliklerinden biridir (Rivard, 1988). Ekomüze, geleneklerine sahip çıkmakta aktif bireyler olan yerel halkın, kamu otoritesiyle ortaklaşa çalışarak yaşantılarını yansıtması olarak da tanımlanabilir. İnsanları hem kendi doğal özellikleri ile hem de sanayi toplumundaki geleneksel yaşam özellikleriyle harmanlayarak sunar (Rivière, 1985).

Ekomüzelerin öncelikli felsefesi; kültürel mirasın sürdürülebilirliği çerçevesinde ziyaretçilere destinasyonlar sunmaktır (de Varine, 2006). İlk kez 1970'lerde Avrupa'da başlayan kültürel mirasın korunması ve yaşatılması amacı ile ekomüzeler oluşturulmaya başlanmıştır. İlk zamanlar ekomüzelerin sayısı 20'yi aşmaz iken 1980'lerden sonra bu sayı 50'yi bulmuştur. 2012'de Avrupa Birliği ülkelerinde 341 ve diğer ülkelerde 70 tane olmak üzere toplam 411 ekomüze bulunmaktaydı (Borrelli ve Davis, 2012). Bolu, Mudurnu'daki Hüsametindere Köyü Ekomüzesi ülkemiz için ilk örgütlü ekomüze olma niteliği taşımaktadır.

2.2. Ekomüze ve Sürdürülebilir Turizm

Kültürel birikimin, doğal ve sosyal çevrenin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında ekomüze bir araçtır. Ekomüzenin hedefi bölgenin tüm özelliklerinin sürdürülebilirliğini sağlamaktır. Turizm açısından sürdürülebilirlik ise doğal kaynakları tahrip etmeden ve tüketmeden en optimal çözümlerle turizm faaliyetlerini sürdürmektir. Bu açıdan ekoturizmin ve sürdürülebilir turizmin hedefleri ve işleyişi benzerlik göstermektedir (Davis, 2007). Ekomüzecilik de yerel halkın ekonomik ve sosyal yönden çevreye zarar vermeden geliştirilmesini hedeflemesiyle sürdürülebilir turizmle benzer amaçları taşımaktadır.

Ekomüze olarak hayata geçirilen bölgelerdeki yerel halkın giyim-kuşam tarzı, mutfak ve yemek kültürü, üretim biçimleri, geleneksel yaşam şekilleri turistler için bir merak oluştururken aynı zamanda bölgenin hem korunması hem de ekonomik açıdan gelişimi için bir araç niteliği taşımaktadır. Yerel halk için sahip oldukları gelenekler, folklor ve giyim tarzları, festivalleri, yemekleri onlar için övünülecek bir gurur kaynağı hâline gelmektedir.

Turizm etkisi ve kırsal kalkınma; yörenin doğal, tarihî, kültürel ve tarımsal kaynakların etkin olarak kullanılmasıyla doğru bir orantıdadır. Kırsal alanlar ziyaretçilere etnik kültürleri ve doğal güzellikleri bakımından oldukça cezbedicidir. Farklı ihtiyaç ve isteklere sahip turistler sebebiyle kültür turizmi, yayla turizmi, dağcılık, av turizmi, su sporları, kırsal turizm gibi daha birçok alternatif turizm çeşidinin oluşmasına olanak sağlamıştır. Modern hayatın getirdiği mental yorgunluk ve bıkkınlıkla yorulan büyük şehirdeki insanlar kendilerini doğayla iç içe kalabilecekleri kırsal bölgelere gitme gereksinimleri sonucunda kırsal kesimlere talep artmıştır.

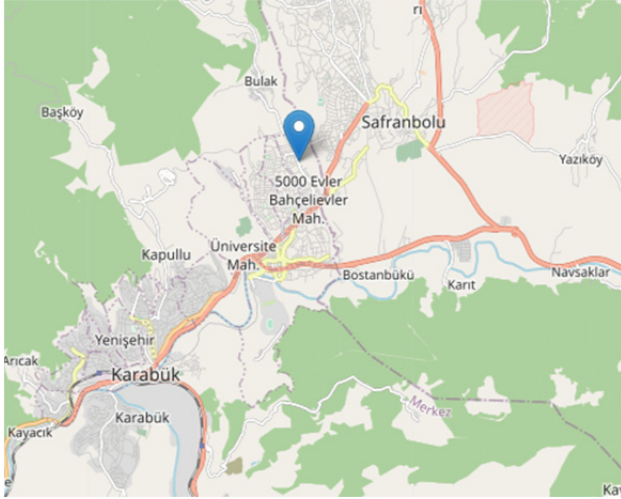
2.3. Bulak Köyü

Bulak Karabük'ün 400 haneli bir köyüdür. Bir taraftan Karabük ili, diğer tarafından Safranbolu ilçesiyle sınırdır. Buraya ilk gelenler Horasanlılardır. Safranbolu'dan önce Türkler tarafından fethedilmiştir. Ayrıca mezarlığın girişinde dikili olan ve Kurban Bayramı'nda mezarlık ziyaretinde Bulaklılarca ilk önce ziyaret edilerek dua okunan Horasan taşında köylülerin Horasan'dan geldiği ve bu köyün Horasanlı Türklere ait olduğu belirtilmektedir. Köyün bulunduğu bölgelerde çok fazla Rum halkına ait mülk bulunsa da bu köyde yüzyıllardır Rum halkına ait bir ize rastlanmamıştır. Halkın yoksullukla savaştığı 1. Dünya Savaşı'nda bile büyük bedeller teklif edilse dahi hiçbir mülk Rumlara satılmamış ve Türklerde kalmıştır.

Bulaklılar zanaatkâr Türkler olarak İstanbul'da duvarcı ustası, marangoz ve dülgerci vasfıyla çalışmış, Osmanlı Sarayı ile yakın ilişki içeri-

sinde olmuşlardır. Sarayın peşircibaşları, mevlithanları, marangozları, hafızanları Bulak'tan çıkmıştır. Son yüzyılda Şeyhülislam Zühtü Efendi, Mevlithan Halil Efendi emekliliklerinde İstanbul'dan köye baba ocağına geri dönüp evlerini tamir ettirip hayatlarını Bulak Köyü'nde devam ettirmişlerdir (<http://www.bulakonline.net>).

Çalışma sahası Batı Karadeniz kıyı kuşağından farklı olarak yıllık yaklaşık 460 mm yağış miktarına ve 12,3 °C sıcaklık ortalamasına sahiptir. Köyün kıyıda içerde olması ve topografyanın da etkisiyle, frontal faaliyetler sonucu yağış maksimumlarının kış aylarına rastladığı, sıcaklık değerlerinin artmasına bağlı olarak köyde yaz kuraklığının yaşandığı ve bu devrede yağışların minimuma indiği yarı-nemli bir iklim etkilidir (Emiroğlu, 1981).

Şekil 2. Çalışma alanının konumu

Ekomüze unsuru olarak yerel halkın çoğunluğu köyde yaşamaktadır. Bulak Köyü'nün nüfusu toplam 583'tür. Bu nüfusun 278'i erkek, 305'i kadındır. Köy Karabük iline 8 km, Safranbolu ilçesine ise 5 km uzaklıktadır.

Birçok yapı restore edilerek hem konaklama amaçlı hem de turizm amaçlı kullanılmaktadır. Yaklaşık 40 kadar eski ve özgün olan konak

kültür varlığı olarak koruma altına alınmıştır. Bu eşsiz güzellikteki mimariyi yaratan ve tarihsel başarıya imza atanlar bu köyün maharetli ustalarıdır. Bu eserlerin en başında 3 katlı “Ayanlar Konağı” ve 4 katlı 10 odalı “Paşalar” konağı gelmektedir. (Fotoğraf 1-2)

Evlerin çoğu ormanlık ve yeşillik manzarasına sahip olup dışarıdan bakıldığında ilgi çekici bir güzellik barındırmaktadır (Fotoğraf 3). Konakların yanı sıra 1780 yılında Bulak Ayanı Mehmet Ağa tarafından yaptırılan ve Bulak Vakfı tarafından restore ettirilen 150 yıllık “Ayan Hamamı” da hâlâ işlevini sürdürmektedir (Fotoğraf 4-5-6-7). Kültürel geleneklerden olan gelin hamamı ve kına gecesi eğlencelerinin tarihî hamamda yapılarak ziyaretçilere de sunulduğu görülmektedir. Hamamın bulunduğu köy meydanında ulu çınar ve eski dükkânlar tarihî dokuyu tamamlamaktadır. Meydandaki “Ulu Cami” ise hiç direk kullanılmadan yapılmış ve ahşap asma çatıyla örtülmüş oldukça geniş bir alana sahip olarak Bulaklı ustaların ellerinden çıkmıştır (Fotoğraf 8-9). Üzüm bağlarının yoğunlukta olması sebebiyle köyde aynı zamanda yazlık bağ evleri de bulunmaktadır.

Çavuş üzümü başta olmak üzere en güzel üzüm türlerini yetiştiren köylüler geçim kaynağı olarak pekmez ve sirke yaparak gelen ziyaretçilere satılması için vakfın açtığı “Bulak Sofrası” isimli dükkânda ürünlerini sergilemektedirler. Ayrıca Bulak Sofrası’nda köylü kadınların imece usulü el emeği ile yaptıkları börek, baklava, erişte, cevizli çörek, pekmez, bulak kurusu ile daha birçok ürün satışa sunulmaktadır. Geleneklerine bağlı kalmaya çalışan Bulak halkı günlük yaşamları da dâhil bunu festivaller, bayramlar, şenlikler vasıtasıyla da yaşatmaktadırlar. Keşkek, cevizli çörek ve baklavalı bayram sofraları süslemektedir. Mutfak kültürleri günümüzde de yoğun bir şekilde devam ettirdikleri görülmektedir (Fotoğraf 10-11-12).

Sanata ayrı bir özen gösteren Bulaklılar yıllar öncesinde kurdukları minik tiyatro kulübü «Bulak Afeti Devran Ateşi Suzan» ile seyircilerine hoş gösteriler sunmuşlardır. Düğünlerde ve şenliklerde geleneksel kıyafetleri ile yerel türküler eşliğinde halk oyunlarını sergilerler (Fotoğraf

13-14). Bölgeye özgü türkü ve halk oyunları hayatın tüm geçiş dönemlerinde (düğün, sünnet, doğum) yerlerini alırken Bulak Sülekayası şenliği, yağmur duaları gibi etkinlikler günümüzde de yaşatılan kültürel etkinliklerdir. Genç, yaşlı tüm köylü hep birlikte uçurtmalar uçurup, oyunlar oynayıp, getirdikleri yiyecekleri hep birlikte eğlenerek yerken birlik ve beraberliğin hazzını yaşamaktadırlar. Doğal yaşamlarını her koşulda gelen ziyaretçilerle paylaşmaktadırlar (Fotoğraf 15-16).

Bulak köyü flora ve fauna çeşitliliği ile tabiat renklerinin tümüne, şelaleleri, tarihî kalıntıları, görsel ve doğal güzellikleri barındıran yürüyüş rotalarına sahiptir. Bulak Kanyonu, Dramos Mezar Odası bunlara birer örnektir. Çarpıcı güzellikteki şelale ve kamp alanlarıyla da ekoturizme uygun yapıdadır. Her mevsim farklı bitki örtüsüyle buluşan köyde her türlü sebze, meyve üretimi yapılmaktadır. Köyde kurulan Bulak Turizm ve Kalkınma Vakfı da köyün kültürel ve ekonomik yönden ilerlemesinde öncülük etmektedir (Fotoğraf 17-18).

Bölgenin önemli bir diğer çekim noktası ise Bulak Mağarası'dır. Bulak Köyü sınırları içerisinde yer alan aynı zamanda Safranbolu ilçesi ile sınır olan Bulak (Mencilis) Mağarası'nın girişi, dik kayalar üzerinde konumlanmış olup mağaranın uzunluğu 6,5 kilometredir. Mağaranın 2,5 kilometrelik kısmı haritalanmış; 380 metrelik kısmında elektrifikasyon sistemi ve yürüyüş parkuru yapılarak turizme açılmıştır (Fotoğraf 19-20). Hâlen hidrolojik olarak aktif bir mağaradır. Yer altı nehirleri, göletler, şelaleler ilgi çekici ve olağanüstü güzellikteki sarkıt ve dikit oluşumları bulunan ve "Doğal Varlık" olarak tescil edilen mağara araştırmacıların ve ziyaretçilerin ilgisini çekmektedir (<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/karabuk/gezilecekyer/bulak-mencilis>).

SONUÇ

Karabük Bulak Köyü ile sınırlandırılan çalışmada bölgenin doğal ve kültürel değerlerinin oldukça ilgi çekici olduğu tespit edilmiştir. Bu değerlerin sürdürülebilir olmasının ancak yerinde korumayla sağlanabileceği düşünülmektedir. Bu sayede yerel kültürel değerler, turizm ile

bağdaştırılarak ekonomik değer kazanabilmektedir. Öncelikli olan yerel halkın refah seviyesinin yükseltilebilmesi için halkın ve yerel yönetimlerin ortak hareket etmeleridir (Unesdoc Digital Library, 1985). Mimari dokunun korunarak ev pansiyonculuğunun artırılması ve bu konuda eğitimlerin verilmesi görevi de yerel yönetimlere düşmektedir. Bulak Köyü Karabük ve Safranbolu'ya çok yakın olmasından dolayı ulaşımın ve barınma sorun teşkil etmemekte, bu sebeple de çeşitli rekreasyonel faaliyetler açısından oldukça elverişli olduğu düşünülmektedir.

Flora ve fauna açısından zengin bir potansiyele sahip olduğundan gözlem ziyaretleri için gerekli ortamlar oluşturulmalıdır. Trekking, çadır kampçılığı, foto safari vb. aktiviteler açısından uygun olan bölgede yürüyüş rotaları, kamp alanları ve bakı noktaları dinlenme alanları için uygun alanlar belirlenmelidir.

Önemli gün ve şenliklerin tanıtımları yapılarak gelenek ve görenekler sergilenmesi için ziyaretçilere ulaşımında kolaylıklar sağlanmalıdır. Bu tarz etkinlikler toplumsal kaynaşma ve grup kimliğinin ortaya çıkmasıyla kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlayacaktır. Sözlü geleneklerin aktarımı için teknolojiden yararlanmak alanın cazibesini arttıracaktır. Ziyaretçi takvimleri oluşturulmalı, profesyonel programlarla destinasyon rotaları oluşturularak bölgenin potansiyeli arttırılmalıdır. Hâlen satışı yapılan yerel ürünlerin ekonomiye daha fazla katkı sağlaması için ziyaretçilerin doğal yaşam etkinliklerine katılımı sağlanarak elde edilen ürünlerin değerlendirilmesi için planlar yapılmalıdır.

Son yıllarda köylerde geliştirme ve koruma amacıyla kurulmuş dernek ve vakıfların geleneksel kültürün devamlılığında önemli role sahip oldukları görülmektedir. Bulak Köyü halkı da geçmişlerine dönük hafızayı canlandırmış fakat ekomüze sistematüğünü henüz geliştirememişlerdir. Geleneklerini korumakla birlikte bunları turizme yansıtma güçlük çekmektedirler.

Sonuç olarak Bulak Köyü doğal, tarihî ve kültürel nitelikleri açısından ekomüze olabilecek değerlere sahiptir. Halkın bu bilince sahip olduğu düşünülerek yerel yönetimlerin, sivil toplum kuruluşlarının katkısı ile ekomüze sistematüğünü oluşturup sürdürebilecekleri düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Türk Dil Kurumu (2021). Müze. (2021, Ocak 10). <https://sozluk.gov.tr/>
- Öztekin, O. A. (2014). Müze Kavramı ve Müze Yapılarının İç Mekânlarının İstanbul'dan Örneklerle İncelenmesi (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Haliç Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- ICOM (2021). Museum 10 Ocak 2021 tarihinde <https://icom.museum/en/standards-guidelines/museum-definition/> adresinden erişildi.
- Bahtiyar Karadeniz, C., Kabacık, M. ve Sarı, S. (2018). Ordu İlinde Ekoturizm Uygulamaları, Kabakdağı, Kayabaşı Örneği, *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2): 323-337.
- Rivard, R. (1988). *Museums and Ecomuseums- Questions and Answers*, Gjestrum J. A. and Maure M. (Ed.), Okomuseumsboka- İdentitet, Okologi, Deltakelse, 123-128, Tromso: ICOM. 15 Ocak 2021 tarihinde https://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/97356/8/08_concept%20of%20ecomuseum.pdf adresinden erişildi.
- Rivière, G. H. (1985). The Ecomuseum-An Evolutive Definition, *Museum*, 148(37/4): 182-183.
- De Varine, H. (2006). "Ecomuseums and Possible Lines of Development", *Collected Works from the International Symposium on the Guizhou Ecomuseums*, Zijin City Publishing House.
- Borrelli, N. ve Davis, P. (2012). How Culture Shapes Nature: Reflections on Ecomuseum Practices, *Nature and Culture*, 7(1): 31-47.
- Davis, P. (2007). *Ecomuseums and sustainability in Italy, Japan and China*, Knelli S., MacLeod S., Watson, S. (ed.), *Museum Revolutioans:How museums change and are changed*, (in) ss:198-214.
- Bulak Köyü (2021, Ocak 15). <http://www.bulakonline.net>
- Emiroğlu, M. (1981) Korunması Gereken Örnek Bir Kentimiz: Safranbolu. *Ankara Üniv.D.T.C.F Yay.*, No:297, Ankara.
- Bulak mencilis mağarası (2021, Ocak 15). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/karabuk/gezilecekyer/bulak-mencilis>.
- Unesdoc Digital Library (1985), Images of the ecomuseum. 15 Ocak 2021 tarihinde <http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001273/127347eo.pdf> adresinden erişildi.

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Fotoğraf 4

Fotoğraf 5

Fotoğraf 6

Fotoğraf 7

Fotoğraf 8

Fotoğraf 9

Fotoğraf 10

Fotoğraf 11

Fotoğraf 12

Fotoğraf 13

Fotoğraf 14

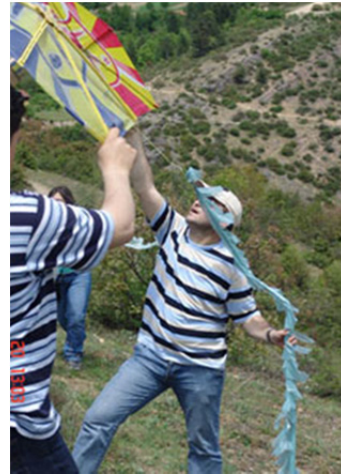
Fotoğraf 15

Fotoğraf 16

Fotoğraf 17

Fotoğraf 18

Fotoğraf 19

Fotoğraf 20

TEMATİK MÜZECİLİK VE GASTRONOMİ MÜZELERİ

Duran Cankül

Ahmet Ünver

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin her aşamasında hava kadar vazgeçilemez olan bir şey varsa yiyecek ve içeceklerdir. İnsanoğlunun tarih boyunca gelecek kuşaklara bıraktığı ve arkeolojik kazılar sonucu erişilebilen kültürel, tarihî ve doğal mirasında olmazsa olmaz kısımlar daha çok yiyecek ve içecekler ile ilişkili kaynaklardır. Testiler, tabaklar, bardaklar, çömlekler, kaşıklar, kandiller, çeşitli kap ve kacak; mağara vb. yapıların duvarlarına işlenmiş av sahneleri, fresklerde resmedilmiş ziyafet masaları, yazılı kaynaklarda derlenmiş yemek reçeteleri ve görselleri geçmişten günümüze insanlık tarihinin izlerini taşımış ve yiyecek içecek kültürlerini aktaragelmiştir.

Her coğrafyanın insanlara sunduğu farklı gıdalar vardır ve bu gıdalar ile geliştirilen pişirme teknikleri, işleme teknikleri, yıllar içerisinde nesilden nesile aktarılarak o yöreye ait mutfak kültürünü meydana getirirler (Güldemir ve Halıcı, 2009). Etnik yemekler, ait oldukları yörenin kendi (yerel) kaynaklarını hammadde olarak kullanma sürecinde yerel bilgi ile ilişkilidir. Diğer açıdan, yerel bilgi artık etnik gıdaların işlenmesinde önemli olmadığına, bu durumun etnik gıdaların gerçekliğini ortadan kaldıracığına inanılmaktadır (Mardatillah, Raharja, Hermanto ve

Herawaty, 2019). Ne de olsa yeme içme sadece fizyolojik ve biyokimyasal bir olaydan ibaret değil, aynı zamanda kültürel ve sosyolojik bir süreçtir. Çünkü insanlar farklı yerlerde farklı gıdalar ile beslenmektedir (Ma, 2015). Dolayısıyla yiyip içtikleri, yaşam biçimlerinde ve algılarında farklılıklara sebep olmaktadır.

Coğrafya ile şekillenen yerel ve kültürel beslenme alışkanlıkları zaman içerisinde farklı unsurların etkileri sonucu değişimlere uğrayarak yeni formlar kazanmaktadır. Bu süreç içerisinde toplumların geçirdiği değişiklikler, mutfak yapılarında, alet edevatında, mutfaktaki çeşitliliğinde yaşanan değişimler ile de kendini göstermektedir (Vernot, 2018). Bu bağlamda bölgesel nitelikler barındıran söz konusu her beslenme alışkanlığının ise bir hikâyesi olması beklenebilmektedir. Daniilidis ve Güner (2018), çalışmalarında hikâyelerin kullanılması ile dünya genelinde bölgesel pek çok müzenin ortaya çıkmış olduğundan ve bu durumun yerel kalkınma hususunda faydalı olmasının beklendiğinden bahsederken tematik müzecilik vurgusunda bulunmaktadır.

Tematik müze tanımı adından da anlaşılacağı üzere belirli bir temayı konu alarak geliştirilebilen müzecilik üzerine ortaya atılmış bir kavram olarak görülmektedir. Henüz tematik müzecilik konusunda yeterli miktarda yatırımın olmadığı düşünülmeyle birlikte (Öztürk, 2017), tematik müze anlayışının Avrupa'da Rönesans dönemine dayandığı da bilinmektedir (Çiftçioğlu, 2017). Tematik müzelerin yalnızca bir konuyu değil, aynı zamanda bir olay ve/veya uzmanlık alanını temel alabileceği görüşü de savunulmaktadır (Yavuz, 2010). Hemen hemen her uygarlık için söz edilebilecek olan yiyecek içecek kültürünün nesilden nesile aktarım araçlarından biri olan gastronomi temalı müzeler de bunlardan biridir. Bu araştırmada da gastronomi temalı müzelerin sahip oldukları değerler ile bu değerleri sergileme, ziyaretçilere aktarma açısından internet sitelerinin donanımı arasındaki ilişki incelenmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Gastronomi Müzeleri

Yemek, tarih boyunca toplumların kültürlerini ve kimliklerini yansıtan unsurlardan biri olurken (Mutlu Öztürk, 2020), farklı toplumlarda zirve yaptığı zamanlar olmuştur. Bunlara örnek olarak V. yüzyılda Çin mutfaklığı, XI. ve XII. yüzyıllarda Müslüman mutfakları ve XV. yüzyıl sonrası İtalya ile beraber batı mutfakları verilebilir. Yemeğin moda oluşu da yine batı mutfaklarında gerçekleşmiştir. Hatta aşırı tüketimden dolayı 1460'ta Venedik senatosunda genç soyluların günlük gıda tüketimlerine maddi sınırlama getirilmiştir (Braudel, 2015). Günümüzde gelişen teknolojinin de etkileri ile gıdaların moda tanımı kapsamına girmesi kolaylaşmış ve hızlanmıştır. Söz konusu durum, daha canlı ve ilgi çekici hâlde görsel medya aracılığı ile ortaya koyulmaktadır. Medyanın gıdaya olan ilgisi, gıda şirketlerinin de medyaya olan ilgisi karşılıklıdır. Ancak medyanın gıdayı tanıtım aşamasında her zaman olumlu tarafta olduğu söylenebilir değildir (Phillipov, 2017). Bu durum beraberinde, gıdanın üretiminde kullanılan kavramlar ve alet edevatın da hızlı bir şekilde tüketimi sonucunu doğurmaktadır.

Pazar kahvaltıları, aile reisi beklenerek masaya hep beraber oturarak yenen akşam yemekleri, iş toplantılarının yemekli ortamlarda gerçekleştiriliyor olması, düşünlerde ikram edilen çevirmeler, pilavlar, çeşitli tanıtımlarda, lansmanlarda verilen, kokteyllerde sunulan yiyecekler, yemeğin sosyal hayatı birleştirici rolüne işaret etmektedir. Son dönem meşhur olan yemek yarışması programları, yurdu geziyorum gibi isimlerle çekilen ve gerçek maksadı tartışma konusu olan TV programları, sabah kuşağı programlarında araya sıkıştırılan tarifler, yaz aylarına girerken sıkça gösterilen yazlık yiyecek içecek reklamları, sağlıklı yaşam adıyla pazarlanan ürünler göstermektedir ki gıdanın insan hayatındaki yeri vazgeçilemezdir. Bu sebeple de her daim hayatın içerisinde bir pazarlama konusu, bir o kadar da kültürün aynası ya da bazen kültürü etkilemeye çalışan bir araç konumunda yer almaya devam edeceklerdir.

Bu durumu Bradley, gıdaların insanlar üzerinde bir rahatlama, deşarj olma etkisinin yanı sıra, açıktan yapılan reklamlara konu edilerek pazarlama aracı olarak da kullanıldığı ifadesi ile özetlemektedir (Bradley, 2016). Bu sebeptendir ki dinamik bir biçimde gelişmeye ve değışmeye konu olan gastronomi dünyası, kendi alanında kullanılan araç gereçleri ve gıda ürünleri ile gelecek nesiller için her geçen zaman zarfında yeni değerler üretmekte ve geriye dönük olarak müzeleri dolduracak zengin değerler bırakmaktadır. Bu değerlerin sergilendiğı yerler de gastronomi müzeleridir.

Gastronomi müzelerinin temel amacı destinasyona ait mutfak kültürünün sergilenmesi ve dolayısıyla o kültürün sahiplenilmesi olarak düşünülebilir (Ağcakaya ve Can, 2019). Gastronomi müzelerinin çeşitli işlevleri olmakla birlikte, önemlilerinden biri turistleri kitle turizminden uzaklaştırarak bireysel katılım sağlanan turizm hareketine yöneltmesidir (Sandıkçı, Mutlu ve Mutlu, 2019). Gastronomi müzelerinden beklenen fayda, temelde gastronomi turistlerinin deneyimlerine katkı sağlayacak otantik bir yemek deneyimi yaşatmasıdır (Kim, Park ve Xu, 2020). Gastronomi müzelerinde sunulan hizmet, yiyeceklerin hazırlanıp sunumu için kullanılan araç gereçlerin sergilenmesi vasıtasıyla kültürün aktarımının sağlanabilmesidir (Çetin ve Küçükkömürler, 2018). Bununla beraber söz konusu sergilemede sözlü ve yazılı ifadeler, görsel açıdan zengin sunumlar, geçmişin sunum ve yemek pişirme tekniklerinin aktarımı söz konusudur (Akyürek, 2019).

Gastronomi müzeleri içerisinde çeşitli alt dallar olmakla birlikte, önemlilerinden biri tarım ile alakalı olan gastronomi müzeleridir. Örneğin sofraların olmazsa olmazı ekmekler ve ekmeğe dair öğeler, bu müzelerde önemli yer tutmaktadır. Bizim kültürümüzde olduğu gibi pek çok kültürde de kendisine atfedilen değer dolayısı ile ekmek bir anıt gibidir. “Yoksulluk gastronomisi”nin en temel varlığı, temel gıdadan ziyade “kültürel simge”, ayrıca yoksulun olmazsa olmazıdır (Certeau, Giard ve Mayol, 1990). Avrupa’da yüzyıllar boyunca, özellikle de X. yüzyıldan önce sık sık yaşanmış olan kıtlık buhranlarının kültürel aktarımı ile gelen

koru, insanların bilinçaltında tarımı zorunlu bir faaliyet hâline getirmiştir (Montanari, 1993). Güney Amerika'da yapılan bir çalışmaya göre de, eski uygarlıklar altın, ahşap, deniz hayvanlarının kabukları, sert gıdaların kurutulmuş kabukları gibi materyallerden mutfaklarında faydalanırken, aynı zamanda da seçimleri doğrultusunda sosyal hayatlarını düzenlemektedirler (Vernot, 2018). Şengül İnce'nin gözlemleriyle, yemeğe duygu yüklü yanları ile yaklaşan ve bu yanların profesyonel dünyada kendilerine ayak bağı olacağı görüşü, kadınların mutfaklardaki rolüne de etki etmektedir (İnce, 2016). Bu gibi durumlar, mutfakların kültürel ve materyal yapılarını geliştirmiş, günümüze gelindiğinde ise zengin yiyecek içecek temalı müzelerin kaynağı olmuşlardır.

Çin'de yapılan bir araştırmada insanların nitelikli gıdaya ve bu gıdanın otantik bir biçimde sergilendiği gastronomi temalı müze restoranlara olan talebinin, bilgi birikimi ve gastronomik deneyim elde etme amacına dayalı olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Kim, Park ve Xu, 2020).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmaya konu olan gastronomi temalı müzelerin hemen hemen dünyanın her ülkesinde mevcut olması sebebi ile çalışma grubunu daraltmak için 12 adet yurt dışı, 6 adet yurt içi müze seçilmiştir. Söz konusu müzelerin seçiminde kıstas olarak dünyanın önde gelen 3 mutfak kültürü açısından başta Türk mutfağı, batıda Fransa mutfağı ve doğuda Uzak Doğu mutfağı temel alınmıştır. Türk mutfağı, Türk toplumlarının ve Orta Doğu mutfaklarının bir sentezi durumunda olduğundan, merkezde konumlanmış, bu merkeze göre de doğu ve batıda adı geçen diğer önemli mutfaklar baz alınarak her üç mutfak kültürünü ve öğelerini yansıtmaya potansiyeline sahip müzeler incelenmiştir.

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Verilere 1 Aralık-31 Aralık 2020 tarihleri arasında müzelerin web adreslerinden ulaşılmıştır. Aşağıda oluşturulan tabloda, araştırmaya konu olan müzeler hakkında özet bilgiler yer almakta ve aynı zamanda çalışma grubunun özelliklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 1. Çalışma grubu bilgileri

Müzenin İsmi	Teması	Yeri	Nitelikleri
Museedel Homme	İnsanlık tarihi - ücretli	Fransa	İlk insan yaşantılarından bahseder, bu bağlamda eski kap kacaklar da sergilenir
Web adresi: http://www.museedelhomme.fr/en/au-programme/agenda			
The Escoffier Museum of Culinary Art	Fransız Mutfağı- ücretli	Fransa	Escoffier'in doğduğu yer ve Fransız mutfağına dair her şey sergilenmektedir
Web adresi: https://en.musee-escoffier.com/			
La Cite Internationale de la Gastronomie de Lyon	Fransız Mutfağı - ücretli	Fransa	Mutfak uygulama atölyeleri, animasyon odaları, çocuklara özel görsel ve oyuncak odaları, anlatımlar
Web adresi: https://citegastronomielyon.fr/fr			
Terre de Sel Guerande	Tuz - ücretli	Fransa	Tuz üretimi ve kristalleştirme
Web adresi: https://www.terredesel.com/eng/			
Agropolis Museum	Dünyada yiyecek ve tarım	Fransa	Gıda ve tarımın dünya tarihi
Web adresi: http://museum.agropolis.fr/english/default.htm			
Shinyokohama Raumen Museum	Ramen - ücretli	Japonya	Ramen türleri ve tarihi anlatımı, uygulama atölyeleri, restoran kafeterya imkânı
Web adresi: https://www.raumen.co.jp/english/			
Museum of Sichuan Cuisine	Çin Sichuan Mutfağı - ücretli	Chengdu Çin	Uygulamalı atölyeleri olan mutfak anlatımlı, koleksiyon holü, mutfak tanıtısı tapınağı, çayhane
Web adresi: https://www.chinahighlights.com/chengdu/attraction/sichuan-cuisine-museum.htm			
Museum Kimchikan	Kore Mutfağı - ücretli	Seul Kore	Çeşitli kimchi uygulamaları atölyeleri ve tarihçe bilgileri
Web adresi: https://www.kimchikan.com/en/			
Penang Wonderfood Museum	Malezya Mutfağı - ücretli	Malezya	Çocuklara özgü mutfak atölyeleri, uygulama atölyeleri, restoran
Web adresi: http://www.penang.ws/penang-attractions/penang-wonderfood-museum.htm			
Imperial Cuisine Museum of China	Çin İmparatorluk Mutfağı - ücretli	Beijing Çin	Koleksiyon alanları, tarihi kayıtlar
Web adresi: http://www.cits.net/china-travel-guide/imperial-cuisine-museum-of-china.html			
Tottori Nijisseiki Pear Museum	Armut Çeşitleri - ücretli	Japonya	Armutun tarihi, en eski armut ağacı, armut tiyatrosu, görsel anlatım kısmı, bahçe, mutfak
Web adresi: http://1174.sanin.jp/en/			
Cup Noodles Museum	Noodle - ücretli	Japonya	Ambalajlı noodle fabrikasındaki eski örnekler ve sunum restoranı
Web adresi: https://www.cupnoodles-museum.jp/en/yokohama/			
Mutfak Sanatları Akademisi	Türk Mutfağı - ücretli	İstanbul-Türkiye	Son dönem Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türk mutfağına ait mutfak ekipmanları ve atölyeler
Web adresi: https://msa.com.tr/muze			
Köstem Zeytinyağı Müzesi	Zeytinyağı - ücretli	İzmir - Türkiye	Zeytinyağı fabrikasında tadım, etkinlikler, sergiler vb.
Web adresi: https://kzmurla.com/			
Oleatrium Zeytin ve Zeytinyağı Müzesi	Zeytinyağı - ücretli	Aydın - Türkiye	Zeytinyağının üretim aşamaları hakkında bilgi ve sergi salonu
Web adresi: https://www.oleatrium.com/			
Emine Göğüş Mutfak Müzesi	Türk Mutfağı - ücretsiz	Gaziantep - Türkiye	Gaziantep mutfak kültürü öğeleri ve çeşitli tarifler içeren bir mutfak müzesi
Web adresi: https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekler/emine-gogus-mutfak-muzesi			
Evren Ertür Zeytinyağı Müzesi	Zeytinyağı - ücretsiz	Balıkesir - Türkiye	Zeytinyağı üretimine dair sergi salonu
Web adresi: https://www.sabiertur.com.tr/evren-ertur-zeytinyagi-galerisi			
Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Müzesi	Tıbbi ve Aromatik Bitkiler - ücretsiz	Hatay - Türkiye	Endemik bitkilerin ve yağlarının tanıtımı
Web adresi: http://www.hatay.gov.tr/tibbi-ve-aromatik-bitkiler-muzesi			

4. BULGULAR

İnternet sitelerinin incelenmesi sonucu batıdan doğuya önemli mutfaqlara dair yiyecek içecek temalı müzelerin belli başlı örnekleri incelemeye tabi tutulmuş ve sundukları hizmetler açısından değerlendirilmiştir. Öncelikle Fransız mutfağı ve yakın batı mutfaklarına dair müzeler, sonrasında Uzak Doğu mutfak kültürü müzeleri ve son olarak Türk mutfak kültürünü tema alan müzeler mercek altına alınmıştır.

4.1. Fransız ve Yakın Batı Mutfak Kültürlerine Ait Müzeler

Musee del Homme, ilk insanlar döneminden başlayarak, farklı yaşam tarzlarına yönelik örnekler sergilemektedir. Mutfak kültürüne dair bir müze olmakla birlikte, bu örnekler arasında kap kacaklar gibi buluntular sergilenmektedir. Özellikle avcı toplayıcı dönem materyalleri ön plandadır ve anlatımlar yapılmaktadır. Müzenin içerisinde bir de kütüphane mevcuttur. Müzenin internet sitesi büyük ve renkli puntolar ile yazılmış, bolca ve bir sistematik çerçevesinde yüksek çözünürlüklü ve amaca uygun, heyecan ve istek uyandırıcı, meraklandırıcı fotoğraflar ile doldurulmuştur. Farklı sekmeler altında doğrudan sayfaya yönlendirmeden, aynı sayfa üzerinde açılan alt başlıklarla kısa zamanda amaca yönelik sayfayı bulmaya yarayacak şekilde bir tema kullanılmıştır. Müzede ayrıca seminer gibi etkinlikler için salonlar da vardır ve yıllık periyotta duyuruları yapılmaktadır. Müze ücretli müzedir ve internet sitesi üzerinden bilet alımı yapılabilmektedir. Bireysel, aile, 20 kişi üzeri grup ve turizme yönelik ayrı sınıflandırmalar vardır. İnternet sitesinde müze ve müzedeki bazı eserler hakkında kısa videolara, anlatımlara ulaşabilmektedir. Bazı terimlerin anlaşılabilmesi için bir terimler sözlüğü yer almaktadır. Sitede yine müzenin temasına uygun biçimde insanlık tarihi hakkında bilgiler içeren ve insanları müzeye çekmek için oluşturulmuş videolar ve ilgili alanda yazılmış yayınların da yer aldığı kısımlar bulunmaktadır. İnternet sitesinde müzenin kat planları yer almaktadır. Neyin nerede olduğu hakkında numaralandırılmış şekilde bilgiler yer almaktadır. Müzede tuvaletler, içecek ve yiyeceklerin yer aldığı iki ayrı

kafe bistro, kütüphane, asansör, merdivenler, elektronik biletin bastırılacağı makineler, bilgilendirme bölümü ve vestiyer de işaretleri ve yazıları ile belirtilmektedir. Bilgilendirmeler içerisinde engellilere yönelik hizmet sunulduğu da beyan edilmektedir. İngilizce ve ana dili olan Fransızca seçenekleri mevcuttur. Sosyal medya platformlarında oluşturulmuş sayfalara doğrudan erişim imkânı için görsel linkler yer almaktadır. İnternet sitesinin bir eksiği ise konumunu gösteren harita uygulamasının olmayışı gösterilebilir. Bu denli donanımlı bir müze olması sebebi ile pek çok uluslararası dergide tanıtımı yapılmış, haber olmuştur (Musee del Homme, 2020).

İkinci sırada incelenen müze *The Escoffier Museum of Culinary Art* ismindeki, Auguste Escoffier'in adına açılmış ve kendisinin doğum yeri olan evin dönüştürülmesi ile meydana gelmiştir. Nice ve Cannes illeri arasında kalan Villeneuve-Loubet köyünde 18. yy döneminden kalma bir yapı içerisinde yer almaktadır. Kendi deyimleri ile Fransız mutfak sanatını anlatan en önemli müzedir. İnternet sitesinde Fransızca, İtalyanca ve İngilizce olmak üzere üç dil seçeneği mevcut. Renklendirme açısından fazla ışıltılı ve dikkat çekici renkler yerine koyu tonlar kullanılmıştır. Kendi içerisinde açılır başlıkların yer aldığı bir tema kullanılmıştır. Ön inceleme yapılabilmesi açısından iyi bir kullanım sunmaktadır. Menüler altında öncelikle Escoffier'in hayatı fotoğraflar ile anlatılmış, detaylı bilgiler sunulmuş, Fransız mutfağının dünyaya tanıtılması açısından önemi vurgulanmıştır. Diğer bir sayfada müzeye ulaşım için ulaşım araçları ile ayrı ayrı detaylı biçimde anlatımlar yer almaktadır. Otopark imkânı mevcuttur. 1 Mayıs, Kasım ve Aralık aylarında kapalı olan müze, diğer zamanlarda sabah 10.00 ile 19.00 arasında hizmet vermektedir. 11 yaş altı çocuklar ücretsiz, engelliler 4 euro, normal ziyaretçiler ise 6 euro ile ücretlendirilmektedir. Müzeye hayvan kabul edilmektedir. Müzede çeşitli zaman dilimlerinde fuar ve seminerler gerçekleştirilmekte olup mutfak üzerine farklı temalar belirlenmekte, uluslararası organizasyonlar düzenlendiği bilgisi verilmektedir. Ayrıca pek çok eğitim kurumu, medya kuruluşu ile gerçekleştirilen ortaklıklar ve iş birlikleri hakkında bilginin yer aldığı sitede, doğrudan şeflerin eğitimine dair de

bilgiler paylaşılmaktadır. Siteyi inceleyenler için ne kadar bilgi edindiklerini ölçerek kendilerini test edebilmeleri amacıyla bir de quiz yerleştirilmiş, cevapların doğru olup olmadığı ise yanıtladığı anda gösterilmektedir. İnternet sitesinde yer almayan tek bilgi, müze ziyaretinde karşılaşılabilecek materyallere dairdir (The Escoffier Museum of Culinary Art, 2020).

Fransa'nın Lyon kentinde yer alan diğer bir gastronomi temalı müze *La Cite Internationale de la Gastronomie de Lyon* müzesidir. Müzenin internet sitesinde yalnızca Fransızca bilgiler yer almaktadır. Bundan dolayı uluslararası turizme açık olmadığı düşüncesi uyandırabilir. İnternet sitesinde görsel ağırlıklı bir tema kullanılmıştır. Sitede yer alan bilgiler ışığında, müzenin yaşayan bir müze olduğu, deneyimli öğretici şefler tarafından ücreti mukabilinde katılımcılara dersler ve tarifler verilerek uygulamalı eğitimler gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu eğitimlerin yanı sıra, belirli günlerin belirli zamanlarında rehberli tadımlar, tadımlı müze gezileri, yalnızca bina ve sergi alanı girişi, gruplar için eşlikli geziler olmak üzere 4 farklı müze kullanım olanağı sunulmakta, her birinin ücret detayları sitede verilmektedir. Tüm bu hizmetler ve aktiviteler Fransızca dilindedir. Farklı bir dilde hizmet verilmemektedir. İnternet sitesinde harita hizmeti olmasa da açıklayıcı ulaşım bilgileri verilmiş, bisiklet, toplu ulaşım, özel araç ve yürüyüş yolları tanımlanmakta, yakındaki otoparkların bilgileri paylaşılmaktadır (La Cite Internationale de la Gastronomie de Lyon, 2020).

Terre de Sel Guarande ismindeki ve Fransa'da yer alan bir başka müze ise bölgesinde meşhur olan Guarande tuzunun hikâyesinin anlatıldığı ve gözlem yapılarak nasıl bataklıktan tuz elde edildiğinin öğrenilebileceği bir açık hava müzesi niteliği taşımaktadır. Tek sayfadan oluşan internet sitesinde çok kısa ve öz bilgiler yer almaktadır. Ücretlendirme (4 – 23 euro), ziyaret süresi (45 dk), alışveriş imkânı, mesai saatleri, harita ve iletişim bilgileri yer almaktadır. İnternet sitesi oldukça net bilgiler içermekle birlikte müzenin tarihine veya sergilediği materyallere dair detaylı bir bilgi vermemektedir. Görsel kullanımı neredeyse yok denecek kadar kısıtlıdır. Ziyaret etmek isteyen potansiyel ziyaretçileri cezbedici

bir donanıma sahip olmamasına karşın, ziyaret ücretleri ise diğer müzelerle kıyasla yüksek görünmektedir (Terre de Sel Guerande, 2020).

Online gastronomi müzesi olan *Agropolis Müzesi*, 1986 yılında fiilen bir bina içerisinde kurulmuş olsa da 2010 yılında daha fazla insana erişilebilir, dünya genelinden gıdaya dair her türlü katılımın sağlanabilmesi ve de bilgiye erişimin kolaylaştırılabilmesi amacıyla online müze statüsüne kazandırılmıştır. İnternet sitesinde dünya üzerinde gıdaya dair genel bilgiler başlığı altında alt başlıklarda hemen her türlü temel besin ögesine dair detaylı bilgiler yer almaktadır. Diğer bir sekme tamamıyla tarıma ayrılmıştır ve hayvanların kullanıldığı tarımsal faaliyetlerden günümüzdeki agro-endüstriyel döneme değin her türden bilgi ve görsele erişim imkânı sunulmaktadır. Üçüncü bir başlıkta ise dünya genelinde özel ürünlerin yetiştirilmesi ile alakalı spesifik bilgiler yer almaktadır. Örneğin, Kamerun'daki kakao üretimi, ABD'deki mısır ve soya fasulyesi endüstrisi, Fransa'daki şarap üretimi, Hollanda'nın çiçek üretimi, Moroco'daki koyun ve keçi çobanları, Endonezya'nın pirinç yetiştiriciliği ve Burkina Faso'daki susuz tarım uygulamalarına ait bilgiler mevcuttur. Dördüncü sekme altında ise "Banquet de l'Humanité" başlığında dünya genelinden katılımın sağlandığı, herkes için eşit gıda erişimini amaç edinmiş bir topluluk ve çözüm önerilerinin geliştirilme-te olduğu bir topluluğa ait bilgilendirmeler köşesi oluşturulmuştur. *Agropolis Müzesi* sitesinde genel olarak çok değerli bilgiler yer almakla birlikte, klasik manada bir müzeden ziyade gıda üzerine bir veri bankası gibi görünmektedir (*Agropolis Museum*, 2020). Gastronomi temalı online ve yeni bir müzecilik anlayışı ortaya koyulmuş olması ise geliştirilebilir bir fikir olması açısından ilgi çekicidir.

4.2. Uzak Doğu Mutfak Kültürüne Ait Müzeler

Shin-Yokohama Ramen Müzesi, 1994 yılında dünyanın ilk yemek temalı eğlence parkı olarak kurulmasından bu yana meşhur Japon çorbası Ramen'in tanıtımını yapmaktadır. Bu müze bir sokak görünümündedir ve 9 adet Ramen tadımı yapılabilen restoranı da içerisinde barındırmak-

tedir. Müzenin içerisinde bir atölyede özellikle de okul çağındaki gençlere ramen yapımı ile ilgili kurslar da verildiği bilgisi yer almaktadır. Müzenin internet sitesinde açılış ve kapanış saati, kurs ücretleri, uygulama süresi, ramen tarihi ve müzenin tarihi hakkında bilgiler yer almaktadır. Ulaşım haritası ve iletişim bilgileri açıkça yer almaktadır (Shinyokohama Ramen Museum, 2020).

Chengdu's Sichuan Cuisine Museum, Çin mutfağına dâhil Sichuan mutfağı hakkında dokuz adet uygulama atölyesine sahip canlı bir müzedir. İnternet sitesinde yer alan bilgilere göre müzede bu mutfağına ait otantik Kung Pao tavuğı pişirilebilen bir interaktif salon, antik kap kacakların bulunduğu bir sergi holü, geleneksel el sanatları sergi salonu, mutfak tanrısı tapınağı, eski Sichuan sokağı, ev örneğı ve bahçesi ile çay evi yer almaktadır. Oldukça canlı görünüme sahip olan müzenin internet sitesinde ayrıca hava koşulları, kolay ulaşım, çevrede gerçekleştirilebilecek farklı etkinlikler, restoranlar ve alışveriş tavsiyeleri gibi bilgiler de yer almaktadır (Museum of Sichuan Cuisine, 2020).

Güney Kore'nin başkenti Seul'de yer alan *Kimchikan Müzesi*, halkın mutfağından ve kraliyet mutfağından yemek örneklerinin sergilendiğı ve 1986 yılından beri faaliyet gösteren aktif bir müze konumundadır. İnternet sitesinde müzenin yerleşim planı verilmiş, iletişim ve ulaşım bilgileri belirtilmiştir. 3 yaş altı çocuklar, engelliler ve 65 yaş üstü için ücret alınmamaktadır. Kimchi yapımına dair uygulamalı etkinliklere katılmak isteyenler için ise ayrıca ücret alınmaktadır. Sitede müzede sergilenen materyallere dair detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca çok büyük boyutlu görseller yüzünden açılış sayfası aşırı yavaş gelmektedir. Müzede İngilizce ve Japonca sesli anlatım cihazları mevcuttur ve ayrıca ücrete tabi değildir (Kimchikan Museum, 2020).

Penang Wonderfood Museum Malezya'nın yemek kültürünün anıldığı, ülkenin kuzeyindeki Penang bölgesinde yer alan bir gastronomi müzesidir. İnternet sitesinde müzenin içerisinde Malezya mutfağına ait pek çok yemeğın görseli mevcutken aynı zamanda sesli anlatımı yapıldığına dair bilgi bulunmaktadır. Üç bölümden oluşan müzede ilk bö-

lümde sokak yiyecekleri, ikinci bölümde büyük ve renkli yemek replikaları, üçüncü bölümde ise çevreye duyarlı gençleri yetiştirerek bilgilenmelerini sağlamak amacıyla eğitim kısmı yer almakta olduğu bilgisi mevcuttur. İnternet sitesinde mesai saatleri ve günleri ile ulaşım hakkında bilgiler yer almakta, ücret detayları verilmektedir. Aynı sitede konaklama ve çevre gezilerine dair de bilgilendirmeler yer almaktadır (Penang Wonderfood Museum, 2020).

Beijing’de yer alan *Imperial Cuisine Museum of China*, 3250 m² alanda kurulu, Çin’in imparatorluk dönemine ait mutfak kültürünü yansıtan ve kraliyet mutfağına dair önemli kaynakları barındıran, Çin’in en kapsamlı mutfak sanatları müzesi olarak bilinmektedir. Müzenin internet sitesinde yer alan bilgilere göre müze 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde imparatorluk mutfak kültürüne dair 1000’in üzerinde yiyeceğe dair pişirme kazanları ve kap kacak yer almaktadır. İkinci bölümde imparatorluk mutfağına dair tadım yapılabilmektedir ve üçüncü bölümde ise interaktif etkileşim için görseller ve anlatımlar mevcuttur. Çin imparatorluk mutfağına dair sitedeki küçük bilgilerin derlendiği yedi başlık altında müzeyi ziyarete etki edebilecek önemli ipuçları verilmektedir. Bu bilgilerden bazıları, ilk steak kültürünün burada başladığı, kemik suyu yerine balık suyunun kullanıldığı, tofunun sırrı, yengecin gözlere çok faydalı olduğu, batıdan ipek yolu ile gelen tavuk suyu ve lahananın solunum yollarını iyileştirici ve toksik atıcı özelliğidir. Müzenin internet sitesinde bu gibi bilgiler yer alırken iletişim, ulaşım, ücretlendirme gibi bilgiler yer almamaktadır (Imperial Cuisine Museum of China, 2020).

Tottori Nijisseiki Pear Museum Japonya’daki özellikle çocuklara yönelik olarak hazırlanmış bir armut müzesidir. İnternet sitesi de amaca uygun olarak bolca görsel içeren ve rengârenk bir temaya sahiptir. Japonca ve İngilizce olarak hazırlanmış olan sitede sosyal medya hesaplarına doğrudan bağlantı imkânı bulunmaktadır. Eğlenen ve gülen çocukların fotoğrafları, ellerinde armut dilimleri, sitenin girişinde dikkat çekmektedir. Mesai saatleri ve iletişim numarası en başta verilmiştir. Müze hakkında kısa bilgiler verilen giriş sayfasında, armudun ve yetiştiricili-

ğinin bilgisinin müzenin giriş katında verildiği, yılda 4000 adet armut veren anıt ağacın bulunduğu, armut ağacı yetiştiriciliğinde hastalıklara karşı nasıl mücadele verildiği, örnek armut yetiştiriciliği anlatım ve görselleştirmeleri, bir armut bahçesi, amfi tiyatro, armut sanat galerisi, armut mutfak galerisi, dünya çapında armutların türlerinin anlatıldığı bir replika armutlar sergisi, video anlatım odası, armut yetiştiriciliğinde kullanılan alet edevat ve makinelerin sergilendiği bir sergi salonunun bulunduğu bilgisi ve kısa tanıtımlar yer almaktadır (Tottori Nijisseiki Pear Museum, 2020).

Yokohama Japonya'da bulunan diğer bir yiyecek temalı müze ise *Cup Noodles Museum*'dir. Müzenin teması noodle üretimi ve noodle için üretilmiş ambalaj malzemeleri üzerine yoğunlaşmıştır. İnternet sitesinde yer alan tanıtımlarda müzenin tavuklu ramen üretimi yapılan bir uygulama merkezinden, fabrika gezi alanından, çocuklar için oyun alanının bulunduğu, noodle ambalajlarının tarihsel süreçte geçirdiği değişimlerin aktarıldığı bir sergi salonundan, görsel anlatımların yapıldığı bir tiyatrodan, çocuklar için yaratıcı düşünce atölyesinden ve tadım restoranından bahsedilmektedir. Ulaşım imkânları yaya ve araç ile gelecekler için ayrı ayrı anlatılmakta ve harita ile de desteklenmektedir. Müze yine ücretli bir müze olup lise çağına kadar olan çocuklar için ücret uygulaması yapılmamaktadır. Müze İngilizce ve Japonca dillerinde hizmet vermektedir (Cup Noodles Museum, 2020).

4.3. Türkiye'deki Yiyecek İçecek Temalı Müzeler

MSA kısa adıyla anılan *mutfak sanatları akademisi*, İstanbul ilinde yer alan ve Osmanlı'nın son döneminden başlayarak günümüze dek kullanılmış 2000'den fazla gıda ambalaj malzemelerinden kap kacağa kadar eski eserin sergilendiği, gastronomi temalı müzedir. Müze özelliğinin yanı sıra gastronomi alanında eğitim öğretim imkânının ücret karşılığı sunulduğu akademi niteliğine de sahiptir. Bu yönüyle de Türkiye'deki tek gastronomi müzesi oldukları iddialarındadırlar. Müzenin internet sitesinde ziyaret saatleri ve iletişim ile ulaşım bilgileri, müzede sergile-

nen eserlere dair birkaç fotoğraf yer almaktadır. Müze hakkında bu denli kısıtlı bilginin yer aldığı sitede, daha çok mutfak akademisi ve ticari faaliyetlere yönelik bilgiler yer almaktadır (MSA Culinary Arts Academy, 2020).

Köstem Zeytinyağı Müzesi adından anlaşılacağı gibi zeytinyağı üretimine yönelik özel iştirak ile kurulmuş bir gastronomi müzesi kimliğine sahiptir. İzmir ilinin Urla ilçesine bağlı Uzunkuyu Köyü'nde yer alan müze, 5650 m²'si kapalı olmak üzere toplam 20.000 m² alan üzerinde kurulu dünyanın en büyük zeytinyağı müzesi olduğu iddiasındadır. Müzede zeytinyağı üretimine dair teknoloji bölümü, zeytin ve zeytinyağı kültürü bilgilendirme bölümü, sabun, hijyen ve temizlik bölümü, toplantı salonları, satış dükkanları, restoran, çocuklar için tarımsal eğitim bahçesi, zeytin koleksiyon bahçesi ve otopark yer almaktadır. Müze ve kompleksin engellilere uygun olduğu belirtilmektedir. Haftanın belirli günleri belirli saat aralığında açık olan müze ücretsiz olmakla birlikte, zeytinyağı ve ürünlerinin satışı da gerçekleştirilmektedir. Müzenin internet sitesi çok şık ve erişimi kolay bir tema ile güçlendirilmiş olsa da başlıkların çoğunun altı boş bırakılmış durumdadır. İletişim ve ulaşım bilgilerinin yer aldığı sitede, sosyal medya sayfalarına yönlendirmeler mevcuttur (Köstem Zeytinyağı Müzesi, 2020).

Ülkemizde yer alan yiyecek içecek temalı müzelerden bir diğeri Aydın ilinde kurulu olan *Oleatrium Zeytin ve Zeytinyağı Müzesi*'dir. Oleatrium kelime anlamı olarak latince kökenli olup zeytin avlusu anlamına gelmektedir. Müze ismini hak edebilmek için avlusunda çeşit çeşit zeytin ağaçları ile ziyaretçilerini karşılamakta, bu durumu internet sitesinde detaylı bir şekilde paylaşmış bulunmaktadır. 3000 m² alanda kurulu müzenin sergi salonlarında Arkaik dönemden itibaren günümüz teknoloji çağına dek aşama aşama gelişim göstermiş zeytinyağı üretimi mankenler kullanılarak ve gerçek veya gerçeğe yakın teknikler ve alet edevat yardımı ile canlandırılmıştır. Söz konusu salonları ve teknikleri görme imkânının sunulduğu internet sitesinde, hepsi hakkında özet ve merak uyandıracak nitelikte bilgiler mevcuttur. Müzede sırasıyla Arkaik dö-

nem, antik anforalardan oluşturulmuş mahzen, ayakla sıkım salonu, zeytinyağının aydınlatmada kullanıldığı kandiller sergisi, Roma dönemi, Roma hamamı, Erken Bizans dönemi üretimi, farklı dönemlere ait toplu sunum salonu, Geç Bizans dönemi sergisi, erken sanayi dönemi, elektrik gücü dönemi ve şaraphane gezilebilmektedir. Müzenin internet sitesinde güzel uygulamalardan birisi de ziyaretçi defteridir. Ziyarete bulunanlar buraya iyi dileklerini yazabilmekte ve potansiyel ziyaretçileri yönlendirebilmektedirler. Girişin ücretli olduğu müzede öğrencilere %50 indirim yanı sıra, 0-16 ve 65 yaş üzeri ücretsizdir. Sitede yayınlanan diğer bir cazibe unsuru ise müze hakkında basında yer alan haberlerin yayınlanıyor olmasıdır. Ziyaretçilerin dinlenebilmeleri ve ihtiyaçlarını giderebilmeleri için restoran, büfe, at binme gibi etkinlikler, aynı aileye mensup diğer işletmeler tarafından karşılanabilmektedir. Yine sosyal medya linkleri yer alan müzeye ulaşım ve iletişim için açıkça belirtilmiş bilgiler yardımcı olmaktadırken engelli bireyler için herhangi bir açıklama göze çarpmamaktadır (Oleatrium Zeytin ve Zeytinyağı Müzesi, 2020).

Mutfak sanatları üzerine hizmet vermek amacı ile Gaziantep ilinde kurulmuş olan bir diğer müze *Emine Göğüş Mutfak Sanatları Müzesi*'dir. Müzenin kendi internet sitesi henüz tam anlamıyla faaliyete geçmemiş olduğundan tanıtım için Kültür Bakanlığına ait internet sitesinde yer almaktadır. Müze her gün 08.30-17.30 saatleri arasında açık olmakla birlikte şehir merkezinde yer almaktadır. Sitede genel olarak Gaziantep mutfağı hakkında bilgiler verilmektedir ve müzede Gaziantep mutfağına özgü kap kacakların ve unutulmaya yüz tutmuş yemeklerin sergilendiği belirtilmektedir (Türkiye Kültür Portalı, 2020).

Evren Ertür Zeytinyağı Galerisi adı ile anılan bir başka zeytinyağı müzesi de ülkemizdeki yiyecek içecek temalı müzelerden biri olarak Balıkesir ilinin Edremit ilçesinde bulunmaktadır. Yurt dışındaki örneklere benzer şekilde hem geçmiş dönem eserleri ve uygulamalarının anlatıldığı hem de günümüz üretiminden elde edilen zeytinyağlarının satışının gerçekleştirildiği müze ve internet sitesi, sahip olduğu üretim mekanizmalarının sergilendiği salonların ve açık alanların görsellerini vermek-

tedir. Ekim ve mart ayları arasındaki ziyaretlerde birebir zeytinyağı üretiminin izlenebilmesine olanak sağlandığı bilgisi yer almaktadır (Sabit Ertür Zeytinyağı Galerisi ve Müzesi, 2020).

Hatay ilinde yer alan *Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Müzesi*, ülkemizdeki endemik bitki türlerinin yaklaşık %10'unun yer aldığı bölgedeki türlerin 280'inin sergilendiği bir müzedir. Müze binası eski bir konak olup gerekli restorasyonlara tabi tutulduktan sonra müze yönetimine teslim edilmiştir. Müzede tıbbi ve aromatik bitkiler cam kaplarda olduğu gibi, türüne ve özelliklerine göre hasır sepetlerde de sergilenmektedir. Ayrıca siteden edinilen bilgilere göre, söz konusu bitkilerden elde edilmiş yağlar da hülasa odalarında anlatımlar ve kokuları ile gösterime sunulmakta, hangi amaçlarla hangi yemeklerde ve diğer alanlarda kullanıldıkları anlatılmaktadır. 2012 yılından beri açık olan müzenin kendi sitesi olmadığı için, Hatay Valiliğinin internet sitesinde kısaca bir tanıtımı yer almaktadır. Çok kısıtlı bilgi verilen sitede müzenin ziyaret saatlerine ve ulaşımına ait herhangi bir veriye erişilememektedir (Hatay Valiliği, 2020).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yiyecek içecek kültürünün nesilden nesile aktarım araçlarından biri olan gastronomi temalı müzeler, son yıllarda artan sayıları ile sektörde ilgi çekici bir hâl almaya başlamıştır. Söz konusu müzelerin yapıları incelendiğinde klasik müzecilik anlayışının yanı sıra birer ticarethane vasfı kazanmış oldukları görülmektedir. Bu çalışmada gastronomi alanında henüz fazla görünür olmamış gastronomi temalı müzelerin internet sitelerinin dünya genelinde önde gelen mutfaklar içerisinde örnekler temel olarak incelemektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar, gastronomi temalı müzelerin çoğunda yabancı dilde tanıtım sorunun olduğunu, internet sitelerindeki bilgilendirmelerin yeterli seviyede olmadığını, ziyaretçilerin bir başlarına bırakıldığını göstermektedir. Diğer taraftan müzecilik anlayışına getirilmiş uygulamalı eğitim ve atölye mantığı ile restoran hizmetlerinin

birleştirilerek uygulanması gibi fikirler ise olumlu katkılar olarak görülmektedir.

Gastronomi temalı müzelerin içerisinde gerçek manada bir müze niteliği taşıyanlar çoğunlukta olmakla beraber, donanım ve tanıtım açısından eksik noktaları bulunan müzeler görülmektedir. Söz konusu eksikliklerin başında gerek yurt dışında gerek ise yurt içindeki müzelerde yabancı dil eksikliği sorunu mevcut olduğu saptanmıştır. Bulunduğu ülkenin dilinde hizmet veren müzelerin, yabancı turistlere hitap edebilmek için en az bir yabancı dilde hizmet vermesi gerektiği bir gerçektir. En az bir yabancı dil ile uluslararası hizmet standartlarına ulaşabilme açısından da önemli bir adım atılması mümkün olabilecektir.

Göze çarpan bir diğer eksiklik müzede ziyaretçilerin bir başına bırakılmasıdır. Bazı müzelerde bir yetkili tarafından müzedeki eserler tarihçesi, kullanım amaçları ve diğer nitelikleri ile ziyaretçilere anlatılırken bazılarında tamamen yazılı metinler ve görsel materyaller ile baş başa bırakıldıkları izlenimi edinilmektedir. Ziyaretçilerden en olumlu dönüşlerin alınabilmesi ve pazarlamada etkili bir yöntem olan kulaktan kulağa tanıtımın etkili olarak kullanılabilmesi için bu durum önem arz etmektedir.

Gerçekleştirilen incelemeler neticesinde elde edilen verilerden önemli bir tanesi ise müzecilik anlayışında gastronomi temasının yer alması ile ortaya çıkmış bulunan uygulama ve uygulayarak öğrenme ve keşfetme özelliği olmuştur. Dikkat çekici bir şekilde incelenen müzeler içerisinde, ülkemiz dışındaki müzelerin kayda değer kısmında ziyaretçiler için uygulama atölyeleri oluşturulmuş ve müzede sergilenmekte olan özellikle unutulmaya yüz tutmuş ve/veya gelecek kuşaklara aktarılması planlanan yiyeceklerin tarifleri verilerek uygulama atölyelerinde ziyaretçilere yaptırılarak tanıtıldığı gözlemlenmiştir. Söz konusu mutfağın sevdirilebilmesi ve memnuniyet uyandırabilmesi için bu yeni müzecilik uygulamaları önem arz etmektedir. Bir başka katkısı ise maddi yönüdür. Çünkü her bir atölye müze çalışması, müze için gelir getirici niteliğe sahiptir.

Günümüz pandemi koşullarının getirmiş olduğu toplu alanlardan uzaklaşma durumu ve kısıtlamalar sonucu getirilen yasaklar, gastronomi temalı müzelerde de tedbirler alınmasına ve bir takım yeniliklere neden olmaktadır. Bu yeniliklerden biri online müzecilik uygulamalarıdır. Online müzecilik uygulamalarının ilk adımı teması en aza indirebilmek için online bilet satışı ile başlamışken bazı müzelerin tümünden faaliyetlerini online ortama taşıdıkları ve detaylı faydalanmak isteyen ziyaretçilere uygun rakamlar karşılığında erişim izni sağladıkları görülmüştür. Gelir elde etmeden tamamen kapalı kalmaktansa bir miktar yatırım yapılarak bu türden uygulamalara gidilmesi, ekonomik koşulların da iyi olmadığı günümüzde gastronomi temalı müzeler için iyi bir uygulama olabileceği söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Ağcakaya, H. ve Can, İ. I. (2019). Somut Olmayan Kültürel Miras Kapsamında Mutfak Kültürünün Sürdürülebilirliği: Türkiye'deki Gastronomi Müzeleri Örneği. *Gastroia: Journal of Gastronomy and Travel Research*, 788-804.
- Akyürek, S. (2019). Gastronomy Museums as Sustainable Hangouts in Gastronomy Tourism: A Gastronomy Museum Proposal for Gümüşhane City, Turkey. *TURIZAM*, 17-33.
- Bradley, P. (2016). *Food, Media and Contemporary Culture*. London: Palgrave Macmillan.
- Braudel, F. (2015). *Maddi Uygarlık - Gündelik Hayatın Yapıları*. İstanbul: İmge Yayıncılık.
- Certeau, M. D., Giard, L. ve Mayol, P. (1990). *Gündelik Hayatın Keşfi II*. Ankara: Editions Gallimard - Dost Yayınları.
- Çetin, M. ve Küçükkömürler, S. (2018). Destinasyon Çekicilik Unsuru Olarak Gastronomi Müzeleri: Oleatrium Zeytin ve Zeytinyağı Tarihi Müzesi Örneği. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 1-17.
- Çiftçiöğlü, D. (2017). Çağdaş Müzecilik Bağlamında Başkent Üniversitesi Müzesi Model Önerisi. *Yüksek Lisans Tezi - Ankara*, 1-149.
- Daniilidis, N., & Güner, D. (2018). Antroposen Çağında Bir Tematik Zanaat Müzesi: Sakız Mastik Müzesi. *Ege Mimarlık Dergisi - Komşu Yaka İnceleme*, 50-52.

- Güldemir, O., & Halıcı, N. (2009). Türk Mutfağında Geleneksel Etli Meyve Yemekleri. *Geleneksel Gıdalar Sempozyumu (27-29 Mayıs 2009, Van)*, 565-569.
- İnce, Ş. (2016). Şeflerin Savaşı: Profesyonel Mutfaklarda Erkek ve Kadın Şefler. *Moment Dergi*, ISSN: 2148-970X, 409-435.
- Kim, S., Park, E., & Xu, M. (2020). Beyond the authentic taste: The tourist experience at a food museum restaurant. *Elsevier*, 35-44.
- Ma, G. (2015). Food, eating behavior, and culture in Chinese society. *Journal of Ethnic Foods*, 195-199.
- Mardatillah, A., Raharja, S. J., Hermanto, B., & Herawaty, T. (2019). Riau Malay food culture in Pekanbaru, Riau Indonesia: commodification, authenticity, and sustainability in a global business era. *Journal of Ethnic Foods*, 1-10.
- Montanari, M. (1993). *Avrupa'da Yemeğin Tarihi*. Münih, Oxford, Barcelona, Paris, Roma: Afa Yayıncılık İstanbul.
- Mutlu Öztürk, H. (2020). Teknolojik Gelişmeler ve Gastronomi Alanına Yansımaları: Gastronomi 4.0. *Güncel turizm araştırmaları dergisi*, 222-239.
- Öztürk, A. (2017). Türkiye'de Müzik Müzeleri ve Eğitsel İşlevleri. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 116-129.
- Phillipov, M. (2017). *Media and Food Industries: The New Politics of Food*. Australia: Palgrave Macmillan - Springer Nature.
- Sandıkçı, M., Mutlu, A. S., & Mutlu, H. (2019). Mutfak Müzelerinin Sergileme Şekilleri ve Turist Rehberlerinin Etkisi: Şanlıurfa Hacıbanlar Evi Mutfak Müzesi Örneği. *Turist Rehberliği Dergisi*, 104-112.
- Vernot, D. (2018). Changes in the social and food practices of indigenous people in the New Kingdom of Granada (Colombia): through artifacts. *Journal of Ethnic Foods - Sciencedirect*, 177-183.
- Yavuz, S. (2010). Müzecilik: Dünya ve Türkiye Müzeleri. *İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi*, 1-366.

İNTERNET KAYNAKLARI

- Aralık 10, 2020 tarihinde The Escoffier Museum of Culinary Art: <https://en.musee-escoffier.com/> adresinden alındı
- Aralık 9, 2020 tarihinde La Cite Internationale de la Gastronomie de Lyon: <https://citegastronomielyon.fr/fr> adresinden alındı
- Aralık 15, 2020 tarihinde Terre de Sel Guerande: <https://www.terredesel.com/eng/> adresinden alındı

- Aralık 24, 2020 tarihinde MSA Culinary Arts Academy: <https://msa.com.tr/muze> adresinden alındı
- Aralık 21, 2020 tarihinde Köstem Zeytinyağı Müzesi: <https://kzmurla.com/> adresinden alındı
- Aralık 11, 2020 tarihinde Agropolis Museum: <http://museum.agropolis.fr/english/default.htm> adresinden alındı
- Aralık 18, 2020 tarihinde Kimchikan Museum: <https://www.kimchikan.com/> adresinden alındı
- Aralık 19, 2020 tarihinde Penang Wonderfood Museum: <http://www.penang.ws/penang-attractions/penang-wonderfood-museum.htm> adresinden alındı
- Aralık 19, 2020 tarihinde Imperial Cuisine Museum of China: <http://www.cits.net/china-travel-guide/imperial-cuisine-museum-of-china.html> adresinden alındı
- Aralık 22, 2020 tarihinde Tottori Nijisseiki Pear Museum: <http://1174.sanin.jp/en/> adresinden alındı
- Aralık 22, 2020 tarihinde Cup Noodles Museum: <https://www.cupnoodles-museum.jp/en/yokohama/> adresinden alındı
- Aralık 30, 2020 tarihinde Oleatrium Zeytin ve Zeytinyağı Müzesi: <https://www.oleatrium.com/tr> adresinden alındı
- Aralık 31, 2020 tarihinde Sabit Ertür Zeytinyağı Galerisi ve Müzesi: <https://www.sabiertur.com.tr/tarihce> adresinden alındı
- Aralık 11, 2020 tarihinde Shinyokohama Raumen Museum: <https://www.raumen.co.jp/english/> adresinden alındı
- Aralık 16, 2020 tarihinde Musee del Homme: <http://www.museedel-homme.fr/en/au-programme/agenda> adresinden alındı
- Aralık 21, 2020 tarihinde Museum of Sichuan Cuisine: <https://www.china-highlights.com/chengdu/attraction/sichuan-cuisine-museum.htm> adresinden alındı
- Aralık 31, 2020 tarihinde Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Müzesi: <http://www.hatay.gov.tr/tibbi-ve-aromatik-bitkiler-muzesi> adresinden alındı
- Aralık 31, 2020 tarihinde Emine Göğüş Mutfak Sanatları Müzesi: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/gaziantep/gezilecekyer/emine-gogus-mutfak-muzesi> adresinden alındı

ÇANAKKALE TURİZM PAYDAŞLARININ DESTİNASYON PAZARLAMASI BAĞLAMINDA BÖLGE KÜLTÜREL MİRAS TURİZMİNE BAKIŞ AÇILARI¹

Ecevit Sayılır

Murat Aksu

1. GİRİŞ

İnsanların kendilerinin ya da başka toplumların tarihî ve kültürel kökenlerine olan meraklarının sonucunda katıldıkları kültürel miras hem ulusal hem de uluslararası anlamda turizm pazarında önemli bir yere sahiptir (Tapur, 2009: 474; Kodaş ve Eröz, 2012: 171). Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), turizmle ilgili ziyaretlerin yaklaşık %37'sinin sanat, müzik, tarih ve din gibi bir kültür unsuruna veya unsurlarına sahip olduğunu tahmin etmektedir (Ahmad, 2013: 106). Günümüzde turistlerin kültür turizmine yönelik destinasyonlara olan tercihinin artması destinasyonların pazarlanmasında etkili bir yere sahip olan bölge paydaşlarının kültür turizmine bakış açılarını önemli kılmaktadır (Cros ve McKercher, 2015: 46).

¹ Bu çalışma Ecevit SAYILIR'ın Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde hazırladığı "Destinasyon Pazarlaması Kapsamında Paydaş Analizi: Çanakkale İli Örneği" adlı Yüksek Lisans Tezinden esinlenilmiştir.

Dünya Turizm Örgütü'ne göre destinasyon tanımı “yerel bir turizm destinasyonu, bir turistin en az bir gece geçirdiği, destek hizmetlerini, turistik bölgeleri ve konaklama, yeme içme yerleri gibi turist kaynaklarını içeren fiziksel alandır” UNWTO (2007).

Besculides vd. (2002: 303) kültür turizmini, tarihî veya arkeolojik alanları ziyaret etmek, topluluk festivallerine katılmak, geleneksel dansları veya törenleri izlemek ya da sadece el işi sanat için alışveriş yapmak olarak tanımlamaktadır. Destinasyon pazarlaması belli bir bölgeye ait cazibe noktalarının özelliklerinin tanıtılması amacıyla yürütülecek olan sürecin tamamıdır (Çelik ve Meydan Uygur, 2009: 892).

Paydaşları belli bir işleyişten etki alan veya o işleyişi etkileyen, çeşitli güçleri olan kişiler, organizasyon ya da gruplar olarak belirtebiliriz (Ekin ve Ören, 2012: 136).

Tablo 1. Destinasyon örgütlenmesinde paydaşlar

Merkezi Kademe Paydaşlar	Kültür ve Turizm Bakanlığı Çevre Bakanlığı Ulaştırma Bakanlığı Bayındırlık ve İskan Bakanlığı
Merkezi Yerel Kademe Paydaşlar	Valilikler İl Özel İdareleri İl Turizm Müdürlükleri İl Müze Müdürlükleri Kaymakamlıklar Muhtarlıklar
Yerel Merkezi Kademe Paydaşlar	Büyükşehir Belediyeleri
Yerel Kademe Paydaşlar	İlçe Belediyeleri Belde Belediyeleri
Sivil Toplum Kuruluşları/Odalar	İlgili Meslek Odaları İlgili Vakıf ve Dernekler Sanayi ve Ticaret Odaları
Yatırımcı/Girişimci/Özel Sektör	Yatırımcılar Özel Sektör Kuruluşları

Kaynak: Çıracı, Hale; Turgut, Sırma; Kerimoğlu, Ebru (2008). Sürdürülebilir Turizm Gelişimi İçin Bir Yönetim Modeli Önerisi: Frig Vadisi Örneği. İTÜ Dergisi/A, 7(2), s.76.

Çıracı vd. Tablo 1’de destinasyon örgütlenmesinde paydaşları altı ana kategoride değerlendirmiştir. Bunlar bakanlıklar seviyesindeki merkezî paydaşlar, illerdeki bakanlık temsilcisi kurumlar, büyükşehir bele-

diyeleri, ilçe belediyeleri, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcileridir.

Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün internet sayfası incelendiğinde Çanakkale'nin tarihî ve kültürel değerlerinin oldukça fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan Alexandria Troas Ören Yeri, Troya Müzesi, Assos Ören Yeri, Troya Ören Yeri, Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihî Alanı, Kazdağı (İda Dağı), Parion ve Gelibolu Mevlevihanesi gibi çok önemli yerleri bulunmaktadır. Ayrıca Çanakkale'de yapılacak turizm aktiviteleri de oldukça fazladır. Bu aktiviteler için; kültür turizmi, inanç turizmi, termal turizm, sportif olta balıkçılığı, su altı ve su üstü turizmi, atlı doğa yürüyüşü, bitki inceleme ve yaban hayatı gibi örnekler verilebilir (Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 01.07.2021, <https://canakkale.ktb.gov.tr/>).

Çanakkale de sahip olduğu tarihî ve kültürel değerler bakımından hem iç pazarın hem de dış pazarın ilgisini çekmektedir. Bu ilginin daha da arttırılması için Çanakkale'deki turizm paydaşlarının iş birliği ve koordinasyon süreçlerini etkili yönetebilmeleri önemli olmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmanın amacı Çanakkale turizm paydaşlarının kültürel miras turizmine bakış açılarını tespit etmek ve paydaşlar arasındaki iş birliği ve koordinasyonun kültürel miras turizmi üzerindeki etkilerini ortaya koymaktır.

Araştırma kapsamında Çanakkale turizmine yön verdiği düşünülen kamu kurum ve kuruluşları, yerel yönetim, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile yüz yüze yarı yapılandırılmış sorulardan oluşan derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakat yöntemi; üzerinde araştırma yapılan konuyu bütün yönleri ile kapsayan, detaylı yanıtlara ulaşmak amacıyla katılımcılara genellikle açık uçlu sorular

sorulmasına imkân veren, yüz yüze görüşme şeklinde bilgi edinimini sağlayan bir veri toplama yöntemidir (Tekin, 2006: 101).

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Örneklem grubunun evrene genellemesinin mümkün ya da gerekli olmadığı durumlarda örneklem evrendeki yerlerine ve özelliklerine bağlı olarak seçilebilir. Bu durumda araştırmacı çalışmanın amacına uygun küme, grup ya da kişileri belirleyebilir, bu tip örneklem belirleme şekline yargısal örnekleme ya da amaçlı örnekleme denilir (Koçak ve Arun, 2006: 24-26).

Araştırma kapsamında amaçlı örnekleme kullanılarak Çanakkale’de turizme yön verdiği düşünülen, STK’lardan, resmi kurum ve özel sektör temsilcilerinden oluşan 18 kişilik bir görüşme listesi oluşturulmuştur. Görüşme listesi şu şekildedir:

1. Çanakkale Milletvekili- Turizm Komisyonu Sözcüsü
2. Çanakkale Valiliği
3. Çanakkale Belediyesi
4. Gelibolu Tarihî Alan Başkanlığı
5. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi (ÇOMÜ) Akademisyenleri
6. İl Özel İdaresi
7. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü
8. Çanakkale Ticaret ve Sanayi Odası (ÇTSO)
9. Çanakkale Ticaret Borsası (ÇTB)
10. Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB)
11. Çanakkale Turistik Otelciler Derneği (ÇATOD)
12. Çanakkale Turizm Tanıtma Derneği (ÇATUD)
13. Çanakkale Bölgesel Turist Rehberleri Odası (ÇARO)
14. Uluslararası Turizm Profesyonelleri Derneği (SKAL)

15. Çanakkale Profesyonel Aşçılar Derneği (ÇAPAD)
16. Güney Marmara Kalkınma Ajansı (GMKA)
17. Troia Müzesi
18. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu Mezunları Derneği (ÇATİOD)

Aralık 2020 - Şubat 2021 tarihleri arasında görüşme talebi iletilen bu kişilerden kurumlarını temsilen 13 kişi birebir veya çevrimiçi görüşmeyi kabul etmiş, geri kalan kişiler pandemi önlemleri ve işlerinin yoğunlukları gibi sebeplerle görüşme taleplerini reddetmişlerdir. Araştırmada mülakatlarda verilerin doyum noktasına ulaştığı ve artık tekrar etmeye başladığı durumda görüşülen kişi sayısının dolayısıyla örneklemin yeterli olduğu yargısına varılmıştır.

2.2. Sorular

Sorular oluşturulurken konu ile ilgili literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda sektörde edinilen 20 yılı aşkın deneyim soruların ortaya konulmasına katkı sağlamıştır. Sorular, görüşmeler öncesinde hem sektör temsilcileri ile hem turizm akademisyenleri ile karşılıklı fikir alışverişinde bulunularak ön elemeye tabi tutulmuştur. Sonrasında nitel analiz uzmanları akademisyenlerce tekrar incelenerek son hâline getirilmiş ve aşağıdaki altı soru ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir:

- 1- Çanakkale'nin kültürel turizm potansiyeli hakkında ne düşünüyorsunuz?
- 2- Çanakkale'nin bir kültür destinasyonu olarak pazarlanması süreci ile ilgili hangi önerilerde bulunmak istersiniz?
- 3- Bir destinasyon olarak Çanakkale'deki paydaşların kendi aralarındaki ilişkileri hakkında neler söyleyebilirsiniz?
- 4- Bir paydaş olarak Çanakkale'nin turizm politikalarının belirlenmesi konusunda hangi paydaşların nasıl roller üstlenmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?

- 5- Bir destinasyon olarak Çanakkale'deki paydaşların tanıtım ve pazarlama faaliyetleri ile ilgili konulardaki koordinasyonunu nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 6- Bir destinasyon yönetim örgütü kurulmasının Çanakkale'nin pazarlanması ve tanıtılması açısından etkileri neler olabilir? Olumlu ya da olumsuz yönleri ile değerlendirebilir misiniz?

3. BULGULAR

Sonuçları yorumlamak için betimsel analiz kullanılmıştır.

Betimsel analizi, farklı veri toplama yöntemleri ile bir araya getirilmiş verilerin belirlenmiş bazı temalar çerçevesinde özetlenerek yorumlanması şeklinde ifade edilen bir nitel analiz yöntemi olarak belirtebiliriz. Bu analiz yöntemi dört aşamada gerçekleşir. Öncelikli olarak araştırmacı verilerin analizi için bir çerçeve oluşturarak bu verileri hangi temalar altında düzenleyeceğini belirler. Daha sonra bu çerçevede verileri okuyarak bu verilerin düzenlemesini ve sayısallaştırmasını yapar (Özen ve Hendekçi, 2016: 625).

Araştırmanın amacına göre Çanakkale'de turizm konusunda söz sahibi ve yönlendirici etkiye sahip resmi kurum, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcilerinden oluşan 13 kişi seçilmiş ve bu kişilerle yarı yapılandırılmış mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar sırasında katılımcılara Çanakkale'nin kültür destinasyonu olarak potansiyeli, destinasyon pazarlaması ve tanıtımında yer alan paydaşların ilişki ve koordinasyon durumları, Çanakkale'nin tanıtılması ve pazarlanması gibi konularda hangi paydaşların nasıl roller üstlenmesi gerektiği hakkında ve Çanakkale için kurulacak olan bir destinasyon yönetim örgütünün kente nasıl etkileri olabileceği üzerine sorular sorulmuş ve düşünceler alınmıştır.

Araştırmaya katılan kişiler hakkındaki bilgiler aşağıdaki şekildedir;

- Katılımcılar 1 kadın ve 12 erkekten oluşmaktadır.
- 3 katılımcı özel sektörde bir turizm tesisinde üst düzey yönetici aynı zamanda Çanakkale’de önemli paydaş olan sivil toplum kuruluşlarında yönetim kurulu başkanıdır.
- Katılımcılar en az 1 yıl, en çok olan 36 yıllık bir sektör deneyimine sahiptir.
- Katılımcıların 2’si lise mezunu, 6’sı lisans mezunu, 3’ü yüksek lisans mezunu ve 2’si doktora mezunudur.

Tablo 2. Demografik özellikler

	Çalışma Süresi	Cinsiyeti	Medeni Hali	Eğitim Durumu
Katılımcı 1	3 Yıl	Erkek	Evli	Lisans
Katılımcı 2	36 Yıl	Erkek	Evli	Lise
Katılımcı 3	17 Yıl	Erkek	Evli	Doktora
Katılımcı 4	5 Yıl	Kadın	Bekar	Doktora
Katılımcı 5	5 Yıl	Erkek	Evli	Lisans
Katılımcı 6	7 Yıl	Erkek	Bekar	Lisans
Katılımcı 7	2 Yıl	Erkek	Evli	Lise
Katılımcı 8	3 Yıl	Erkek	Evli	Lisans
Katılımcı 9	4 Yıl	Erkek	Evli	Yüksek Lisans
Katılımcı 10	5 Yıl	Erkek	Evli	Lisans
Katılımcı 11	2 Yıl	Erkek	Evli	Lisans
Katılımcı 12	1 Yıl	Erkek	Bekar	Yüksek Lisans
Katılımcı 13	2 Yıl	Erkek	Evli	Yüksek Lisans

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların çoğunun lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip oldukları, çoğunluğunun erkek yöneticilerden

oluştığı ve çoğunun temsil ettikleri kurumda çalışmışlıklarının çok uzun süreli olmadığı dikkat çekmektedir.

Çanakkale'nin kültürel turizm potansiyeli hakkında ne düşünüyorsunuz?

Katılımcılara göre Çanakkale dört mevsim için farklı turizm çeşitlerinin yapılabildiği ve yapılabileceği eşsiz destinasyonlardan biridir.

Bu soruyu genel olarak dört ana başlık hâlinde değerlendirdikleri görülmektedir. Bunlar; tarih ve kültür, alternatif turizm, deniz-kum-güneş ve adalardır. Katılımcılara göre antik çağlardan günümüze kadar gelmeyi başarabilmiş Troia antik kenti, dünya tarihinde önemli bir yere sahip olan Çanakkale Savaşları'ndan dolayı Gelibolu Yarımadası, Assos gibi bölgeler Çanakkale'nin önemli tarihî ve kültürel bölgeleridir. Ayrıca Biga Yarımadası ve Tendendos bölgeleri yatırım ve tanıtım yapılması gereken potansiyeli yüksek tarihî alanlardır. Katılımcılara göre Çanakkale denilince birçok kişinin aklına direk olarak Çanakkale Şehitlikleri ve Troia antik kenti gelmektedir. Hatta iç pazar için şehitlikler, dış pazar için ise özellikle Troia antik kenti önemini göstermektedir.

Çanakkale'nin bir kültür destinasyonu olarak pazarlanması süreci ile ilgili hangi önerilerde bulunmak istersiniz?

Katılımcılar Çanakkale'nin genel olarak tanınırlığının olduğunu fakat sahip olduğu potansiyel doğru değerlendirilemediği için destinasyonda ortalama 1 gecelemenin gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir.

Çanakkale'nin destinasyon olarak pazarlanma süreci ile ilgili olarak görüşmelerden ortaya çıkan katılımcıların fikirleri üç başlık altında toplamaktalar. Bunlar; Çanakkale'nin farklılıklarının ortaya çıkarılması, tanıtım faaliyetlerinin artırılması ve bir destinasyon yönetim örgütü kurulmasıdır.

Katılımcılar Çanakkale'nin kendine has değerlerinin, alternatif turizm alanlarının ve güçlü-zayıf yönlerinin belirlenmesi gerektiğini bu sayede Çanakkale'yi diğer destinasyonlardan farklılaştıracak ve destinasyonun öne çıkmasını sağlayacak özelliklerin açığa çıkarılması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu noktada gerçekleştirilebilecek akademik çalışmaların önemi vurgulanmıştır.

Bir destinasyon olarak Çanakkale'deki paydaşların kendi aralarındaki ilişkileri hakkında neler söyleyebilirsiniz?

Katılımcıların ifadelerine göre; Çanakkale ili turizm paydaşlarının aralarındaki iletişim yetersiz olarak değerlendirilmekte ve iletişim kopukluğuna dikkat çekmektedirler. İlişkiler anlamında özellikle sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarında ve kısmen de kamu kurumları ile aralarında düzenli bir iletişimin olduğunu söyleyenler olduğu gibi tam tersinin olduğunu söyleyen katılımcılar da bulunmaktadır. Katılımcılara göre kamu kurumlarının ve yerel yönetimlerin kendi aralarındaki iletişim durumları da ne yazık ki istenilen düzeyde değildir.

Çanakkale ilindeki paydaşların tanıtım ve pazarlama faaliyetleri ile ilgili konularda koordinasyon durumlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

Katılımcıların Çanakkale'nin turizm paydaşlarının koordinasyon durumları ile ilgili görüşleri iletişim durumları ile ilgili görüşlerine benzer çıkmıştır. Katılımcılar Çanakkale paydaşlarının kent için ciddi anlamda iyi işler gerçekleştirme motivasyonuna sahip olduklarını ama çeşitli sebeplerle kendi aralarında gerekli koordinasyonu sağlayamadıklarını belirtmişlerdir. Öncelikli olarak tüm katılımcılar bütün paydaşların gerek tanıtım faaliyetleri gerekse fuarlara katılım gibi koordinasyon gerektiren konularda istekli ve iyi niyetli olduğuna dikkat çekmiş ancak merkezi yönetime bağlı bürokratik engeller, kişisel ve kurumsal

egoya bağlı öne çıkma arzusuyla hareket etme ve iletişim sorunlarına bağlı kendi başına iş yapma gibi nedenlerle olması gereken uyum ve koordinasyonun sağlanamadığını belirtmişlerdir.

Bir paydaş olarak Çanakkale'nin turizm politikalarının belirlenmesi konusunda hangi paydaşların nasıl roller üstlenmesi gerektiğini düşünüyorsunuz?

Katılımcılar merkezî yönetimin politika belirlemede yol haritası sunma, bütçe sağlama ve alt yapı yatırımları gibi konularda rol alıp sivil toplum kuruluşlarının sektör tecrübeleri ile yönetime katkı sağlayıp iş bitirici rollerde görev yapmalarının sağlıklı sonuçlar vereceğini düşünmektedirler. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında; Valilik, Belediye, Üniversite, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Alan Başkanlığı, Troia Müzesi, İl Özel İdare ve ilgili sivil toplum kuruluşları (ÇTSO, TÜRSAB, ÇATOD, ÇARO, ÇTB, ÇATUD, GMKA) kurulabilecek destinasyon yönetim örgütünde olması gereken kurumlar olarak belirtilmiştir.

Bir destinasyon yönetim örgütü kurulmasının Çanakkale'nin pazarlanması ve tanıtılmasına katkıları neler olabilir? Olumlu ve/veya olumsuz yönleriyle değerlendirebilir misiniz?

Görüşmeye katılan paydaşlar arasında kentin tanıtılması ve pazarlanması konusunda bir destinasyon yönetim örgütü kurulmasının çok faydası olacağı yönünde fikir birliği bulunmaktadır. Daha önceki sorulara verilen cevaplar doğrultusunda Çanakkale'nin tanıtılması ve pazarlanması ile ilgili konularda ve paydaşların kendi aralarındaki iletişim ve koordinasyon gibi ahengin tam yakalanamadığı konulardaki sorunların çözümü için paydaşlardan oluşan bir çatı kurumun oluşmasının en büyük ihtiyaç olacağı düşünülmektedir.

SONUÇ

Çanakkale hem eşsiz doğası hem antik çağlara kadar uzanan dünyaca ünlü tarihî ve kültürel değerleri hem de dört mevsime yayılabilecek alternatif turizm olanakları ile eşsiz bir potansiyele sahiptir. Çanakkale hâlihazırda uluslararası bir çekim merkezi olan Troia Antik Kenti, yakın dönem dünya tarihinin en önemli savaşlarının yaşandığı Gelibolu Yarımadası ve Antik Çağ dönemlerinden efsanelere ev sahipliği yapan Assos, Kazdağı, Parion, Tendendos gibi tarihî bölgeleri ve adaları ile yoğun bir kültür ve tarih potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır. Çanakkale'nin sahip olduğu bu yüksek potansiyelin yeterince doğru bir şekilde değerlendirilemediği görülmektedir. Çanakkale; Gelibolu Yarımadası şehitlikleri özellikle yerli turist, Troia Antik Kenti ise Avrupa ve Uzak Doğu ülkelerinden gelen turistler tarafından tek gecelik konaklama güzergâhı olarak görülmektedir.

Paydaşlar ile yapılan görüşmelerden, Çanakkale'nin turizm paydaşlarının genel olarak iyi niyetli oldukları ama kendi aralarında ciddi bir iletişim ve koordinasyon sorunu olduğu ortaya çıkmıştır. Özellikle sivil toplum kuruluşlarının kendi aralarında güçlü ve hızlı bir iletişim ve koordinasyon oluşturabildikleri ama sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetim, merkezî yönetim ve yerel yönetim ya da özel sektör ve kamu arasında kopukluklar olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak Çanakkale'nin turizm potansiyelinin doğru değerlendirilebilmesi, şehrin marka kimliğinin oluşturulması, şehir için standart bir tanıtım dili oluşturulabilmesi, paydaşlar arasındaki iletişim ve koordinasyonun devamlılığının ve akıcılığının sağlanması için bir destinasyon yönetim örgütü kurulması fikri ön plana çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahmad, A. (2013). The constraints of tourism development for a cultural heritage destination: The case of Kampong Ayer (Water Village) in Brunei Darussalam. *Tourism Management Perspectives*, 8, 106-113.
- Besculides, A., Lee, M. E. ve McCormick, P. J. (2002). Residents' perceptions of the cultural benefits of tourism, *Annals of Tourism Research*, 29(2), 303-319.
- Cros, H. ve McKercher, B. (2015). *Cultural Tourism*, Routledge: New York.
- Çanakkale İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 01.07.2021, <https://canakkale.ktb.gov.tr/>
- Çelik, A. ve Meydan Uygur, S. (2009). Etkinlik Turizminin Destinasyon Pazarlaması Üzerindeki Etkilerinin Ortaya Çıkarılmasına Yönelik Olarak İstanbul İlinde Bir Uygulama. 10. Ulusal Turizm Kongresi. Mersin: Detay Yayıncılık.
- Çıracı, H., Turgut, S. ve Kerimoğlu, E. (2008). "Sürdürülebilir turizm gelişimi için bir yönetim modeli önerisi: Frig Vadisi örneği". *İTÜ Dergisi/A*, 7(2), 89-102.
- Ekin, Y. ve Ören, V. (2012). "Turizm paydaşlarının turizm deneyiminden tatmin düzeyleri ve turizme yönelik genel tutumları üzerine betimleyici bir araştırma: Antalya örneği". *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(1), 133-148.
- Koçak, A. ve Arun, Ö. (2006). "İçerik analizi çalışmalarında örneklem sorunu". *Selçuk İletişim*, 4(3), 21-28.
- Kodaş, D. ve Eröz, S. (2012). "Kırsal turizm ile kültürel turizmin bütünleşmesi". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22) 169-174.
- Tapur, T. (2009). Konya ilinde kültür ve inanç turizmi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(9) 473-492.
- Tekin, H. H. (2006). "Nitel araştırma yönteminin bir veri tekniği olarak derinlemesine görüşme". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), 101-116.
- UNWTO (2007). *A Practical Guide to Tourism Destination*. Madrid: World Tourism Organization.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİYLE MÜCADELEDE ALTERNATİF YERLEŞİM ALANLARI OLARAK YÜZEN EVLERİN İNCELENMESİ

Elif Tuğba Yalaz

1. GİRİŞ

Yirmi birinci yüzyılın en önemli bilimsel konularından biri olan küresel ısınma, küresel toplumun yapısına meydan okumaktadır (Maslin, 2008). Küresel ısınma yalnızca bilim değil aynı zamanda ekonomi, sosyoloji, jeopolitik, yerel siyaset ve bireylerin yaşam tarzı seçimlerini kapsayan bir problemdir (Maslin, 2008). Atmosferin dünya yüzeyine yakın olduğu kısımlarda ortalama dünya sıcaklığının doğal ya da insan kaynaklı olarak artması şeklinde tanımlanan küresel ısınmada dünya yüzeyindeki sıcaklık; dünyanın aldığı ve yansıttığı güneş ışığı miktarı, sıcaklığın atmosfer tarafından tutulması, su buharının evaporasyonu ve yoğunlaşmasına göre belirlenmektedir (Aksay, Ketenoğlu ve Kurt, 2005: 31). Sanayileşme, fosil yakıt kullanımı, nüfus artışı ve insan aktiviteleri atmosfere salınan gazların artışına dolayısıyla sıcaklığın artmasına neden olmaktadır (Akın, 2006). Hava sıcaklıklarındaki artış, buzulların erimesi, kuraklık ve çölleşme oranındaki artış iklim değişikliğinin olduğunu gözle görülür şekilde öne sermektedir (Meteoroloji Genel Müdürlüğü, t.y.).

Kadioğlu (2007) çalışmasında 19. yüzyılın ortalarından itibaren sıcaklığın 0,3-0,6 °C civarında arttığını, önümüzdeki yıllarda ise sıcaklığın her 10 yılda 0,1 °C'den daha fazla artacağını tahmin edildiğini ifade etmektedir. Bu sıcaklık artışının buzulların erimesine ve dünyanın belirli kesimlerinde deniz/su seviyesinde yükselmeye neden olacağı öngörülmektedir (Aksay, Ketenoğlu ve Kurt, 2005). Ayrıca uzun vadeli iklim değişikliğinin neden olduğu aşırı hava koşullarına bağlı olarak sel felaketlerinin gerçekleşmesi daha olası hâle gelmektedir (United Nations Environment Programme, 2020). Su seviyelerindeki artış ile birlikte bazı ülkelerin belirli oranda sular altında kalması beklenmektedir (Atalık, t.y.). Kısacası bir taraftan kuraklık görülürken diğer taraftan su seviyelerinde artış yaşanacağı öngörülmektedir (Koekoek, 2010).

Nüfus artışı ve bilinçsiz fosil yakıt kullanımı atmosfere yayılan sera gazlarının artmasında etkili olurken bu durumun ortaya çıkardığı nedenlere bağlı olarak da insanların yaşam alanları kısıtlanmaktadır (Şimşek, 2019). Yerleşim alanlarının az olması ve arsa fiyatlarında görülen artış gibi nedenlerle su üzerinde yerleşim fikri ortaya çıkmıştır (Koekoek, 2010). Çalışma kapsamında, belirtilen nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan yerleşim sorununa bir çözüm önerisi olarak yüzen evler/yapılar incelenecektir.

2. YÜZEN EVLER

İnsanoğlu var olduğundan beri ılımlı iklimsel koşullara sahip olması ve içme suyu ihtiyacının karşılanmasını düşünerek suyun yakınına yerleşmiştir (Rijcken, 2005). Helder's'e (2005) atıfla Rijcken (2005) dünya genelinde birçok büyük kentin de suya kıyısı olduğunu belirtmektedir (Rijcken, 2005). Suyun yakınında yerleşme ulaşım ve ticaret, balıkçılık, koruma ve rekreasyon imkânı sunmaktadır (Rijcken, 2005). Yüzen mimari, iklim değişikliğine bağlı olarak oluşan su seviyelerindeki artış, sel felaketi gibi olaylar ve nüfus artışına bağlı olarak yapılaşma/yerleşim

alanlarının azalması nedeniyle oluşan yerleşim sorununa bir çözüm önerisi olarak ortaya çıkmıştır (Trang, 2016). Yüzen yapılar suyun üzerine konumlanan (yüzen) bir platform üzerinde yer alan ve su seviyesindeki hareketlere (yükselme ve alçalma) bağlı olarak yüzen mekanizmaya sahip yapılardır (Ishaque, Ahamed ve Hoque, 2014). Cotter'e (2012) referansla Lin, Lin ve Tan (2019) yüzen yapıları su yüzeyinde kalıcı olarak yüzen ya da suyun yükselmesine bağlı olarak yüzebilen yapılar olarak tanımlamaktadır (Lin, Lin ve Tan, 2019). Kolay taşınabilir özelliğe sahip olması nedeniyle gerekli durumlarda başka yerlere taşıma imkânı sunmaktadır (Moon, 2017). Ayrıca yüzen yapılar karada inşa edilen yapılara kıyasla güneş, dalga, hidrotermal ve rüzgâr enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına daha kolay adapte olabilmektedir (Moon, 2017). European Climate Adaptation Platform (Climate-ADAPT) su üzerinde yaşamın ısının olumsuz etkilerinin azalmasına yardımcı olurken su üzerinde veya yakınında yaşamayı seven kişilerin yaşam kalitesini arttırabileceğini belirtmektedir (Climate-ADAPT, 2015).

Stopp ve Strangfeld'e (2012) referansla Strangfeld ve Stopp (2014) yüzen mimarinin geniş bir tarihî geçmişe sahip olduğunu ifade etmektedir (Strangfeld ve Stopp, 2014). Bu yapıların mimari özellikleri ve yapı teknikleri iklim, kültür ve hammaddeye bağlı olarak değişiklik göstermektedir (Strangfeld ve Stopp, 2014). Kamboçya, Vietnam, Tayland, Endonezya ve Çin'de yüzen topluluklar yer almaktadır (Koekoek, 2010). Kamboçya'da normal ev gibi görünen yüzen yapılar bulunurken Çin'de yüzen tekneler şeklinde yerleşimler mevcuttur (Koekoek, 2010).

Doğal afetler ve kültürel yaşamın gerektirdiklerinin dışında insanlar gelir düzeyine göre suyun yakınında yaşamaktan ya da zaman geçirmekten hoşlanmaktadır (Moon, 2017). Dünya genelinde konut, apartman, restoran, kafe, okul, sergi salonları, yüzme havuzu, otel gibi birçok yüzen yapı inşa edilmektedir (Moon, 2017). Avrupa ve Asya'daki bazı şehirlerde nüfus artışıyla birlikte yeni yerleşim alanı ihtiyacı arayışı

başlamıştır (Stopp ve Strangfeld, 2010). Son yıllarda özellikle Hollanda'da yüzen yapılar üzerine yoğun çalışmaların yapıldığı görülmektedir (Koekoek, 2010; Rijcken, 2005). Hollanda'da yerleşim alanları kısıtlı ve maliyetliken diğer yandan suların durumu düşünüldüğünde az sayıda yapılaşma alanı kalacağı görülmektedir (Koekoek, 2010). Çözüm önerilerine bakıldığında çoklu alan kullanımı ve suyun üzerine uygun yapılaşma ön plana çıkmaktadır (Koekoek, 2010).

Temel olarak iki tip yüzen ev tasarlanabilmektedir. Biri kalıcı olarak tekne gibi su üzerine konumlanırken diğerinde ise yapı kuru zemin üzerine oturan ancak su seviyelerindeki artışla birlikte yükselebilen amfibi ev şeklinde tasarlanmaktadır (Ishaque, Ahamed ve Hoque, 2014).

2.1. Yüzen Ev/Yapı Örnekleri

Dünya genelinde farklı işlevlere sahip yüzen yapılar inşa edilmektedir. Bunlardan bir kısmı konut olarak kullanılırken bazıları pavyon, otel, afet konutu vb. amacıyla tasarlanabilmektedir. Çalışmada Hollanda, Tayland, Kanada ve Türkiye'den farklı işlevlere sahip yüzen yapılardan bahsedilmiştir.

Floating Pavilion, Rotterdam

Hollanda'nın Rotterdam şehrinde inşa edilen Yüzen Pavyon (Floating Pavilion), yüzen temel, cephe sistemi ve teknik donanımdan oluşmaktadır (Deltasync BV, 2014). Yüzen temelde beton kabuk tercih edilirken, yapının hafif olması ön planda tutularak cephe tasarımında ETFE membran yastıklar (ETFE membrane cushion) kullanılarak şeffaf bir tasarım yapılmıştır (Deltasync BV, 2014). Yapının kullanım sürecinde doğal kaynakların kullanımını azaltmak ve en aza indirmek amacıyla enerji etkin ve ihtiyaca/talebe dayalı iklimlendirme kontrol stratejisi geliştirilmiştir (Deltasync BV, 2014). Binanın büyük bir kısmının iklim kontrolü, yapının kubbe formunun sağladığı pasif güneş enerjisi tasarı-

mı ve pasif baca havalandırmasıyla sağlanırken oditoryum gibi özel soğutma ihtiyacı olan hacimlerde ek iklim kontrol tedbirleri bulunmaktadır (Deltasync BV, 2014). Yerel su ve enerji kaynaklarını kullanarak Yüzen Pavyon'un aynı işleve ve hacme sahip benzer yapılara oranla %60 daha az enerji kullanması sağlanırken aydınlatma için kullanılan LED'ler sayesinde enerji etkin ve objelerin daha iyi algılandığı bir aydınlatma sağlanmıştır (Deltasync BV, 2014).

Floating Houses in IJburg

Amsterdam'da Marlies Rohmer Architecture & Urbanism tarafından tasarlanan yüzen evlerin demirlendiği iskeleler kamusal erişim imkânı sağlayarak kendi içinde bir yerleşim olmaktan çıkarak kentin bir parçası hâline gelmektedir (Marlies Rohmer Architecture & Urbanism, t.y.). Suyla ilgili bağlamı vurgulamak amacıyla bitişikteki iskeleden bir metre su boşluğu ile ayrılan yüzen evlerin gaz ve elektrik ile ilgili altyapıları sağlanmıştır (Marlies Rohmer Architecture & Urbanism, t.y.). Yapılarda açık renkli yapı malzemeleri tercih edilirken malzeme seçiminde düşük bakım gereksinimi ve suya zararlı maddelerin salınmaması konularının rol oynadığı ifade edilmektedir (Marlies Rohmer Architecture & Urbanism, t.y.).

X-Float, Tayland

Kanchanaburi, Tayland'da Agaligo Studio tarafından tasarlanan X-Float, insan eliyle yapılan basit/ilkel bir temel platformunun iki boyuttan üç boyuta yani yaşanabilir bir hacme dönüştürülmesi fikrinden ortaya çıkarken, bu yapıyı yerel ve modern mimarinin bir melezi hâline getirmektedir (Agaligo Studio, t.y.). X-Float'un ana yapısı, elyaf takviyeli çimento levha kaplama ve kontrplak ile kaplanmış hafif çelik çerçeveden oluşmaktadır (Agaligo Studio, t.y.).

Floating House, Kanada

Kanada'da bulunan Yüzen Ev, MOS Architects tarafından yerel ev tipolojisi ile bu bölgeye özgü koşulların kesişiminde tasarlanmıştır (Archdaily, 2008). Mevsimlerin değişmesiyle ilgili yıllık döngüsel değişimin artan küresel çevre eğilimleriyle birleşmesi, gölün su seviyelerinin aydan aya ve yıldan yıla değişiklik göstermesine neden olmaktadır (Archdaily, 2008). Bu sürekli ve dinamik değişime uyum sağlayabilmesi için ev, dubaların olduğu çelik strüktürden oluşan bir platform üzerinde yüzerek gölle birlikte uyumlu hareket edebilecek şekilde tasarlanmıştır (Archdaily, 2008). Yapı, çatı ve duvarları görsel olarak bütünleyen sedir ağacından bir yağmur perdesi ile kaplanmıştır (MOS Architects, t.y.). Yağmur perdesi, iç ve dış arasında sağladığı hava hareketiyle ısı kazancının dağılmasını ve rüzgâr yükünün azalmasını sağlamaktadır (MOS Architects, t.y.).

Fold&Float

Yapı su üzerinde yerleşimin, afet sonrasında geçici konutların yerleştirilmesi için gerekli olan alanlara bir alternatif olması fikriyle ortaya çıkmıştır (SO? Architecture, t.y.). Yaşanması öngörülen deprem ya da acil durumların sonrasında afetzedeler için bir çözüm önerisi olarak geliştirilen ve acil durumlarda kolaylık sağlaması amacıyla hafif ve katlanabilir şekilde tasarlanan Fold&Float, katlanmış ve uygulanmış mobilyaların yer aldığı üst yapı ve yüzen bir platformdan oluşmaktadır (SO? Architecture, t.y.).

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yüzen evlerin yaklaşık 20 yıldan fazla yaşam ömrüne sahip olduğu öngörülmektedir (Climate-ADAPT, 2015). Yüzen evlerle/yapılarla ilgili yapılan literatür araştırması ve örnek incelemesi sonucunda su üzerinde bir yaşam imkânı ve karşılaşılan zorlu durumlara karşı etkin çözümler

sunmasının yanı sıra dikkat çekici yapılar olması sayesinde ticaret ve turizm açısından bulunduğu bölgeye çeşitli katkılar sağladığı görülmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse bu yapılar;

- Suya ve suyun meydana getirdiği olumsuz koşullara karşı uyumlu olması,
- Sel felaketlerinin yapıların üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması,
- Afetlerin meydana getirdiği barınma sorununa karşı özellikle suya yakın olan alanlarda bir çözüm önerisi olması, açısından büyük öneme sahip olmaktadır.

Yüzen yapılar maliyet açısından değerlendirildiğinde özellikle normal bir yapılaşmaya (karada) oranla su üzerinde yerleşimin arazi maliyetinin düşük ancak artan su seviyelerine karşı uyum sağlaması için alınan önlemler nedeniyle inşaat maliyetlerinin yüksek olduğu ifade edilmektedir (Climate-ADAPT, 2015). Yapının maliyeti konumuna, binaların sayısına, tasarımına, malzemesine ve tekniğine bağlı olarak değişiklik gösterirken yatırım normalde 10 yıldan daha kısa bir sürede geri dönmektedir (Climate-ADAPT, 2015). Yapıların sel felaketlerine karşı dayanımları değerleri üzerinde olumlu bir etkiye sahipken yüzen mahallelerin kendine yeten altyapısının düzenli bakım ihtiyacı bulunmaktadır (Climate-ADAPT, 2015).

Nüfus artışı ve suyun altında kalması nedeniyle azalması öngörülen yerleşim alanlarının değeri git gide artmaktadır. Kalan değerli arazilerin korunarak tarım vb. faaliyetler için kullanımının sağlanması bağlamında yüzen evler önemli bir hâle gelmektedir (Czapiewska ve Lin, 2017).

Sonuç olarak yüzen evler küresel ısınma, iklim değişikliği ve afetle mücadele sürecinde önemli bir yere sahip olmaktadır. Küresel ısınmanın beraberinde getirdiği su seviyelerindeki artış gibi olumsuzluklara karşı etkili çözüm sunmaktadır. Arazilerin azalmasıyla birlikte fiyatlarının

artması ve kalan alanların kullanıcıların gereksinimleri doğrultusunda farklı ihtiyaçların karşılanması amacıyla kullanılabilmesi açısından alternatif bir çözüm oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılabilmesi sürdürülebilirlik açısından büyük katkı sağlamaktadır. Ticaret ve turizm açısından da kentlere önemli katkıları olabileceği öngörülen yüzen evler/yapılarla ilgili farklı disiplinlerde çalışmaların yapılmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Agaligo Studio (t.y.). X-Float. 24.Mayıs 2021 tarihinde <http://www.agaligo.com/xfloat/xfloat.htm> adresinden erişildi.
- Akın, G. (2006). Küresel Isınma, Nedenleri ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46(2), 29-43.
- Aksay, C. S., Ketenoglu, O. & Kurt, L. (2005). Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi*, 1(25), 29-41.
- Archdaily (2008). Floating House / MOS Architects. Archdaily. 17 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.archdaily.com/10842/floating-house-mos> adresinden erişildi.
- Atalık, A. (t.y.). Küresel Isınma, Su Kaynakları ve Tarım Üzerine Etkileri. 13 Mayıs 2021 tarihinde https://www.zmo.org.tr/resimler/ekler/ce6d3c8830d27ec_ek.pdf adresinden erişildi.
- Czapiewska, K. & Lin, V. (2017). Planning and implementation of floating buildings as an adaptation measure in the Netherlands. 21 Mayıs 2021 tarihinde http://capacitybuildingunhabitat.org/wp-content/uploads/workshops/2007-urban-management-tools-for-climate-change-umtcc-2017/3rd%20week/Day%2013%20-%2028%20June/DeltaSync_Planning%20and%20implementing%20floating%20houses.pdf adresinden erişildi.
- Deltasync BV (2014). Floating pavilion information brochure. Deltasync Waterbased Urban Development. 21 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.blue21.nl/wp-content/uploads/2018/10/infobrochure-floating-pavilion.pdf> adresinden erişildi.
- European Climate Adaptation Platform (Climate-ADAPT), (2015): Floating and amphibious housing. 21 Mayıs 2021 tarihinde <https://climate-adapt.eea.europa.eu/metadata/adaptation-options/floating-and-amphibious-housing> adresinden erişildi.

- Ishaque, F., Ahamed, M. S. & Hoque, M. N. (2014). Design and Estimation of Low Cost Floating House. *International Journal of Innovation and Applied Studies*, 7(1), 49-57.
- Kadioğlu, M. (2007). İklim Değişiklikleri ve Etkileri: Meteorolojik Afetler. TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde, 5-7 Aralık 2007, Ankara, 47-55.
- Koekoek, M. (2010). Connecting modular floating structures a general survey and structural design of a modular pavilion. Master Thesis, Delft University of Technology, Delft, Netherland.
- Lin, Y. H., Lin, Y. C. & Tan, H. S. (2019). Design and Functions of Floating Architecture – A Review. *Marine Georesources & Geotechnology*, 37(7), 880–889.
- Maslin, M. (2008). *Global warming: A very short introduction*. Oxford University Press.
- Marlies Rohmer Architecture & Urbanism (t.y.). Floating Houses IJBurg NL. 24 Mayıs 2021 tarihinde <https://rohmer.nl/en/projects/waterwoningen-ijburg/#> adresinden erişildi.
- Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM), (t.y.). Küresel ısınmanın etkileri ve iklim değişikliği. 11 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.mgm.gov.tr/genel/meteorolojiyegir.aspx?s=19> adresinden erişildi.
- Moon, C. (2017). Architectural characteristics of floating building. *UIA 2017 Seoul World Architects Congress*.
- MOS Architects (t.y.). Floating House. 24 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.mos.nyc/project/floating-house> adresinden erişildi.
- Rijcken, T. (2005). Floating neighbourhoods as they were and will be; why dwellers would want to live on water. International Conference 'Doing, thinking, feeling home: The mental geography of residential environments'.
- SO? Architecture (t.y.). Fold&Float. 21 Mayıs 2021 tarihinde <https://www.soistanbul.com/fold-float-1> adresinden erişildi.
- Stopp, H. & Strangfeld, P. (2010). Floating Houses - Chances and Problems. *Architecture Civil Engineering Environment*, 3(4), 81-90.
- Strangfeld, P. & Stopp, H. (2014). Floating houses: an adaptation strategy for flood preparedness in times of global change. *WIT Transactions on Ecology and The Environment*, Vol 184, 277-286.

- Şimşek, B. (2019). Yüzer yapıların incelenmesi ve oluşturulmasına etki eden faktörler. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Trang, N. T. T. (2016). Architectural Approaches to a Sustainable Community with Floating Housing Units Adapting to Climate Change and Sea Level Rise in Vietnam. *World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Architectural and Environmental Engineering*, 10(2), 168-179.
- United Nations Environment Programme (2020). How climate change is making record-breaking floods the new normal. 01 Temmuz 2021 tarihinde <https://www.unep.org/news-and-stories/story/how-climate-change-making-record-breaking-floods-new-normal> adresinden erişildi.

KÜLTÜREL MİRAS NİTELİĞİNDEKİ AYAZINI METROPOLİSİ'NİN TANITIMINA YÖNELİK MİMARİ ÖLÇEKTE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Fatih Mazlum

Seda Mazlum

Ş. Ebru Okuyucu

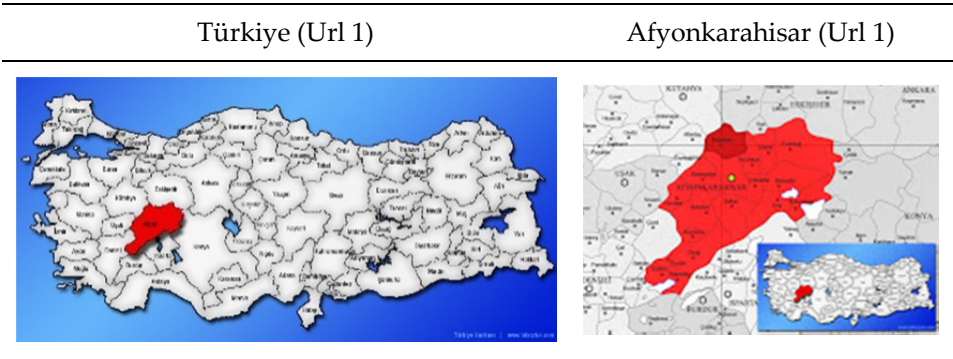
1. GİRİŞ

Kültürel miras, geçmişten günümüze ulaşan ve farklı gerekçelerle geleceğe miras bırakılmak istenen, yapısal olarak varlığı olan ve insanlar tarafından yapılmış her türlü eserler ile bir topluma ait değerler bütünüdür (Uçkan vd. 2004). Bu içerikle kültürel miras; kültürel ve sosyal bir süreç, belirli olayların gerçekleşmesiyle edinilen deneyimler olarak kültürel ve sosyal değişime aracılık ederek ortak değerlerin, anlamların, anlayışların ve kimliğin oluşmasında ve yeniden yaratılmasında bir hatırlama ve hafıza oluşturmanın esas aracıdır. Kültürel miras değeri taşıyan mimari eserler, geçmişle bağlantı kurarak modern kent alanları için Ahunbay (1996), “kültürel kimlik aktarıcısı” rolünü üstlenmektedir. Bu bağlamda kültürel miras niteliğindeki arkeolojik alanların ve tarihî yapıların sürdürülebilirliğinin sağlanması ve ulusal, uluslararası düzeyde tanıtılması kentin kimliğini oluşturmada önemli bir etkidir. Arkeolojik sit alanları bünyesinde bulunan binlerce yıllık geçmişe sahip kültürel mirasın, ICOMOS Türkiye (2013) korunması ve aktarılmasının çeşitli

yasa ve yönetmeliklerle disipline edilmesi, bu eylemlerin başarıya ulaşmasında kuşkusuz önemli bir rol oynamaktadır. Farkındalık bağlamında ICOMOS, 2008 yılında kültürel miras alanlarının algılanması ve sunumu tüzüğünü yayınlamıştır (ICOMOS, 2008).

Kültürel miras niteliğindeki Ayazini Bölgesi (Bozdağ, 2009), Afyonkarahisar kenti için mimari ve turizm açısından oldukça zengin bir potansiyele sahiptir. Afyonkarahisar, Ege Bölgesi'nin İç batı Anadolu Bölümü'nde yer almaktadır. Afyonkarahisar'ın kuzeyinde Eskişehir, kuzeybatısında Kütahya, doğusunda Konya, güneyinde Isparta, güneybatısında Denizli ve Burdur, batısında Uşak illeri ile yan yanadır. Toplam yüzölçümü 14,295 km²'dir. Ayazini, Afyonkarahisar Merkez ilçesi olan İhsaniye sınırları içerisinde yer almaktadır. İhsaniye ilçesinin güneyinde ise Afyonkarahisar, batı ve kuzeybatısında ise Kütahya, kuzeyinde Eskişehir-Seyitgazi, doğusunda ise Afyonkarahisar İncehisar ilçesi bulunmaktadır. Ayazini Köyü'ne Afyonkarahisar-Eskişehir kara yolunun 30. km'sinde bulunan Kayıhan Kasabası ve Ayazini Köyü sapağından doğuya ayrılan yol ile ulaşılmaktadır (İşlek, 2019), (Tablo 1).

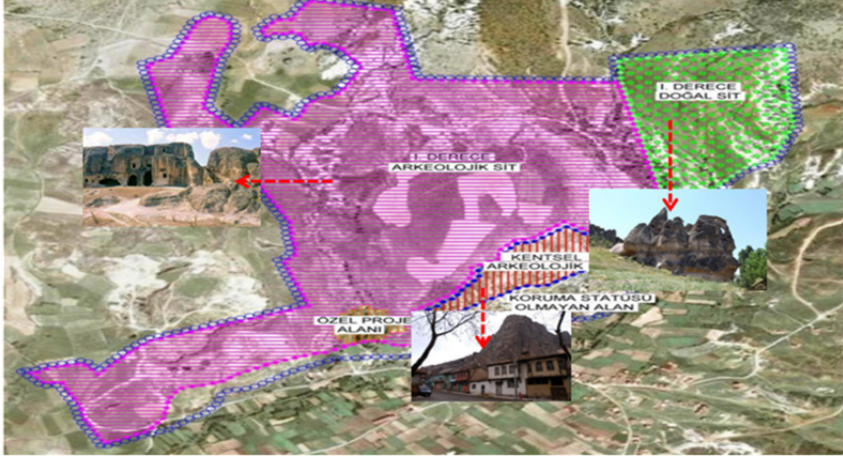
Tablo 1. Türkiye ve Afyonkarahisar haritası

Ayazini için Afyonkarahisar Valiliği tarafından bölgeyi kalkındırmayı, turizme açmayı ve mimari ölçekte geliştirmeyi amaçlayan teorik ve pratiğe yönelik çalışmaları içeren bir proje başlatılmıştır. Proje çalışmaları, akademisyenlerin, uzmanların ve yöneticilerin yer aldığı komisyonlar tarafından hazırlanmıştır ve alanda uygulayıcılar tarafından pratiğe dökülmüştür. Bu bağlamda Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümünde yer alan öğretim elemanları tarafından mimari ölçekte uygulamaya yönelik tasarım projeleri hazırlanmıştır. Ayazini Bölgesi'nde alana ilişkin yapılan tespitler, problemlerin analiz edilmesi, tasarım projelerinin hazırlanma süreçleri ve yapılan tasarımlar, çalışmanın akışını oluşturmaktadır.

2. AYAZİNİ BÖLGESİ

Ayazini köyü, Frig Vadisi'nin uzantısı olan 6000 yıllık bir geçmişe sahip, Hitit, Frig, Roma ve Bizans uygarlıklarına, Selçuklu ve Osmanlı devletlerine ev sahipliği yapmış bir bölgedir. Arkeolojik kalıntılara göre, çok katmanlı bir sit alanı olan Ayazini Bölgesi, özellikle kayalardan oyulmuş kült ve mezar anıtları ve taşınmaz kültür varlıkları bakımından oldukça zengindir. Ayazini Bölgesi, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun 10.04.1982 gün ve A.-343 sayılı kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit olarak tescil edilmiştir. Daha sonra, Konya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunun 06.04.1994 gün, 1937 sayılı ve 14.06.1995 gün, 2276 sayılı kararları ile I. Derece Arkeolojik Sit ve I. Derece Doğal Sit olarak düzenlenmiştir. Alana ait sınırlar 2004 yılında Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 23.10.2004 gün, 89 sayılı kararı ile I. Derece Arkeolojik Sit, II. Derece Arkeolojik Sit ve I. Derece Doğal Sit olarak yeniden belirlenmiştir. 2012 yılında ise Eskişehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulunun 31.10.2012 gün ve 966 sayılı kararı ile planlama alanı içindeki II. Derece Arkeolojik Sit statüsü, Kentsel Arkeolojik Sit olarak değiştirilmiş ve planlama çalışmalarını yönlendirecek sit sınırları son hâlini almıştır (Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü 2017), (Tablo 2).

Tablo 2. Ayazini Bölgesi sit alanları

	Alan	Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı	Uygulama Alanı
Nazım İmar Planı	230 Ha	1. Derece Arkeolojik Sit Alanı	155 Ha
Uygulama İmar Planı	10 Ha	Kentsel Arkeolojik Sit Alanı	10 Ha
Planlama Dışı Alanlar	1124 Ha	1. Derece Doğal Sit Alanı	32 Ha

Bilgin'e göre (2021), Ayazini Bölgesi'nde yapılan arkeolojik kazılar sonucunda, M.Ö. 3-2. bin yıla (ETÇ - Hitit Dönemi) ve Demir Çağı'na (M.Ö. 8-6. yy.) tarihlendirilen seramik buluntular da tespit edilmiştir. Nekropolis (Hellenistik-Roma Dönemi Mezarlığı) ve kaya mekânlarında yapılan incelemeler de dikkate alındığında, Ayazini (Metropolis) yer-

leşmesinin M.Ö. 4. binyıldan itibaren günümüze kadar kesintisiz olarak 6000 yıl boyunca yerleşime tanıklık ettiği anlaşılmıştır. Tuf taşından oluşan (Ekiz, 2015), kaya yerleşimleri, kaya mezarları ve çok sayıda kaya kilisesi ve şapeline sahip olan Ayazini'nin Bizans döneminde önemli bir merkez olduğu düşünülmektedir. Kentte farklı büyüklüklerde toplamda 25 adet kilise ve şapel bulunmaktadır. Özellikle Meryem Ana Kilisesi, bölge için çok önemli ve Yunan haçı planıyla Bizans duvar mimarisi örneklerine en yakın tipte yapılmış anıtsal kaya kilisesidir. Evcim'e göre (2016), doğudaki üçlü apsis düzenlemesinin dışarıdan da algılanacak şekilde oyulması, orta kubbenin kayalık yüzeyine doğu yarısı işlenmiş kasnağı ve hatta çatı kiremitlerinin bile taklit edilmesiyle ünük bir eserdir. Kemerler arasındaki üçgen alanlardan doğudakinde kabartma bir haç; batıdaki yan duvarında "MHOVB" harfleri şeklinde kabartma olarak bir yazı bulunmaktadır. Bu harfler ise Grekçede "Tanrı Anası Yardımcı" anlamına gelen sözlerin kısaltması olup Meryem'i ifade etmektedir (Yüksel, 2002; Uçkan, 2010).

Tablo 3. Ayazini kaya yerleşimleri (Arşiv)

Kaya Mezarları

Kaya Yerleşimleri

Meryem Ana Kilisesi

3. AYAZINI BÖLGESİ İÇİN MİMARİ ÖLÇEKTE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Ayazini Bölgesi'nin incelenmesi, alana ilişkin verilerin elde edilmesi, çözüm önerileri ve tasarım projelerinin hazırlanma sürecine dair bir model oluşturulmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. Çalışma modeli

Ayazini Bölgesi'nde yapılan incelemeler;

- Ayazini Bölgesi'nin incelenmesi (1. derece arkeolojik sit alanından başlayarak kentsel arkeolojik sit alanının ve sit alanına dâhil olmayan yerleşim yerinin incelenmesi)
- Sahada devam eden çalışmaların (yaya yolu yapımı, restorasyon çalışmaları, aydınlatma elemanlarının montajı gibi) yerinde incelenmesi şeklinde gerçekleştirilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Alana ilişkin tespitler**Yürüyüş yolu:**

1. derece arkeolojik sit alanından kentsel arkeolojik sit alanına ilerleyen yürüyüş yolu, araç yolu ile aynı seviyede yapılmış ve toprak zemin üzerine kayrak taşı döşenmiştir. Kayrak taşının yöreye ait bir taş olmadığı, henüz yoğun olarak kullanıma açılmadan deforme olduğu ve araç yoluyla hem zemin olduğu tespit edilmiştir. Yürüyüş yolunun genişliğinin yeterli olmadığı görüşüne varılmıştır.

Mezarlık duvarı:

Yürüyüş yolu güzergâhında bulunan mezarlık duvarında kullanılan yöreye özgü doğal tüf taşı ile derzlerinde kullanılan malzemenin birbiri ile uyumlu olmadığı tespit edilmiştir. Tüf taşı geçirimli bir malzeme olup, derz ise geçirimsiz bir malzemedir. Duvarda kullanılan bu malzemeler, hem fiziksel hem de görsel olarak uygun bulunmamıştır.

Bazalt küp taşıyla döşenen yollar ve merdivenler:

Yürüyüş yolu güzergâhında bazı alanların zemininin bazalt küp taşı ile döşendiği tespit edilmiştir. Bazalt küp taşıyla döşenen yolların, daha yoğun kullanıma açılmadan bozulmaya başladığı ve toprak içine gömüldüğü tespit edilmiştir. Mezarlığın yanından kayalara çıkan merdiven basamaklarının yerinden oynayabileceği ön görülmüştür ve rihtsiz olduğu için yeterince sağlam olmadığı tespit edilmiştir.

Aydınlatma elemanları:

1. derece arkeolojik sit ve kentsel arkeolojik sit alanındaki yürüyüş yolunun kenarlarına yapılan aydınlatma elemanlarının yerel dokuya ve kimliğe uymadığı tespit edilmiştir. Kentsel arkeolojik sit alanında tüf kayaların aydınlatılması için zeminde (toprağa) yapılan aydınlatma armatürlerinin biçimsel ve lokal aydınlanma bağlamında uygun olmadığı ve armatürün gövdesinin ve elektrik kablolarının zeminde görünür bir biçimde olmasının sakıncalı olduğu tespit edilmiştir.

Ulaşım:

Araçların köyün yani kentsel arkeolojik sit alanının içine kadar girdiği ve yoğun bir taşıt trafiğinin olduğu tespit edilmiştir. Özellikle iş makinelerinin köyün içine girmesinin yola ve yapılara zarar verebileceği öngörülmüştür.

Dinlenme alanları:

Sit alanlarına düzenlenecek olan geziler sırasında dinlenme alanlarına ihtiyaç duyulacağı ön görülmüştür. Dinlenme alanları için kentsel arkeolojik sit alanında yer alan yapılar arasında kalan boş alanların uygun olduğu tespit edilmiştir. 1.derece arkeolojik sit alanındaki yürüyüş yollarının üzerinde dinlenme amaçlı oturma elemanları konulmasının uygun olduğu görüşüne varılmıştır. 1. derece arkeolojik sit ve kentsel sit alanı kapsamında gezi güzergâhında, ıslak hacimlerin yetersiz olduğu görüşüne varılmıştır.

Yeniden işlevlendirme:

Ayazini Bölgesi'ndeki turizm potansiyelinin artırılması ve gelen ziyaretçilerin bölgede daha uzun zaman geçirebilmesi bağlamında; konaklama, yemek yeme dinlenme ve sergileme mekânlarının oluşturulması gerektiği görüşüne varılmıştır. Ek 2'de belirtilen tescilli yapıların ve yerel dokuya uygun tescilsiz olan yapıların yeniden işlevlendirilmesinin hem turizm açısından, hem köy halkı açısından hem de binanın sürdürülebilirliği açısından uygun olabileceği tespit edilmiştir.

Sosyal alanlar:

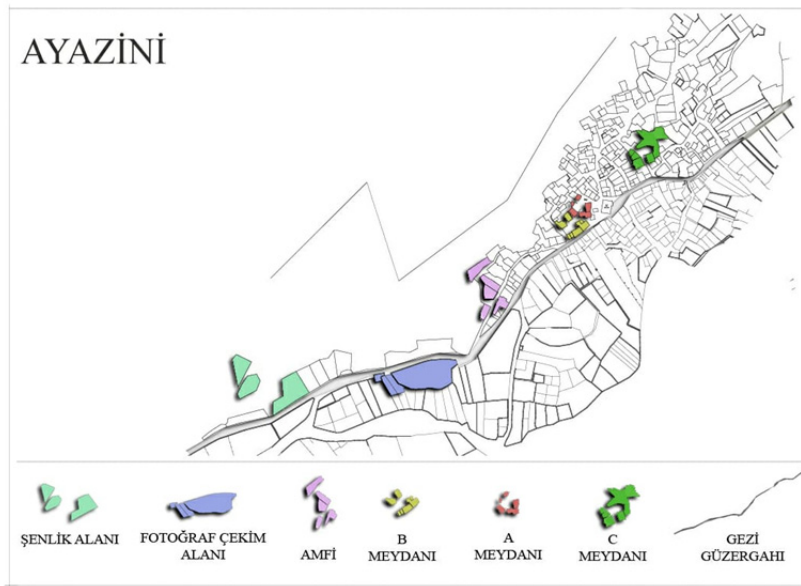
Ayazini bölgesinde turizmin canlandırılmasına ilişkin sosyal, kültürel ve sanatsal etkinliklerin düzenlenmesi gerektiği ve bu etkinliklerin sürdürülebilir nitelikte olması için şenlik alanları, amfi tiyatrolar, sanat atölyeleri ve müze gibi mekânların önerilmesi gerektiği görüşüne varılmıştır.

Ayazini Bölgesi'nde yapılan alan incelenmesinden sonra; çözüm önerilerine ilişkin süreç;

- Koruma amaçlı imar planına uygun olarak alanda yapılması düşünülen mimarlık ve peyzaj mimarlığı alanındaki projelerin incelenmesi,

- Ayazini Bölgesi'ne ilişkin yapısal ve fiziksel ölçekteki verilerin toplanması, Ayazini Bölgesi'nin Koruma Amaçlı İmar Planı'nın incelenmesi ve plan notlarının okunması,
- Sahadaki gözlemlere ve yazılı, görsel verilere dayalı değerlendirilmeler sonucunda, alana ilişkin mimari bağlamdaki önerilerin sunulması şeklinde devam etmiştir. Çözüm önerilerinin netleştirilmesinin ardından tasarım projeleri hazırlanmıştır. Ayazini Bölgesi'nin farkındalığının artırılması, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması bağlamında, yürüyüş yoluna, meydanlara, dinlenme alanlarına, peyzaj alanlarına, kent mobilyalarına ilişkin iki boyutlu ve üç boyutlu projelerin hazırlanması sürecine başlanmıştır. Ayazini Bölgesi'nin mimari ölçekteki gereksinimlerini karşılamak amacıyla hazırlanmış olan iki boyutlu çizimler ve üç boyutlu modellemelerden oluşan projeler Tablo 6'da verilmiştir.

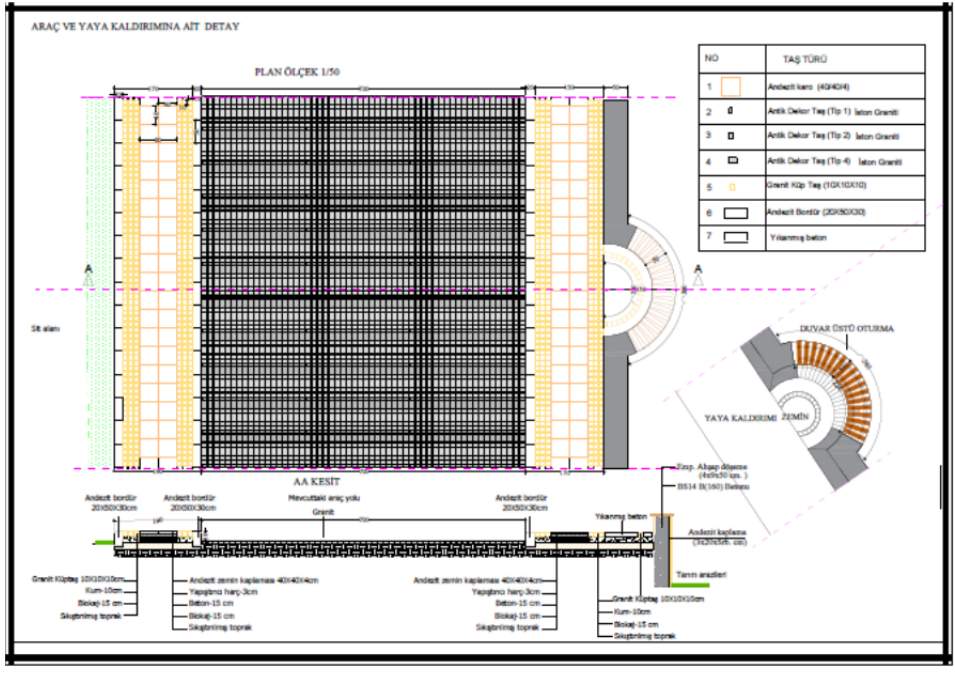
Tablo 6. Öneriler ve tasarım projeleri

Yürüyüş yolu, koruma statüsü olmayan alanı sınırlayan yol (yürüyüş yolunun karşısı) kenarlarına duvar ve fotoğraf çekim alanı

1. derece arkeolojik sit alanından kentsel arkeolojik sit alanına ilerleyen yürüyüş yolunun araç yolu ile aynı seviyede yapılmış olması ve toprak zemin üzerine kayrak taşı döşenmesi sonucunda, taşlarda bozulma başlamış durumdadır. Yürüyüş yolunun mevcut hâli ile devam etmesi uzun süreli kullanılamamasına yol açacaktır. Yürüyüş yolunun taşıt yolu ile aynı seviyede olmaması ve yoldan itibaren 15-25 cm arasında bir kaldırım yüksekliğinde yapılması önerilmiştir. Yürüyüş yolunun kayrak taşından farklı bir malzeme (traverten veya yöreye özgü tuf taşının dokusuna daha uygun olduğu için) ile döşenmesi önerilmiştir.

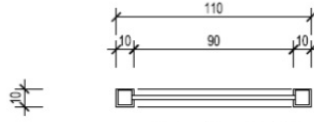
1. derece arkeolojik sit alanından kentsel arkeolojik sit alanına ilerleyen yürüyüş yolunun karşısındaki alanda tarım arazisi yer almaktadır. Tarım arazisi ile yol arasında bir kot farkı vardır. Tarım arazisi ile araç yolunun birbirinden ayrılmasına yönelik yol boyunca zeminden yaklaşık 40-50 cm yüksekliğinde taş duvar önerilmiştir. Yol boyunca devam eden taş duvarın üzerine belirli aralıklarla ahşap döşeme atarak, oturma birimlerinin oluşturulması ve bu oturma alanlarının, arkeolojik sit alanından fotoğraf çekme amacına hizmet etmesi önerilmiştir.

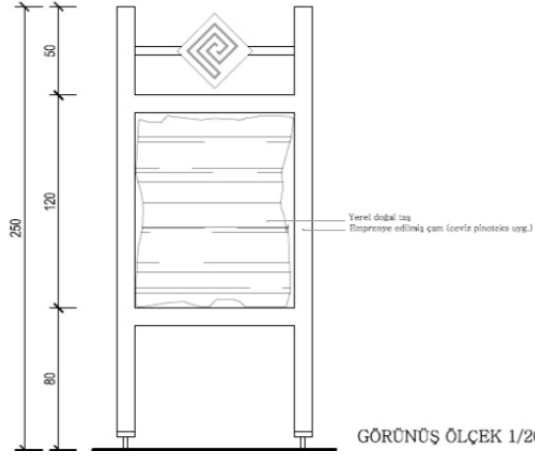

Dinlenme alanları (A Meydanı, B Meydanı, C Meydanı)

Haritada belirtilen sit alanların düzenlenecek olan geziler sırasında dinlenme alanlarının oluşturulması önerilmiştir. Dinlenme alanları için kentsel arkeolojik sit alanında yer alan yapılar arasında kalan boş alanların kullanılması ve bu alanlarda yerel dokuya uygun olarak kent donatılarının yer alması önerilmektedir. 1. derece arkeolojik sit alanındaki yürüyüş yollarının üzerinde dinlenme amaçlı oturma elemanları, çöp kutuları, bilgilendirme panoları ve tabelalar önerilmiştir. 1.derece arkeolojik sit ve kentsel sit alanı kapsamında gezi güzergâhında, ıslak hacim kabinleri (prefabrik gibi) önerilmiştir. Ayazini bölgesinde girişinde ve gerektiği hâllerde alan içerisinde uygun yerlere konulacak harita, çizim, fotoğraf, metin ve benzeri dokümanları içeren tabelaların olması önerilmiştir. Bölgede sağlıklı, nitelikli çevreler yaratmak, tanıtım, bilgilendirme, yönlendirme, tabela ve benzerlerinin yol açtığı görüntü kirliliğini önlemek için yapılacak tabelaların malzemesinin, boyutlarının, yazı tekniğinin, yazı karakterinin ve konumunun yönetmeliğe uygun olması önerilmiştir.

Bilgilendirme panoları**BİLGİLENDİRME PANOSU**

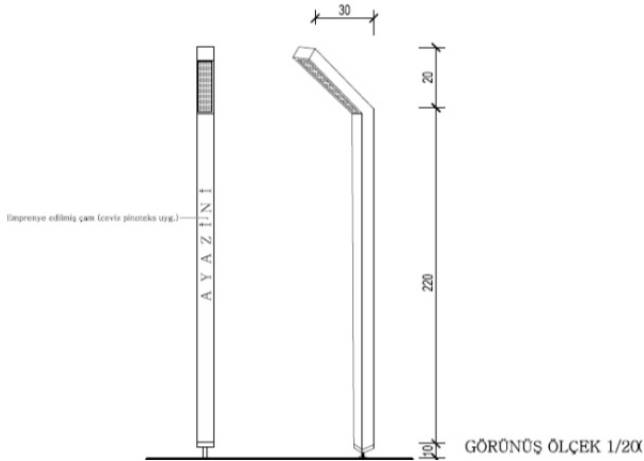
PLAN ÖLÇEK 1/20

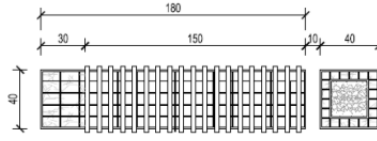
GÖRÜNÜŞ ÖLÇEK 1/20

Aydınlatma elemanları

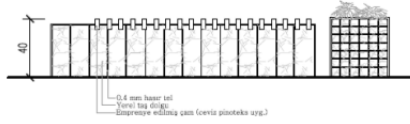
1. derece arkeolojik sit ve kentsel arkeolojik sit alanındaki yürüyüş yolunun kenarlarına yapılan siyah boyalı çelik aydınlatma elemanları yerel dokuya ve kimliğe uymamaktadır. Kentsel arkeolojik sit alanında tüf kayaçlarının aydınlatılması için aydınlatma armatürlerinin zeminde (toprağa) yapılması önerilmektedir. Aydınlatma armatürlerinin aşağıdan yukarıya doğru lokal aydınlatma sağlayan (tüf kayaçlarına zarar vermeyecek biçimde) uzman görüşü alınarak taş bir kaideye oturan toprağa gömülü bir biçimde yaptırılması önerilmiştir.

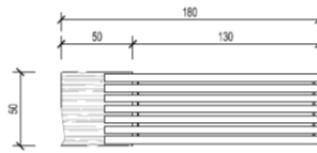
Oturma elemanları

PLAN ÖLÇEK 1/20

GÖRÜNÜŞ ÖLÇEK 1/20

PLAN ÖLÇEK 1/20

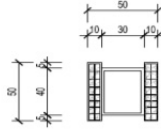
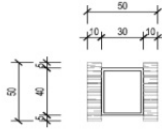
ÖN VE YAN GÖRÜNÜŞ ÖLÇEK 1/20

Çöp kutusu

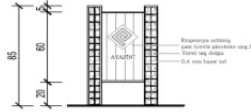
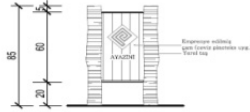

ÇÖP KUTUSU ALTERNATIF 1

ÇÖP KUTUSU ALTERNATIF 2

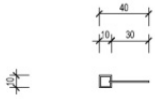
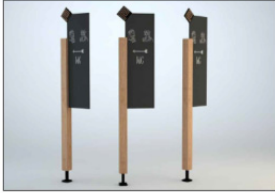

PLAN ÖLÇEK 1/20

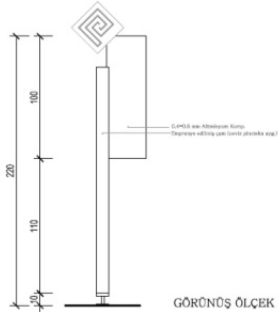

GÖRÜNÜŞ ÖLÇEK 1/20

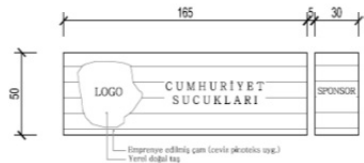
Yönlendirme panosu ve tabela

PLAN ÖLÇEK 1/20

GÖRÜNÜŞ ÖLÇEK 1/20

GÖRÜNÜŞ ÖLÇEK 1/20

A Meydanı

B Meydanı

C Meydanı

Mezarlık duvarı

1. derece arkeolojik sit alanından kentsel arkeolojik sit alanına ilerleyen yürüyüş yolu güzergâhında bulunan mezarlık duvarında kullanılan yöreye özgü doğal tuf taşı ile derzlerinde kullanılan malzeme birbiri ile uyumlu değildir. Tuf taşı geçirimli bir malzeme olup derz ise geçirimsiz bir malzemedir. Dolayısıyla yağmur suyu tuf taşından geçip derzlerde birikerek taşın bozulmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden bu duvarın derzlerinde beton değil daha geçirimli ve tuf taşı ile daha uyumlu bir malzemenin kullanılması önerilmiştir.

Ulaşım

Kentsel arkeolojik sit alanının içinde yoğun bir taşıt trafiği gözlemlendiği için, bu alanın trafiğe kapatılması, köy halkı için özel bariyer sistemi kurularak girişlerin kontrollü yapılması önerilmiştir.

Yeniden işlevlendirme

Ayazini bölgesindeki turizm potansiyelinin artırılması ve gelen ziyaretçilerin bölgede daha uzun zaman geçirebilmesi bağlamında; konaklama, yemek yeme dinlenme ve sergileme mekânlarının oluşturulması gerektiği görüşüne varılmıştır. Tescilli yapıların ve yerel dokuya uygun tescilsiz olan yapıların yeniden işlevlendirilmesinin hem turizm açısından, hem köy halkı açısından hem de binanın sürdürülebilmesi açısından uygun olabileceği tespit edilmiştir.

Sosyal alanlar

Ayazini Bölgesi'nde turizmin canlandırılmasına ilişkin sosyal, kültürel ve sanatsal etkinliklerin düzenlenmesi gerektiği ve bu etkinliklerin sürdürülebilir nitelikte olması için şenlik alanları, amfi tiyatrolar, sanat atölyeleri ve müze gibi mekânların önerilmesi gerektiği görüşüne varılmıştır.

Tarım yapılacak bahçeler

Haritada belirtildiği gibi 1. derece arkeolojik sit alanından mezarlığa kadar ilerleyen koruma statüsü olmayan tarım arazilerinde yetiştirilecek ürünler popüler ürünlerden ziyade yöreye özgü ürünler olması önerilmiştir. Bulgur, arpa, buğday, şeker pancarı, nohut, yeşil mercimek, ay çiçeği, haşhaş ve yonca meyvelerden; elma, armut, erik, kayısı, kiraz, vişne, badem, ceviz ve üzüm uygundur. Yöreye özgü ürünler yetiştirildiğinde doğal olarak iklim şartlarının dışında ekstrem istekler olmayacağından ekstra sulama yada diğer maliyet gerektiren sebepler ortadan kalkmış olacaktır. Ayrıca bu tür bir alanda yetiştirilmesi gereken tarım ürünlerinin yörenin tanıtılmasına katkı sağlayacak doğal yetişen ürünlerden olması önerilmiştir.

Yol kenarlarında satış

Haritada belirtildiği gibi 1.derece arkeolojik sit alanından kentsel arkeolojik sit alanına ilerleyen yürüyüş yolunun güzergâhı üzerinde satış birimlerinin önerilmesi görsel ve fiziksel açıdan bu bölge için uygun değildir. Çünkü koruma statüsü olmayan bu bölge, tam olarak 1. derece arkeolojik sit alanı olan tuf kayalarının karşısındadır. Gezi rotası içinde olan tuf kayaları gezen turistlerin dikkatini dağıtacak herhangi bir satış birimi önerilmemektedir. Yol güzergâhındaki satış birimleri yerine ortak bir pazar yeri oluşturulması ve sadece yol üstünde bahçesi olanlar değil tüm köylü için eşit imkânlarla satış yapılabilecek bir alan oluşturulması önerilmiştir. Pazar yerinin, koruma statüsü olmayan yerleşim birimlerinin arasında kalan meydanda kurulabileceği önerilmiştir.

Arkeolojik kayaçlarda sanal gerçeklik uygulaması:

1. derece arkeolojik sit alanı ve kentsel arkeolojik sit alanı kapsamında yer alan kayaçların içerisindeki mezarların, kiliselerin iç mekânlarının bir "Augment - 3D Augmented Reality" Bingöl, (2018) gibi programlar aracılığıyla sanal olarak canlandırılması önerilmiştir. Kilise ve mezarların girişine yerleştirilen karekod veya karekod gibi tanımlanmış bir peyzaj elemanı (taş saksı, taş tablet gibi) aracılığıyla, yapıyı-mekânı görmeye gelen turist, telefonuna indirdiği aplikasyon üzerinden sanal bir canlandırma izleyebilecektir (Guliyeva, 2020). Bu uygulama ile gelen ziyaretçiler, döneme ait mekânı, mekân bileşenlerini veya mekâna ilişkin ritüelleri sanal gerçeklik aracılığıyla izleme şansı bulacaktır. Yaşadığımız dijital çağda, Ayazini Bölgesi için ilgi çekici bir uygulama olacağı düşünülerek böyle bir öneri geliştirilmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ayazini Bölgesi, arkeolojik sit alanı, kentsel sit alanı ve doğal sit alanıyla birlikte çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Elde edilen arkeolojik kalıntılarıyla, 6000 yıla varan tarihiyle, kültür mozaikleriyle, tüf taşı kayalardan oluşan doğal çevresiyle ve geleneksel mimari dokusuyla bölgenin çok zengin bir alt yapısı bulunmaktadır. Böyle bir potansiyele sahip olan Ayazini, yeterince tanıtılmamış ve kalkınması bağlamında çok fazla girişimde bulunulmamıştır. 2020 yılında Afyonkarahisar Valiliği tarafından başlatılan çalışmaların hedefi, Ayazini Bölgesi'ni kalkındırmak, Ayazini'ni ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtmak, bölge turizmını geliştirmek, mimari dokuyu güçlendirmek ve Ayazini Köy halkını bilinçlendirerek projeye dâhil etmektir. Bu hedeflerin gerçekleştirilebilmesi adına kamu kurumlarında ve üniversitelerde çalışan uzmanlardan oluşan pek çok alt komisyonlar kurulmuş ve bu komisyonlar uzmanlık alanları doğrultusuna hedeflere yönelik projeler üreterek raporlar hazırlamıştır.

Afyon Kocatepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü öğretim elemanlarından oluşan Mimarlık ve Peyzaj Mimarlığı Komisyonu olarak, bölgenin eksiklerinin giderilmesi yönünde öneriler sunulurken bu öneriler çerçevesinde tasarım projeleri hazırlanmıştır. Hazırlanan projeler, Afyonkarahisar Valiliğine sunulmuştur ve tümü olmasa da bazı detayların uygulanması kararı alınmıştır. Mimarlık ve Peyzaj Mimarlığı Komisyonu tarafından Ayazini Bölgesi'nde alan incelemesinden sonra, yapılan tespitler doğrultusunda öneriler sunulmuştur. Mimari ölçekteki öneriler belirlenirken bölgenin teknik yapısı, topoğrafik yapısı, iklimi, hâkim rüzgâr yönü, yerel malzeme ve vernaküler mimari yapı gibi kriterler etken olmuştur. Özellikle kent donatılarına (oturma elemanları, aydınlatma armatürleri, çöp kutuları, bilgilendirme panoları, tabelalar gibi) ilişkin tasarımlar yapılırken; yöresel malzemenin kullanılmasına, dokuya aykırı olmayan modellerin se-

çilmesine ve koruma kararlarına uyulmasına dikkat edilmiştir. Sosyal ve kültürel amaçlı kullanılacak mekânlar tasarlanırken köy halkının ihtiyaçları, ziyaretçilerin gereksinimleri, turizm potansiyeli, köyün geleneksel mimari dokusu gibi kriterler dikkate alınmıştır. Ziyaretçilere ve köy halkına yapılmış olan anketlerden elde edilen veriler, köy halkıyla yapılan görüşmeler ve yerel yönetimlerin kararları, sosyal ve kültürel mekânların konumlarına ve içeriklerine ilişkin tasarımlarda etken olmuştur.

Ayazini Bölgesi'nde kırsal kalkınmanın ve gelişimin sağlanması için ihtiyaç duyulan sosyal ve kültürel mekânların, kent donatılarının tasarlanmasının ve mimarlık ürününe dönüştürülmesinin; bölgenin turizm potansiyelinin artmasına, geleneksel tarihî yapıların yeniden işlevlendirilmesine, yerel halkın ekonomik gelir elde etmesine, yerel ürünlerin, malzemelerin değerlendirilmesine ve en önemlisi geçmişten gelen kültürel mirasın gelecek kuşaklara aktararak sürdürülebilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Afyonkarahisar İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. (2017), *Koruma Amaçlı İmar Planı Kararları ve Koruma Amaçlı İmar Planının Uygulanmasına Yönelik Model Üretimi*. Yönetmelik Plan.
- Ahunbay, Z. (1996), *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*. İstanbul: Yem Yayın.
- Bilgin, M. (2021), *Ayazini Tarih, Arkeoloji, Sanat Tarihi Çalışmaları Bilim Heyeti Komisyon Raporu*, Afyonkarahisar.
- Bingöl, B. (2018), *Yeni Bir Yaşam Biçimi: Artırılmış Gerçeklik (AG). Etkileşim 1: 44-55*.
- Bozdağ, M. (2009), *Afyonkarahisar Frig Vadisi İhsaniye, Afyonkarahisar İli Frig Vadisi Kültür Envanteri*, Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Valiliği Kültür Yayını.
- Ekiz, E. (2015), *Jeopark Potansiyeli Açısından Ayazini Köyü*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.

- Evcim, S. (2016), Frigya Bölgesi'nde Bizans Dönemi Kaya Mimarisi, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 6(3): 861-876.
- Guliyeva, D. ve Guliyeva Z. (2020), Kültürel Yapıtların Sanal Rekonstrüksiyon Sonrası Turizm Ve Kültürel Bellek Bağlamında Virtual Karabağ Sitesi Sanal Tur Videolarının Analizi, *Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi* 4 (2): 20-33.
- Icomos Türkiye (2013), *Mimari Mirası Koruma Bildirgesi*.
- Icomos (2008), *The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*.
- İçlek, G. (2019), *Afyonkarahisar Ayazini Örenyeri'nin (Metropolis) Sürdürülebilir Turizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Isparta.
- Uçkan, Olcay Y. (2010), *Frigya Bölgesinde Bizans Dönemi Kaya Mimarisi*. Eskişehir: Alp Ofset.
- Uçkan, E. ve Uçkan, Olcay, Y. (2004), Tarihi Kent Dokularının Korunması Ve Geleceğe Taşınmasında Bir Örnek Olarak Eskişehir Odunpazarı Kentsel Siti, *I Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu*.
- Url 1, (2021), Türkiye Haritası ve Afyonkarahisar <https://www.lafsozluk.com/2012/01/afyonkarahisar-afyon-ilinin-turkiye.html>. Erişim Tarihi: 06.02.2021.
- Yüksel, İ. (2002), *Şifalı Frigya-Peribacaları, Kaya Yerleşmeleri*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Vakfı Yayını.

RURAL TOURISM AND VERNACULAR ARCHITECTURE IN THE CONTEXT OF SUSTAINABILITY-EXAMPLE OF GÖKÇEADA

Fatma Kürüm Varolgüneş

1. INTRODUCTION

As the effects of global warming became tangible, the concept of a sustainable world becomes more pronounced. Whilst urbanization, industrialization and technological leaps improve the quality of people's lives, they diminish the natural resources and instigate new environmental problems by perturbing the ecological balance as well (Li, 2011; Zabihi and Habib, 2012). Especially the construction sector has deteriorating effects on human-nature-environment interactions because of its high consumption of natural resources (Dikmen, 2011; Amasyalı and El-Gohary, 2018). According to the statistics, building energy consumption constitutes 39% of global energy consumption and 38% of total CO₂ emission. These data indicate the importance of cutting down the energy consumption of buildings for the sake of environment protection (Zhong et al., 2019). Therefore, the architects, who possess a major role in construction sector, are responsible for the production of eco-friendly designs that have moderate energy consumption with high efficiency designs (Kürüm Varolgüneş, 2021). Reduction of energy consumption is dependent on the realization of sustainable approaches. Developing sustainable approaches will be a major contributor on

the reducing consumption of the energy (Akadiri et al., 2012). The mutual objective of the sustainability idea is the compensation of fundamental needs and expectations towards a better future for all. Sustainability is vitally important for all living beings to preserve their well-being (Ragheb et al., 2016). Recently, organic and natural materials in combination with the experience of old-timer traditions and global admirations are being integrated in building designs so as to realize ecological residences. While opting for the eco-friendly structuring and manufacturing methods, it is aimed to overcome the feeling of loneliness and alienation created by living spaces in contemporary cities (Franklin, 2004).

Therefore, the construction industry, which is the culprit of undesired environmental effects and high percentage of energy consumption, should be reconsidered within the scope of sustainability. In fact, vernacular architecture, which is based on local knowledge and experience since the beginning of architecture, maintains environmental balances by trying to achieve harmony between nature and building. Hence, adaptation of the values that form the basis of local architecture with their customization according to today's requirements is the main pillar of sustainability. The reason behind the suitability of the local architecture to the sustainability is that it integrates natural design processes that evolved by means of humanity's experience of time and place and the interactions between the settlements and their surroundings in a neat and systematic fashion. The fact that building designs in local architecture are shaped in accordance with the physical environment data, including location, topography, climate, landscape, prevailing wind, etc with a local identity, reveals the importance of examining them in the context of sustainable building design (Vissilia, 2009). Within the scope of this study, main and subordinate sustainability criteria were gathered from the relevant literature (Table 1). No

matter how numerous the sustainability criteria are, the objective is to minimize the degrading effects of structures and focus on the environmental conditions to create structures that harmony in with their surroundings. The determined criteria were investigated for the case of Çanakkale/Gökçeada.

2. METHODOLOGY

Gökçeada, the largest island of Turkey with Anatolian-Greek architectural features; It appears with its ecological features that can provide important data to sustainable architecture. In this article, in which qualitative research methods are supported by fieldwork, conceptual expansion is discussed within the scope of the definition of local architecture, its characteristics and sustainability of local architecture (Kısa Ovalı and Delibaş, 2016). The study consisted of fieldwork, information gathering, on-site observation, interview with people, photographing and visualization processes. The analysis was comprised of two sections. The settlement form, architectural characteristics, typology and design construct were first investigated. Then, the selected area was analysed in terms of the sustainable architecture criteria. The data were gathered by means of field research, measurements, blueprints, observations and interviews with the local people.

Table 1. Sustainable architectural design criteria gathered from the literature

	Sustainability		
	Environmental	Economic	Social
(Singhaputtangkul et al., 2013)	Energy consumption Resource consumption Waste generation	Initial costs Long-term burdens Durability	Appearance demands Health, safety and security of occupants and society Weather protection performance
(Juan et al., 2018)	Quality of the interior environment Comfortable temperatures Structural safety Space deployment Circulation Barrier free needs Safe living needs Vision Landscape Building volume Building materials Use of reclaimed water Renewable energy Passive design	Flexible use of space Layout modification Maintenance of equipment and pipelines Ease of cleaning and maintenance Self-sufficiency needs	Privacy protection Interactivity Environment of neighborhood relationships Medical needs Nursery and long-term care Crime prevention Building image Urban coordination Building quality Public facilities
(Sev, 2009)	Raw material extraction and consumption, related resource depletion Land use change, including clearing of existing flora Energy use and associated emissions of greenhouse gases Other indoor and outdoor emissions Water use and waste water generation Increased transport needs, depending on site Waste generation	Increased transport needs, depending on site Opportunities for corruption Disruption of communities, including through inappropriate design and materials Health risks on worksites and for building occupants	Aesthetic degradation Increased transport needs, depending on site Opportunities for corruption Disruption of communities, including through inappropriate design and materials Health risks on worksites and for building occupants
(Williams and Dair, 2007)	To minimize the use of resources To minimize pollution To protect biodiversity and the natural environment	To enable businesses to be efficient and competitive To support local economic diversity To provide employment opportunities	To adhere to ethical standards during the development process To provide adequate facilities to serve the development To provide housing to meet needs To integrate the development within the locality To provide high quality, liveable developments To conserve local culture and heritage if appropriate
(Akadiri et al., 2012)	Effective protection of the environment Avoiding pollution Protecting and enhancing biodiversity Transport planning Prudent use of natural resources Improved energy efficiency Efficient use of resources	Maintenance of high and stable levels of local economic growth and employment Improved project delivery Increased profitability & productivity	Social progress which recognizes the needs of everyone Respect for staff Working with local communities and road users Partnership working

3. FINDINGS AND RESULTS

3.1. Study Area: Imbros (Gökçeada)

Gökçeada was used to be called as “Imbros” or “Imvros” by Latin (Yurtseven, 2007). The Akhas who settled on the island around BC 500, encircled the shores with bulwarks to protect themselves and traded with the ships passing through there (Aziz, 1973). After possessed by Persians, Athens, Rome and Genoese for short terms, the island was joined to Ottoman sovereignty in 1470. During the struggles with Venice naval forces, the island was ping-ponged between Ottoman and Venice. During the Balkan Wars, the island came into the Greek dominance and then was included in Turkish territory after 1923 (Duran, 2009) (Fig 1).

Gökçeada has been a choice of settlement due its natural resources, climate and agricultural areas since the prehistoric ages (Hüryılmaz, 2006). The Ottoman Captain Piri Reis indicated two castles called “Imroz” and “Iskinit” on the map he drew during his Mediterranean expeditions between 1495-1510. These centers with their current name Kaleköy and Dereköy were pre-Ottoman settlements of the island (Dündar, 2012). Kaleköy, Dereköy, Bademliköy, Zeytinliköy, Tepeköy and Çınarlı, which is the district centre, are unique settlements of the island (Ağarılımaz and Polat, 2002; Çolak, 2019). Whilst the Greek population was in dominance, a major portion of Greek habitants departed from the island due to the mandatory population exchange between Turkey and Greece following 1950. With the settlement of families from the Anatolia, the island majority became Turkish. The civil architecture examples from the settlements of Greek majority such as churches, monasteries, chapels, launderettes, old olive oil plantations must be protected as cultural heritage.

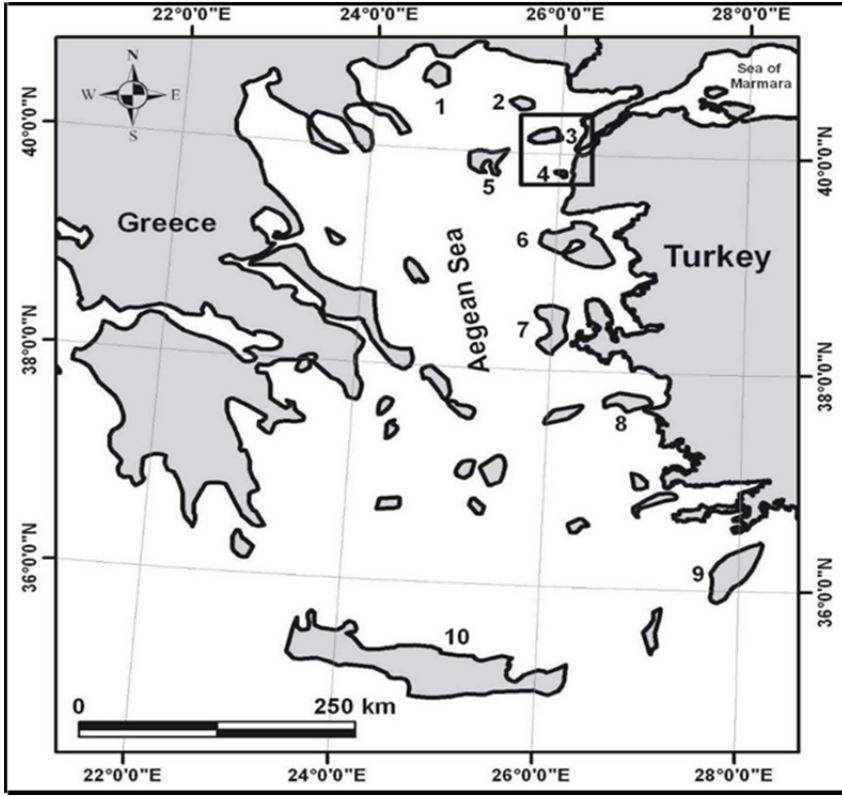

Figure 1. Location of Gökçeada (Imbros) and Bozcaada (Tenedos) islands in the Aegean Sea (1.Thasos, 2.Samonthrace, 3.Imbros, 4.Tenedos, 5.Limnos, 6.Lesbos, 7.Chios, 8.Samos, 9.Rhodos, 10.Kriti) (Çalışkan, 2010)

3.2. Design in the traditional texture of Gökçeada

Gökçeada is located within the Mediterranean climate and considered as "Marmara Transition climate" with respect to its climatic properties. Winters are colder and rainier compared to the Mediterranean climate. Drought is not conspicuous thanks to the low evaporation rates in summer. The highest temperatures on the island are recorded in July and August and the lowest temperatures in January, February and December (Yaşar, 2006). The island's dominant wind is in the northeast-southwest direction and creates a wind corridor in that direction. The

old settlements of Kaleköy, Tepeköy, Zeytinliköy, Bademli and Dereköy are on this corridor. Moreover, the rear of the buildings in these settlements face northeast, and the windows are kept smaller in that direction. In settlements of the island, slope exposure is observed to be important as well. The villages are generally set on the slopes facing the south in order to benefit from the sun. Moreover, the facades of the dwellings are southward. The easier access to freshwater in the interiors of the island is an important parameter on the distribution of the settlements. The scarcity of the fertile lands on the northern shores and the local people's feeling safer caused the settlements to shift inwards (Kahraman, 2005). Eski Bademli village which is located on the slopes facing, Kaleköy is invulnerable to northern winds and have a wide landscape with the shores and neighbouring islands. Therefore, it is addressed as the balcony of Gökçeada (Kahraman, 2005). Gökçeada has a rough terrain due its high altitude. The roads that are between the dwellings compatible with the topography are not allowing vehicle transportation (Cengiz, 2009). Some of the contemporary settlements of Gökçeada have been renovated for the purpose of being the successor of the previous settlements and preserve the history fabric. The old villages possess an organic structure (Figure 2). Unshackled styling in the organic structure prevented monotonicity and made the structure unique. Nonetheless, inhabitation villages that were established after 1980 were a product of another design paradigm. The new settlements on the island are Uğurlu, Şahinkaya, Eşelek, and Yeni Bademli, and a geometric structure is dominant on them. Both the old and the new settlements are present in the center of Gökçeada. Therefore, while the old dwellings are creating an organic structure, the new ones are creating a geometric structure (Figure 3).

Figure 2. a) An example of the old settlement structure in Gökçeada (Eski Bademli)
b) An example of the new settlement structure in Gökçeada (Uğurlu) (Özaydın et al., 2014)

Figure 3. The Example of Old Settlement Structure in Gökçeada (Zeytinli)
(by author, 2017)

3.3. Architectural Characteristics

The architectural structures were designed compatible with the local structure in Gökçeada where a large proportion of the land is archaeological site. The coexistence of Greek and Turkish people who are of different ethnicity resulted in the amalgamation of the architectures of the two cultures and created a unique architecture. Stone houses, cobblestones, churches, launderettes, coffee houses and squares on which

various shops are present create the architectural structure of the villages (Canan and Kürüm Varolgüneş, 2017).

The major elements of the island's architecture are the dwellings and it has been discovered via the archaeological excavations that their origin reaches to the antique ages. When the typology of the dwellings was investigated it has been seen that they show a variance from the schematics simple as megaron to more complex blueprints depending on the income of the resident (Figure 4) (Sönmez, 2013). The predecessor dwellings were designed as single-story on the less inclined parts of the terrain. With respect to the need, the single story buildings that were constructed on flat terrain were annexed with additional rooms, storage and stables. The dwellings evolved into two story structures. The first floor of the dwellings which have generally two stories is either used as a stable or storage. There are dependent or independent additional spaces with or without an oven in some houses (Karayel, 2019).

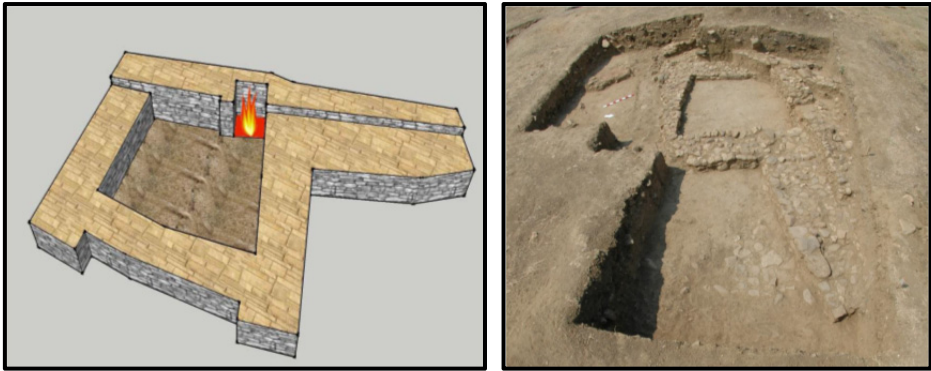

Figure 4. A megaron belong to neolithic era unearthed in Uğurlu-Zeytinlik Höyük excavation (Sönmez, 2013)

In the corner of the first floor of some dwellings, there are wooden silos called "abadi" to store the olives. Wine and olive oil is stored in the semi-buried jars next to the walls (Dündar, 2012). The rooms considered as the main area are the quintessence of the spatial configuration. Func-

tionality, usefulness and harmony were the priorities in the rooms of square or rectangle close to square shapes. Coach, cupboard, baggage, oven and shelves were present thanks to the requirements of the living style. The area is provided with extra functionality with putting the furniture into the cabinets.

The importance agriculture and husbandry in Gökçeada gave birth to the orchard houses, called “dams”. The orchard houses are ubiquitous and form the spatial identity of the island. Respect to human and environment are prominent in the traditional architecture of Gökçeada. Neighboring dwellings neither restrict the light nor the landscapes of each other. The windows facing the neighbor garden barred whereas the rainwater is not poured to the neighbour’s garden. The rainwater is oriented to streets and removed with the gutters in the rainwater system (Canan and Kürüm Varolgüneş, 2017). The Greek houses were built by andesite and hardened sand stones which are extracted from the island and constructed via masonry or agglomerating. The natural materials were the choice for the dwellings. Palasma (2012) states that “natural materials tell their age, history, origin and their use by the human” (Palasma, 2012). The natural materials form the basis of Gökçeada's architecture. Wood was adopted as the complementary material of the architectural construct in stone buildings. As the indispensable material for tiling and roofs were used in the intermediate sections as well. It has been seen that the use of wood in the late era dwellings increased and wooden annexes were integrated in the upper facades. These annexes are the representative of the applications in Anatolian Turkish houses with their coverage on buttresses, windows and facades (Dündar, 2012). The most popular coverage material of roofs which mostly have wide eaves is roof tiles a la turc. The load bearing material of roofs is wood. Exterior walls of dwellings are of parget plaster whereas some of stony fabric (Figure 5).

Figure 5. Architectural character of vernacular houses in Gökçeada (by author, 2017)

3.4. Investigation of traditional houses of Gökçeada on the basis of sustainable architecture criteria

The examples of vernacular settlements guide uniqueness of the territory, experiences of structure and life from the past into present. On the other hand, they reflect practical solutions compatible with the cultural and economic standards along with the sustainability criteria (Kürüm Varolgüneş, 2021). For this reason, the examples of vernacular architecture must be investigated in depth. Accordingly, Gökçeada, which was declared as the first tranquil island with the title of "Cittaslow", was selected as the subject of investigation. In order for this island, which experienced a rapid development due to tourism, to maintain its ecological integrity, the damage given to its nature must be minimized with smart decisions in the design phases. Henceforth, the vulnerabilities of the island were identified, evaluated on the basis of sustainable building principles, and then suggestions for ameliorations were propounded. (Table 2). Subsequently, the findings of the study were evaluated under the three main criteria of sustainability.

Table 2. Evaluation of environmental, social and economic sustainability properties of Gökçeada

Current situation (Weaknesses)	Suggestion
Environmental Sustainability	
The recently constructed buildings in Gökçeada increase the consumption of non-renewable natural resources (energy, water, material).	<p>The materials that permit energy conservation must be used. Recyclable materials must be opted for in the construction of buildings.</p> <p>Use of renewable natural resources must be promoted.</p> <p>Energy efficiency technologies must be widely used in the traditional buildings in order to reduce energy consumption.</p> <p>Passive design criteria (natural heating-cooling-ventilation) must be prioritized in design processes.</p> <p>Natural plantation must be used to contribute to energy conservation.</p> <p>The green areas at hand must be protected from damages in order to preserve and improve the ecological quality of the island; new green spaces must be created for the dwelling areas as well.</p> <p>The building orientation and shell characteristics must be carefully designed to optimize the internal thermal comfort and minimize energy consumption (heating and cooling).</p>
Traditional Greek houses were not mended. Moreover, they were even vandalized. The endurance and quality of the new structures are plummeting.	The idle and damaged traditional dwellings must be renovated and re-functionalized. The indigenous material and techniques must be opted for construction and repair.
Some of the new structures and restorations were not realized in accordance with the historical and architectural structure.	Protection management plan must be enacted.
Construction activities create environmental pollution.	<p>The materials that harm the natural texture of the island must be abandoned.</p> <p>Wastes must be stored and disposed of properly.</p>
Social Sustainability	
The infrastructure's old and flawed system hinders utility.	<p>The infrastructure of the island must be renovated in the light of recent technological advances without damaging the local texture.</p> <p>Universal approaches must be adopted so as to allow tourist transportation with ease.</p>
Transportation problems emerge thanks to the increased tourist activity at the end of summer. Number of vehicles on the island increases as well.	<p>The access to certain districts in which pedestrians' density is high must be restricted to vehicles.</p> <p>Areas to be used as parking lots must be determined.</p> <p>Mass transportation must be enabled to certain touristic areas.</p>
It has been observed that there is a scarcity of professional service and briefing especially in times of high tourist activities.	<p>Tourist centers must be established in areas with easy access.</p> <p>The island residents must be provided with education activities.</p> <p>Information and orientation signs must be frequently updated.</p> <p>Service facilities must be established in crowded districts.</p>
Economic Sustainability	
The economy and tourism of the island is mostly dependent on summer tourism.	<p>Alternative tourism activities must be put forward by means of presenting local agricultural products.</p> <p>Festivals in summer might be organized throughout the year.</p>
Agricultural and husbandry which are pivotal for Gökçeada's economy are not advertised appropriately.	<p>Local production must be supported.</p> <p>Incentives must be offered to local people for agriculture and husbandry to prosper.</p> <p>Farmlands and gardens must be protected.</p> <p>Festivals and advertisements must be organized to support local production.</p>

3.4.1. Environmental Sustainability

Houses are located on the northeast-southwest axis in Gökçeada. The houses in which daily life continues are usually located on the south. The purpose of this configuration is to exploit the maximum benefit from the sun light and be protected from the wind. The interior natural ventilation and illumination, heat and humidity protection are ensured via building shell and gaps. The houses are positioned in accordance with the terrain surface. In the traditional dwelling of Gökçeada, renewable materials such as stone and wood were employed. Being renewable of such materials enabled source protection and sustainability and attenuated waste material and environmental pollution. The walls and tiling which are of stone material hamper wind and breeze during cold weather while enabling air circulation on hot days. Moreover, these materials and the construction methods improved the earthquake resistance of the buildings. There are lots of ruined buildings on the island. The materials on these ruins are being used in the construction of the new buildings. Plan and application stages are developed with the experience of indigenous people. The most important decisions taken during the generation of building form and construct are exploitation of the sun light and being prevented from the breezes. Spatial configuration is simple, compact and its dimensions are in scale with humans. Animal waste is utilized in heating systems. Rainwater is used by storing (providing water for animals, gardens, bathrooms). The presence of windmills and watermills in order to benefit from wind power from the past is a significant indicator of renewable energy use throughout the history on the island.

3.4.2. Social sustainability

The majority of the population in Gökçeada, which was under possession of many civilizations such as Greece, Italy, Byzantine, Ottomans and Turkey due to its strategic location, was Greek Orthodoxies until 1970s. Henceforth, irrespective to its richness coming from various ethnicities, Greek villages has a dominant role in Gökçeada culture. The first indigenous people of Greek ethnicity on the island and the representation of Christian-Orthodox population by a bishop made the religious ceremonies pivotal. The markets that are established after religious ceremonies ensure cultural amalgamation on the island. Seven of nine churches on the island welcome prayers. Moreover, besides the churches, the chapels' contribution to the culture of the island is paramount (Duran, 2009). Launderettes became a solid part of the island culture as a facility of common use. The launderettes which meet the water need of the village were also structures in which women socialized and did their work. Moreover, the slaughtering of the sacrifice animals on the feasts was also done in launderettes (Karayel, 2019).

The majority of the indigenous people of Gökçeada were born and grew up in the houses that they currently live in. They established an emotional bond with their houses, and their emotion of devotion is strong. Furthermore, the large number of activities that the indigenous people do together creates a safe and peaceful environment. Nevertheless, the political events that took place in the past caused Greek population, who constituted the majority, to migrate from the island. It has been observed that Greek people of above a certain age have started to come back to the island in the recent years. Many of the returned people claimed as their reason of coming back as they missed their old way of living and faced economical hardships.

Respect to human and environment are prominent in the traditional architecture of Gökçeada. It has been seen that the old traditions and customs are being maintained. Collective way of working and helping each other are prevalent. Thus, semi-open and open spaces are present in housings. Village fountains, prayer areas, village coffeehouse, streets are the places in which people socialize. Village people use especially the coffeehouses to come together and socialize. These were the places where people gathered after name days, Sunday religion activities and feasts. Today, these traditions continue where Greek people are the majority. The markets that are established after religious ceremonies ensure cultural amalgamation on the island. Launderettes became a solid part of the island culture as a facility of common use.

Gökçeada's being an island also an important factor in safety just as much as its climate and topography. In order to be protected from pirate attacks, the houses were built on high slopes. Moreover, to ensure the safety, the housings were constructed close to each other. Living with relatives, mingling and spending time together promotes being safe. Religious beliefs and secrecy are important concepts for the people who live in villages. The perception of secrecy reflected on the house designs as well. The openings on the facades of the dwellings were constructed by considering privacy of the neighbouring houses.

3.4.3. Economic sustainability

People of Imbros were usually busy with agriculture and husbandry. "Dam" which is the main pillar of Gökçeada's architecture is a result of these economic endeavours. The majority of the island people living on agriculture and husbandry resulted in plateau village settlements. Especially olive is a crucial agricultural activity for Gökçeada. There are many historical olive manufacturing plants on the island. Some of them are completely destroyed. The presence of windmills and

watermills in order to benefit from wind power from the past is a significant indicator of renewable energy use throughout the history on the island. In recent years, house renting has become an important means of living. Therefore, an increase has been observed on the island population and the repairing activities for the traditional houses. For the purpose of keeping nature and the indigenous architecture intact, the indigenous people must be supported, and the active participation of the island people must be achieved during the construction of new housings. A collective action in conjunction with organizations must be taken in order to protect the unique structure of the territory. Activities and tours must be organized so as to bring the nature, flora and fauna of the island into touristic activities to enhance economical means of the island.

CONCLUSION

In the study, traditional houses, which still sustain their presence, have been investigated with respect to the criteria of vernacular and sustainability. The criteria of sustainability have been evaluated on the basis environment, economic and social subjects. Gökçeada draws the attention of closer metropolises with its pristine nature. The restricted and inconvenient transportation transformed the island life uniquely. Although this situation seemed negative at first, it made the island people opt for a modest, peaceful and closer to nature life. The ease of control of agricultural lands and avoiding the use of chemicals and fertilizer made the transformation of the current farming areas to organic farming easier. The preservation of the ecological identity of this newly growing island is possible with the proper decisions that are taken in the design process.

As it is the case for all the examples of traditional dwelling, the spatial configuration of the dwellings of Gökçeada emerged and

evolved with respect to the local materials, construction techniques and geographical, climatic and social characterizes of the island. The dwellings' designs are eco-friendly, energy efficient, harmless to the flora and fauna, convertible and non-polluting settlement strategies. Especially the usage of materials of stone, wood and soil in a way of enabling natural ventilation, heat control and sunlight, settlement of the dwellings and positioning of the houses, usage of natural waste materials in heating system or recycling system are the unique values of the island. The abandonment of these values in the new structures and not protecting the old structures are causing loss of identity for the local architecture and life. Moreover, the indigenous people's migration from the island and the new settlements' independence from the old value of the area creates a socio-cultural identity loss. Many traditional stone houses in Gökçeada remain idle. Instead of constructing new settlement sites, the renovation of the existing dwellings is crucial in the protection of the ecosystem. Therefore, transforming these idle structures into facilities such as dwellings, boutique hotels and cafeterias will keep the local architecture alive and contribute to the tourism without harming the environment. Persistent and balanced growing and economical growing lead by ecological principles must be adopted for the future plans of the island. Keeping the values such as Gökçeada at hand intact will remind us that we are a part of the nature as well.

REFERENCES

- Ağaryılmaz, G. and Polat, E. (2002). Gökçeada Yerleşim Yerleri ve Mimarisi. *Gökçeada, Çanakkale: Gökçeada. Municipality*, 1, 95-111.
- Akadiri, P. O., Chinyio, E. A. and Olomolaiye, P. O. (2012). Design of a sustainable building: A conceptual framework for implementing sustainability in the building sector. *Buildings*, 2, 126-152.
- Amasyalı, K. and El-Gohary N. M. (2018). A review of data-driven building energy consumption prediction studies. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 81, 1192-1205.
- Aziz, A. (1973). Gökçeada üzerine toplumsal bir inceleme. *AÜ-SBF Dergisi*, 28, 85-119.
- Canan, F. and Kürüm Varolüneş, F. (2017). Mimari Tasarımda Yerel-Ekoloji İlişkisi "Gökçeada Penceresinden Bakmak", *Local-Ecological Relation in Architectural Design "From The Viewpoint of Gökçeada"*. *Yapı dergisi*, 422, 122-127.
- Cengiz, T. (2009). Gökçeada Arazi Kullanım Planlaması. *Journal of Agricultural Sciences*, 19.
- Çalışkan, V. (2010). Opportunities For Tourism And Dialogue Between Civilisations. *Shima: The International Journal of Research into Island Cultures*, 4, 65-87.
- Çolak, M. (2019). Conservation of rural architectural heritage as part of historic rural landscapes: principles and strategies for Zeytinliköy-Agios Theodoros (Gökçeada), *Middle East Technical University*.
- Dikmen, Ç. B. (2011). Enerji etkin yapı tasarım ölçütlerinin örneklenmesi. *Poli teknik Dergisi*, 14, 121-134.
- Duran, E. (2009). Sürdürülebilir turizm kapsamında toplumsal ve kültürel kimliğin korunması: Gökçeada örneği. *DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü*.
- Dündar, M. (2012). Gökçeada-the Ottoman period architecture. *Journal of Human Sciences*, 9, 553-570.
- Hüryılmaz, H. (2006). Gökçeada-Yenibademli Yerleşmecilerinin Erken Bronz Çağı'nda Deniz Aşırı İlişkileri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 51-56.
- Juan, Y. K., Hsing, N. P. and Hsu, Y. H. (2018) Applying the Kano two-dimensional model and quality function deployment to develop sustainable planning strategies for public housing in Taiwan. *Journal of Housing and the Built Environment*, 1-18.

- Kahraman, S. Ö. (2005). Gökçeada'da Göçlerin Nüfus Gelişimi ve Değişimi Üzerine Etkileri. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 3, 39-54.
- Karayel, L. (2019). Gökçeada Geleneksel Konut Mimarisi ve Sürdürülebilirliği, İstanbul, Mimarlık Vakfı.
- Kısa Ovalı, P. and Delibaş, N. (2016) Yerel mimarinin sürdürülebilirliği kapsamında Kayaköy'ün çözümlemesi. *MEGARON/Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi E-Dergisi*, 11, 515-529.
- Kürüm Varolğüneş, F. (2021) Yerel/Vernaküler Mimarinin Sürdürülebilirlik Bağlamında Değerlendirilmesi: Geleneksel Bingöl Konutları Örneği (Evaluation of Vernacular Architecture in the Context of Sustainability: The Case of Bingöl Traditional Houses). *Journal of International Social Research*, 14-76, 286-300.
- Li, WJPES. (2011). Sustainable design for low carbon architecture. *Procedia Environmental Sciences*, 5, 173-177.
- Özaydın, G., Özbek, M. Ö. and Birik, M. (2014). Gökçeada. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir Ve Bölge Planlama Bölümü 2013-2014 Bahar Yarıyılı Planlama Atölyesi 1.
- Ragheb, A., El-Shimy, H. and Ragheb, G. (2016). Green architecture: a concept of sustainability. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 216, 778-787.
- Sev, A. (2009). How can the construction industry contribute to sustainable development? A conceptual framework, 17, 161-173.
- Singhaputtangkul N, Low SP, Teo AL, et al. (2013) Knowledge-based decision support system quality function deployment (KBDSS-QFD) tool for assessment of building envelopes. *Automation in Construction*, 35, 314-328.
- Sönmez, A. (2013). Gökçeada geleneksel mimarisinin Uğurlu-Zeytinlik Hoyük mimarisinin yorumuna etkisi. *Trakya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.
- Vissilia, A. M. (2009). Evaluation of a sustainable Greek vernacular settlement and its landscape: Architectural typology and building physics. *Building and Environment*, 44, 1095-1106.
- Williams, K. and Dair, C. (2007). What is stopping sustainable building in England? Barriers experienced by stakeholders in delivering sustainable developments. *Sustainable development*, 15, 135-147.
- Yaşar, O. (2006). Turizm Coğrafyası Açısından Bir Araştırma: Gökçeada (İmroz). *Journal of Social Science*, 6, 1-32.

- Yurtseven, H. R. (2007). Slow Food ve Gökçeada: Yönetmel Bir Yaklaşım, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Zabihi, H. and Habib, F. (2012) Sustainability in building and construction: revising definitions and concepts. *International Journal of Emerging Sciences*, 2, 570.
- Zhong, H., Wang, J., Jia H., Mu, Y., Lv, S. (2019) Vector field-based support vector regression for building energy consumption prediction. *Applied Energy*, 242, 403-414.

YARATICI KENTLERDE KAMUSAL SANATIN ÖNEMİ: İSTİKLAL CADDESİ, İSTANBUL

Onur Hazal Yeğenağa

Selin Yıldız

1. GİRİŞ

Nüfusun ve büyüme hızının giderek arttığı günümüz kentleri, fiziksel, sosyal ve kültürel pek çok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sorunlar da kentleri sürekli olarak önemli değişimlere uğratmaktadır. Bu karşılıklı etkileşim içerisinde bulunma durumu, kent üzerine söylemlerin daha yenilikçi ve yaratıcı bir şekilde gelişmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla kentlerin içinde bulunduğu bu dinamik süreç, yaratıcı aktörler için verimli bir ortam sunmaktadır.

Kentlerdeki kaçınılmaz değişim ve dönüşüm, yaratıcılık ve mekân konuları arasındaki ilişkiyi sorgulayan pek çok araştırmada kendini göstermektedir. Mekânın katmanlarından biri olarak “yaratıcı katman”, insanların yeni fikirler geliştirmesi, dinamik ilişkiler kurması ve bunları gerçeğe dönüştürmesi için fırsatlar sunmaktadır. Kamusal alanda gerçekleştirilen sanatın ise sosyal birliktelik ve yere aidiyet duygularını artırmasıyla bu yaratıcı katmanın gelişmesinde etkin bir rol oynadığı görülmektedir. Özellikle 1980 yılı sonrasındaki dönemde, kentsel mekânların canlandırılmasında etkili olduğu, kentsel kimliği ortaya çıkartarak görünürlüğü artırdığı, kentlere turistleri, yaratıcı sınıfları ve yatırımları çektiği ve kültür ekonomisine katkı sağladığı belirtilmekte-

dir. Bu bağlamda kamusal sanat çalışmaları, kentin sosyokültürel, ekonomik ve yaratıcı gelişiminde önemli bir yere sahiptir.

YTÜ Mimarlık Anabilim Dalı Mimari Tasarım Lisansüstü programında 2018 yılı Bahar Dönemi Turizm Amaçlı Yerleşme ve Yapılanmada Makro ve Mikro Ölçekte Programlama ve Planlama İlkeleri dersi kapsamında hazırlanan bu çalışma, cazibesini kaybetmekte olan bölgelerin yeniden canlandırılması konusunda “kamusal sanat”ın potansiyellerini araştırmak amacıyla planlanmıştır. Ders kapsamında Beyoğlu bölgesinde İstiklal Caddesi eksen alınmış ve bölgeyi canlandıracak potansiyeller olarak "kamusal sanatın" yanında, dijital ve sosyal medyanın etkisi, rota güzergâhı tasarımı, Taksim Meydanı'nın bilişsel haritalaması gibi konular da ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın ilk aşamasında kamusal sanat ve yaratıcı kent kavramları incelenmiş ve kültür eksenli canlandırma yaklaşımlarında kamusal sanatın rolüne değinilmiştir. Bu doğrultuda kamusal sanatın uygulama alanları ve kent üzerindeki etkileri incelenerek kültür odaklı yaratıcı kent kapsamında nasıl uygulandığını tartışmaya açılmaktadır. İkinci aşamada ise UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı'nda Tasarım başlığı altında yer almasından dolayı çalışma alanı olarak seçilen İstanbul'daki İstiklal Caddesi güzergâhının mevcut durumu sorgulanmış ve bu alanda kamusal sanat çalışmalarının ne şekilde ele alınması gerektiği konusu üzerine öneriler geliştirilmiştir.

2. LİTERATÜR ÖZETİ

2.1. Kamusal Sanat

Genel bir görüşe göre kamusal sanat, sanat galerisi, müze (kendine özgü izleyici kitlesi olan ve özelleştirilmiş kamusal aktivite mekânı olarak değerlendirilen) gibi özel mekânların aksine (Sharp vd., 2005), kamusal alanda konumlandırılması nedeniyle “özgürce ulaşılabilen, erişilebilen mekânlarda yapılan sanat çalışmaları” (Çağlın, 2010:8) olarak

kabul görmektedir. Bu alanlar meydanlar, cadde ve sokaklar, parklar, yapı yüzeyleri ve kamunun ortak kullanım alanları gibi mekânlardır. Dolayısıyla erişilebilirlik, kamusal sanatı özel alanlardaki sanattan ayrıran en önemli özelliktir.

Kamusal sanatın sadece özgürce ulaşılabilen mekânlarda gerçekleşmesi bu pratiği tam olarak tanımlamamaktadır (Remesar, 2001). İzleyici ile bütünleşme, olayları ve estetik objeleri ilişkilendirerek bir anlam ve mekân yaratma isteği kamusal sanatın esas amacını oluşturmaktadır. Bu kamusal mekân içerisinde yapılan sanat çalışmalarıyla bu mekân, toplumun bir yansıması olarak kendilerini ifade edebilecekleri bir alana dönüşmektedir (Sharp vd., 2005). Sanatçı ve izleyici arasındaki mesafe ve sınırlar ortadan kalktığında ve izleyici sanatın üretim sürecine katıldığında ancak kamusal sanat izleyicisiyle bütünleşerek bir anlam ortaya koymakta (Oktay, 2003), sonucunda da günlük yaşama dâhil olmaktadır (Jacob, 1995).

Bugün gelinen noktada sanatın mekânla kurduğu ilişki daha da güçlenmiş ve mekâna özgü kamusal sanat çalışmaları yapılmaya başlanmıştır. Böylelikle kentsel kimliğin korunması ve sürdürülmesi konularında da kamusal sanatın çevresi ile olan dinamik birlikteliği önemli bir konu hâline gelmiştir. Diğer bir önemli konu da kamusal sanatın hitap ettiği kitle ve o kitle üzerinde farkındalık yaratmasıdır. Sanat beğeni farklı kültürlere göre değişmektedir, dolayısıyla çok kültürlü toplumlarda sanatın her kesime hitap etmesi gerekir. Bu bağlamda kamusal sanat sınıfsal bir ayırım gözetmeden her kesime ulaşabilmektedir. Ayrıca bu farklı kesimlerin çeşitli sorunlarının ve üstü örtülmüş pek çok konunun fark edilmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla günümüzde kamusal sanat, taşıdığı özellikleriyle (Tablo 1) her kesimden bireyin erişebileceği mekânlarda, mekânsal kaliteyi ve farkındalığı artırıp kimlik oluşumuna katkı sağlayarak ve ekonomik yenileme ve gelişmeyi tetikleyerek kentsel planlama ve tasarımın içinde önemli bir eylem alanı hâline gelmiştir.

Tablo 1. Kamusal sanatın özellikleri (Yeğenağa, O. H. & Yıldız, S.)

Kamusal Sanatın Özellikleri	
Eleştirel Olma	Sanatın uzun bir zamandır propaganda oluşturma amaçlı üretildiğini düşünecek olursak benzer bir şekilde kamusal sanat da bir araç olarak sorgulama, problemlendirme, çözüm arayışı ve kişileri bir araya getirmekte kullanılmaktadır.
Erişilebilirlik	Kamusal sanat, toplumun her kesiminden insanın katılımına açık olması nedeniyle fiziksel bir kısıtlamadan çok, erişilebilirliği ile ön plana çıkmaktadır.
Katılımcı Olma	Aradaki keskin sınırları ortadan kaldırarak sanatçı ile onu izleyen arasındaki ilişkiyi sorgulatan bir yapıya sahiptir. İzleyen kişi pasif bir öge olmaktan çıkar, deneyimleyen bir kişi olarak sanatın üretimine dâhil olur. Kamusal sanat izleyen kişinin üretime katılımıyla bir anlam oluşturur.
Süreklilik	Kamusal sanatın başarı ve sürekliliğinin sağlanması ile yapıldığı mekânın kimliğini ön plana çıkarması, yerin imajının geliştirilmesi amaçlanmaktadır.
Katalizör Olma	Kamusal sanat seyirci ile bütünleşme ve bir mekân yaratma amacı ve isteği olan bir sanattır. Bu mekân içinde insanların, toplumsal yapı üzerinde, kamusal mekânların kullanımı üzerinde veya kendi davranışları üzerinde yenilenmiş bir yansıma yaratarak kendilerini ifade edebileceği alanlardır (Pollock, 2007).
Farkındalık Yaratma	Sanatçının temel görevlerinden biri sanatıyla farkındalık yaratmaktır. Bunu izleyicinin sanatı anlamasını, keşfetmesini ve deneyimlemesini sağlayacak araçlar sunarak ve yönlendirerek yapar.
Çok Kültürlülük	Estetik beğeni düzeyi çok kültürlü toplumlarda farklı kesimlere göre değişiklik göstermektedir. Kamusal sanatın kamusal alanlarda gerçekleştiriliyor olması onun farklı kesimlere ulaşabilmesini sağlamaktadır. Böylece kamusal sanat çalışmaları her kesimin sorununu da ortaya koyabilmektedir. Karşılıklı bir etkileşim söz konusudur.
Yere Özgü Olma	Kamusal sanat çoğunlukla uygulandığı mekânla aktif bir ilişkiye girerek yere ait özgün bir kimlik kazanmaktadır.
Disiplinler Arası Çalışma	Kamusal sanat gerçekleştiği "yer" de onu üretenler (sanatçı/tasarımcı), üretimine destek olanlar (yerel yönetimler, farklı disiplinler) ve deneyimleyenler (yerli halk / ziyaretçi ayrımı olmadan) arasındaki mesafe ve sınırları ortadan kaldırarak ortak çalışmanın bir ürünü olduğunda daha etkili olabilmektedir.

Toplumla birlikte yaşayan kentte, sosyal ilişkilerin geliştiği, kentsel kimliğin ön plana çıktığı ve aidiyet hissini gerçekleştirdiği sahne de kamusal mekândır. Kamusal mekânda gerçekleştirilen sanat uygulamaları

ise kentsel tasarım çalışmalarında mekânın özgün değerlerinin korunması, geliştirilmesi ve mekânda kişilerarası ve insan-çevre etkileşiminin artırılmasında bir araç olarak kullanılmaktadır. Kentsel tasarım ve kamusal sanatın buluştuğu ortak payda mekâna anlamsal değer katmaktır (Remesar vd., 2002). Kamusal sanatın etkili olabilmesi planlama çalışmaları sürecinde tasarım stratejilerine dâhil edilmesine bağlıdır. Bu bağlamda kamusal sanat kentsel tasarım rehberlerinde kentin bir parçası olarak ele alınmakta ve desteklenmektedir. Dolayısıyla sanatçıyla diğer disiplinlerin birlikte üretim sürecinin planlama ve tasarım süreçlerine dâhil edilmesi kentsel mekânın kalitesini artıracak yönde yol gösterici önerilerin geliştirilmesinin önünü açmaktadır.

Yaratıcı uygulamaların bir parçası olarak sosyal etkileşimi sağlayan kamusal sanat, 1980'ler sonrasında kentsel yenileme çalışmalarına katkısı açısından da kullanılmıştır. Çeşitli konularda mekânlara dair tepkileri uyaran bir araç hâline gelmiştir. Kültür odaklı kentsel yenilemeye katkıları açısından bakıldığında kamusal sanat, özgün bir çevre yaratmada, yaratıcı ortamın desteklenmesinde, sosyal bütünleşmenin sağlanması ve uyumun artırılmasında önemli bir yere sahiptir (McCarthy, 2006). Hatta pek çok araştırmacı bu yenilemenin sağlanmasında tek müdahale biçiminin sanat olduğunu vurgulamaktadır.

İnsanlar arası ilişkileri sağlamak amacıyla güçlü bir araç olarak kullanılan sanat, konuları problemleştirmede, çözümler üretmede ve birlik sağlamada aktivist eylemler için önemli bir araçtır. Sanatsal pratikler, katılımı tetiklemesiyle uzun yıllar iktidar karşıtı propagandalarda kullanılmıştır. Bu bağlamda politika aracı olarak sanat, eylemlerde sanatı kullanım biçimi ve kamusal sanat üretimleri ve sanatçıların üretimlerinde politik eğilimleri ile kamusal sanat üretimi yapmaları olarak iki şekilde karşımıza çıkmaktadır.

2.2. Yaratıcı Kent Yaklaşımı

Neoliberal politikaların artmasıyla “Yaratıcı Kent” yaklaşımı baskın bir ekonomik model olarak ortaya çıkmıştır. Kentlerin rekabet ortamına

girmesiyle kültür ve kültür ürünleri de kentsel imajı artıran değerler olarak kullanılmıştır. Küreselleşmeyle birlikte kültür ve sanat, bilgi ekonomisine katkı sağlamak ve genel ekonomik büyüme içerisinde ön plana çıkan bileşenler olarak görülmektedir (Florida, 2002). Dinamik bir süreç olarak değerlendirilebileceğimiz kamusal sanat da kültürel kapitali toplayabilme gücüne sahiptir (Chang, 2008).

Florida (2002), insanların firmaları takip ettiği bir iş ortamının yerini firmaların yetenekli ve yaratıcı iş gücünü izlediği insan odaklı bir ekonomik düzene bıraktığı saptamasından hareketle çağdaş ekonomide en fazla değer üreten sektörlerin yaratıcı sektörler olduğunu vurgulamaktadır. Bu sektörlerin bölgesel rekabet açısından önemli bir faktör olarak görülen mekân kalitesini artırdığını da belirtmektedir. Bu bağlamda sanatın kentsel kamusal alanlarda yer alması, ekonomik gelişme açısından önemli bir araç olarak görülmektedir (Florida, 2009).

Kültür ve sanatın kentsel ekonomik büyümeye katkısındaki bileşenlerini inceleyen Pratt (2009) bunları aşağıdaki maddelerle açıklamaktadır:

- Şehri çekici hâle getirmek ve tanınmasını sağlamak için sanatsal aktiviteleri kullanmak. Frank Ghery'nin tasarladığı Guggenheim Müzesi ile İspanya'nın bir şehri olan Bilbao dünya çapında bir ün kazanmıştır. Dolayısıyla bu durum "Bilbao Etkisi" olarak da tanımlanmaktadır.
- Yatırımcıları ve ziyaretçileri kültürel miras veya alışveriş nedeniyle kente çekerek ekonomik canlanma sağlamak yani deneyim ekonomisi (experience economy) yaratmak. 1989 yılında Avrupa Kültür şehri olmasıyla uyguladığı markalaşma stratejisi, Glasgow'un ekonomik gelişmesine önemli katkıları olmuştur.
- Yaratıcı sınıfın oluşturduğu kümelenmeler. New York'taki sanatçıların Soho bölgesindeki boşalan endüstri binalarını loft denilen atölye ve yaşam mekânlarına dönüştürerek yarattığı ekonomik kümelenme sonucu "Soho Etkisi" olarak da bilinen durum (Çağlan, 2010: 50).

Son 30 yılda endüstriyel üretimi geride bırakan Avrupa ve Kuzey Amerika ülkeleri, ekonomik ve sosyal gelişmesine katkıda bulunmak için yeni tiyatrolar, müzeler, konser salonları ve kamusal sanat ürünleri ile donatılmışlardır. 1985 yılı sonrasında Avrupa’da uygulanan Avrupa Kültür Başkenti¹ fikri “yaratıcı kent” programlarının başlamasını sağlamıştır.

Kültür, yaratıcılık ve mekân konuları arasındaki etkileşimini sorgulayan ve bir genel çerçeve oluşturan yaratıcı kent yaklaşımı, farklı alanlarda (ekonomi, sosyoloji, planlama, coğrafya, turizm vb.) yapılan pek çok araştırmada kendini göstermektedir. Yaratıcılık ve mekânsal dinamikler arasında kurulan bu ilişki, sürdürülebilir gelişme için stratejik bir yaklaşım olarak görülmektedir. Yaratıcılığı kültürel değer olarak gördüğümüz takdirde, yaratıcı kenti de kültür ve sanatın, farklı ifade biçimlerinin ve hayal gücünün yeşerdiği yerler olarak görüyoruz anlamına gelmektedir. Bu kültür eksenli yaklaşımda yaratıcı kentler, kültürün, çeşitliliğin ve sanatın mekânları olarak tanımlanmaktadır. Eğer yaratıcılığı yerel ekonomik gelişmenin bir aracı olarak görürsek, yaratıcı kenti, rekabetçi sektörler ile ekonomik açıdan varlığını devam ettiren sanatçıların ve sanatsal organizasyonların ön plana çıktığı mekânlar olarak algılıyoruz demektir. Bu yaklaşım ise yaratıcı kenti, yaratıcı sektörlerin mekânı olarak tanımlamaktadır.

Yaratıcı sektörler hakkındaki tartışmaların çoğu, “yaratıcı sınıf” (Florida, 2002) tezinin ortaya atılmasıyla yön değiştirmiştir. Çalıştıkları işlere yaratıcı değer katması bakımından yaratıcı sınıflar bölgesel büyüme için itici bir güç olarak görülmeye başlanmıştır. Ayrıca, yaratıcı sınıfı çeken, koruyan ve yaratıcı endüstrileri barındıran şeyin kentsel çevre özellikleri olduğunu belirtmektedir. Çeşitli yaratıcı disiplinlerin² yaşam ve üretim

¹ “1985’ten beri devam eden her yıl farklı bir Avrupa Kültür Başkenti belirlenmesi, Avrupa kültürünün yayılmasını ve benimsenmesini amaçlayan önemli bir kültürel organizasyon ve yönetim modelidir. 1985’ten bugüne kadar 46 kent Avrupa Kültür Başkenti ilan edilmiştir. Bu sayede önemli miktarda kaynak bu kentlere akar; bu kentlerdeki çeşitli kültürel ve sanatsal organizasyonlar ile kentsel projeler teşvik görünür” (Özkan, 2011).

² Tasarımcı, mühendis, mimar, sanatçı, genç yönetici, akademik kuruluş, reklamcı, medya kuruluşu, moda endüstrisi vb.

tarzının, yaratıcılık bileşenlerinin ve bünyesinde bulundurduğu ekonomik dinamizmin kente katılımıyla kentleri geliştirmesi ve canlandırması konusunda olumlu bir etki yaratacağı düşünülmektedir.

Charles Landry (2000) “Yaratıcı Kent” kitabında, kentlerin değişiminde insanın önemli aktörler olduğunu vurgulamış, yaratıcılık gibi insana ait özelliklerin doğal ve kentsel kaynakların yerine geçtiğini belirtmiştir. Ayrıca Florida’nın aksine yaratıcılığı, sadece sanatçılara ve belirli bir elit sınıfa özgü bir yetenek olarak değil, her bireyi yaratıcılığın kaynağı olarak görmüştür. Landry yaratıcı kent yaklaşımıyla, kültürel ilhamla ekonomisini bilgi yoğun bir zemine taşımak ve kendisini küresel anlamda merkeze yerleştirmek için yaratıcı süreçleri beslemek ve geliştirmek isteyen yerel yönetimlere kullanabilecekleri bir araç önermektedir (Enlil ve Evren, 2011).

2.3. Kültür Eksenli Yaratıcı Kent Yaklaşımında Kamusal Sanatın Rolü

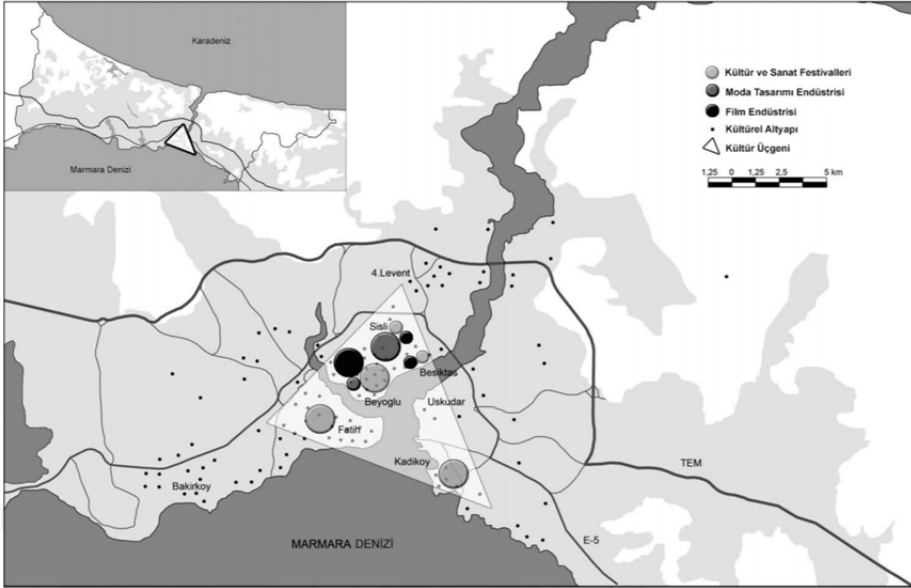
Ekonomik yeniden yapılanmanın ve büyümenin hedef olarak benimsenmesi, kentlerin de bu duruma adaptasyonunu beraberinde getirmiştir. Bu yenilenme ihtiyacı ise üretim biçimlerinin değişmesi ve bilgi toplumuna geçiş süreçleriyle ilişkilidir. Dolayısıyla sermayenin biriktiği kentlerde sosyokültürel ve ekonomik yaşam döngüleri de yeniden yapılanmaya başlamıştır. Kent merkezlerinde özellikle yaratıcı üretimin kümелendiği bölgeleri canlandırmak ve rekabet koşullarında yaşam kalitesi artırmak amacıyla çeşitli taktiksel kentsel büyüme yöntemleri geliştirilmiştir. Bu süreçte kültür işlevler başta arka planda kalmış olsa da iş olanakları ve toplumsal bütünleşme ihtiyaçları sonucunda, kültür endüstrileri, bir üretim, tüketim ve strateji olarak ön plana çıkmaya ve kültürel yeniden canlandırma pratikleri artmaya başlamıştır (Bianchini ve Parkinson, 1993). Kültür ve yaratıcı sektörler artık kentler için önemli pek çok araştırmaya konu olmaktadır (UNCTAD).

Landry, “Yaratıcı Kent” adlı kitabında, farklı kültürel faaliyetlerin kentin ekonomik ve sosyal işlevinin ayrılmaz bileşenleri olduğundan bahsetmektedir. Bu tür kentler zengin kültürel imkânlarıyla sağlam bir sosyal ve kültürel altyapı geliştirmeye çalışmaktadır. Daha detaylı bakıldığında kentteki yaşam kalitesinin artması için yeni yatırım alanlarının buraya çekilmesi, kentteki insanlar arası etkileşimin kalitesini ve miktarını artırma yoluyla toplumsal bütünleşme yaratılması, kent imgesi ve kentteki kültürel faaliyetlerin iyileştirilmesi ve kültürel sürekliliğin sağlanmasıyla bir kültür kenti olarak imajının geliştirilmesi olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda kentin sanat ile ilişkisinin de bir değişime girdiğini ve estetik kaygılardan çok sosyal kaygıların arttığını söylemek mümkündür. Günümüz kentlerinde kamusal sanat, sadece estetik katkılarıyla değil özellikle kültür eksenli yeniden yapılanma sürecine giren kentlerin sosyokültürel ve ekonomik katkıları üzerinden tartışılmaktadır (Gökçen, 2018).

Kamusal sanat ürünlerinin tasarımı ve üretimi için sanatçı-tasarımcı nüfusun varlığına ihtiyaç vardır. Yaratıcı sektörler içerisinde yer alan bu kültür aktörlerinin tarihî kent merkezlerinde veya atıl kalmış endüstriyel miras alanlarında kümelenmesi (yaratıcı küme), bunun dönüştürücü etkisi de düşünüldüğünde, kültür eksenli yeniden canlandırma sürecinin tamamlayıcısı olmaktadır. Dolayısıyla bu yaratıcı sektörlerin kentteki yoğunlaşma alanları ve kalıcılığı önem taşımaktadır. Bu bağlamda yaratıcı sektörlerin ürettiği ürünün tüketime dönüşmesini sağlayıcı faaliyet alanlarının da kümelenme alanıyla bütünlük oluşturması gerekir. Bu faaliyet alanları “biental ve festival türü sanatsal organizasyonlardan, kültür başkenti, tasarım başkenti türü unvan yarışlarına ve kültür turizmi, yaratıcı turizm gibi ekonomik kalkınmayı tetikleyici sektörel faaliyet alanlarından, spesifik kültür/yaratıcı faaliyet yan sektörleri ile oluşan sektörel zincirlere yaygın ekonomik faaliyetler çerçevesinde gerçekleştirilen kültürel tüketime yöneliktir” (Gökçen, 2018:226). Kentlere daha çok turist çekecek böyle bir ortamın yaratılması için yeni politikalar geliştirilmekte, kamusal sanat ise bu gelişim stratejileri içerisinde kilit bir konumda yer almaktadır.

3. İSTİKLAL CADDESİ, BEYOĞLU

Beyoğlu, İstanbul’da kültürel ve sanatsal altyapının mekânsal dağılımı incelendiğinde “kültür üçgeni” olarak anılan bölge içerisinde yer almaktadır. Kentsel yaşamı keşfetme, kenti gezme, alışveriş, yeme-içme ve eğlence olanakları bakımından aktivite çeşitliliği sunan bu bölge yabancı turist için de önemli bir çekim noktası olmaktadır. Kolektif hafızanın ve gündelik hayatın siyasi, ekonomik ve toplumsal süreçlerine önemli derecede tanık olan Beyoğlu’nda bulunan İstiklal Caddesi ise İstanbul’un en heterojen kentsel alanlarından biridir. Cadde en önemli dönüşümü 18. ve 19. yüzyıllarda yaşamıştır. 1980’ler sonrasında cadde nin yayalaşması ve canlanması, neoliberal üretim ve tüketim mekanizmalarının yükselişiyle bağlantılıdır. Kültür odaklı turizm stratejilerinin arka planı da bu döneme dayanmaktadır.

Resim 1. İstanbul kültür üçgeni³ (Enlil vd., 2011)

³ Beyoğlu, Şişli Beşiktaş, Tarihi Yarımada ve Kadıköy, çeşitli aktivitelerin yoğunlaştığı, yabancı turistler için önemli çekim noktalarının yoğunlaştığı yerlerdir (ÇDP Raporu, 2006).

1982 tarihinde yürürlüğe giren “2634 No.lu Turizmi Teşvik Kanunu”, turizm merkezlerinin tespiti, düzenlenmesi ve geliştirilmesi, turizm yatırımlarının düzenlenmesi ve denetlenmesi gibi mekânsal kararların verildiği hükümleri kapsamaktadır. Bu Kanun ile İstanbul’un tarihî merkezlerindeki birçok bölge “turizm alanı” olarak ilan edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlıklarının birleştirilmesi ile 24.07.2003 tarihinde çıkarılan 4957 sayılı Kanun ile 1982 Kanunu’nda geçen “turizm alanları” gibi sözlerin yerine “kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri ve turizm merkezleri”⁴ ibaresi kullanılmıştır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından hazırlanan 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’nın 2009 yılında onaylanmasıyla, kapsamlı bir yapısal dönüşüm geçirmesi gerektiği belirtilerek İstanbul’a yeni bir vizyon öngörülmüştür. Kültür ve turizm sektörlerini İstanbul için öncelikli hâle getiren bu yeni vizyon; “Çevresel, toplumsal ve ekonomik sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda özgün kültürel ve doğal kimliğini koruyarak gelişen, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip bilgi toplumuna dönüşen yaşam kalitesi yüksek bir İstanbul” şeklinde tanımlanmaktadır. Planda, sanayi sektörünün düşürülmesi ve ağırlığın hizmetler alanında bilgi ve teknolojiye dayalı üst düzey hizmetlere (finans, bilişim, kültür, sanat ve turizm) verilmesi bahsedilen yapısal dönüşüm kısmını oluşturmaktadır. İstanbul’un 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti, 2017 yılında da UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı’na⁵ katılarak Tasarım Şehri⁶ unvanını almasıyla da bu süreç hızlanmıştır.

⁴ 2634 Sayılı Turizmi Teşvik Kanunu (1982). 16.11.2021 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2634.pdf> adresinden erişildi.

⁵ 2004 yılında UNESCO Yaratıcı Kentler Ağı, çok çeşitli bölgeler, gelir düzeyi, imkân ve nüfusa sahip olan kentleri yaratıcı endüstriler üzerine beraber çalışmalarını için bir araya getiren bir inisiyatif olarak kurulmuştur. Ağın görevi, yaratıcılığı sürdürülebilir kalkınmada stratejik bir faktör olarak tanımlayan kentlerdeki özel, kamusal, profesyonel organizasyonlar, cemiyetler, sivil toplum örgütleri ve kültür kurumları arasında dünyanın tüm bölgelerinde uluslararası düzeyde iş birliği sağlamak olarak tarif edilmektedir. Yaratıcı Kentler Ağı, yerel ölçekteki kültürel ürün ve servislerin yaratım, üretim, dağıtım ve deneyimlenmesini güçlendirmeyi, özellikle kadın ve gençler gibi hassas gruplarda yaratıcılığı ve yaratıcı kişisel ifadeyi desteklemeyi, kültürel ürünlerin deneyimlenmesinin olduğu kadar, kültürel hayata girişi ve katılımı artırır.

Bu bağlamda kültür ve sanata odaklanan politikaların kentler arası rekabet açısından öne çıkan olgular olması ve kültürel turizmin yaygınlaştırılması ile bu ana akımın bir parçası olarak Beyoğlu-İstiklal Caddesi'nde de etkilerini 1990'lardan bu yana göstermeye başlamıştır. İstiklal Caddesi'nde yapılan gözlemler ve araştırmalara göre bu bölgede oteller ve alışveriş mekânları da dâhil olmak üzere turizm tesisleri sayısı önemli oranda artmakta, bölge büyük finansörlere hitap etmektedir. Yemek ve eğlence tesisleri yerini otellere bırakmaktadır. Hatta bazen yatırımcılar bütün binaları satın alarak birbiri ardına otel inşa etmektedir. Ayrıca değişen turizm profili ve politikalarından kaynaklı İstiklal Caddesi'nde Türkçe ve İngilizce yazılara Arapça yazılar da eklenmektedir. Günümüzde cadde ve çevresinde yerli ve yabancı kullanıcı profili değişmekte ve sokağın kimliği dönüşmektedir. Bu zincirin bir parçası olan kütüphaneler, müzeler, sanat galerileri, kültür ve araştırma merkezleri dâhil olmak üzere kültürel faaliyetler çeşitliliği de artmaktadır. Buna karşın Rüya ve Emek gibi birçok tiyatro kapatılmıştır. Sanatın kurumsallaşmasını temsil eden bu kültürel yatırımlar ile büyük şirketlerin ve çeşitli banka-

mayı ve yerel kalkınma planlarına kültürel ve yaratıcı endüstrilerin entegre edilmesini amaçlamaktadır (Çağlın, 2010).

- ⁶ İstanbul, yaklaşık 15 milyon nüfusu ile dünyanın en büyük metropollerinden biridir. İki kıtayı birbirine bağlayan karşılaşmalar, geçişler ve etkileşimler şehridir. Yenilikçi tasarım fikirleri için bir ilham kaynağı ve geleneksel sanat ve el sanatları için zengin bir kaynak olarak hizmet veren çok katmanlı bir kültürel mirasa sahip olan şehir, tarihi boyunca bir medeniyetlerin, kültürlerin ve uluslararası ticaretin merkezi olmuştur. İstanbul'un gelişen yaratıcı sektör çalışanları 140.000 profesyonel ülkenin ciroununun %74,5'ini oluşturmaktadır. Şehir ayrıca, üç dönem için Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler (UCLG) e başkanlık etmiş ve 2010 yılında Avrupa Kültür Başkenti olarak belirlenmiştir. Bir tasarım merkezi olarak İstanbul, her yıl İstanbul Tasarım Bienali, Tasarım Haftası Türkiye, EcoDesign Konferansı ve Moda Haftası İstanbul gibi 20'den fazla uluslararası tasarım etkinliğine ev sahipliği yapan canlı bir etkinlik programına sahiptir. Şehir, 41 kongre merkezi ve 225 sanat galerisi dâhil olmak üzere çok sayıda kültürel altyapıya sahiptir. İstanbul'da kültürel mekânları uluslararası film, müzik ve tiyatro festivalleri, sanat ve tasarım bienalleri de dâhil olmak üzere yalnızca 2016 yılında 4.315 etkinlik düzenlenmiştir. Ayrıca, tasarımla ilgili eğitim programları sunan 27 üniversiteye de ev sahipliği yapmaktadır.

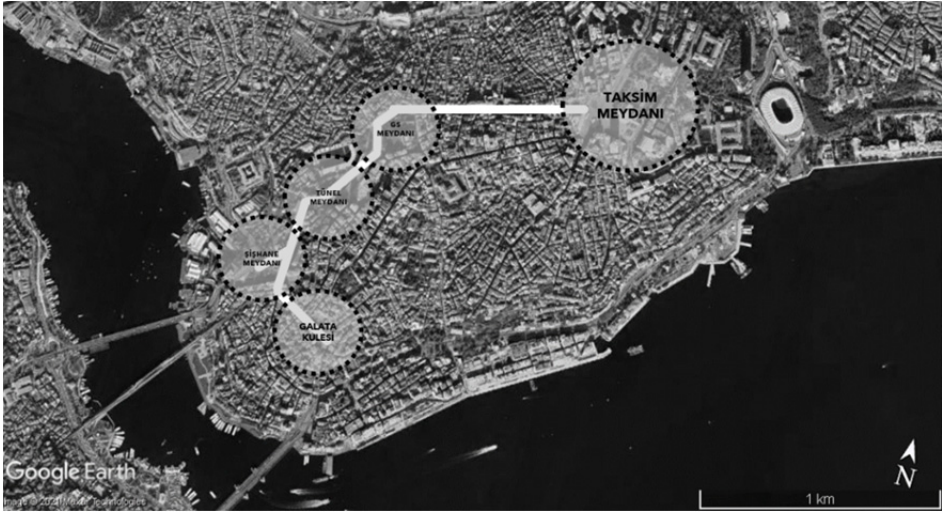
ların⁷ bu kültür politikaları içinde var olma çabası hem ekonomik hem de sembolik sermayeye sahip olma istekleri ile ilgilidir. Bu şirketler, yalnızca bu kanun kapsamında sağlanan mali rahatlama ve teşviklerden faydalanmakla kalmamakta, aynı zamanda kendilerini de tanıtmayı amaçlamaktadır.

İstiklal Caddesi'nde bu sosyomekânsal bozulmaya karşı kamusal sanatın bir çözüm olup olamayacağı tartışılmalıdır. Bahsedildiği üzere kamusal sanatın, farkındalık yaratarak toplumsal bağları güçlendirdiği ve mekânsal aidiyet hissiyatını kuvvetlendirdiği, kentsel mekânların canlandırılması sağladığı, refah düzeyini artırdığı, kentsel kimliğin sembolik değeri üzerinden farkındalık oluşturduğu, ziyaretçi nüfusunun dışında yaratıcı sektörleri ve yatırımlarını çektiği ve bunlarla birlikte kültür ekonomisi aracılığıyla ekonomik büyüme oluşturmada önemli faydaları bulunmaktadır. Aslında değinildiği üzere mevcutta İstiklal Caddesi'nde bulunan birçok kültür sanat alanı kültür ekonomisi aracılığıyla ekonomik katkı sağlamaktadır. Ancak burada önemli olan kamusal sanatın birçok yaratıcı aktiviteyi içerirken aynı zamanda kamusal alanda sosyal bir bütünleştirici rol üstlenmesidir.

Bir kamusal mekân olarak İstiklal Caddesi ve çevresinde yapılan kamusal sanat çalışmalarlarıyla bu mekânın rant odaklı dönüşümünün yerine, mekânla ilgili farkındalık yaratılarak kimliğinin korunarak ve sürdürülerek daha sağlam bir kültür eksenli canlandırma gerçekleştirilebilir. İstiklal Caddesi ve çevresi kendi özelliklerinden kaynaklı kamusal sanat uygulamalarının gerçekleştirilebileceği pek çok potansiyel mekâna sahiptir. Bunlar Taksim Meydanı ve Gezi Parkı, Galata Kulesi ve çevresi, Galatasaray Meydanı, Odakule'nin önündeki alan, Tünel Meydanı ve Şişhane Meydanı gibi çeşitli toplanma alanları, kesişim ve bağlantı noktalarıdır (Resim 2). Bu bağlamda son yıllarda yaratıcı sektörlerin (moda tasarımcıları, mimarlık büroları, endüstriyel tasarımcılar,

⁷ İKSV, Eczacıbaşı, Sabancı, Koç Grubu, Doğan Grubu ve Borusan A.Ş. gibi şirketler ve Garanti Bankası, Osmanlı Bankası, Akbank, Yapı Kredi Bankası ve İş Bankası gibi bankalar

grafiti sanatçıları, enstrüman mağazaları, aydınlatmacılar ve bunların üretim mekânları gibi) atölye, ofis ve satış mekânlarını (Resim 4) İstiklal ve çevresine taşımış ve birbirine yakın yer seçmiş olmaları (Enlil ve Aksoy, 2011; Yeğenağa, 2017; Alpan, 2019) bu ortak üretim sürecinde çeşitli avantajlar sağlayabilir. Bu noktada kamu ve yerel yönetimlerin tasarımcı ve üreticinin bir araya gelmesi konusunda dünyadaki çalışmalarını incelemesi gereklidir.

Resim 2. İstiklal Caddesi ve çevresindeki potansiyel mekânların konumları

Resim 3. İstiklal Caddesi ve çevresindeki potansiyel mekânlar

Resim 4. İstiklal Caddesi ve çevresindeki potansiyel yaratıcı sektörler

SONUÇ VE ÖNERİLER

Rekabetin arttığı küresel ilişkilerde başvurulan yaratıcı kent yaklaşımı içerisinde kamusal sanat, kuşkusuz kültür eksenli canlandırma süreçlerinde pek çok fayda içermektedir. Bu çalışmayla amaçlanan mekânın canlandırılmasında Urry'nin (2015) söylediği gibi "kolektif turist bakışı" nı gerçekleştirmek değildir. Farklı mekânlara yapılan insan ziyaretlerinin ekonomik açıdan düzenlenmesi, yani turizm, bu yerlerin birbirine "denk" olduğunu göstermektedir. Oysaki her yer kendine özgü özellikleri barındırmaktadır. Kamusal alanda yapılan bu sanat çalışmalarının ise toplumsal bütünleşme, kimlik ve mekânsal aidiyet konularına katkıları, kentsel imaj ve markalaşma konusunda pazarlama süreçlerindeki etkileri ve ekonomik katkıları saymakla bitmez. Ancak bugün gelinen noktada bu faaliyetlerin bir araca dönüşmemesi gerekmektedir. Bu süreçte yapılması gerekenler nettir. Sanatın yere özgün olması ve sosyal bütünleşme için sanatçı ile yerel halk arasındaki etkileşimin sağlanması önemlidir. İstiklal Caddesi ve çevresinde fiziksel, sosyal ve işlevsel bütünleşmenin sağlanması için aşağıdaki başlıklar altında öneriler geliştirilmiştir;

- **Üretim:** Kamusal sanat üretiminin sürekliliği sağlanmalıdır.
- **Üretici/Yaratıcı Sınıf:** Sanatçılar ve tasarımcılar bu sınıfı oluşturmaktadır. Soylulaştırma politikaları sonucu kiralarını ödeyemeyen yaratıcı sektörler tarihî ve turistik kent merkezinden ayrılmak zorunda kalmaktadır. Dolayısıyla üretimin de sürekliliğinin sağlanması amacıyla bu yaratıcı sınıfın kümelenedikleri mekânlardaki kalıcılıklarının sağlanması gerekmektedir.
- **Üretime Destek Olanlar:** Yerel yönetimler, özel girişimler ve farklı disiplinlerden oluşmaktadır. Çalışmalarda kapsayıcılık teması ön plana çıkartılmalıdır. Yaratıcı sınıf ve üretime destek olanların birlikte çalışarak kentsel mekân üzerine söylem üretmeleri gerekmektedir. Kamusal sanat, planlama çalışmalarına ve kentsel tasarım rehberlerine belirli çerçeveler içerisinde eklenmesi gereken bir konudur. Bunların dışında kamusal sanatın görünürlüğünü artırmak için kullanıcı/ziyaretçi eğilimleri araştırılmalı, eğitimler aracılığıyla yönlendirmeler yapılmalı, ücretsiz etkinlikler düzenlenmeli ve çalışmaların tanıtımları yapılmalıdır.
- **Tüketici/Deneyimleyen:** Kullanıcı ve alanı deneyimleyen kişilerden oluşmaktadır. Bu kişilerin faaliyetlerinin şekli ve büyüklüğü kentteki ekonomik girdi boyutunu etkilemektedir. Dolayısıyla profillerinin ve eğilimlerinin iyi bir şekilde araştırılması ve ortaya konulması gerekmektedir. Ayrıca kamusal sanat çalışmalarına erişebilmeleri ve katılabilmeleri için çeşitli bilgilendirme ve yönlendirmelerin yapılması gerekmektedir.

İstiklal Caddesi'nin kamusal sanat aracılığı ile canlılığını kazanabilmesi için bu çalışmayla yaratılmaya çalışılan tartışma ortamının ilk sinyalleri 29 Ekim-14 Kasım 2021 tarihleri arasında düzenlenen Beyoğlu Kültür Yolu Festivali ile görülmektedir. Çalışmanın bölge ile ilgili ileride yapılacak olan araştırmalar ve canlandırma girişimleri için kaynak olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alpan, A. (2019). İstanbul'da Yaratıcı Kümelenme: Moda Tasarımı Sektörü (Doktora Tezi). İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi.
- Bianchini, F. ve Parkinson, M. (1993). *Cultural Policy and Urban Regeneration: The West European Experience*. Manchester: Manchester University Press.
- Çağlın, P. (2010). Kamusal Sanat ve Kent İlişkisi (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Enlil, Z. ve Aksoy, A. (2011). *Kültür Ekonomisi Envanteri İstanbul 2010*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Enlil, Z., Evren, Y. ve Dinçer, İ. (2011). Cultural Triangle and Beyond: A Spatial Analysis of Cultural Industries in Istanbul. *Planning Practice & Research*, 26(2): 167-183.
- Florida, R. (2002). *The Rise of The Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Gökçen, Ş. (2018), Kamusal Sanat ve Kültür Eksenli Kentsel Dönüşüm. *Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art*, 3(6): 215-236.
- Jacob, J. (1995). An unfashionable audience. S.Lacy (Ed.). *Mapping the Terrain: New Genre Public Art* içinde. (50-59. ss.). Seattle: Washington: Bay Press.
- Landry, C. (2000). *The Creative City: A Toolkit For Urban Innovators*. London: Earthscan.
- McCarthy, J. (2006). Regeneration of Cultural Quarters: Public Art for Place Image or Place Identity?. *Journal of Urban Design*, 11 (2): 243-262.
- Oktay, D. (2003). Kamusal Mekanda Sanata Güncel Bir Bakış. *Yapı, Mimarlık, Kültür, Sanat Dergisi*, 264: 54-61
- Özkan, M. (2011). İstanbul'da Kültür ve Sanat İçerikli Kent Politikaları. *Skop Dergi*, 14 Ağustos 2021 tarihinde <https://www.e-skop.com/skopdergi/istanbulda-kultur-ve-sanat-icerikli-kent-politikalari/402> adresinden erişildi.
- Pratt, A. C. (2009). Urban Regeneration: From the Arts "Feel Good" Factor to the Cultural Economy: A Case Study of Hoxton, London. *Urban Studies*, 46 (5/6):1041-1061.
- Pollock, J. ve Sharp, J. P. (2007). Constellation of Identity: Place-Ma(r)king Beyond Heritage. *Environmental and Planning D: Society and Space*, 25(6): 1061-1078.
- Remesar, A. (2005). Public Art: Towards a Theoretical Framework. A. Remesar (Ed.). *Urban Regeneration A Challenge For Public Art* içinde (128-140.ss.). Barcelona: University of Barcelona.

- Sharp, J., Pollock, V. ve Paddison, R. (2005). Just Art for a Just City: Public Art and Social Inclusion in Urban Regeneration. *Urban Studies*, 42 (5/6): 1001–1023.
- UNCTAD: United Nations Conference on Trade and Development (2010). *Creative Economy Report*. 22 Kasım 2016 tarihinde http://unctad.org/en/Docs/ditctab20103_en.pdf adresinden erişildi.
- Urry, J. (2015). *Mekânları Tüketmek*. (Öğdül, R.G. Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Yeğenağa, O. H. (2017). Kentsel Dönüşüm Politikalarının Kentsel Kimlik, Mekân ve Zanaat İlişkisine Etkisi: Şişhane Bölgesi, İstanbul (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.

MİLLÎ MİMARİ ÜSLUBU ÖRNEKLERİNİN MİMARİ TURİZME KATKILARI BAĞLAMINDA, KONYA MEVLÂNA CADDESİ'NİN İNCELENMESİ

Osman Ziyaettin Yağcı

A. Esra Bölükbaşı Ertürk

1. GİRİŞ

Kültürel kimlik ve kent kimliğinin belirleyici unsurlarından biri de mimari değerlerdir. Dönemin sosyoekonomik ve siyasi şartları altında ait olduğu çağın gereklerine göre biçim almış yapılar, kültürel miras ve kent kimliği açısından belirleyicidir. Aynı zamanda kent belleğini oluşturan bileşenler arasında da somut veri sağlayan önemli değerlerdir.

Kent kimliği açısından ele alınacak olursa çalışma alanı olarak belirlediğimiz Konya, “Selçuklu kenti” imajı ile Selçuklu başkenti olarak hafızaya alınmıştır. Selçuklu dönemine ait önemli bir siyasi ekonomi ve kültür merkezi olarak öne çıktığı, günümüze gelen tarihî yapılardan ve bunların çeşitliliğinden anlaşılmaktadır. Diğer yandan Mevlâna gibi manevi ya da düşünsel boyutu olan ve dünyada öğretisi rehber olarak kabul edilen önemli bir şahsiyete de ev sahipliği yapmaktadır. Tüm bunlar dikkate alındığında Konya'nın 13. yüzyılda kent kimliğine damgasını vuran değerleri buluşturduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha sonraki dönemlerde Konya merkezli pek çok tarihî, sosyal ve ekonomik gelişme

sonucu kent belleğine dâhil edilen değerlerin yanında özellikle somut veri olarak tanımlayabildiğimiz mimari eserlerden de söz etmek mümkündür. Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'ne ait yapılar kent için bir değer oluşturmaya karşın Selçuklu Dönemi ve Mevlâna gibi bir değerın gölgesinde kalmıştır. Ancak ele aldığımız konu çerçevesinde olduğu gibi aynı döneme ait ve aynı mimari üslupla uygulanmış farklı yapı tiplerinin, bir şehrin ya da bir yerleşim yerinin belli bir bölgesinde uygulanmış olması, o bölgeyi âdeta bir dönem müzesi hâline dönüştürmekte ve mimari turizmi daha ilgi çekici hâle getirmektedir.

Bu çalışmada özellikle turizm açısından kent içi ziyaretçi yönetimiyle ilgili olarak Erken Cumhuriyet dönemi Millî Mimari üslubunun yansıtılmış olduğu tarihî yapıların bir değer olarak öne çıkartılması ve bunların kent içi ziyaretçi yönetim planlamasının içine alınması hedeflenmektedir. Bu doğrultuda Konya Mevlâna Caddesi'ndeki Millî Mimari mirasa dikkat çekilerek bir Selçuklu kenti olarak öne çıkan Konya'nın, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi yapılarından önemli örneklerin bulunduğu Konya Mevlana Caddesi'nin bu açıdan şehirdeki mimari turizm potansiyeline yakın tarihimizi kapsayan yapılarla katkı sağlayan bir aks olabileceği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Konya'nın Tarihî Gelişimi

Konya, tarih öncesi çağdan günümüze kadar önemli bir tarım, ticaret, kültür ve sanat şehri olmuştur (Tablo 1). Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olarak tarih sayfalarında kendine ayrıcalıklı bir yer bulan kent, Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasının ardından, Beylikler döneminin önde gelen yönetimlerinden Karamanoğulları Beyliği'nin merkezi hâline gelmiştir. Her iki dönemde de kentin imar çalışmalarına büyük özen gösterilmiş; dini ve sosyal içerikli birçok yapı inşa edilerek kentin genel silueti büyük oranda şekillenmiştir. Osmanlı Devleti döneminde de önemini koruyan Konya'da (Şekil 1), önceki dönemlere ait yapılar kullanılmaya devam edilirken Osmanlı mimari üslubuyla inşa

edilen yeni yapılar kentin mimari arşivine dâhil edilmiştir (Duran, Apa, Bozkurt ve Çetinaslan, 2006: 206).

Şekil 1. Osmanlı Dönemi Konya vilayet haritası (Tuğlacı, 1985)

Konya, dinî mimarinin haricindeki başka yapı türlerinde de devrin genel anlayışıyla örtüşen bir gelişim sergilemektedir. Kentin idari işleyişine 19. yüzyılda dâhil edilen batılı stilde askeri ve idari yapılar, geleneksel üslup içerisinde yer edinmeye başlamış, fakat yüzyılın ikinci yarısından sonra merkezî yönetimin kararıyla inşa ettirilen kamu yapılarında, batı üslubunun mimari özellikleri ağırlığını hissettirmeye başlamıştır (Duran, Apa, Bozkurt ve Çetinaslan, 2006: 248).

Tablo 1. Konya'nın yerleşim birimi olarak tarihsel gelişimini etkileyen medeniyetler (Varol, 2017: 65)

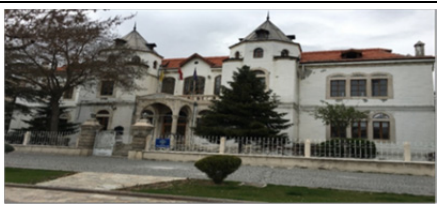

Tarih	Dönem
M.Ö. 8. Yüzyıl	Hitit Medeniyeti
M.Ö. 7. Yüzyıl	Frig ve Kimmerler Medeniyeti
M.Ö. 6. Yüzyıl	Lidyalılar
M.Ö. 5. Yüzyıl	Pers Medeniyeti
M.Ö. 4. Yüzyıl	Makedonlar
M.Ö. 1. Yüzyıl	Roma Medeniyeti
M.S. 1. Yüzyıl	Sasaniler ve Müslüman Araplar
1077-10307	Selçuklu Medeniyeti
1307-1465	Karamanoğulları Beyliği
1465-1923	Osmanlı Medeniyeti
1923-	Cumhuriyet

Sanayi Mektebi ve Gar binaları bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. 20. yüzyılın ilk çeyreğinde batılı üsluplara karşı önemli gelişme gösteren 1. ulusal mimarlık akımı, Konya'da da dönemin öne çıkan örnekleriyle temsil edilmiştir. Bunda en büyük pay sahibi, Mimar Muzaffer Bey'dir. Konya'nın Geç Osmanlı döneminde şehircilikte gösterdiği ilerleme, diğer Anadolu şehirlerinden daha öndedir. Şehrin tarım odaklı ekonomik anlayışı, Bağdat demir yolunun Konya'ya gelmesiyle beraber daha canlı hâle gelmiş ve bu dönemde Buğday Pazarı yeri değiştirilmiş ve istasyon yakınında otel, lojman, depo ve ambarların bir araya gelmesiyle oluşan gar binaları yerleşimi düzenlenmiştir. Bu sosyoekonomik ilerleme, 1913'te Osmanlı Bankası'nın Konya şubesini açmasıyla tescillenmiştir (Duran, Apa, Bozkurt ve Çetinaslan, 2006: 249).

Konya'da bulunan geç dönem Osmanlı kamu binaları, dönemin ilk olarak batılı daha sonra yerel ve ulusal yönelimler barındıran mimari üsluplarıyla şekillendirilmiş özgün yaklaşımlar olarak mimarlık ve sanat tarihî alanında kendilerine yer bulmuştur. Konya'daki Osmanlı Dönemi yapıları, Osmanlı mimarisinin gelişim hızına paralel olarak dikkat çekici örnekler sunmaktadır. Selçuklu mimarisinden Osmanlı mimarisine geçiş, klasik dönem, Batı etkisinin görülebildiği yapılar ve Cumhuriyet Dönemi'ne ait yaklaşımlar görülebilmektedir.

Konya'da geç Osmanlı Dönemi ve Cumhuriyet Dönemi'ne ait bazı önemli kamu yapıları; Gar Binaları, Kız Muallim Mektebi, Tantavi Ambarı, Erkek Muallim Mektebi, Postane Binası, Osmanlı Bankası Binası, Sanayi Mektebi, Vilayet Binası ve Bağdat Oteli olarak gösterilebilir (Tablo 1.2).

Tablo 1. Bazı Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi kamu binaları
Konya örnekleri (Yağcı 2021).

	
İstasyon Binası (1895)	Bağdat Otelı Binası (1912)
	
Tantavi Ambarı Binası (1903)	İstasyon Lojmanları (1895)
	
Kız Muallim Mektebi Binası (1924)	Erkek Muallim Mektebi Binası (1914)
	
Postane Binası (1928)	Osmanlı Bankası Binası (1913)
	
Sanayi Mektebi Binası (1901)	Valilik Binası (1890)

Kent kimliğini meydana getiren tarihî yapılar doku bütünlüğü çerçevesinde korunamamış olsa bile; Konya; Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi'nin önemli örneklerini barındırmaktadır. Ancak, Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olması ve bu önemini beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de devam ettirmesi, bu dönemlere ait yapıları ziyaretçi yönetimi açısından daha dikkat çekici hâle getirmiştir. Bu durum Tablo 2'de belirtilen Geç Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarına olan ilgiyi gölgede bırakmaktadır.

Konya'da bulunan müzelerin ziyaretçi sayısını gösteren istatistikler incelendiğinde Mevlana Müzesi'nin her yıl dikkat çekici sayıda yerli ve yabancı ziyaretçi tarafından ziyaret edildiği anlaşılmaktadır. Özellikle UNESCO tarafından 2007 senesinin "Mevlana Yılı" olarak ilan edilmesinin ardından yıl içinde Mevlana Müzesi'ndeki ziyaretçi sayısında önemli oranda artış yaşanmıştır (Varol, 2018: 4745).

Tablo 2. 2011-2019 arası Konya'da bulunan müzelere gelen ziyaretçi sayıları (Varol, 2018'de oluşturulan tabloya güncel veriler eklenerek düzenlenmiştir¹)

Müze Adı	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Mevlana	1.733.315	1.565.873	2.047.666	2.109.487	2.581.005	2.098.936	2.480.433	2.817.386	3.464.155
Karatay	62.934	109.315	112.869	69.879	11.960	39.575	44.407	32.825	28.004
İnce Minare	42.523	72.449	84.989	46.022	42.850	38.563	34.158	29.583	32.371
Atatürk	2.211	9.783	10.360	11.708	11.297	16.709	13.573	13.369	21.268
Arkeoloji	14.375	7.157	10.144	8.419	9.296	8.773	7.837	14.299	25.669
Etnografya	5.673	3.943	4.770	6.540	6.410	6.352	5.626	7.773	10.381
Çatalhöyük	7.060	3.220	14.690	20.542	20.058	14.597	4.595	4.725	30.964
Akşehir B. Cephesi	16.401	20.487	14.589	9.106	9.714	8.876	7.086	13.754	21.470
Nasrettin Hoca Ark. Ve Etn.	12.389	15.222	11.178	9.785	11.551	15.602	9.325	14.902	21.304
Ereğli	29.134	3.886	2.038	6.539	7.051	6.706	6.231	6582	10.522

Bu durum, Tablo 3'teki veriler dikkate alındığında, Konya'ya özellikle küresel salgın öncesi en yoğun dönem aralığı olan 2011 ve 2019

¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Döner Sermaye İşletmesi Merkez Müdürlüğü 2018 ve 2019 yılları müze ve ören yeri ziyaretçi istatistiklerine göre güncellenmiştir. 2020 yılı istatistikleri Eylül 2021'de yayınlanacağı için tabloya dâhil edilmemiştir.

yılları arasında gelen turistlerin önemli bir bölümünü Mevlana Müzesi'ne gelen ziyaretçilerin oluşturduğu görülmektedir. Bu yoğunluk Konya'da inanç turizminin önemini vurgulamakla beraber, kentin tarihî noktalarından birisi olan Alaaddin Tepesi ile Mevlana Müzesini bağlayan Mevlana Caddesi'nin çok canlı bir turizm rotası olduğunu da göstermektedir.

Mevlana Caddesi, üzerinde şehrin farklı dönemlerine ait olan birçok yapıyı bulunmaktadır. Özellikle Tablo 2'de belirtilen ve 1. Ulusal Mimarlık Akımı özelliklerini yansıtan Konya Sanayi Mektebi, Postane binası, Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası ve Valilik binaları bu güzergâh üzerinde konumlanmıştır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışma kapsamında, Konya'nın en yoğun turist akışının olduğu Mevlana Caddesi değerlendirmeye alınmıştır. Millî Mimari Üslubu özelliklerini âdeta doğal bir dönem müzesi gibi yansıtan binaların, Mevlana Caddesi ve şehrin mimari turizmini daha ilgi çekici hâle getirmek için vurgulanması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda, öncelikle 1. Ulusal Mimarlık Akımı ile ilgili literatür taramaları yapılmıştır. Literatür taramaları aşamasında, özellikle birçok farklı tarihî ve kültürel katmanı barındıran ülkemizde, akımın özelliklerini yansıtan ve aynı cadde üzerinde konumlanmış olan yapıları inceleyen akademik çalışmalar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Bu bağlamda, İzmir'de Millî Kütüphane Caddesi üzerinde bulunan ve 1. Ulusal Mimarlık Akımının önemli örneklerinden olan İzmir Millî Kütüphane Binası ve Millî Sinema Binası'nın üslupsal değerlendirilmesinin yapıldığı (Şimşek Özel, 2015), çalışmaya benzer bir yaklaşımla, Konya Mevlana Caddesi üzerinde bulunan ve kentin 1. Ulusal Mimarlık Akımı özelliklerini yansıtan önemli örneklerinden olan,

Hükûmet Konağı (Valilik) Binası, Sanayi Mektebi, Postane Binası, Ziraat Bankası Binası ve Osmanlı Bankası binası değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğüne başvurularak bu yapılara ait, yetkin kişilerce oluşturulmuş, rölöve raporları, tarihsel veriler, rölöve ve restorasyon çizimleri arşiv dosyalarından çıkartılarak incelenmiştir. Bu incelemelerde, yapıların literatür taramalarında ortaya çıkan dönemsel ve tarihsel veriler karşılaştırılmış ve en sağlıklı bilgiler doğrultusunda değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemelerde, Konya Sanayi Mektebi (1901) ve Hükûmet Konağı (1890) binalarının 1. Ulusal Mimarlık Akımı'nın literatüre göre etkin olduğu, 1908-1930 yılları aralığında yapılmamış olduğu tespit edilse de yine literatür araştırmalarında, geç Osmanlı Dönemi'ne ait ve ulusal mimarlık akımı öncesi yapılmasına rağmen akımın özelliklerini yansıtan yapıların bu akım dâhilinde kabul edildiği görülmüş ve bu yapılar çalışma kapsamına dâhil edilmiştir. Bu iki yapının Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü arşivinde bulunan veriler ve literatür çalışması kapsamında incelenen yayınlarda 1. Ulusal Mimarlık Akımı kapsamında ele alındığı tespit edilmiştir.

Ayrıca çalışma kapsamında, Mevlana Caddesi üzerinde bulunan bu yapılarda yerinde incelemeler yapılmış, güncel cephe görünüşleri fotoğraflanmış ve yapılarda Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü bilgisi dâhilinde olmayan çeşitli müdahaleler olup olmadığına ilişkin inceleme yapılmıştır. Tarihî binaları kullanan kamu kurumları çalışanları ile yapılan görüşmelerde, binaların dış cephelerinde restorasyon kuralları ve dönemsel özelliklerine uygun bir şekilde gerçekleştirilmiş yenileme çalışmaları haricinde bir müdahale olmadığı tespit edilmiş ve değerlendirmeler bu veri doğrultusunda yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Millî Mimari Üslubu (1. Ulusal Mimarlık Akımı 1908-1930)

18. yüzyılla beraber Osmanlı İmparatorluğu'nda batının yaşam tarzına duyulan ilgi giderek artmış ve gün geçtikçe bu durumun Osmanlı kültürel ve mimari anlayışına olumsuz yönde etkideği konusunda tartışmalar ortaya atılmıştır. Avrupa'da yaşanan Endüstri Devrimi ile Fransız Devrimi'nin de etkili olmasıyla, yeni bir sosyo-kültürel yapı gün yüzüne çıkmış, Osmanlı İmparatorluğu'nda da değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlamıştır (Pfeiffer-Taş ve Temel, 2020:353).

Osmanlı İmparatorluğu'nda da sayıları giderek artan yabancı kökenli mimarların kentte eklektik bir yaklaşım oluşturmaları mimari kimlik arayışlarının doğmasına sebep olmuştur. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla beraber, Ziya Gökalp'in fikirleri mimarlara ve sanatçılara etki etmiştir (Kızıldere ve Sözen, 2005; Pfeiffer-Taş ve Temel, 2020: 354). Osmanlı'nın son dönemlerinde, ulusal bir mimari kimlik oluşturma gayesiyle, özellikle Klasik Osmanlı dönemi mimari üslubunun öğelerini barındıran bir akım başlatılmıştır (Sözen ve Tapan, 1973; Pfeiffer-Taş ve Temel, 2020: 354).

İlk zamanlarda bu akım "Millî Mimari Rönesansı", "Neoklasik Türk Üslubu", "Millî Mimari Üslubu" gibi isimleriyle tanımlanmıştır. İlerleyen süreçte "Birinci Ulusal Mimarlık" olarak tanımlanan akım, Türkiye'deki mimarlık pratiği ve söylemine 1910'dan 1930'lara kadar hâkim olmuştur (Arsanoğlu, 2010; Pfeiffer-Taş ve Temel, 2020: 354). Birinci Ulusal Mimarlık Akımı'nın öncü isimleri Mimar Kemaleddin Bey, Vedat Bey (Tek), Arif Hikmet Bey (Koyunoğlu)'dir. İtalyan asıllı olup, İstanbul'da doğan mimar Giulio Mongeri de bu akımın önemli isimlerinden biri olarak gösterilmektedir. Mongeri'nin hocası Boito'nun ulusalcılık fikrinin tekrar canlandırılması doğrultusundaki düşünceleri döneme yön veren unsurlardan birisi olmuştur (Girardelli, 2011; Pfeiffer-Taş ve

Temel, 2020: 354). Başkent Ankara'da kamu binalarının inşa edilmeye başlaması ile akımın etkileri daha yoğun bir şekilde görülmeye başlamış, Erken Cumhuriyet döneminin yansıması niteliğinde mimari öğeler ortaya çıkmıştır (Yavuz, 1994; Pfeiffer-Taş ve Temel, 2020: 354; Hasol 2020: 34-35).

Millî Mimari Rönesans'ının diğer öncü mimarları ise Mimar Muzaffer, Ahmet Kemal, Tahsin Sermet, Ali Talat, Falih Ülkü, Hafi, Necmeddin Emre ve İtalyan Giulio Mongeri (Aslanoğlu, 2010), Mehmet Nihat, Vasfi Egeli, Mukbil Kemal, Y. Terziyan, Nafilyan, Ahmet Burhanettin Tamcı, Alaettin Özaktaş, Aram Hancıyan, Cemil, Ekrem Hakkı Ayverdi, Galip, İbrahim Beykosoğlu, İrfan, J. D'Armi, Kavafyan, Küçük Kemal, Kemal Altan, Leon Güreğyan, M. D. Çurvidas, Mehmet Feşçi, Mesut Özok, Nesim Sisa, Nuri Nafiz, Rafael Rus, Şefik, Tanaş Yamas, Taşçıyan, U. Ferrari, Yahya Ahmet, Yorgiadis, Ziya, Zühtü Başar'dır (Sözen, 1984; Yıldız ve Parlak, 2018: 4931).

“Birinci Ulusal Mimarlık” kavramının ilk defa 1970'li yıllarda kullanılmaya başlandığı görülmektedir. 1973 yılından itibaren Metin Sözen ve 1976 yılından sonra ise Yıldırım Yavuz bu tanımlamanın kullanımına katkıda bulunmuşlardır. İlk ortaya çıktığı zamanlarda yaklaşık 1923-1935 arasında inşa edilen eserler üzerinden Türk mimarlığındaki üslupsal özellikler ve görsel tanımlamalar öne çıksa da süreç içerisinde bu akıma dair yapılan çalışmaların sayısı arttıkça bu tanımın kapsamının genişletildiği görülmektedir (Cengizkan, 2002; Pfeiffer-Taş ve Temel, 2020: 354).

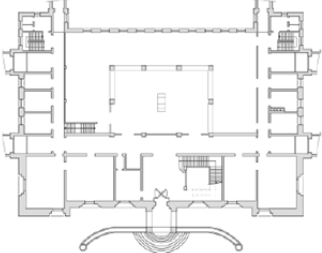
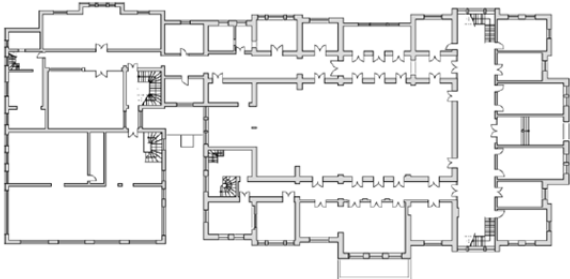
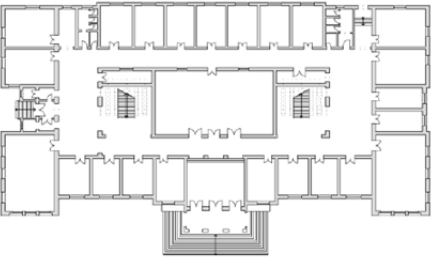
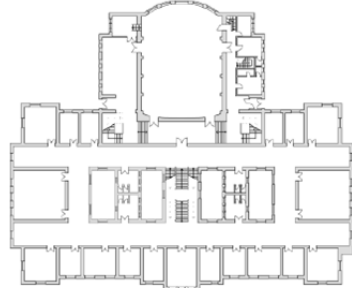
1. Ulusal Mimarlık Akımı'nın üslupsal özelliklerini sıralamak gerekirse, temel olarak şu maddeler gösterilebilir: simetrik biçimde oluşturulmuş iki veya genellikle üç katlı yapı düzeni, batıya ait mimari öğelerden olan ve katları yatayda ayıran kornişler, girişin yer aldığı orta bölümün ve köşelerin kuleyi anımsatacak bir görünümde oluşturulması ve bu kulelerin cephede çıkıntı yapacak şekilde konumlandırılması, bu çıkıntıların ahşap ya da ahşap görünümlü dökme demirle desteklenen

ayrı çatılarla örtülmüş olması, simetri aksında konumlanan girişlerin Osmanlı taç kapı veya portik biçimine benzer bir şekilde oluşturulması, yapılarının ön cephelerinin diğer cephelere göre daha özenli tasarlanması olarak gösterilebilir. İç süslemelere bakıldığında ise, banka ve otel yapılarının giriş bölümleri veya istasyon yapılarının bekleme salonları gibi kamusal mekânlarda daha çok tercih edilmiştir. Kemer alınlıkları ve altlarına çini panolar uygulanması, alın kısımlarına rozetler yerleştirilmesi ise bu dönemin özgün yaklaşımlarındandır (Arslanoğlu, 1980; Durukan Kopuz, 2016Ç: 22). (Hasol, 2020: 34-54).

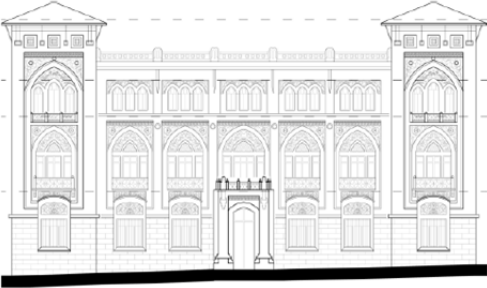

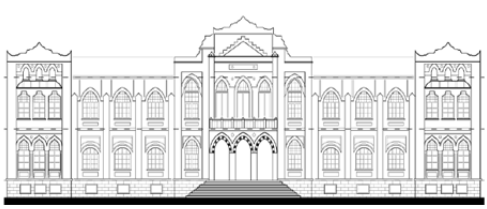

Dönemin mimarları biçimsel olarak seçmeci bir yaklaşımla, geçmiş dönemlere ait mimari öğeleri araştırarak, yapılarda, özellikle de yapıların cephe tasarımlarında oldukça detaylı uygulamalar yapmışlardır. Cephe çözümleri ayrıntıları bir şekilde düzenlenirken, yerleşim ve plan düzenlemelerinde ise yapının işlevine uygun olmasına önem vermişlerdir. Çini motiflerinin kullanılması, mermer sütun başlıklarının baklavalı ve mukarnaslı olarak düzenlenmesi, köşe kubbelerin bazen hareketlendirilmesi ve düşey çizgilerin daha kuvvetli bir biçimde vurgulanması yine dönemin üslupsal özelliklerindedir (Sözen, 1984; Durukan Kopuz, 2016: 22).

Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nde inşa edilen Kamu yapıları; banka binaları, eğitim yapıları, idari binalar, meclis binası, teşkilat binaları, adliye binaları, müze binaları ve Postane binaları gibi devletin değişen düzeniyle ortaya çıkan gereksinimler doğrultusunda bir oluşum göstermektedir (Tablo 2). Dönemin kamu yapıları genellikle şehir merkezlerinde yerleştirilmiş olup nadiren köşe parsellerde bulunan kamu yapıları da görülebilmektedir. Genel olarak dikdörtgen plan şemasıyla oluşturulan kamu yapıları (Tablo 1), simetrik olarak düzenlenmiştir. Yapıların cephe düzenlerine bakıldığında ise hem yatayda hem düşeyde bir kademelenme yapılmış olup Osmanlı ve Selçuklu mimarisine özgü sivri kemer ve kubbe gibi cephe öğeleri kullanılarak anıtsallık etkisi vurgulanmıştır (Yaldız ve Parlak, 2018: 4931).

Tablo 3. Dönemin bazı önemli örnekleri ve plan şemaları (Aslanoğlu 2010; Sözen 1984; Yıldız ve Parlak, 2018: 4932-4934'e göre düzenlenmiştir)

Yapı	Plan Şeması
<p>Ankara Ziraat Bankası İdare Binası 1926'da Mongeri'nin tasarladığı yapı, simetrik bir plan şemasıyla düzenlenmiş olup, bodrum, zemin, iki kat, asma kat ve çatı katından oluşmaktadır.</p>	
<p>II. TBMM Binası Planı Mimar Vedat Tek'in 1924 senesinde tasarladığı II. TBMM binası mekânların avlulu koridor etrafına sıralanmasıyla oluşturulmuş önemli önemli örneklerden biridir.</p>	
<p>Hariciye Vekaleti Binası 1927'de Arif Hikmet Koyunoğlu'nun tasarladığı yapı, simetrikve dörtgen formlu plan şeması ile oluşturulmuş ve merkezinde çözülmüş büyük bir salonu saran koridorun etrafına mekânların sıralanması ile şekillendirilmiştir.</p>	
<p>Ankara Adliye Binası 1925'te Tahsin Bey tarafından U biçiminde tasarlanmış olan yapıda, koridorun merkezinde ışıklık ile aydınlatılan ve iç mekâna anıtsal görünüm kazandıran üç kollu merdivenler yer almaktadır.</p>	

Tablo 4. Plan Şemaları verilen yapıların cephe görünüşleri (Yaldız & Parlak, 2018, s. 4938-4940'a göre düzenlenmiştir)

Cephe Fotoğrafı	Cephe Çizimi
	
	
	
	

3.2. Konya Mevlana Caddesi

Konya'nın kent kimliğini meydana getiren en stratejik iki unsurdan ilki Alaeddin Tepesi diğeri ise Mevlana Türbesi'dir. Bu iki noktayı birbirine bağlayan aks ise Mevlana Caddesi'dir. Şehrin merkezi, ticari yerleşim alanları, Alâeddin Tepesi ve çevresinde konumlanmaktadır. Tarihî şehir merkezi ise Alâeddin Tepesi ile Mevlana Külliyesi arasında, şehrin en canlı ulaşım ve turizm arteri olan Mevlana Caddesi üzerinde bulunmaktadır. Alâeddin Tepesi ve Mevlana Külliyesi arasında konumlanan tarihî kent merkezi, tarihsel özelliğinin yanında, günümüzde işlevsel yoğunluğun odak noktasını oluşturan, kentin, ulaşılabilirliğin en rahat olduğu alanıdır (Şekil 2). Cadde üzerinde yer alan mimari eserlerin büyük çoğunluğu günümüze ulaşamamasına rağmen hâlen şehrin kültürel hafızası özelliğini korumaktadır. Mevlana Caddesi (Tablo 3) tarihsel olarak Konya kent tarihi ile paralellik göstermektedir (Kuştepe, 2011; Semerci & Alagöz, 2017: 27-28).

Şekil 1 Mevlana Caddesi'nin uydu görüntüsü² (Yağcı, 2021)

² 2020 sürümlü Google Earth uygulamasından alınarak düzenlenmiştir. (Erişim tarihi: 21.05.2021).

1867 senesinde meydana gelen ve üç gün süresince devam eden yangın, kentin fiziksel oluşumuna etki eden bir afet olmuştur. Yangından sonra kentte yavaş ilerlemesine rağmen sürekli olan imar çalışmaları yürütülmüştür. Bu çalışmalar, 1898-1902 arasında hızlanmış, kent merkezinde birbiri ile dik kesişen cadde ve sokaklar oluşturulmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda Mevlana Külliyesi ve yakın çevresi, kentin en prestijli konumlarından biri hâline gelmiş, şehrin önde gelen iş adamları ve memurlarının konutlarının konumlandığı Mevlana Caddesi'nde 2-3 katlı yapılar inşa edilmeye başlamıştır. Tarihî şehir merkezinin sınırlarının ortaya çıkmasında, gömülü kanallar sistemi olarak adlandırılabilen eski ulaşım ağının, tanımlayıcı bir etkisi olmuştur. Süreç içerisinde Konya, tek merkeze odaklı bir kent yaklaşımı kapsamında gelişme göstermiştir. Kentin merkezi ticari alanları, Alaeddin Tepesi ve yakın çevresinde konumlanmaktadır. 19. yüzyılın ilk çeyreği, Osmanlı İmparatorluğu'nun yenik sayıldığı 1. Dünya Savaşı'nın yaşandığı dönemdir. Bu dönemde, Alaeddin tepesi ile hükûmet konağı arasında kalan alanda konumlanmış olan 9 medrese ve 2 cami günümüze ulaşamamış olup yine bu dönemde Mevlana Caddesi açılmıştır (Kuştepe, 2011; Semerci ve Alagöz, 2017: 27-28).

Tablo 3.5 Mevlana Caddesi'nin Dönemsel Görünümü (Yağcı 2021)

Dönem	Görünüm
1914-1915 Yaşar Barışık arşivinden Alaeddin Tepesi'nden Mevlana Caddesi'nin görünümü (Çağlar, 2018: 30)	
1920'li yıllar, Yaşar Barışık arşivinden Alaeddin Tepesi'nden Mevlana Caddesi'nin görünümü (Çağlar, 2018: 30)	
1940'lı yıllar, Yaşar Barışık arşivinden Alaeddin Tepesi'nden Mevlana Caddesi'nin görünümü (Çağlar, 2018: 35)	
1950'li yıllar, Alaeddin Tepesi'nden Mevlana Caddesi'nin görünümü (Kuştepe, 2011; Kaptan, 2018: 47)	

<p>1960'lı yıllar, Hükûmet Konağı'ndan Mevlana Caddesi'nin görünümü (Uz, 2017, Çağlar, 2018: 51)</p>	
<p>1970'li yıllar, Alaeddin Tepesi'nden Mevlana Caddesi'nin görünümü (Yenice, 2012; Kaptan, 2018: 48)</p>	
<p>2000'li'li yıllar, Alaeddin Tepesi'nden Mevlana Caddesi'nin görünümü (Çiftçi Uluşay, 2014: 15)</p>	
<p>Günümüzde Alaeddin Tepesi'nden Mevlana Caddesi'nin Görünümü</p>	

Şekil 2. Mevlana Caddesi'ndeki 1.Ulusal Mimarlık Akımı'nı yansıtan yapıların uydu görünümü³ (Yağcı, 2021)

Özellikle 19. yüzyılla beraber, değişen devlet yapısıyla, Mevlana Caddesi üzerinde yeni yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi'ne ait bu yapılar, Mevlana Caddesi'ni âdeta dönemsel bir açık hava müzesine dönüştürmüştür. Kentin en canlı ulaşım ve turizm aksı olan cadde üzerindeki bu yapılar 1. Ulusal Mimarlık Akımı'nın Konya özelinde en dikkat çekici örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapılar; Hükûmet Konağı Binası, Sanayi Mektebi, Osmanlı Bankası, Postane Binası ve Ziraat Bankası Binası'dır (Şekil 2).

3.3. Konya Postane Binası (1926)

I. Ulusal Mimarlık Akımının Konya'daki en dikkat çekici örneklerinden birisi Postane binasıdır. Merkezde bağlı Meram ilçesi Kayalı Park mevkinde konumlanmış yapı (Şekil 3), 1926 senesinde Mimar Falih Ülkü tarafından tamamlanarak hizmete açılmıştır (Karpuz, 2009; Küçükkö-

³ 2020 sürümlü Google Earth uygulamasından alınarak düzenlenmiştir. (Erişim tarihi: 21.05.2021).

roğlu, 2014: 89). Telgraf İdaresi işleviyle tasarlanan yapı, 1984 senesinde restore edildikten sonra tekrar işlevi doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır. (Aktaran ve Köse, 2005; Küçükköroğlu, 2014: 89). Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulunun tescil ettiği binanın 1984'teki onarım sürecinde orijinal hâline sadık kalınarak küçük değişiklikler yapılmıştır (Küçükköroğlu, 2014: 89).

Şekil 3. Konya Postane Binası uydu görüntüsü⁴ (Yağcı, 2021)

Yapının işlevsel olarak zemin katı kamusal kullanıma, üst katı idari kullanıma uygun düzenlendiği için düşey sirkülasyonu sağlayan merdivenler yapının kayalı park tarafına bakan cephesine değil, Hükümet Konağı tarafına bakan yan cephesine konumlandırılmıştır (Şekil 4).

⁴ 2020 sürümlü Google Earth uygulamasından alınarak düzenlenmiştir. (Erişim tarihi: 21.05.2021).

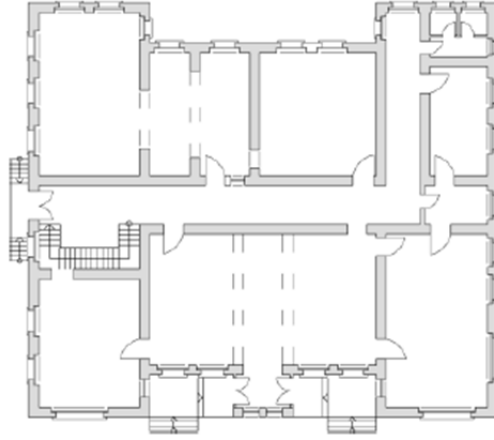

Şekil 4. Konya Postane Binası cephe fotoğrafı (Yağcı, 2021)

3.3.1. Mimari Özellikler

3.3.1.1. Plan Özellikleri

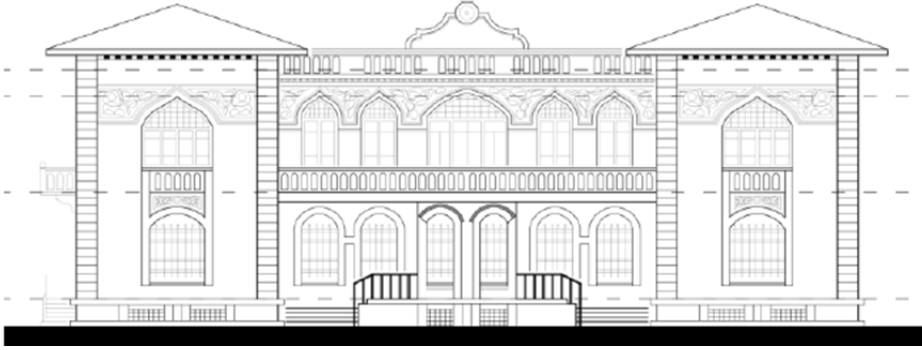
Dikdörtgen formlu simetrik plan şemasıyla tasarlanmış olan yapının ana girişi simetri ekseninden sağlanmaktadır. Yapı bodrum, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Mekânların, yapının uzun kenarı boyunca devam eden koridora sağlı sollu sıralanarak düzenlendiği sade bir plan yaklaşımı kullanılmıştır. Ulusal Mimarlık Akımı'nın karakteristiğine uygun olarak iç mekân düzenlemeleri dış cepheye göre oldukça sade bir şekilde tasarlanmıştır. Arşiv, depo, yemekhane gibi servis alanları bodrum katta bulunmaktadır. Zemin katın giriş cephesine bakan kısmında kamusal mekânlar, arka cephesinde ise personel mekânları çözülmüş olup birinci kat ise idari mekânları barındırmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. Konya Postane Binası zemin kat planı şematik çizimi
(Yaldız & Parlak, 2018: 4935)

3.3.1.2. Cephe Özellikleri

Yapının dış cephesinde akımın özelliklerini yansıtan düzenlemeler dikkat çekmektedir. Her katta kemerler farklılaştırılmıştır. Zemin kat pencereleri basık, birinci kat pencereleri ise sivri kemerlidir. Yapının cephesindeki çini süslemeler, zemin katta yalnızca köşe çıkıntılarındaki pencerelerin kemer alınlığında uygulanmışken birinci katta kemer üstleri tamamen çini süslemelerle kaplanmıştır. Yapının köşe çıkıntıları, geniş saçaklı yapılmış, giriş aksı köşelerden geride bırakılmıştır. Giriş cephesinde görülen taş parmaklıklı balkon ve parapet korkulukları ulusal mimarlık akımını yansıtan öğelerden olup giriş cephesi, çatı parapetinin merkezinde bulunan saatli alınlıkla bitirilmiştir (Şekil 6).

Şekil 6. Konya Postane Binası giriş cephesi (Yaldız & Parlak, 2018: 4941)

3.4. Konya Ziraat Bankası Binası (1929)

Meram ilçesi, kayalı Park mevkisine konumlanmış bir başka 1. Ulusal Mimarlık dönemi yapısı olan Ziraat Bankası Binası, Postane Binası'nın bitişiğinde yer almaktadır (Şekil 7). Yapım yılı 1929 olan bina, bodrum, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır.

Yapı yığma tekniği ile düzgün kesme taştan inşa edilmiş olup günümüzde hâlen Ziraat Bankası işleviyle kullanılmaktadır. Konya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu yetkilileriyle yapılan görüşmede, yapının restorasyon sürecine gireceği ve gerekli hazırlıkların devam ettiği bilgisi alınmıştır⁵.

⁵ Konya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu yetkilileriyle 18.05.2021 tarihinde yapılan görüşmede, yapının rölöve çizimlerinin olmadığı ve hali hazırda çizim çalışmalarının Ankara'da devam ettiği bilgisi alınmış ve bu sebeple yapıya ait çizimlere ulaşılamamıştır. Ayrıca yaşanan pandemi süreci sebebiyle yapının iç mekânında plan düzenlemelerini incelemek amacıyla çalışma yapılamamıştır.

Şekil 7. Ziraat Bankası Binası'nın uydu görüntüsü⁶ (Yağcı, 2021)

3.4.1. Cephe Özellikleri

Yapının giriş cephesi, giriş aksına göre simetrik olarak düzenlenmiştir. Giriş aksı öne iki farklı kademelenmeyle doğru çıkma yapmaktadır. Yapının yan ve arka cepheleri giriş cephesine göre oldukça sade bir biçimde tasarlanmıştır (Şekil 9). Zemin katta, girişin yan cephesinde yapıya ayrı bir giriş kapısı daha yer almaktadır. Sivri kemerli bu kapının etrafında, kademeli taş profil çerçeve dikkat çekmektedir.

Giriş kapısının hemen üzerindeki balkon çıkması ve birinci kat pencere hizalarındaki balkonların taş korkulukları akımın özelliklerini yansıtan detaylardan birisi olup bir diğer özellik ise pencerelerin her katta ayrı düzenlenmiş olmasıdır. Bodrum katta sade dikdörtgen pencere açıklıkları yer almaktadır. Zemin kat pencereleri ise basık kemerli olup bu pencerelerin etrafında kademeli taş profil çerçeveler yapılmıştır. Birinci kat pencereleri, sivri kemerli olarak düzenlenmiştir. Birinci katta,

⁶ 2020 sürümlü Google Earth uygulamasından alınarak düzenlenmiştir. (Erişim tarihi: 21.05.2021).

giriş aksının yanında birer pencere bulunmakta olup geride olan yan kısımlarda ikili pencere düzeni uygulanmıştır (Şekil 8). Bodrum ve zemin kat taş profil silmelerle birbirinden ayrılmıştır.

Şekil 8. Ziraat Bankası Binası giriş cephesi (Yağcı, 2021)

Şekil 9. Ziraat Bankası arka (a) ve yan cephe (b) görünüşü (Yağcı2021)

3.5. Konya Sanayi Mektebi (1901)

Konya Sanayi Mektebi binası, Karatay Merkez İlçesi, Şems Mahallesi'nde bulunmaktadır (Şekil 10). Günümüzde Konya Büyükşehir Belediyesi Zabıta Müdürlüğü olarak kullanılan yapı, Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu Tarafından 11.6.1977 tarihinde tescillenmiştir (Fırat, 2005; Yağcı, 2020: 109).

20. yüzyılın ilk dönemlerinde inşa edilen bu bina, 1908'de II. Meşrutiyetin ilanı ile başlayıp 1923'te Cumhuriyetin ilanı ile devam eden ve 1930'lara gelindiğinde ise sona eren I. Ulusal Mimarlık öneminin erken örneklerinden birisidir (Şekil 11). Konya Sanayi Mektebi Binası, Kanuni Sultan Süleyman Dönemi'nde (1520-1566) yaptırılmış olan Süleymaniye Bedesteni'nin 1900 yılında yıktırılan binasının yerine çevresinde bulunan alanlar da kamulaştırılarak inşa edilmiştir. 1900'lü yıllar siyasal ve ekonomik zorlukların yaşandığı bir dönem olsa da biaktif bir imar politikası yürüten Vali Ferit Paşa birde Sanayi mektebi yaptırmak istemiş ve bunun için dönemin ser mühendisi Şefik Bey'e inşaat çalışmalarını başlatması için gerekli yetkiyi vermiştir (Fırat, 2005; Yağcı, 2020: 110).

1901 senesinde Konya Sanayi Mektebi ismiyle eğitim-öğretim faaliyetlerine başlayan okul ilerleyen tarihsel süreç içerisinde, Hamidiye Sanayi Mektebi, Konya Sanatlar Mektebi, Sanat Okulu, Bölge Sanat Okulu, Erkek Sanat Enstitüsü, Teknik Okul, Teknik Lise, Konya Erkek Lisesi, Karatay Lisesi gibi isim değişiklikleriyle aynı amaca hizmet etmeye devam etmiştir. 1988 yılında, Konya Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Binası olarak kullanılmış olan yapı (Şekil 12) günümüzde Zabıta Müdürlüğü olarak kullanılmaktadır (Fırat, 2005; Yağcı, 2020: 110).

Şekil 10. Konya Sanayi Mektebi Binası uydu görüntüsü (Yağcı, 2021)

Şekil 11. Konya Sanayi Mektebi Binası giriş cephesi görünümü (Yağcı, 2021)

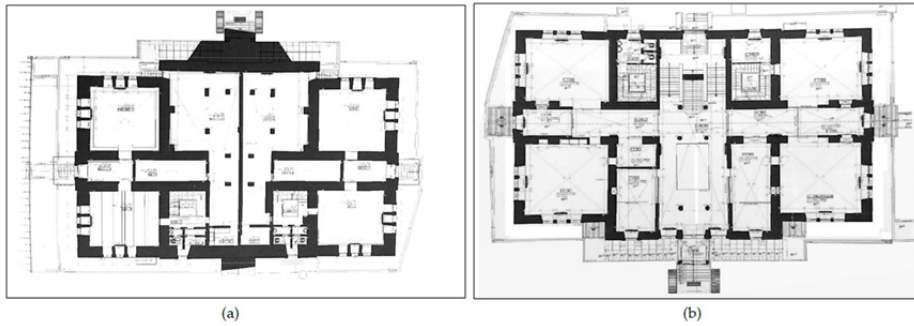
3.5.1. Plan Özellikleri

Mevlana Caddesi'ne paralel olarak konumlanmış olan dikdörtgen bir plan şemasıyla oluşturulmuştur. Dikdörtgen formlu plan şemasının uzun kenarı boyunca devam eden ince koridor doğu-batı yönünde devam etmekte ve daha geniş olan kuzey-güney doğrultusunda uzanan giriş salonunun olduğu koridorla kesişmektedir. Üst katlarla sirkülasyonu sağlayan ana merdiven geniş koridorun sonunda girişin tam karşı-

sında kullanıcıları karşılamaktadır. Diğer mekânlar, uzun koridorun her iki yanında sağlı sollu sıralanmıştır.

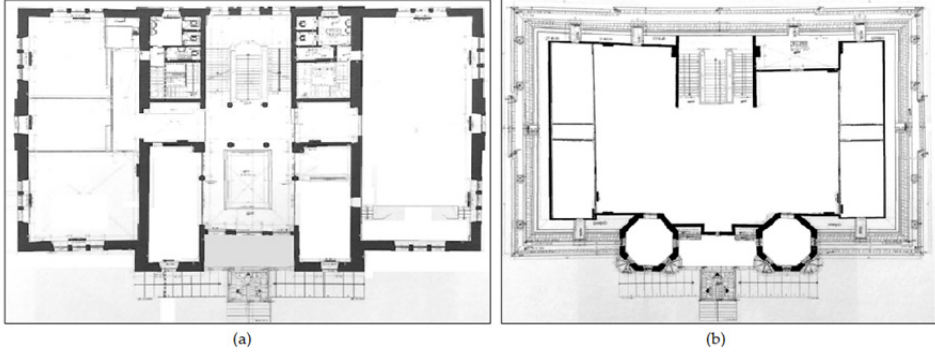
Doğu- batı doğrultusunda bina genişliği boyunca devam eden merkezî bir iç sofanın iki yanında birer eyvan ile köşelere denk gelecek şekilde konumlanmış olan bir tanesi küçük, diğeri büyük ikişer mekândan oluşan zemin kat planının simetrik şeması diğer katlarda da devam ettirilmiştir. Bodrum kata giriş; yan cephelerin orta kısımlarında ve aynı hizada bulunan kapılar ile ön cephede ise girişin iki yanında bulunan çıkımların köşelerinden açılmış birer kapıyla sağlanmaktadır. Bodrum kata altı basamaklı merdivenlerle inilmektedir. Yan girişlerle aynı hizada uzanan koridorlardan doğu tarafındaki daha uzundur. Bu koridorların iki tarafında odalar sıralanmaktadır (Şekil 12).

Birinci kat planının zemin kat planına benzeyen ve farklılıklar gösteren özellikleri bulunmaktadır. Bu katta bulunan köşe odalarının, zemin kattakine benzer bir şekilde dört tane olduğu görülse de bu odalar bina ilk yapıldığında yatakhane ve atölye gibi işlevleri olan tek büyük mekânlarken, yapılan onarımlardan sonra değişikliğe uğramış olup idari birimler olarak işlevlendirilmişlerdir. Çatı katı, iki kule odası ve büyük bir salondan oluşturulmuş olup ayrıca çatının ışık alması için tepe pencereleri bulunmaktadır (Şekil 13).

Şekil 12. Sanayi Mektebi bodrum (a) ve zemin kat (b) planları⁷ (K.K.V.K.K. , 2021)

⁷ Konya Sanayi Mektebi plan ve cephe çizimleri, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivinden temin edilmiş olup mimar Erdiñç Demirkan tarafından çizilmiştir.

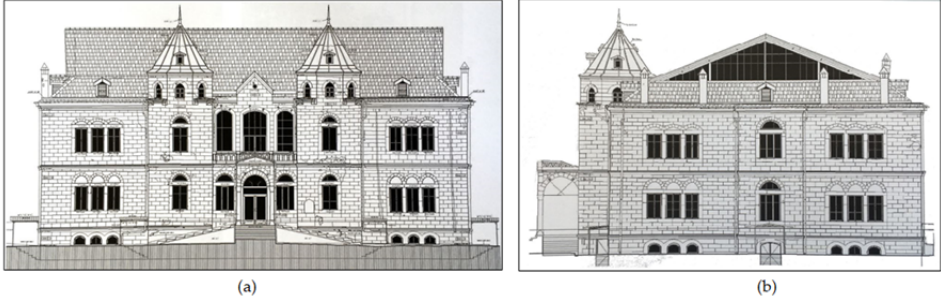

Şekil 13. Sanayi Mektebi 1. kat planı(a) ve çatı katı planı (b) (K.K.V.K.K. , 2021)

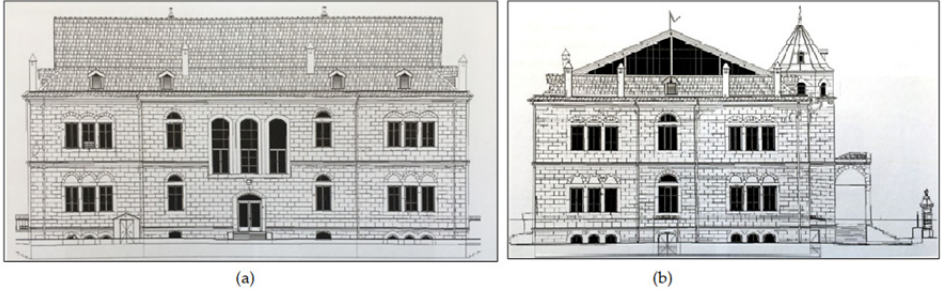
3.5.2. Cephe Özellikleri

Yapının giriş cephesi olan güney cephesi diğer cephelere göre daha dikkat çekici bir şekilde tasarlanmıştır. Girişin her iki yanında bulunan ve cepheden çıkma yapan piramidal üst örtülü kuleler hem yapıya anıtsallık kazandırmakta, hem akımın özelliğini yansıtmakta hem de cephedeki simetrik düzeni vurgulamaktadır. Giriş, üçgen alınlıklı, revaklı sundurma çatıyla daha da hareketli hâle getirilmiştir. Kademeli taş profil silmelerle katların yatayda bölünmesi, pencerelerin katlarda farklılaşması, giriş bölümünün üzerindeki taş korkuluklu balkon çıkması, yapının üslubunu yansıtan özelliklerdir. Yapının bodrum kat pencereleri basık kemerli, zemin kat pencereleri sivri kemerli ve birinci kat pencereleri yine basık kemerli olup tüm cephelerde bu düzen devam etmektedir (Şekil 14). Yapının köşe akslarında yer alan pencerelerin kemer alınlıklarında çini süslemeler bulunmaktadır.

Doğu ve batı cephesi birbirinin simetriği olup hem giriş cephesine hem de kuzey cepheye göre daha sade bir düzendedir (Şekil 16). Yapının arka cephesi olan kuzey cephesinin orta kısmında bitişik olarak bulunan ve merdiven sahanlığını aydınlatan üç adet uzun, basık kemerli pencere cepheyi hareketlendiren detaylardır (Şekil 15).

Şekil 14. Sanayi Mektebi güney (a) ve doğu cephesi (b) çizimleri (K.K.V.K.K. , 2021)

Şekil 15. Sanayi Mektebi kuzey(a) ve doğu cephesi(b) çizimleri (K.K.V.K.K. , 2021)

Şekil 16. Sanayi Mektebi kuzey (a) ve doğu cephesi görünümü (Yağcı 2021)

3.6. Osmanlı Bankası Binası (1913)

Karatay ilçesinde, Şerafettin Cami ve Hükûmet Konağı arasında konumlanan yapı (Şekil 17), giriş cephesinde yer alan kitabede belirtildiğine göre R.1329/M.1913 tarihinde inşa edilmiştir (Küçükköroğlu, 2014: 84). Banisi ve mimarı bilinmemesine rağmen Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Müdürlüğü arşivinde bulunan ve mimar Ramazan Demir tarafından hazırlanan rölöve raporunda, Hacı Mehmet ve Rüştü Beyler tarafından yapılmış olduğu bilgisi yer almaktadır. Binanın üst katı belli bir zaman telgrafhane ilerleyen süreçte de parti binası işleviyle kullanılmıştır. 1949 senesinde binanın alt katında hizmete geçen Yapı Kredi Bankası, 1987 senesinde binanın bütününe satın alarak hizmetine devam etmiştir. 1988-89 senesinde restore edilen bina günümüzde banka binası işleviyle devam etmektedir.

Şekil 17. Osmanlı Bankası binası uydu görüntüsü⁸ (Yağcı, 2021)

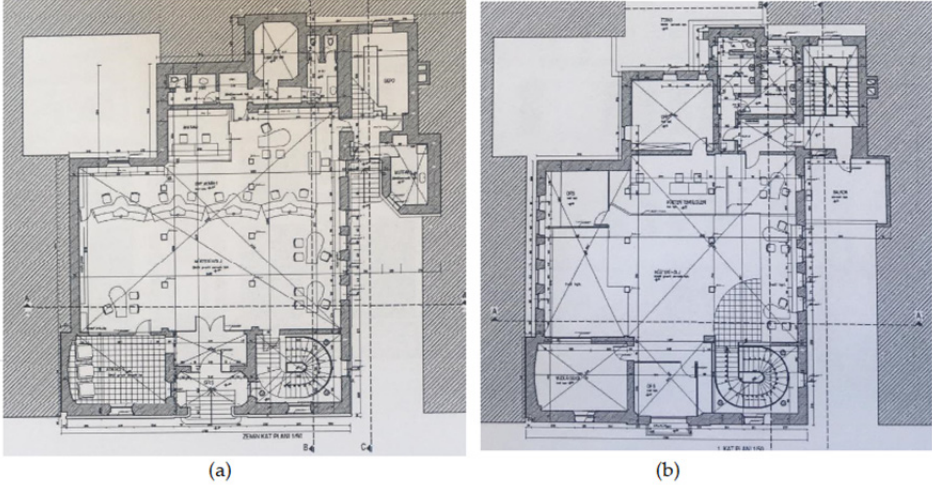
⁸ 2020 sürümlü Google Earth uygulamasından alınarak düzenlenmiştir. (Erişim tarihi: 21.05.2021).

3.6.1. Plan Özellikleri

Bodrum, zemin ve birinci kattan oluşan yapının ana girişi batı cephesinden verilmiştir (Şekil 18). Girişin sağ tarafında düşey sirkülasyonu sağlayan kat merdiveni sol tarafında ise bu alanla simetrik olan bir oda bulunmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan batı cephesine bakan kısmında, zemin katta ıslak hacimler, birinci katta ofis mekânları konumlandırılmış, ziyaretçileri karşılayan bekleme alanı doğu-batı arasındaki alanda çözümlenmiştir (Şekil 19). Birinci katta, kuzey cephesine açılan bir balkon bulunmaktadır. Balkon mekânının karşısında, birinci kata çıkışı sağlayan bir diğer merdiven konumlandırılmıştır. Giriş cephesi simetrik olan yapının plan düzenlemesinde aynı simetrik düzen devam ettirilmemiş olup sade bir plan kurgusu uygulanmıştır.

Şekil 18. Osmanlı Bankası binası giriş cephesi görünümü (Yağcı, 2021)

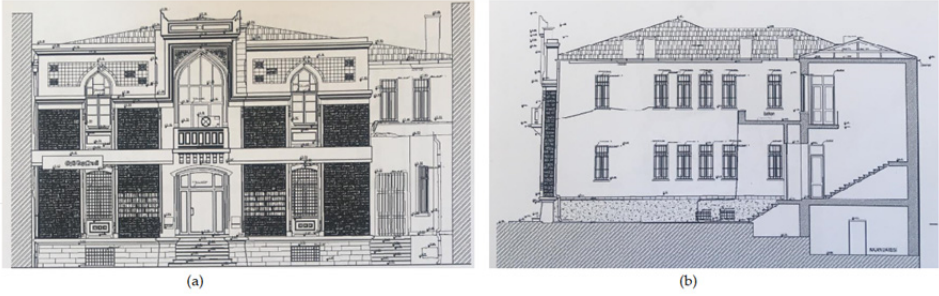
Şekil 19. Osmanlı Bankası zemin kat (a) ve birinci kat (b) planları⁹
(K.K.V.K.K. , 2021)

3.6.2. Cephe Özellikleri

Yapının kuzey, güney ve doğu cepheleri binalarla çevrili olup yalnızca giriş cephesi olan batı cephesi net bir şekilde algılanmaktadır. Bu cephe diğer cephelere göre oldukça gösterişlidir. Yapı malzemesi olarak kullanılan yöresel sille taşı, sadece giriş cephesinde sıvanmamıştır. Giriş cephesi döneminin üslupsal özelliklerini sergilemektedir. Giriş cephesi simetrik olarak düzenlenmiştir (Şekil 20). Girişin üst kısmındaki balkon çıkması taş korkuluklu olup yedi payanda ile taşınmaktadır. Giriş aksı bir taç kapı gibi vurgulanmış çatı kotunda bu kısım çatı katı döşeme hizasından yukarı taşınmıştır. Giriş kapısı basık kemerli olup kapının her iki yanında basık kemerli birer adet pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin etrafındaki taş söveler birinci kat pencerelerinin söveleriyle birleştirilmiş ve cephede düşey vurgu yapılmıştır. Birinci kat balkon kapısı sivri kemerli olup her iki yanında bulunan simetrik pencerelerde

⁹ Osmanlı Bankası'nın plan ve cephe çizimleri Konya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivinden temin edilmiş olup, mimar Ramazan Demir tarafından çizilmiştir.

sivri kemerli lentolarla bitirilmiştir (Şekil 21). Bu katta bulunan pencere alınlıklarında firuze renkli çini kaplamalar uygulanmıştır. Bodrum kat pencereleri dikdörtgen formlu olup, düz lentolarla bitirilmiştir. Bodrum ve zemin kat yatayda cephe boyunca devam eden taş profil silmelerle ayrılmıştır. Osmanlı bankası giriş cephesi, 1. Ulusal Mimarlık Akımı'nın önemli erken dönem Konya örneklerinden birisidir.

Şekil 20. Osmanlı Bankası batı (a) ve güney cephe çizimleri (K.K.V.K.K., 2021)

Şekil 21. Osmanlı Bankası binası giriş cephesi görünümü (Yağcı, 2021)

3.7. Konya Hükûmet Konağı (Valilik) Binası (1890)

Konya'da, farklı biçimlerde yapılmış olsa da Anadolu Selçuklu Devleti'nden günümüze kadar devlete ait saray kalıntısı, yönetim merkezi gibi yapılar ulaşabilmiştir. Sultan Alâeddin Sarayı olarak adlandırılan bu saray, Beylikler zamanında Karamanoğulları'na, Osmanlı Devleti Konya'ya hâkim olduğu zaman da ilk dönem Osmanlı valilerine ev sahipliği yapmıştır. F. Sarre, Sultan Cem'in Konya Valisi olduğu 1474-1480 yıllarında bu köşkte oturması sebebiyle, Alâeddin Sarayı'na halk dilinde Cem'in Sarayı anlamına gelen "Cimcime Köşkü" denildiğini belirtmektedir. Sultan Cem'in ardından da Karaman beylerbeyilerinin bu köşkü kullanmış oldukları düşünülmektedir (Karpuz, 2009:802). Çok dayanıklı bir yapı olan, Konya Hükûmet Konağı işleviyle kullanılmış olan Alâeddin Sarayı 17. yüzyıla geldiğinde bir harabeye dönüşmüş, hatta farklı yerlerde kullanılmak amacıyla harabesinden taş ve mermer malzemeler alınmaya başlanmıştır. Belgelerden alınan veriler, kullanılamaz hâldeki Beylerbeyi'nin yeni bir yere taşındığını göstermektedir. Bu yer, günümüzde Valilik Binası'nın bulunduğu alana yapılmış olan Bedelci Mehmet Ağa Sarayı'dır. Bu saray merkezî yönetim binası işleviyle bir müddet kullanılmış; ilerleyen süreçte Aslanlı Kışla'ya taşınmıştır (Karpuz, 2009: 802).

Abdülhamid Dönemi'nde yapılan Konya Hükûmet Konağı'nın güncel olarak görülebilen bir kitabesi yoktur. Yapı, 1882 senesinde, Bedelci Mehmet Ağa Sarayı'nın yıkılması talimatıyla Vali Sait Paşa döneminde başlamıştır. Hükûmet Konağı'nın yapımı, 1887-1890 yıllarında Vali Sururi Paşa döneminde tamamlanmıştır. Konya Hükûmet Konağı inşa edilirken, Konya Kalesi'ne ait surlardan taş alınmış ve bu durum birçok seyyahın gözünden kaçmamıştır. Özellikle C. Texier "Türkler kendi yaptığı anıtları yıkıyor" diyerek bu durumu eleştirmiştir. F. Sarre ve C. Huart gibi araştırmacılar, Hükûmet Konağı'nı ziyaret ederek incelemiş ve eserlerinde bahsetmişlerdir (Karpuz, 2009: 804). Meram İlçesi, Sahibata Mahallesi, Tevfikiye Caddesi adresinde olan yapı, Mevlana

Caddesi aksı üzerinde bulunan, 1. Ulusal Mimarlık Akımı'nın önemli örneklerinden birisi olarak kabul edilen yapının kuzey cephesi Mevlana caddesine bakmaktadır (Şekil 22).

Şekil 22. Hükümet Konağı binası uydu görünümü (Yağcı, 2021)

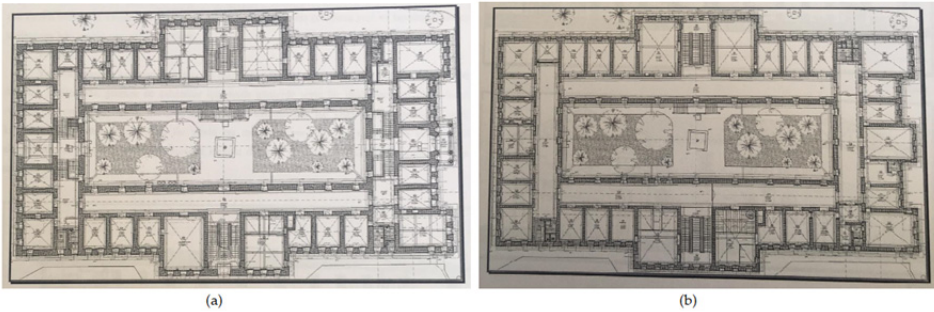
Şekil 23. Hükümet Konağı binası giriş cephesi görünümü (Yağcı, 2021)

3.7.1. Plan Özellikleri

Doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen formlu plan şemasına sahip olan Hükûmet Konağı (Şekil 24), orta avlulu, kâgir, düzgün kesme taşla yığma tekniğine uygun olarak yapılmış, bodrum üzeri iki kattan oluşan bir yapıdır. Geniş saçaklara sahip yapının örtüsü kırma çatı olup marsilya tipi kiremitle örtülmüştür (Şekil 23).

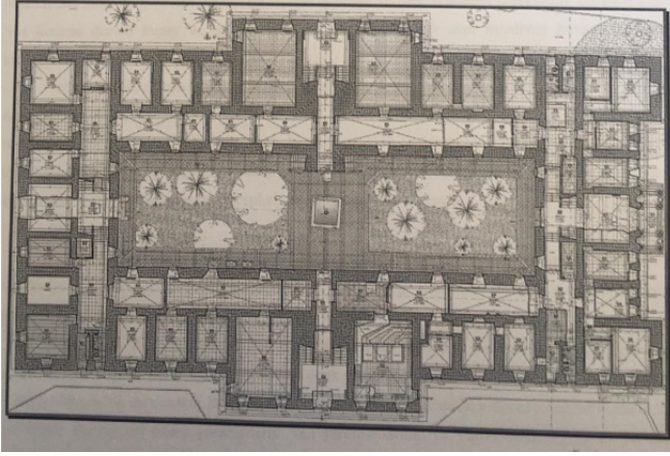
Yapının hem bodrum (Şekil 25) hem de zemin katında mekânlar, avluya paralel koridorun etrafına dizilmiş ve cephelerden ışık alması sağlanmıştır. Günümüzde hâlen Valilik Binası olarak kullanılan yapının zemin kat plan yerleşimi özgün hâlini korumaktadır. Zemin kat plan yerleşimi bakımından özgünlüğü korumuş olsa da mekânlar, nitelsiz ve dönemle örtüşmeyen malzeme kullanımıyla bu özgünlüğü gölgelemektedir.

Yapının birinci kat planı da zemin kat planında olduğu gibi özgünlüğünü büyük ölçüde korumuştur. Birinci katın ana giriş üstüne gelen kısmı olan doğu cephesi ile güney cephesinin doğu bölümü Valilik Makamı'na tesis edilmiştir. Bu bölüm kat koridorundan bölücü malzemelerle ayrılmıştır. Birinci kat mekânları ölçek ve malzeme kullanımı açısından zemin katla benzerlik göstermektedir.

Şekil 24. Hükûmet Konağı zemin (a) ve birinci kat planları¹⁰ (K.K.V.K.K. , 2021)

¹⁰ Konya Hükûmet Konağı binası plan ve cephe çizimleri 18.05.2021 tarihinde, Konya Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu arşivinden temin edilmiştir.

Şekil 25 Hükümet Konağı bodrum kat planı (K.K.V.K.K. , 2021)

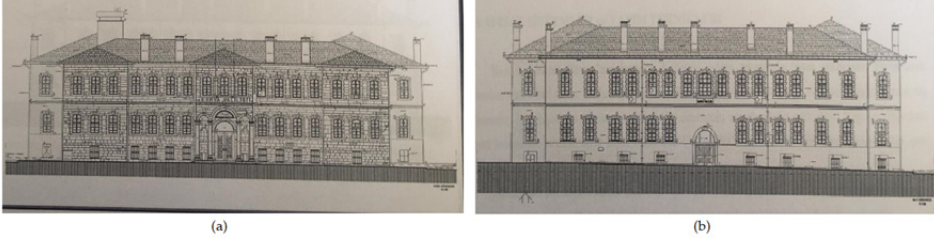
3.7.2. Cephe Özellikleri

Yapının, giriş cephesi meydana bakan doğu cephesidir. Öne doğru çıkma yapan giriş revakları cepheye hareketlilik kazandıran detaylardır. Çıkma, bir taraftan revaklara, bina hizasından ise yarısı cepheye taşan sütunlara oturmaktadır (Şekil 26). Girişin merkezine denk gelen iki sütun daha uzak tutulmuş ve bu sütunlara oturan dairesel kemer daha geniş yapılarak giriş vurgulanmıştır. Bu geniş kısmın yanlarındaki sütunlar ise daha dar ve kemerleri daha küçük olup sütun başlıkları gergi demirleri ile desteklenmiştir. Giriş sütunları yivsiz sütunlardır. Sütunların başlık ve kaidesinde taş bilezikler bulunmakta olup başlık ve kaideleri sade tutulmuştur.

Kemerlerin kilit taşları öne doğru taşınmış, merkezdeki büyük kemerin kilit taşı, üstteki kat silmesi ile bütünleştirilmiştir. Taş profil kat silmeleri tüm cephelerde katları yatayda bölmektedir.

Çıkmanın doğu cephesine bakan ön yüzeyinde üçlü pencere grubu yer almakta, yan yüzeylerinde ise birer pencere bulunmaktadır. Yapının doğu, batı, kuzey ve güney cephelerinde bulunan tüm pencereleri dikdörtgen formlu ve basık kemerlidir (Şekil 27). Pencere söveleri öne doğ-

ru çıkma yapmakta olup kademeleri düzgün kesme taşlarla oluşturulmuştur. Giriş cephesi olan doğu cephesi haricinde, yapının kuzey, güney ve batı cephelerinde de birer adet dairesel kemerli giriş kapısı bulunmaktadır (Şekil 28).

Şekil 26. Hükümet Konağı binası doğu (a) ve batı (b) cepheleri (K.K.V.K.K. , 2021)

Şekil 27. Hükümet Konağı binası kuzey (a) ve güney (b) cepheleri (K.K.V.K.K. , 2021)

Şekil 28. Hükümet Konağı binası batı (a) ve güney cephesi görünümü (Yağcı, 2021)

SONUÇ

Konya her ne kadar kadim bir Selçuklu şehri imajına sahip olsa da 1. Ulusal Mimarlık Akımı'nı yansıtan önemli örneklerle sahiptir. Selçuklu eserlerinin gölgesinde kalmasına rağmen Osmanlı eserleri de mimari turizm öğeleri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle şehrin turizm bakımından en dikkat çekici güzergâhı olan Mevlâna Caddesi üzerindeki Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi eserleri ziyaretçi yönetim planına dâhil edilmemektedir.

Çalışma kapsamında yapılan incelemelerde, Cadde üzerindeki eserlerin günümüzde kamusal işlevlerle kullanıldığı, mimari ve turizm bakımından toplumsal farkındalığın yeterince oluşmadığı gözlemlenmektedir. 1. Ulusal Mimarlık Dönemi, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarını temsil eden bir miras niteliğindedir. Bu değerlerin gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılabilmesi ve gerekli toplumsal bilincin oluşturulması için mimari turizm en önemli altyapı kriterlerindedir. Bu yapıların tarihsel önemi vurgulanarak hem şehrin Mevlana Caddesi'nin yoğun turizm potansiyeli daha verimli bir biçimde organize edilebilir, hem şehrin turizm imajı güçlendirilebilir hem de yakın tarihimize yönelik farkındalık sağlanarak buradaki tarihî kültürel potansiyel ön plana çıkarılabilir.

Çalışmanın amaç bölümünde, Mevlana Caddesi'nin turist yoğunluğu istatistiksel verilere göre ortaya konulmuştur. Sirkülasyon açısından oldukça yoğun olan bu turizm aksının, kent turizmi için en stratejik bölgelerden birisi olduğu ve bu durumun, alanında yetkin kişiler ve ilgili idarelerle avantaja dönüştürülmesi, Cadde'nin bünyesinde barındırdığı kültürel katmanları, halkın her kesimine hitap edecek şekilde ortaya çıkaracaktır.

Belli bir dönemin mimari üslubunu yansıtan yapıların, Mevlana Caddesi üzerinde konumlanmış olması, alanı âdeta doğal bir açık hava müzesine dönüştürmektedir. Gerekli önlemler ve uygulamalarla, Cadde'nin bu potansiyeli turizm ve mimarlık açısından bir avantaja dönüş-

türülebilir. Kentin sadece Selçuklu ve Osmanlı eserleriyle değil aynı zamanda üslubun yaygın olarak kullanıldığı Cumhuriyet Dönemi eserlerini de barındırdığının vurgulanması, benzer bir karmaşanın yaşandığı ülkemizdeki birçok önemli şehre de örnek teşkil edebilir. Bu sayede ülkemizin, farklı dönemlere ait kültürel katmanları barındıran zengin mimari mirasıyla, turizm bakımından daha ilgi çekici hâle getirilmesi sadece Konya özelinde değil ülke genelinde farkındalık oluşturma imkânını sunmaktadır.

ARŞİV KAYNAKLARI

- Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi “ Konya Postane Binası”raporu
- Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi “ Konya Hükûmet Konağı” raporu.
- Konya Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi “ Konya Osmanlı Bankası Binası” raporu.

KAYNAKÇA

- Aktaran, D., & Köse, R. (2005). Konya-Merkez PTT Binası'nın Mimari ve İç Mimari Açından İncelenmesi. *İpek Yolu Dergisi* (Özel Sayı), 341.
- Arıncı, P. C. (2002). *Selçuk'ta Kültür Turizmi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı.
- Arsanoğlu, İ. (2010). *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi,.
- Arslan Kalay, H., Şahin, S., & Meriç, S. (2018, Mart). Mimari Mirasın Turizmde Açılmasının Mimari Mirasın Korunmasına Etkisi: Sanat Tarihi ve Turizm. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(1): 65.
- Arslanoğlu, İ. (1980). Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı. *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım İşliği*, 107.
- Asıngil, B. (2018). İzmir'de Kentsel Kimlik Bileşenlerinden Cadde ve Sokakların Toponomisi ve Milliyetçi, Etnik İzlerin Sosyal Yapı Oluşumuna Katkıları. *Trakya University Journal of Engineering Sciences*, 19(1), 32.

- Cengizkan, A. (2002). Modernin Saati-20. Yüzyılda Modernleşme ve Demokratikleşme Pratiğinde Mimarlar, *Kamusal Mekan ve Konut Mimarlığı*, 61.
- Craik, J. (2004). The Culture Of Tourism. *Critical Concepts In The Social Sciences*(2), 41.
- Çağlar, S. (2018). *Kamusal Yapıların Toplumsal Bellekteki Yeri; Konya Kent Merkezi Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çiftçi Ulusaoy, Ç. (2014). 1946 Kent Planından Günümüze Konya Tarihi Kent Merkezinin Dönüşümü. *Mimarın*(10), 13-17.
- Duran, R., Apa, G., Bozkurt, T., & Çetinaslan, M. (2006). Konya'daki Geç Dönem Osmanlı Yapıları. *Yeni İpek Yolu Dergisi*(Özel Sayı), 236.
- Durukan Kopuz, A. (2016). Adana'da 1. Ulusal Mimarlık Dönemi'ne Ait Bir Yapı Örneği: Adana Tren Garı. *Tasarım+Kuram* (22), 22.
- Fırat, N. İ. (2005). Konya'daki Eski Sanayi Mektebi. *Vakıflar Dergisi*(29), 347-357.
- Girardelli, P. (2011). Italian Architects in an Ottoman Context: Perspectives and Assessments. *İstanbul araştırmaları Yıllığı*(1), 110.
- Hasol, D. (2020). *20. yy. Türkiye Mimarlığı*. İstanbul: Yem Yayınları, 34-54.
- Kaptan, A. (2018). *Kentsel Dış Mekanlarda Kullanıcı Algısının İrdelenmesi: Mevlana Caddesi (Konya) Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Karpuz, H. (2009). Konya Türk Kültür Varlıkları Envanteri II. *Türk Tarih Kurumu*, 816.
- Kızıldere, S., & Sözen, M. (2005). İstanbul'da Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Yapıları'nın Kent Bütünü İçindeki Yerinin Değerlendirilmesi. *İTÜ Dergisi/b, Sosyal Bilimler*, 2(1), 88.
- Kuştepe, A. (2011). *Mevlana Caddesi Tarihi Dokunun Analizi ve Süreç İçinde Değişimi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Küçükköroğlu, K. (2014). Ulusal Mimarlık Dönemi Konya Yapılarında Türk Çini Sanatından Yansımalar. *İstem*, 12(23), 75-147.
- Matthews, T., & Grant-Smith, D. (2017). Managing Ensemble Scale Heritage Conservation in the Shandon Architectural Conservation in Cork, Ireland. *Cities*, 152-158.
- Mcdonald, R., & Jolliffe, L. (2003). Cultural Rural Tourism. *Annals of Tourism Research*, 30(2), 308.
- Meydan Uygur, S., & Baykan, E. (2007). Kültür Turizmi ve Turizmin Kültürel Varlıklar Üzerindeki Etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*(2), 33.

- Onat, N. (1992). İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Yapıları. *Ege Mimarlık Dergisi*, 64.
- Pfeiffer-Taş, Ş., & Temel, R. (2020). Giulio Mongeri'nin Erken Cumhuriyet Dönemi Yapısı Eskişehir Ziraat Bankası'nın Kültürel Miras Yönetimi Kapsamında İncelenmesi. *Art-Sanat*, 349-384.
- Semerci, F., & Alagöz, M. (2017). Kentsel Sergileme Senaryoları: Konya Kenti Örneği. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, 7(16), 27-28.
- Sözen, M. (1984). *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 27,167.
- Sözen, M., & Tapan, M. (1973). *50 Yılın Türk Mimarisi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 99-105.
- Şimşek Özel, H. (2015). Milli Mimari Rönesansı'nın İzmir'deki Yansımalarından İki Örnek; Milli Sinema ve Milli Kütüphane Binaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (22), 219-252.
- Tuğlacı, P. (1985). Osmanlı Şehirleri. *Milliyet Yayınları*, 300.
- Turhan, M. (1994). Kültür Değişmeleri (Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Teknik). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları*, 45.
- Uz, M. A. (2017). Resim ve Belgelerle Eski Konya. *Akademik Sayfalar Dergisi*, 17(19), 291-303.
- Varol, F. (2017). *Kültürel Miras Yönetiminde Sürdürülebilirlik: Konya Turizm Paydaşlarına Yönelik Bir Araştırma*. Doktora Tezi, Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı Turizm İşletmeciliği Bilim Dalı, 65
- Varol, F. (2018). Konya'nın Konaklama Sektörü Arz Yapısı ve Gelişimi. *Journal of Social And Humanities Sciences Research (JSHSR)*, 5(31), 4745.
- Yağcı, O. Z. (2020). *19. yy.-20. yy. Konya ve Çevresinde Gayrimüslim Mektepleri ve Yabancı Devlet Okullarının Mimari Analizi*. Yüksek Lisans Tezi Karabük: Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 110.
- Yaldız, E., & Parlak, Ö. (2018). Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Kamu Yapıları. *Social Science Studies Journal*, 4(24), 4930-4947.
- Yavuz, Y. (1994). 1923-1940 Arası Ankara' da Mimari. *Ankara Ankara*, yapı Kredi Yayınları, 202.
- Yenice, M. S. (2012). *Konya Kentinin Planlama Tarihi Ve Mekânsal Gelişimi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi,(28) 4: 343-350.

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLARDAN BİZANS'A LATMOS'TA ANA TANRIÇA KÜLTÜNÜN İZLERİ VE İNANÇ TURİZMİNDEKİ YERİ

Özlem Balcı Öztürk

1. GİRİŞ

Miletos'un hinterlandında, Bafa Gölü'nün kıyısında yer alan Latmos Dağları, Anadolu'nun kutsal dağlarından biriydi. Antik Çağ'da, Karia bölgesinin kuzeybatı ucunda yer alan ve Ionia ile sınırını oluşturan bu dağlar, günümüzde kuzeyde Aydın, güneyde Muğla illerinin sınırları içinde kalmaktadır. Girintili çıkıntılı silüeti dolayısıyla Türkçe'de "Beşparmak Dağları" olarak adlandırılan Latmos Dağları, yarıklarla dolu sarp gnays kütleleriyle bölgenin doğal görünümüne şekil vermektedir. Bu görünümün, bölgeye batıdan, yani Antik Çağ'da deniz tarafından yaklaşan ziyaretçide aşılması güç bir engel etkisi uyandırdığı tahmin edilmektedir. Bu sebeple dağın yaklaşık 1400 m yükseklikte bulunan ve her yerden görülebilen zirvesi, erken dönemlerden beri tanrısal bir güç ve kutsallıkla bağdaştırılmıştır (Peschlow-Bindokat, 2006: 13).

Latmos araştırma tarihi, Theodor Wiegand'ın çalışmaları ile başlamıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle aksayan çalışmalar, uzun bir aradan sonra 1976-1979 tarihleri arasında Alman Araştırma Kurumu (Deutsche Forschungsgemeinschaft), 1984'ten itibaren Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından yürütülmüştür. İlk arazi çalışmaları Latmos Herakleia ve yakın çevresi üzerine yoğunlaşırken 1991'den itibaren dağın kent sınırları içinde kalan yerleşmeler incelemeye alınmıştır. Bu

kapsamda, zirvedeki yağmur kültünün varlığına ilişkin kalıntılar araştırılmıştır (Peschlow-Bindokat, 2006: 22).

Ana Tanrıça kültü insanlık tarihinin erken dönemlerinden itibaren farklı coğrafyalarda ve kültürlerde karşımıza çıkmakla beraber Anadolu coğrafyasında oldukça önemli bir yere sahiptir. Latmos bölgesinde, Ana Tanrıça kültünün izleri Prehistorik Çağ'dan kalan mağara ve kaya resimleri, Antik Çağ'dan tapınak kalıntıları ve Orta Çağ'a ait kimi belgeler ve mimari kalıntılar ile günümüze ulaşmış durumdadır. Çalışma kapsamında bu kültün çıkış noktasının ortaya koyulması, Latmos coğrafyasında bu külte ait izlerin sürülmesi ve inanç turizmi bağlamında sahip olduğu potansiyelin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Önerilen gezi rotası ile beraber turizm ve mimarlık mirasına katkı sağlanması hedeflenmektedir. Bütüncül koruma çalışmaları ile bölgenin, kültürel ve tarihî değerinin akademik arka planıyla birlikte insanlara aktarılması hem bölge hem de ülke turizmi açısından önem taşımaktadır.

2. ANA TANRIÇA KÜLTÜ- HAVA TANRISI VE DAĞ TANRISI

İnsan var olduğu günden itibaren yaradılış üzerinde düşünmüş, merak etmiş ve sorularına bir cevap aramıştır. Doğa insanı besleyen, koruyan, varlığını sürdürmesini sağlayan bir kabukken aynı zamanda insanı şaşırtan ve kendisine hayran bırakan bir yaşam döngüsü olmuştur. Büyüklüğünden etkilendiği bir dağ, bazen yüzyıllık ulu bir ağaç bazen de bir su ögesi onun için kutsal bir anlam taşımıştır.

Modern insanın başlangıç dönemi olarak kabul edilen Paleolitik Çağ'dan itibaren, insanların manevi bir güce ihtiyaç duymalarıyla çeşitli kutsal varlıklara inanma ve buna bağlı olarak da tanrı ve tanrıça kavramları; yaratıcı bir güç inancı doğmuştur (Kulaçoğlu, 1992: 10). Kökeni Anadolu'da bulunan Ana Tanrıça inancı bolluğun, bereketin ve üretkenliğin sembolü olmuştur. Latmos doruğunda Yağmur ve Hava Tanrısı kültünün başlangıcı M.Ö. 8. bin yıla, Latmos Dağı'ndaki kaya resimleri ise Neolitik ve Kalkolitik dönemler arasına; M.Ö. 8-4. bin yıla tarihlenmektedir.

Anadolu'da Hava ve Dağ tanrıları birbiriyle yakından ilişkilidir. Hititlerde baş tanrı olan "Gök Tanrı" metinlerdeki tasvirlerde ve sanat eserlerinde dağlar üzerinde durmaktadır. Hitit dininde dağlar kutsal ve tapınılan unsurlardır. Yazılıkaya Tapınağı'nın ana sahnesinde yer alan Tanrı Hattuşaş iki dağın üzerinde yükselmekte; Nanni ve Hazzi'ye basmaktadır (Akurgal, 2015: 80) (Şek. 1). Latmos'ta da durum, dağın kendisinin dağ tanrısını temsil etmesi ve tepesinin hava tanrısının oturduğu yer olarak sunulması farklılığıyla benzerdir (Peschlow-Bindokat, 2009: 57). Karadağ'ın yakınlarında bulunan Kızıldağ üzerinde yine Hitit dönemine ait Fırtına Tanrısı'nın adının geçtiği bir kaya tahtı ve beş adet yazıt bulunmaktadır (Alp, 1974: 22-27). Efes Panayır Dağı'nın eteklerinde kurulu olan kutsal alanda kayalara oyulmuş nişler yer almakta ve bazı nişlerin üzerinde yer alan yazıtlar tanrıçaya "Dağ Ana ve Ataların Anası" unvanlarının verildiğini göstermektedir (Işık, 1999: 3; Roller 2013: 237). Tanrıçaya Pergamon yakınlarında bulunan kutsal alanlarından Mamurtkale Kutsal Alanı'nda Meter Apordene adıyla tapınılmıştır ve kültürün devamında, M.Ö. 3. yüzyılda adına bir tapınak inşa edilmiştir (Balcı, 2020: 246; Roller 2013: 246).

Şekil 1. Yazılıkaya, sol baştan sıra ile Tanrı Hattuşaş ve Hava Tanrısı (Akurgal, 2015, Şek. 44).

Hava ve Yağmur Tanrısının yerini Antik Çağ'da Yunanlar'ın Gök Tanrısı olan Zeus almıştır. "Gökyüzü Tanrısı" olarak bilinen Zeus ile ilgili birçok kült bulunmaktadır; dağlar, güneş, ay, yıldızlar, deprem, bulutlar, rüzgâr, yağmur, çığ, meteorit, gök gürültüsü ve yıldırımla ilgili olarak farklı isimlerle anıldığı kültürler bulunmaktadır. Başlıca dağ kültürleri Anadolu'da Latmos, Koressos ve Olbia dağlarında, Yunanistan'da Olympos Dağı'nda bulunmaktadır (Cook, 1914; Cook, 1925; Cook 1940).

Latmos dağ sırasının güneybatısında, Çomakdağ'ın güneyinde yer alan Labranda antik kentinde Zeus'a "Labrandenos" epiteli ile tapılmıştır. Bu bölgedeki kültürün kökeninin kentin kuzey yamacında yer alan Yarık Kaya 'ya dayandığı düşünülmektedir (Baldıran, Söğüt ve Şimşek, 2002: 144; Karlsson, 2013: 180-182).

Latmos dağ sırasının zirvesi Tekerlekdağ, Hava ve Dağ Tanrısının kültürüne sahiplik etmiş ve Antik Çağ'da Zeus'a atfedilmiş olan "Akraios" epiteli ile anılmıştır (Şek. 2). Bu varsayım, dağ sırasının arkasında zirveyi görebilecek şekilde konumlanmış olan Hellenistik Çağ'a ait küçük bir tapınağın buluntuları ile desteklenmektedir. Tapınağın arşitravı üzerindeki yazıttan Zeus Akraios'a adanmış olduğu anlaşılmaktadır (Peschlow-Bindokat, 2006: 13). Buna ek olarak Latmos'un yerli kahramanı olan Edymion'da bu dağ kültürü ile ilişkilendirilmektedir. Endymion, Herakleia'nın kurucusu ve dağların kişileştirilmiş hâli olarak düşünülmektedir (Peschlow-Bindokat, 2009: 55-56). Endymion efsanesi Herakleia'nın sivil kimliğinin merkezinde yer almaktadır. Strabon'a göre Endymion, Latmos'ta ölmüştür; Roma zamanlarında bile ziyaret edilen bu mezar, kentin biraz uzağında bir mağarada yer almaktadır. Bu bağlamda Endymion mitinin şehirdeki kült ve ritüellerin odak noktası olması mümkün görünmektedir (Carless Unwin, 2017: 172).

Şekil 2. Tekerlekdağ, Hava Tanrısı tahtı (Peschlow-Bindokat 2006, Res. 8).

Şekil 3. Endymion myhtosu betimli Roma lahdi (Peschlow-Bindokat 2006, Res. 10).

Yunan mitolojisinde yer alan genç bir avcı, çoban ve Ay Tanrıçası Selene'nin aşkı, Arkaik Çağ'dan beri, özellikle de plastik sanatlarda önemli bir motif olarak işlenmektedir. Bu konu en çok Roma dönemi lahitlerinde betimlenmiş, dalgın hâldeki gencin sonsuz uykusu, ölümsüzlüğün simgesi olarak kabul edilmiştir (Peschlow-Bindokat, 2006: 21). Örneğin Roma, Museo Capitolino'da sergilenen bir lahitteki betimde Ay Tanrıçası arabasından inerek Eros'ların eşliğinde mağarasında uyuyan Endymion'a yaklaşmaktadır. Lahitte, Latmos Dağı'nın kişiselleştirilmesi olan, kayalık üzerine oturmuş, yanında bir domuzun durduğu çıplak sakallı bir adam figürü de yer almaktadır (Şekil 3). Antik Çağ kaynaklarına göre Endymion'un mezarı ve tapınım gördüğü kutsal alan Latmos Dağı'ndadır. Ayrıca Antik Latmos (Herakleia) yerleşkesinde de Endymion'a adanmış kutsal bir alan yer almaktadır (Peschlow-Bindokat, 2014: 36-37).

Latmos zirvesinde doğan bu yağmur kültürünün izleri Bizans Çağı'na kadar devam etmiştir; bu dönemde dağ, manastır hayatının merkezlerinden birine dönüşmüştür. Kuraklık yaşanan zamanlarda hacılar, dağın zirvesine bir alay düzenleyerek yağmur duasına çıkmışlardır. Latmos'ta da Hıristiyanlığın yayılmasından sonra eski yerel kültürler ortadan kaldırılmamış; bunlar, içlerinde barındırdıkları doğaüstü güçlerin kontrol edilebilmesi ve yeni dinin amaçlarına hizmet edebilecek şekilde kullanılabilmesi için Hıristiyanlar tarafından benimsenmiştir. Latmos'ta yağmur kültürünün Hıristiyanlık tarafından benimsendiğinin en belirgin kanıtı, dağın zirvesine dikilen demir bir haçtır (Peschlow-Bindokat, 1996: 219).

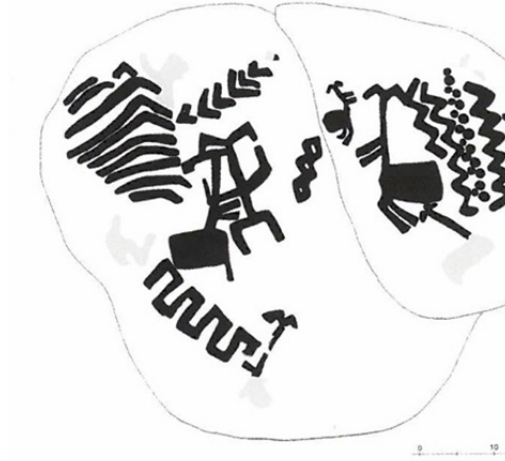
3. PREHİSTORİK ÇAĞ İZLERİ: KAYA RESİMLERİ

Latmos kaya resimleri, bugüne kadar Batı Anadolu'da bilinen tarih öncesi döneme ait ilk kaya resimleri olup bölgedeki Ana Tanrıça inancına da rehberlik etmektedir. Resimlerin zirvenin çevresinde kümelenmesi ve bölgenin kayalık tipolojisine özgü niş biçimli oyukların içine konum-

lanmış olmaları, bölgenin doğası ve kutsallık atfedilen zirvenin hâkimi tanrıların direk bir ilişki içinde olduğunu göstermektedir (Peschlow-Bindokat, 2006: 23). Bu doğal nişlerin kenarları resmi sınırlamakta ve birer çerçeve işlevi görmektedir. Kaya resimleri genellikle yaşamın temel ihtiyaçlarından biri olan suyun yakınında konumlanmakta ve resimlerinin bulunduğu yerler, genel anlamda bereketlilik kültürünün merkezi olarak tanımlanmaktadır (Peschlow-Bindokat, 2006: 52). Latmos kaya resimlerinde ana tema insandır, buna ek olarak bezemeler, işaretler, semboller ve ayrıca el ve ayak baskıları yer almaktadır. Hayvan figürleri az sayıdadır. İnsan betimlerinin ortak noktasını bireyden çok, toplu hâldeki insanlar oluşturmaktadır (Peschlow-Bindokat, 2006: 42-47).

Latmos'ta bugün bilinen 170 kadar kaya resmi yer almaktadır. Çalışma kapsamına bu kaya resimlerinden tanrı-tanrıça figürü içerenler veya kutsal olduğu düşünülen mağaralarda yer alanlar seçilerek Ana Tanrıça kültü ile ilişkisi irdelenmiştir. Göktepe Mağrası, Karadere Mağarası ve Balıktaş Kaya Odası kaya resimlerinin bulunduğu yer ve yakın çevresinin kutsal alan oldukları düşünülmektedir (Peschlow-Bindokat, 2006: 23).

Kavaklıdere'ye açılan vadilerin birinde dere yakınında konumlanan Balıktaş Kaya Odası'nda, kaya resminin niş biçimli oyukların içine betimlenmesinin nitelikli bir örneği bulunmaktadır. Kaya Odası'nın girişi güneyden sağlanmaktadır. Karşılıklı iki kaya ve devrilerek bunların üzerine oturmuş bir kaya kütesinden oluşan kaya odasının tavanı farklı derinlikteki nişler hâlinde aşınmış olup tavan kasetlerini anımsatacak şekilde figürler, geometrik motifler ve el betimleriyle bezenmiştir. Tavanın güney yarısında, yan yana iki nişte iki önemli motif bulunmaktadır; sol nişte birbirine sarılan bir kadın-erkek çifti, sağdakinde ise biri küçük diğeri büyük yüzleri birbirine dönük iki kadın (olasılıkla anne-kız) betimlenmiştir (Şekil 4). Kaya odasının batı yüzünün dibinde birden çok kişinin aynı anda oturabileceği büyüklükte bir kaya seki yer almaktadır (Peschlow-Bindokat, 2006: 26).

Şekil 4. Balıktaş Kaya Odası, kaya resimlerinden birkaç figür (Peschlow-Bindokat 2006, Resim 17b).

Kaya resimlerinin bulunduğu yerde düğün kutlamaları veya benzeri ritüellerinin yapıldığı görüşünü destekleyen en önemli örneklerden biri Göktepe kaya resmidir. Resimlerin bulunduğu kaya, Söğüt Dere'nin doğu yamacında, dere yatağının birkaç metre yukarısında yer almaktadır. Bu kaya, etrafındaki başka kayalarla birlikte doğal bir kutsal alan izlenimi uyandıran küçük bir avluyu çevrelemektedir. Alana giriş batı yönündeki bir açıklıktan sağlanmaktadır. Resimlerin bulunduğu kaya, avluya bakan kısmında derin bir yarıkla altta bir seki ve üstte bir kaya sığınağından oluşan iki parçaya ayrılmıştır. Resimler yapılırken kaya yüzündeki aşınma izlerinin dikkate alındığı anlaşılmaktadır. Buna göre figür alanı üç ana bölgeden oluşmaktadır (Peschlow-Bindokat, 2006: 56). Alt bölgede, çerçeve içine alınmış nişte konumlanan ve büyük ihtimalle "kutsal düğün"ün (Hieros Gamos) betimlendiği sahne, tüm olayın odağını oluşturmaktadır. Bu betimde bir ilkbahar şenliği ya da düğün töreninin resmedildiği düşünülmektedir (Şekil 5). Kaya sığınağının altında yer alan sekinin de böyle bir tören esnasında üzerine sunuların yerleştirildiği ya da kültle ilgili belirli eylemlerin gerçekleştirildiği bir sunak görevini yerine getirmiş olabilir (Peschlow-Bindokat, 2006: 60-61).

Şekil 5. Göktepe kaya resmi (Peschlow-Bindokat 2006, Resim 45b).

Ana Tanrıça kültü ile ilişkisi en belirgin şekilde diğerlerinden ayrılan kaya resmi, Karadere'nin kuzey yamacındaki bir mağaranın içindedir. Söz konusu Karadere Mağarası, etrafı büyük ölçüde kayalıklarla çevrili ve kenarları 14 m uzunluğunda, kareye yakın biçimli bir avlunun kuzeybatı köşesinde yer alır. Girişi doğu yönünden olan mağaranın zeminini insan eliyle döşenmiş taş levhalarla kaplanmıştır. Mağaranın kuzey duvarı, düzlük alanın sınırını belirleyen kaya yamacından, diğer duvarları ise devrilerek bunun üzerine oturmuş bir yassı kaya kütesinden meydana gelmektedir. Dike yakın bir şekilde aşağı inen kuzey yüzün dibinde, muhtemelen üzerine oturmak için kullanılmış olan bir seki yer almaktadır. Mağaranın içine yalnızca rahipler vb. belirli kişilerin girebildiği, sıradan ziyaretçilerin ise sadece avluya kabul edildiği tahmin edilmektedir.

Şekil 6. Karadere kaya resmi (Peschlow-Bindokat 2006, Resim 54b).

Yaklaşık olarak 1 m genişliğinde ve 50 cm yüksekliğindeki kaya resmi, mağara girişinin yanında, göz hizasında bulunmaktadır. Burada birbirinden farklı on üç figür, birbiriyle kesişmeksizin bitişik şekilde bir arada betimlenmiştir. Bir hayvan betimi olan soldan sekizinci figür ile resmin sağ kenarındaki bir kadın betimi dışında figürlerin tümü erkektir (Peschlow-Bindokat, 2006: 64-71) (Şekil 6). Diğerlerine göre daha yukarıda betimlenerek vurgulanmış olan dördüncü figür muhtemelen ana karakterdir. Figürün başının, kaya yüzeyindeki yay biçimli bir oyuguğun içine yerleşmiş şekilde resmedilmesi bu yorumu desteklemektedir. Kaya resminde en az 6 figür T şeklinde başlıkla betimlenmiştir. Bu başlık özellikle ana karakter olduğu düşünülen dördüncü figürde dikkat çekicidir (Peschlow-Bindokat ve Peschlow, 1996: 19). Başlık betimleri kutsal bir nitelik taşıyan boynuz, Karadere kaya resimlerindeki erkek figürleri ise Latmos Dağ Tanrıları olarak yorumlanmaktadır. Söz konusu kaya resmi ise bir yağmur duası betimi olarak düşünülmektedir. Mağaranın girişinin hemen dışında bir sunu çukuru yer almaktadır. Buluntular alanın

kutsal niteliği olduğunu ve adak törenlerinin gerçekleştiğini ortaya koymaktadır. Betimde ön plana çıkan soldan dördüncü figür olasılıkla tanrılar topluluğunun en büyüğü, yani yağmur ve dağ tanrılarının tek bir figürde birleştiği, zirvenin kişileştirilmiş hâlidir. Karadere Mağarası'nın, dağın zirvesiyle olan ilişkisinden dolayı erken dönemlerde Latmos'un ana tapınağı olduğu ileri sürülmektedir. Bu kutsal alanın daha geç dönemdeki karşılığı ise dağın arka tarafında ve aynı şekilde zirveyi gören bir konumda bulunan, Zeus Akraios'a adanmış tapınaktır (Peschlow-Bindokat, 2006: 71).

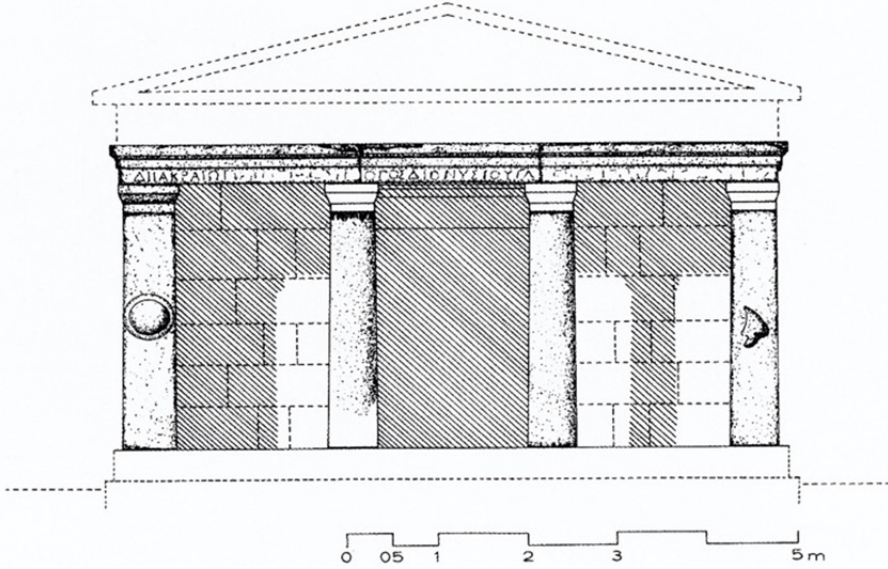
4. ANTİK ÇAĞ İZLERİ: ZEUS AKRAIOS TAPINAĞI

Zeus Akraios Tapınağı, ana dağ silsilesinin arkasında, Tekerlekdağ'ın yaklaşık 700 m altında, Dikilitaş vadisinde alçak bir yükseltide, bir çam korusunun ortasında konumlanmaktadır (Peschlow-Bindokat, 1996: 221). İlk kez Karia çalışmalarında öncü Paton-Myres'in tarafından bulunan bu küçük tapınağın Zeus Stratios'a ait olarak rapor edilmiştir (Peschlow-Bindokat, 1995: 127).

Zeus Akraios Tapınağı, 6,9 x 7,25 m boyutlarında, kuzey-güney doğrultusunda konumlanmıştır ve güneye açılır. Girişte yer alan in situ durumda ante direklerinden birinin üzerine kalkan, diğerine ise miğfer figürü işlenmiştir. Yapı malzemesi olarak Gnays kullanılmış olup mermer hiç yer verilmemiştir (Peschlow-Bindokat, 1996: 221) (Şekil 7). Cepheye ait her iki ante içi sütunu, batı ante başlığı ve üç basamaklı taban bloğu gibi diğer mimari yapı parçaları giriş alanı çevresinde yerlere yayılmış durumda bulunmaktadır. Yapının antelerde olduğu gibi muhtemelen Dor düzeninde olan her iki sütun başlığı ve yapının üst kısmına ait parçalar günümüze ulaşmamıştır (Peschlow-Bindokat, 2014: 153).

Arşitravda tespit edilen yazıtlardan tapınağın Zeus Akraios'a, dağ zirvesindeki Zeus'a adandığı ortaya çıkmıştır. Epitette kastedilen dağ zirvesi, tapınağın görüş sahasında bulunan Anadolu Hava ve Yağmur Tanrısının tapım gördüğü Tekerlekdağ olmalıdır. Antik Çağ'da Hava Tanrısının yerini Zeus'un almasının kanıtı, dağ zirvesiyle doğrudan bağ-

lanıtı sağlayan bu tapınaktır. Arşitrav bloklarına kazınmış yazıtlar sayesinde Hellenistik Çağ'da inşa edildiği anlaşılmaktadır (Peschlow-Bindokat, 1996: 224-225; Peschlow-Bindokat, 2014: 153).

Şekil 7. Zeus Akraios Tapınağı ön cephe restitüsyonu (Peschlow-Bindokat 1996, Abb. 2).

5. BİZANS ÇAĞI İZLERİ: AZİZ PAULOS MANASTIRI

Latmos Dağı'na, Orta Çağ kaynaklarındaki adı ile Latros'a, ilk yerleşim Sinai'deki Araplar ve Arap Yarımadası'ndan kaçan keşişler tarafından olmuştur (Peschlow-Bindokat, 2014: 175). M.S. 7. yüzyıla rastlayan bu yerleşimler M.S. 10. yüzyıla değin süren on üç manastır ile oldukça fazla sayıda keşiş mağarasının olduğu tespit edilmiştir. İçlerinde en önemlisi onuncu yüzyılda burada yaşamış olan Genç Aziz Paulos Manastırındır (Peschlow-Bindokat, 2009: 55).

955'teki ölümünden kısa bir süre sonra yazılan Aziz Paulos'un hayatında (Vita), Milet kentinde yaşanan kuraklığa dair bir bölüm bulunmaktadır. Bu bölümde aktarılanlara göre; sert kuraklık ve su sıkıntısı yaşanması sonrası farklı yerlerden en az kırk köylü toplanarak yağmur

duasına çıkmak üzere bir tören alayı düzenlemiştir. İlahilerle dağların sırtlarına tırmanan hacılar zirvede çok eski zamanlardan beri var olan kutsal taşta doğru yol almışlardır. Bu kayanın; hastalıkları iyileştirme gücü sağladığına ve Kutsal Ruh'tan esinlenme özelliği verdiğiğine inanılmıştır (Peschlow-Bindokat ve Peschlow, 1996: 16). M.S. 10. yüzyılda hacıların gittiği yol, Avşar Kalesi'nden (Myus) başlayarak Azap Gölü boyunca uzanmakta ve Bozalan yaylasına çıkmakta, daha ileride; Aziz Paulos Manastırı ve Stylos Manastırı'nın yanından geçerek Yuvatepe Geçidi üzerinden kutsal kayaya doğru uzanmaktadır. Hacılar, yol boyunca bazı yerlere kitabeler yazmışlar ve kayalara haç işareti çizmişlerdir (Peschlow-Bindokat, 2009: 55). Doruk noktasında doğal kaya parçasının olduğu yer bölgenin esas kült mekânıdır. Hacılar bu kült alanında yağmur duası ettikten sonra dönüş yolunda Aziz Paulos Manastırı'nda mola vermiş, Aziz Paulos'un hacıların yanlarındaki şarapları tükenmez hâlâ getirmesiyle susuzluklarını gidermişlerdir (Peschlow-Bindokat, 2014: 46).

Hristiyanlar bu eski pagan kültünün üzerine kendi hâkimiyetlerini ispatlamak için kutsal kayanın olduğu yere demir bir haç eklemişlerdir. Bu bağlamda Yunan öncesinden gelen ve Orta Çağ'a kadar uzanan bir kaya ve yağmur kültünün tanıklığı yer almaktadır (Peschlow-Bindokat, 2009: 55).

6. İNANÇ TURİZMİ BAĞLAMINDA LATMOS

Tarih öncesi çağlardan Bizans'a kadar devam Ana Tanrıça kültünün her evresinin kalıntıları ile günümüze ulaşmış olması bölge ve ülke turizmi açısından önemli bir veri oluşturmaktadır. Dünya üzerinde turizm sektörü git gide çeşitlenmekte inanç turizmi de bu bağlamda kendine önemli bir yer bulmaktadır. Latmos coğrafyası doğal güzellilerinin yanı sıra tarihî, kültürel, arkeolojik ve mimari birçok esere ev sahipliği yapmaktadır. Bu coğrafya, Anadolu'da doğan Ana Tanrıça inancının önce varoluşuna sonra çağlar boyunca aktarımına tanıklık etmiştir.

Tarihsel süreklilik içinde bu Ana Tanrıça kültürünün izinin sürülmesi ve kültürel bir rota kapsamında ele alınarak turizme açılması önemli bir potansiyel barındırmaktadır. Çalışma kapsamında hazırlanmış olan destinasyon aşağıda yer almaktadır (Şekil 8):

1. Zirve noktası-Tekerlekdağ: Kültürün başlangıcı
2. Prehistorik Çağ İzleri: Balıktaş Kaya Odaları
3. Prehistorik Çağ İzleri: Göktepe Mağarası
4. Prehistorik Çağ İzleri: Karadere Mağarası
5. Antik Çağ-Hellenistik Çağ İzleri: Bağarcık Yerleşkesi ve Zeus Akraios Tapınağı
6. Orta Çağ-Bizans Çağı İzleri: Aziz Paulos / Stylos Manastırı

Şekil 8. Latmos inanç turizmi kültür rotası (Öztürk Balcı Ö, 2021 Haziran).

Kültür rotası, başlangıç noktasını kültürün de başlangıcı olan Latmos dağı sırasının zirve noktasından almaktadır. Tekerlekdağ'a Bizans Çağı'nda yapılmış bir patikadan ve tam zirveye çıkan 5 küçük basamak ile ulaşılmaktadır. Zirve noktasından aşağı kotlarda inerken tarihsel süreklilik takip edilerek sıra ile Balıktaş Kaya Odası, Göktepe Mağarası ve Karadere Mağarası rotanın devamını oluşturmaktadır. Bağarcık yerleşkesinde yer alan Antik Çağ izlerinin kalıntısı Zeus Akraios Tapınağı ziyaret edildikten sonra son rota kültürün Bizans Çağı izlerine sahip olan Stylos Manastırı'dır. Bahsedilen rota, yüksek mevkilerde ve kayalık arazilerde yer olmasından dolayı bölgeyi bilen bir rehber eşliğinde gezilmesi ve hatta bazı noktalarda araçla ulaşım gerektirmektedir. Bu kapsamda rotaya dâhil edilmeyen Herakleia antik kentinde yer alan Endymion'un mağrası olduğu tahmin edilen Pantokrator Kilisesi ve Endymion Kutsal Alanı da bölgeye ziyaret sırasında görülebilecek lokasyonlardır.

SONUÇ

Anadolu'nun kutsal dağlarından biri olan Latmos, bölgenin silüetinde ve mitolojisinde baskın bir konuma sahiptir. Ana Tanrıça kültürü bağlamında da tarih öncesinden başlayarak Preshistorik Çağ, Antik Çağ ve Bizans Çağı boyu devam eden bir sürekliliğe sahip olmuştur. Günümüze kadar ulaşabilme şansına sahip olan bu eserlerin bir inanç turizmi özelinde ele alınarak potansiyelinin ortaya çıkarılması önem taşımaktadır.

Bugün ilgili koruma kurullarınca, Bafa Gölü'nün kıyı şeridi ve Latmos Dağı'nın göle bakan tarafı "Doğal Sit Alanı"; bu alan dışında kalan Latmos'un arka tarafında ise kaya resimleri ile diğer arkeolojik kalıntıların bulunduğu alanlar lokal olarak "Arkeolojik Sit Alanları" ilan edilerek koruma altına alınmış durumdadır. Fakat 2000'li yılların başında madencilik çalışmalarının başlaması hem doğal dokuyu hem de kültürel zenginlikleri tehdit eden bir unsur olarak varlığını sürdürmeye devam

etmektedir. Latmos, kaya resimleri, doğası, tarihî kalıntılarıyla önemli bir yaşam kültürünün izleri taşıyarak hem bölge hem de ülke turizmi bağlamında önemli bir potansiyeli barındırmaktadır (Akdeniz ve Akkurnaz, 2018: 92). Bu sebeple gerekli koruma ve turizme açma çalışmalarının konunun uzmanları da sürece dâhil edilerek yürütülmesi önerilmektedir.

Çalışma kapsamında önerilen kültür rotasının da bölgenin potansiyeline ilgi çekmek açısından bir aracı olması beklenmektedir. Bu değerli alanın âtil bırakılmadan, gerekli koruma önlemleri alınarak bilirkişiler tarafından halkla olan bağının kuvvetlendirilmesi, turizm potansiyelinin yerli ve yabancı turistler açısından görünür hâle getirilmesi kültür ve inanç turizmi bağlamında önem taşımaktadır. Öngörülen destinasyonun dağlık bir arazide olması sebebi ile bölgeyi bilen kişilerce rotanın ulaşılabirliği yeniden değerlendirilmeli ve gerekli görülen noktalarda mola bölgeleri oluşturulmalıdır. Güvenlik açısında da bölgenin rehberler eşliğinde ve gerekli yürüyüş ekipmanları sağlanarak gezilmesi önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdeniz, E. ve Akkurnaz, S. (2018). Aydın'da Bir Dünya Kültür Mirası (Edt. Akdeniz E., Akkurnaz S.) *Dünya Kültür Mirası Olarak Latmos*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Akurgal, E. (2015). *Hatti ve Hitit Uygarlıkları*. Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Alp, S. (1974). *Eine Neue Hieroglyphenhethitische Inschrift der Gruppe Kızıldağ Karadağ aus der Nähe von Aksaray und die Früher Publizierten Inschriften Derselben Gruppe*. *Anatolian Studies* (Presented to Hans Gustav Güterbock on the Occasion of his 65th Birthday).
- Balcı, Ö. (2020). Regeneration of Sanctuaries in Ancient Cities: Pergamon Example, *5th ISUFitaly International Conference*. Roma.
- Baldıran, A., Söğüt, B. ve Şimşek, C. (2002). Labraunda Açık Hava Kült Alanı. *TÜBA-AR V*.
- Carless Unwin, N. (2017). *Caria and Crete in Antiquity*. Cambridge University Press, USA.

- Cook, A. B. (1914). *Zeus: A Study in Ancient Religion. Vol I.* Cambridge: At The University Press.
- Cook, A. B. (1925). *Zeus: A Study in Ancient Religion. Vol II.* Cambridge: At The University Press.
- Cook, A. B. (1940). *Zeus: A Study in Ancient Religion. Vol III.* Cambridge: At The University Press.
- Peschlow-Bindokat, A. (1995) *Die Antiken Strassen Des Latmos, XII. Kazı Araştırma Sonuçları Toplantısı*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara.
- Peschlow-Bindokat, A. (1996). Der Kult des Anatolischen regen- und Wettergottes uuf dem Gipfel des Latmos und das Heiligtum des Zeus Akraios im Tal von Dikilitaş, *Istanbul Mitteilungen* 46.
- Peschlow-Bindokat, A. ve Peschlow, U. (1996). *Der Latmos: Eine Unbekannte Gebirgslandschaft an der Türkischen Westküste.* Mainz: P. von Zabern.
- Peschlow-Bindokat, A. (2006). *Tarih Öncesi İnsan Resimleri: Latmos Dağları'ndaki Prehistorik Kaya Resimleri.* Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul.
- Peschlow-Bindokat, A. (2009). The Gods of The Latmos: Cults and Rituals at the Holy Mountain From Prehistoric to Byzantine Times. *BAR* 2034.
- Peschlow-Bindokat, A. (2014) *Latmos'ta Bir Karia Kenti: Herakleia Şehir ve Çevresi.* Homer Kitapevi, İstanbul.
- Karlsson, L. (2013). Perspectives on Ancient Greece. In A. L. Schallin (Ed), *The sanctuary of the Weather God of Heaven at Karian Labraunda: a Bronze Age cult exposé for Robin Hägg.* Stockholm.
- Kulaçoğlu, B. (1992). *Tanrılar ve Tanrıçalar.* T.C. Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Işık, F. (1999). *Doğa Ana Kubaba.* Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, İstanbul.
- Roller, L. E. (2013). *Ana Tanrıça'nın İzinde: Anadolu Kybele Kültü* (Çev. B. Avunç), Alfa Yayınları, İstanbul.
- Strabon. *Antik Anadolu Coğrafyası.* (A. Pekman Çev.) Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

TARİHİ ÇEVRELERDE BÜTÜNCÜL KORUMA, ÖZGÜNLÜK VE TURİZM

Özlem Karakul

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze, turist hareketliliği çoğunlukla fiziksel ve somut kültürel miras unsurlarını tanımayı hedeflemiştir. Geleneksel yaşam biçimleri, kültürel uygulamalar ve anlatımlar, gelenekler gibi somut olmayan kültürel miras unsurları, bu hareketliliği, yakın zamanlara kadar somut miras unsurları kadar yönlendirememişlerdir (Karakul, 2017). 1990'ların sonundan itibaren, geleneksel yaşam biçimlerine yönelik ilgi artışıyla birlikte, 2003 yılında UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde somut olmayan kültürel miras unsurlarının tanımı ve koruma önlemleri tanımlanmıştır. Sözleşmeden sonra ulusal ve uluslararası düzeyde somut olmayan kültürel mirasla ilgili çalışmaların sayısı artmıştır. Bu farkındalık artışına koşut olarak dünya genelinde somut olmayan mirasla ilgili turizm hareketliliği de hız kazanmıştır.

Somut olmayan mirasa yönelik farkındalık artışı, mirasın korunmasına yönelik çalışmaları artırsa da bu çalışmalar genellikle somut mirastan ayrı bir şekilde yürütülmüştür. Koruma çalışmalarında somut ve somut olmayan miras arasındaki ikililik, kültürel miras bütünü anlamayı güçleştirerek, bütüncül koruma çalışmalarında çeşitli sorunlar yaratmaktadır (Karakul, 2019; Karakul, Yıldız, 2020: 24).

Mirasın iki ayrı alanda tanımlanması ve korunması, mirası keşfetmeye yönelik yapılan turizm faaliyetlerini de etkileyerek ziyaretçilerin farklı beklentileri ve yerel yönetimlerin farklı bakış açıları ile ilgili olarak tarihî çevrelerde koruma ve turizm yönetimi çalışmalarında somut veya somut olmayan miras unsurlarının öne çıkarılmasına neden olmuştur. Sonuç olarak bu durum, tarihî çevrelerde bütüncül koruma anlayışına aykırı uygulamaların gelişimine yol açarak, farklı koruma sorunları yaratmıştır. Bu çalışma, turizm, bütüncül koruma ve özgünlük ilişkisini kuramsal olarak inceleyerek uluslararası ve ulusal düzeyde gerçekleştirilen uygulamalar ve çalışmalar üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI KORUMA, TURİZM VE ÖZGÜNLÜK

2.1. Kültürel Mirasın Korunması ve Özgünlük

Kültürel mirasın korunmasına yönelik yapılan çalışmalara ve yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği koruma uygulamalarına etkileri açısından, iki uluslararası sözleşmenin incelenmesi önem taşımaktadır. Bu sözleşmeler, UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'dir.

UNESCO Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması Sözleşmesi

UNESCO'nun Paris'te toplanan 16. Genel Konferansı'nda 16 Kasım 1972'de "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme"¹ kabul edilmiştir. Sözleşme, "kültürel ve doğal miras" tanımlarının ilk kez yapıldığı, korunmasına yönelik tedbirlerin ortaya konulduğu, taraf ülkeler için tavsiyelerin bulunduğu bir sözleşmedir. Türkiye'de, 1972 Sözleşmesi, 23.05.1982 tarih ve 8/4788 sayılı Bakanlar Kurulu

¹ UNESCO (1972). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 16 Kasım, Paris, <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>

Kararıyla onaylanarak 14.02.1983 tarih ve 17959 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanmıştır.² Sözleşmenin onaylandığı yıl, Sözleşme'nin ilkeleri doğrultusunda, Türkiye'de bugünde geçerli olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 21/7/1983 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

1972 Sözleşmesi'nde belirtilen Dünya Miras Listesi'ne girecek miras unsurlarının belirlenmesinde günümüzde, bütüncül bir yaklaşıma dayalı ölçütler belirlenerek, "özgünlük" ve "bütünlük" de sağlanması gerekli nitelikler arasında kabul edilmiştir. Bir miras alanının dünya miras listesine girmesi ve üstün evrensel değer taşıması için alanın en az bir veya daha fazla dünya miras kriterini³ sağlaması, alanın bütünlüğü ve özgünlüğü ile ilgili koşulların sağlanması, alanın korunması ve yönetimi için gerekli şartların oluşturulması gerekmektedir.

Özgünlük kavramı, yıllardır esas olarak 'süreklilik' ve 'değişim' kavramları ve 'doğruluk' ve 'gerçek' kavramı ile ilişkili olarak tartışılmıştır (Jokilehto, 2006: 2). Jokilehto (2006), UNESCO'nun beyan ettiği şekliyle "kültürel çeşitliliğin" anlamındaki genişlemeyi ve açılımları göz önünde bulundurarak, farklı kültürlerin kesinlikle "gerçek" ve "özgünlük" gibi konularda kendilerini ifade etmenin farklı yollarına sahip olabileceğini belirtir. Doğruluk ya da özgünlüğün yönleri, yalnızca fiziksel ya da somut hâle indirgenemez; somut olmayan yönleri ve fiziksel varlıklara atfedilen tüm anlamları da içerirler. Dolayısıyla, öncelikle fiziksel çevrelerin korunması, bu konuların her ikisinin de anlaşılmasını gerektiren bir süreç olmalıdır. İkincisi, kültürel anlatımlar da korunmaları için özgün yönleriyle değerlendirilmelidir.

Özgünlük kavramını "değerlerle ilgili temel niteleyici faktör" olarak tanımlayan Nara Özgünlük Belgesi'nden (ICOMOS, 1994) önce, bu kavram çoğunlukla fiziksel özelliklerle ilgili bir nitelik olarak açıklan-

² <https://teftis.ktb.gov.tr/TR-263665/dunya-kulturel-ve-dogal-mirasin-korunmasi-sozlesmesi.html>

³ Kriterler hakkında detaylı bilgi için, Bkz. <https://www.unesco.org.tr/Pages/149/44>

mıştı. Nara Belgesi'nde belirlenen özgünlük ölçütleri, dünya miras alanlarının seçiminde kullanılan "üstün evrensel değer" ölçütleri ile birlikte değerlendirildiğinde, somut ve somut olmayan ölçütler bütüncül bakış açısıyla incelenebilir (Karakul, 2016). Nara Belgesi'nde belirlenen özgünlük koşullarından, "biçim ve tasarım, malzemeler ve öz, konum ve ortam özgünlüğün somut yönleri olarak ele alınabilirken kullanım veya işlev, gelenekler ve teknikler ile ruh ve his bu çalışmada özgünlüğün somut olmayan yönleri olarak ele alınmaktadır (Karakul, 2016).

Bir alanın Dünya Miras Listesi'ne kaydedilmesiyle birlikte, alanla ilgili farkındalık artışı, alandaki kültür turizmini canlandırmaktadır. Bu uluslararası ilgi artışı, miras alanının turizm gelirlerinin artmasına yol açarken, alanda yaşayan yerel halk için de yeni iş imkânları yaratmaktadır (Ürün, 2016: 17). Ayrıca, Dünya Miras Listesi'ne kaydedilen alanlarda artan turizm faaliyetleri, ülke ekonomisine de katkı sağlamaktadırlar (Ürün, 2016: 51).

UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi 2003 yılında kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu'nun 32. Genel Konferansı'nda kabul edilmiştir. 2006 yılında Türkiye'nin de taraf olduğu Sözleşme, Kasım 2020 itibariyle UNESCO'ya üye 180 ülke tarafından kabul edilmiştir.⁴

Sözleşme'de somut olmayan kültürel miras şu şekilde tanımlanmıştır:

"Somut olmayan kültürel miras" toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar- anlamına gelir" (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi madde 2).

⁴ Sözleşme ve süreçlerine dair güncel ve ayrıntılı bilgiler için bkz. <https://ich.unesco.org/en>

Sözleşme, somut olmayan kültürel mirasın belirlediği alanları aşağıdaki beş başlık altında toplamıştır:

- “Sözlü gelenekler ve anlatımlar”;
- “Gösteri sanatları”;
- “Toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şöenler”;
- “Doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar”;
- “El sanatları geleneği” (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi madde 2).

Sözleşme, yukarıda tanımlanan ve beş farklı alanda beliren somut olmayan miras unsurlarının korunmasını ve yaşayabilirliğini güvence altına almak için kimlik saptama, belgeleme, araştırma, koruma, geliştirme, güçlendirme ve özellikle okul içi ya da okul dışı eğitim aracılığıyla kuşaktan kuşağa aktarma olduğu kadar, bu kültürel mirasın değişik yanlarının canlandırılmasına yönelik önlemler alınması gerektiğini belirtmektedir (Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi madde 2). Sözleşme’nin koruma önlemleri kapsamında kullandığı en önemli uluslararası aracı ise listelerdir. Sözleşme kapsamında İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Mirası Temsilî Listesi, Acil Koruma Gerektiren Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi, Koruman İyi Uygulamaları Kaydı olmak üzere üç farklı liste oluşturulmuştur.⁵ Bu listelerde Türkiye’nin toplam 20 unsuru bulunmaktadır.⁶

Dünya miras listelerindeki unsurlar gibi, somut olmayan miras listelerine giren unsurların tanınırlığı da uluslararası düzeyde artarak bu unsurları tanımaya yönelik yapılan turizm faaliyetlerini de hızlandırmaktadır.

⁵ Sözleşme kapsamında oluşturulan listelere ulaşmak için bkz. <https://ich.unesco.org/en/lists/>

⁶ <https://www.unesco.org.tr/Pages/126/123/UNESCO-%C4%B0nsanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1n-Somut-Olmayan-K%C3%BClt%C3%BCrel-Miras%C4%B1-Temsil%C3%AE-Listesi>

2.2. Bütüncül Koruma

“Bütüncül ya da bütünlük koruma” kavramı, ilk olarak fiziksel ve kültürel değerlerin birlikte değerlendirilmesi ve kentsel ve kırsal topluluklarda var olan sosyal ve fiziksel gerçekliklerin sürekliliğinin önemini vurgulayan bir koruma politikası olarak 1975 yılında, Avrupa Mimari Miras Kongresi’nde yayınlanan Amsterdam Bildirgesi’nde⁷ “*bütünlük koruma-integrated conservation*” adı altında tanımlanmıştır. Daha sonra içeriği farklı kapsamlarda yeniden tanımlanarak genişletilmiş ve bu çalışma kapsamında tarihî çevrelerin somut ve somut olmayan kültürel miras unsurlarını içerecek şekilde yeniden tanımlanmaktadır.

Çalışma kapsamında sunulan bütüncül koruma yaklaşımı, çevrenin varlığını fiziksel ve kültürel unsurlardan oluşan bir bütün olarak kabul etmektedir. Tarihî çevrelerin fiziksel ve kültürel unsurları, sürekli ve karşılıklı etkileşim hâlinde çevrelerin oluşumu ve dönüşümünde rol almaktadır. Fiziksel unsurları “somut kültürel miras” ve kültürel unsurları “somut olmayan kültürel miras” olarak tanımlayan bu yaklaşım, her iki unsurun karşılıklı etkileşimlerinin ve sürdürülebilirliğinin anlaşılmasını, tarihî çevre korumanın temel amacı olarak kabul etmektedir.

Tarihî çevreler, farklı kültürlerin birbirlerini etkileyerek katmanlı bir yapıda üst üste geldiği, sürekli değişim süreci içinde yaşayan karmaşık bütünlüklerdir (Karakul, 2007, 2011, 2019). Koruma süreci, tarihî çevrelerin bu karmaşık oluşum ve dönüşüm süreçlerinin doğru anlaşılmasını, belgelenmesini ve korunmasını gerektirir. Tarihî çevrelerin somut değerleri, doğal yapı ve yapılmış çevrelerden oluşan fiziki yapıyı kapsamaktadır. Somut olmayan değerler ise, kültür, yapılmış çevrelerde geleneksel olarak sürdürülen ‘kültürel pratikler’ ve ‘kültürel anlatımlar’, ‘yapılı çevrelerin anlamları’ ve onlara atfedilen değerlerin tümünü kapsamak-

⁷ ICOMOS (1975). Amsterdam Bildirgesi, Avrupa Mimari Miras Kongresi, 21- 25 Ekim,

tır. Somut değerler, ancak onları biçimlendiren kültürel değerler anlaşıldığında anlam ifade ettikleri için, somut olmayan değerlerin anlaşılması ve belgelenmesi, tarihî çevrelerdeki yapı ve yerleşim biçimlerindeki çeşitliliğin anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır.

Tarihî çevreler, özgünlüklerini oluşturan fiziki ve kültürel değerlerinin farklı bileşenleri ve değişimlerini anlamaya yönelik özel bir yaklaşımla incelenmelidir. Aslında bütüncül koruma yaklaşımı, tarihî çevreleri, somut ve somut olmayan kültürel miras unsurları arasındaki karşılıklı etkileşimlerden oluşan bir bütün olarak anlamayı, değerlendirmeyi ve sürdürmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan, tarihî çevrelerdeki değişimin ana faktörlerinden biri olan turizmin yönetimine yönelik çalışmaların, turizmin bütüncül koruma anlayışı üzerindeki etkilerini değerlendirmesini ve kontrol altına almasını da zorunlu kılmaktadır.

3. TURİZM VE TARİHİ ÇEVRE KORUMA

1999 yılında ICOMOS Uluslararası Kültür Turizmi Tüzüğü'nde⁸ yapılan tanıma göre turizm, “siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, eğitimsel, biyofiziksel, ekolojik ve estetik boyutları” ile giderek karmaşıklaşan bir gerçektir. Son yıllarda turizm, doğal ve kültürel mirasın korunması açısından olumlu bir güç olarak görülmektedir. Ayrıca doğru bir turizm yönetim planının hazırlanmasının özellikle turizmin yarattığı finansal kaynağın koruma alanına aktarılmasındaki önemi tartışılmaktadır.

Doğal ve somut kültürel miras geçmişten günümüze turistlerin ilgi odağında olmakla birlikte, son yıllarda yaşayan kültürler ve yaşam biçimlerine duyulan ilgi de artış göstermektedir (Karakul, 2017). Somut olmayan miras unsurlarına duyulan ilgi artışıyla birlikte, yerel yaşam biçimleri, şenlikler ve kültürel uygulamaları keşfetmeye yönelik gerçekleştirilen turizm hareketliliği de hız kazanmıştır. Ne yazık ki somut ol-

⁸ ICOMOS 1999, Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü, http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0300983001536913522.pdf

mayan mirasa duyulan ilgi artışına koşut, “folklorizasyon”un⁹ temelini oluşturan kültürel uygulamaların uygulayıcılarından ve bağlamlarından koparılması yaklaşımı da ortaya çıkarak tüm dünyada yaygınlaşmıştır.

“Değişime neden olan sosyal dinamiklerden” biri olarak turizm (Bal, 1995, 25) oluşturduğu kültürel, ekonomik ve teknolojik faktörlerle somut ve somut olmayan mirasın değişimine neden olur. Günümüzde, özellikle turizmin ekonomik faydalarıyla ilişkili olarak görülen kültürel mirasa atfedilen ekonomik değer, tarihî merkezler üzerinde ticari baskı yaratarak bu alanların sadece ziyaretçiler için boş vakit geçirme, eğlence alanı olarak algılanmasına neden olmaktadır (Orbaşlı, 2000: 8). Böylelikle tarihî binalar, sokaklar kaçınılmaz olarak alışveriş ve eğlence tesisleri için kullanılacak “otantik” ortamlara dönüştürülmektedir. Ziyaretçilerin dış görünümüne olan ilgisindeki artış, cephe koruma yaklaşımlarının yaygınlaşmasına ve geleneksel mimariyi taklit eden yeni binaların artmasına yol açmaktadır. Kontrolsüz yapı faaliyetlerinin artışı ve turizm yönetimindeki yanlış politikalar, tarihî çevrelerin özgünlüğüne ve bütünlüğüne zarar vermekte ve farklı yaşam biçimlerinin ortadan kalkmasına neden olmaktadır.

Yeni ekonomik faaliyetler ve geçim kaynakları yaratan turizm, son yıllarda tarihî çevrelerde ekonomik bir değer olarak ortaya çıkmıştır. Turizmle birlikte ortaya çıkan yeni ekonomik faaliyetler arasında, antikacılık ve turist rehberliği, pansiyon işletmeciliği, yöresel yemek ve el sanatı ürünleri satışı bulunmaktadır (Karakul, 2017). Ekonomik faaliyetlerin çeşitliliğindeki artış, mevcut geleneksel binaların yeniden kullanımı ve yeni faaliyetler için uygun yeni binalar inşa etme ihtiyacı yaratır. Bu nedenle, turizmin yönetimi ile yapı ve restorasyon faaliyetlerine ilişkin doğru ilkelerin bütüncül koruma yaklaşımları dikkate alınarak geliştirilmesi kritik önem taşımaktadır. Doğru ilkeler geliştirmek için binalar

⁹ Uzun yıllardır “folklorizasyonu” somut olmayan kültürel miras için bir tehdit olarak kabul eden UNESCO, 2003 Sözleşmesi’nde somut olmayan kültürel mirasın temel koruma tedbirinin kültürel faaliyetleri sürdürmek ve bunları nesilden nesile aktarmak olduğunu belirtmektedir.

ve açık alanlarda somutlaşan kültürel uygulamalar ve anlatımlar arasındaki karşılıklı ilişkileri ve bunlara atfedilen anlam ve değerleri bütüncül olarak anlamak ve belgelemek gerekir.

Yeni kültürel, teknolojik, ekonomik etkileşimleri yaratan bir olgu olarak turizm, tarihî çevrelerde yaşayanların değer sistemlerini de derinden etkilemektedir (Karakul, 2017). Örneğin, turizm yaşayanların gelenek içinde sürdürdükleri bazı kültürel pratikleri uygulamalarına neden olarak somut ve somut olmayan miras unsurları arasındaki karşılıklı ilişkilerde kopuşlara yol açabilmektedir. Aynı zamanda turizm, yaşayanların evlerinin korunması konusunda bilinçlenmelerinde önemli bir role sahiptir. İlk bakışta, insanlara koruma bilincini artıran bir olgu olarak görünse de bu bilincin yalnızca, bazı ekonomik kaygılarla bağlantılı olarak yüzeysel ve içselleştirilememiş bir bilinç olduğunu söylemek yanlış olmaz.

“Kültürel turizm”, Açıklamalı Turizm Terimleri Sözlüğü’nde (Aydın, 1990), “şenlik, folklor, tiyatro, sergi gibi sanat etkinliklerine katılmak, geçmiş ve yaşayan medeniyetleri ve kültürel değerleri tanımak, tarihî yerleri ve yaşam biçimlerini görmek için yapılan bir gezi” olarak tanımlanmaktadır. ICOMOS Uluslararası Kültürel Turizm Sözleşmesi’nde ise “kültürel turizm”, “anıt ve alanları keşfetmek için yapılan, koruma ve bakımları için katkıda bulunan, ekonomik fayda ve kültürel eğitim kaynağı” olarak kabul eden turistlerin gerçekleştirdiği bir ziyaret türü olarak tanımlanmaktadır (ICOMOS, 1976). Kültürel miras turizmi, kültürel turizmin bir dalı olarak “ev sahibi topluma ve çevresindeki çevreye saygı gösterirken yerel gelenekleri, sanatları ve mirası deneyimlemek için yapılan bir seyahat türü” olarak tanımlanmaktadır (Keitumetse, 2009, 224). Keitumetse (2009), “kültürel miras turizminin” bileşenlerini, “anıtlar, arkeolojik alanlar, müzeler gibi kültürel miras öğeleri ile festivaller ve topluluklar gibi kültürel deneyimler” olarak açıklamaktadır. Kültürel turizm veya kültürel miras turizmi, bu çalışma kapsamında, tarihî çevrelerin somut ve somut olmayan değerlerinin bütüncül olarak korunabileceği bir turizm türü olarak değerlendirilmektedir.

ICOMOS tarafından Ekim 1999'da Meksika'da yapılan 12. Genel Kurul'da kabul edilen Uluslararası Kültürel Turizm Tüzüğü'nde, kültür mirasının yönetiminde önemli hedeflerden biri "kültür mirasının önemi ve niçin korunması gerektiğini ev sahibi topluluğa ve ziyaretçilere açıklamak" olarak belirlenmiştir (ICOMOS, 1999). Bu hedefe ulaşılabilmesi, kültürel mirasın bütüncül olarak anlaşılması ve turizmle ortaya çıkan değişim sürecinde, bütüncül ilkelerle tanımlanabilecek özgün değerlerin sürdürülebilirliğine yönelik koruma yaklaşımlarının geliştirilmesine bağlıdır. Tüzükte turizm ve kültürel miras arasındaki dinamik etkileşimin doğru okunmasının önemi üzerinde durularak turizmin kültürel mirasın korunmasına katkıda bulunacak şekilde yönetilmesi vurgulanmaktadır. Bu kapsamda yaşayanlar ve turistlerin beklenti ve hayalleri arasında yararlı bir etkileşim kurma yönünde yaklaşımlar geliştirilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.

Turizmin kötü yönetimi, tarihî çevrelerde somut ve somut olmayan kültürel mirasın özgün yapısını, karşılıklı ilişkilerini, bütünlüğünü ve değerlerini tehdit edebilir. Turizmin doğru yönetimi ve sürdürülebilir bir turizm politikası oluşturmak ve kültürel mirasın korunmasını sağlamak için yerel halk, koruma uzmanları, turizm operatörleri, ev sahipleri, alan yöneticilerinin katılımı ve iş birliğini sağlamak gereklidir (ICOMOS, 1999). Turizmin doğru yönetilememesi, tarihî çevrelerde kontrolsüz yapılaşmanın artışına, özgünlük ve bütünlüğün bozulmasına ve geleneksel yaşam biçimlerindeki çeşitliliğin kaybedilmesine neden olmaktadır.

Turizm ve Somut Olmayan Mirasın Korunması

UNESCO-EIIHCAP Bölgesel Toplantısı'nda, turizmin, dayandığı somut ve somut olmayan kültürel mirası geliştirme ve koruma potansiyeline sahipken yönetilmediği ve kontrol edilmediği takdirde, aynı değerli kaynağı bozabileceği ve geri döndürülemez bir şekilde zarar verebileceği vurgulanmaktadır (UNESCO-EIIHCAP, 2007). Toplantıda, topluluk ustalığı (*community mastery*) kavramı tanımlanarak sürdürülebilir

turizmin gelişiminde toplulukların kendi somut olmayan miraslarının “sahipliğini” korumalarının önemi ile bununla ilgili karar alma süreçlerine aktif olarak katılımları vurgulanmaktadır. Turizm planlaması ve uygulamalarında, somut olmayan miras yorumunun “basitleştirilmesi” ile “bağsımsızlaştırma” kaçınılması gereken en önemli sorun olarak öne çıkarılmaktadır (UNESCO-EIIHCAP, 2007). Bağsımsızlaştırma sorunu, “somut olmayan mirasın basitleştirilmesi” sorunu olarak tanımlanarak somut olmayan mirasın bilgi değerlerinin basitleştirildiği süreç olarak veya “turizm bağlamında çarpıtılmış olarak uygulanması” şeklinde açıklanmaktadır. Bu anlamda, “bağsımsızlaştırma”, yukarıda açıklandığı üzere, folklorizasyonla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

UNESCO'nun temel kaygısı, yeni formların özgün, "saf" ve "otantik" somut olmayan kültürel miras bağlamının bütünlüğünü ihlal etmemesidir. Vietnam toplantısından çıkan UNESCO raporunda buna bağsımsızlaştırma sorunu deniyor (UNESCO ve EIIHCAP, 2008). Turizm, planlama yaklaşımına bağlı olarak hem geleneğin bağlamını hem de içeriğini değiştirebilir. Örneğin Hmong geleneksel giysilerinin, turistlerin beklentilerine göre değiştirilmesi, turistlerin isteklerinin Hmongluların ihtiyaçlarına üstün tutulduğunu göstermektedir. Yaşam kültürü ve kültürel pratiklerin ayrılmaz parçası olan geleneksel giysilerin değiştirilmesi, somut olmayan kültürel mirasın özgünlüğüne de zarar vermektedir. Folklorizasyon ve bağsımsızlaştırma sorununun daha ileri aşaması, geleneklerin, kültürel pratiklerin turistler için “sahnelenmesi”dir. Turizm araştırma literatüründe bu duruma «sahnelenen özgünlük» adı verilmektedir (MacCannell, 1984, Van der Zeeijden, 2015). Örneğin Hindistan'ın bazı bölgelerinde, yerli çiftler sadece turistler için otuzdan fazla kez evlenmektedir.

UNESCO-EIIHCAP Bölgesel Toplantısı'nda, ayrıca, ziyaretçilerin tüketimi ve mülkiyeti için yapılan zanaat üretiminin, somut olmayan kültürel mirasın doğal aktarım sürecine de zarar verdiği vurgulanmak-

tadır. Turizmin geleneksel sanat eserleri ve el sanatlarına yönelik taleplerini tatmin etmek ve sanayileşme, aktarım sürecini sosyal temelinden koparmaktadır.

Turizm ve Bütüncül Koruma

Yukarıda ayrıntılarıyla açıklanan bütüncül koruma, turizmin somut ve somut olmayan mirasın korunmasıyla ilişkileri açısından değerlendirildiğinde, turizmin tarihî çevrelerde kültürel miras koruma süreci üzerindeki farklı etkilerinin farklı koruma sorunları ortaya çıkardığı görülmektedir (Karakul, 2017). Turizmin hızlandırdığı değişim süreciyle birlikte ortaya çıkan koruma sorunları, yeni işlev ihtiyacıyla birlikte ortaya çıkan (1) kullanıcıların değişimi ve restorasyon ve yeni yapılaşma sorunu, (2) kültürel pratiklerin uygulanmasındaki kopuşun etkisiyle kullanılmayan yapı, mekân ve mimari elemanların ortaya çıkması, (3) dış görünüm ve fiziki özelliklerin korunmasının öncelik kazanması ve somut olmayan kültürel mirasın ikincil hâle gelmesi, (4) turizmin etkisiyle artan koruma bilincinde somut mirasın ağırlığının artması, (5) fiziki özellikler üzerinden tanımlanan özgün bağlam talebinin ortaya çıkmasıyla birlikte yükselen somutu koruma anlayışı ve (6) kültürel pratiklerin özgün bağlamlarından koparılarak uygulanmasıyla birlikte, somut olmayan kültürel mirası somuttan koparan koruma anlayışlarının (folklorizasyon) artışı olarak tanımlanabilir. Somut ve somut olmayan mirası koparan bu yaklaşımlara karşı, Kültürel turizm / Kültürel Miras Turizmi, somut ve somut olmayan kültürel mirasın bütüncül ve karşılıklı ilişkilerinin korunduğu ve sürdürüldüğü bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.

	SOMUT KÜLTÜREL MİRAS	SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS	KORUMA SORUNLARI	KÜLTÜREL MİRASI KORUMA YAKLAŞIMLARI
TURİZMİN KÜLTÜREL MİRAS KORUMA SÜRECİNE ETKİLERİ	YENİ İŞLEV İHTİYACI İŞLEVSEL DEĞİŞİM		KULLANICILARIN DEĞİŞİMİ RESTORASYONLAR YENİ YAPI SORUNU	YER HESİNİ BİZMAYACAK YENİ YAPI KARARLARI YAPI GELENEĞİNİN SÜREKLİ İLİŞİ-GELENEKSEL TEKNİKLERİN YENİ YAPI VE RESTORASYONLARDA KULLANILMAYI SAĞLAMASI
	KÜLTÜREL PRATİKLERİN UYGULANMASINDA KOPUŞ		KULLANILMAYAN YAPI KULLANILMAYAN MEKÂN KULLANILMAYAN MİMARİ ELEMANLAR	KÜLTÜREL PRATİKLERİN YAPILARLA VE MEKÂNLARLA KURDUĞU İLİŞKİLERİN SÜRDÜRÜLMESİ KAYBOLAN KÜLTÜREL PRATİKLERİN YENİDEN CANLANDIRILMASI YA DA ANI DEĞERİNİN SÜRDÜRÜLMESİ
	KÜLTÜREL PRATİKLERİN UYGULANMASINDA DEĞİŞİKLİK		KÜTLESEL, MEKANSAL VE MİMARİ ELEMAN DEĞİŞİKLİKLERİ	KÜLTÜREL PRATİKLERİN YAPILARLA VE MEKÂNLARLA KURDUĞU İLİŞKİLERİN SÜRDÜRÜLMESİ
	DİŞ GÖRÜMLERİN, FİZİKİ ÖZELLİKLERİN KORUNMASININ ÖNCELİK KAZANMASI		SOMUT OLMAYAN MİRASIN İKİNCİLİĞE GELMESİ	YAPI VE KÜLTÜREL PRATİK VE ANLATIM İLİŞKİLERİNİN SÜRDÜRÜLMESİ
	KORUMA BİLİNCİNİN ARTMASI		SOMUTU KORUMA BİLİNCİNİN ÖNCELİĞİ	KÜLTÜREL PRATİKLERİN SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS OLARAK KORUNMASI GEREKLİLİĞİNİN ANLATILMASI
	FİZİKSEL ÜZERİNDEN TANIMLANAN "ÖZGÜN" BAĞLAM TALEBİ		SOMUT KORUMA ANLAYIŞI	GELENEKSEL YAPILARIN DEKORASTİRELMESİNE KARŞI, KÜLTÜREL PRATİKLERİN SÜREKLİLİĞİNİN SAĞLANMASI
	KÜLTÜREL PRATİKLERİN BAĞLAMINDAN KOPARILARAK UYGULANMASI -FOLKLORİZASYON		SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN SOMUTTAN KOPARILARAK "KORUNMASI"	FOLKLORİZASYON YAKLAŞIMLARINDAN KAÇINILARAK, KÜLTÜREL PRATİKLERİN ÖZGÜN BAĞLAMLARI İÇİNDE UYGULANMASININ SAĞLANMASI
	BÜTÜNCÜL KORUMA BÜTÜNCÜL İLİŞKİLERİN KORUNDUĞU BİR YAKLAŞIM		SOMUT VE SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRASIN BİRLİKTE KORUNMASI	KÜLTÜREL PRATİK VE ANLATIMLARIN, İLİŞKİLİ MEKÂN VE YAPILAR İÇİNDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİNİN TARTIŞILMASI

Görsel 1. Tarihî çevrelerde turizmin koruma sürecine etkileri (Karakul, Yıldız, 2020).

Turizmin olumsuz etkilerini azaltmak için, tarihî çevrelerdeki somut olmayan ve somut mirasın önemli unsurlarının belirlenmesi ve bunların turizm planlama politikaları aracılığıyla değerlendirilmesi önemlidir. Tarihî çevrelerde turizmi yönetmek ve somut ve somut olmayan miras üzerindeki olumsuz etkilerinin kontrol etmek için, bütüncül bir koruma anlayışını benimseyerek somut ve somut olmayan miras unsurları arasındaki karşılıklı ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlayacak yaklaşımlar geliştirmek önem taşımaktadır. Bu çalışma kapsamında, uluslararası ve ulusal düzeyde yapılan koruma program ve uygulamalarından örnekler verilerek turizm, bütüncül koruma ve özgünlük ilişkisine yönelik değerlendirmeler yapılacaktır.

4. KORUMA PROGRAM VE UYGULAMALARINDA TURİZM-BÜTÜNCÜL KORUMA-ÖZGÜNLÜK İLİŞKİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

4.1. Uluslararası Koruma Çalışmaları

4.1.1. UNESCO Dünya Mirası ve Sürdürülebilir Turizm Programı

UNESCO Dünya Mirası Merkezi'nin mirasın korunmasıyla ilgili etkinlikleri arasında UNESCO Dünya Mirası ve Sürdürülebilir Turizm Programı'nda (UNESCO WH + ST)¹⁰ bulunmaktadır. Program, turizm ve miras yönetimi planlamasının entegre edildiği, doğal ve kültürel varlıklara değer verildiği ve korunduğu ve uygun turizm yaklaşımının geliştirildiği diyalog ve paydaş iş birliğine dayalı yeni bir yaklaşımı temsil etmektedir.¹¹

UNESCO WH + ST Programı'nın internet sayfasında, programın temel hedeflerinden birinin, kültürel ve doğal mirasın yönetiminde önemli bir araç olarak sürdürülebilir turizmi destekleyen politika ve çerçeveleri savunarak elverişli ortamı güçlendirmek olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, bir destinasyon yaklaşımı izleyen ve yerel toplulukları güçlendirmeye odaklanan sürdürülebilir turizmin planlanmasının, geliştirilmesi ve yönetimi için geniş paydaş katılımı yoluyla stratejiler geliştirilmesi UNESCO'nun yaklaşımının merkezinde yer aldığı vurgulanmaktadır. Program, sürdürülebilir turizmin planlanmasında hem somut hem de somut olmayan kültürel mirasın korunması yönünde yaklaşımlar içerdiği için bütüncül korumanın gerçekleşmesi yönünde olumlu bir girişim olarak görülmektedir.

UNESCO WH+ST Programı kapsamında, 3 farklı konuda, "İpek Yolu Projesi / İpek Yolları Miras Koridorları için Sürdürülebilir Turizm

¹⁰ <https://whc.unesco.org/en/tourism/>

¹¹ <https://whc.unesco.org/en/tourism/>

Stratejisi Geliştirme, Politika ve Yönelimler ve Değişen İklimde Dünya Mirası ve Turizm” konularında proje ve çalışmalar yürütülmektedir:

‘İnsanlık tarihindeki en büyük rota' olarak kabul edilen antik İpek Yolu, Doğu ile Batı arasındaki ilk köprüyü oluşturmuş, ticaretin ve kültürel alışverişin merkezinde olan bir güzergâhtır. Bu rotalar ağı boyunca sayısız tarihî ve kültürel mekân günümüze kadar ulaşmıştır. UNESCO ve UNWTO (Dünya Turizm Organizasyonu), Miras Koridorları boyunca ziyaretçi yönetimi, saha sunumu ve tanıtım için ortak bir sürdürülebilir turizm stratejisine doğru çalışmak üzere İpek Yolu destinasyonları için politika rehberlik girişimleri geliştirdiler.

İpek Yolları Afganistan, Orta Asya ve İran'daki Miras Koridorları - Avrupa Kültürel Miras Yılı'nın Uluslararası Boyutu, aynı zamanda UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirası Koruma Etkinlikleri içinde yer alan bir proje olarak da sürdürülmektedir.¹² Projenin temel amacı, özellikle mirasa dayalı turizm geliştirme, turizm ürünlerini çeşitlendirme, somut olmayan kültürel mirası koruma ve teşvik etme ve İpek Yolları miras koridorlarında yüksek kaliteli ziyaretçi deneyimleri sunma yoluyla kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısını güçlendirmektir.

Program kapsamında, dünya mirası ve sürdürülebilir turizm arasındaki ilişkinin tanımlanmasına yönelik politikalar da ortaya konulmuştur. Dünya Mirası ve turizm arasındaki ilişkinin iki yönlü olduğunun vurgulandığı politikalarda, Dünya Mirasının, turizm sektörü için önemli bir kaynak olduğu belirtilmektedir. Turizmin, iyi yönetildiğinde, Dünya Mirası varlıklarına fayda sağladığı belirtilen çalışmada, Dünya Mirasının turistler ve turizm sektörü için destinasyonlar sunduğu, turizmin, Dünya Mirası Sözleşmesi'ndeki Miras alanlarının sunum gerekliliğini sağlamada yardımcı olduğu belirtilmektedir. Turizmin, miras alanlarının Üstün Evrensel Değerlerini sunmak-sunum kalitesinin göstergelerinin geliştirilmesine de faydalı olacağı vurgulanmaktadır. Fakat,

¹² <https://ich.unesco.org/en/projects/silk-roads-heritage-corridors-in-afghanistan-central-asia-and-iran-international-dimension-of-the-european-year-of-cultural-heritage-00437>

kontROLSÜZ turizmin Üstün Evrensel Değere zarar verme potansiyeli olduğu da belirtilmektedir.

4.1.2. Unesco Dünya Mirası Sürdürülebilir Turizm Rehberi

UNESCO dünya mirası sürdürülebilir turizm rehberi,¹³ turizm yoluyla sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya yönelik en iyi uygulama yaklaşımlarına odaklanmıştır. Rehber, Dünya Mirası turizm destinasyonlarının yöneticilerine ve diğer paydaşlara, yerel çevrelerindeki koşullar için en uygun çözümleri belirlemeye ve yönetim için genel teknik bilgi geliştirmeye yardımcı olmak için yön ve rehberlik sunmaktadır. Rehber içinde, farklı tarihî çevrelerde sürdürülebilir turizm amaçlı yapılan uygulamalarla ilgili detaylı bilgiler sunulmaktadır.

Sunulan örnekler arasında bulunan Filipinler'deki Vigan Tarihi Kasabası'nda yerel yönetimler ve paydaşlar, Dünya Mirası statüsü uygulamalarına ve korumaya dayalı bir eylem planı geliştirmişlerdir. Planın temel amacı, Vigan'ı, insanların temel değerlerini ve geleneklerini zenginleştiren ve koruyan, aynı zamanda geçim kaynaklarını sürdüren bir turizm destinasyonu olarak geliştirmek olarak belirtilmektedir. Geleneklerin korunmasına ve kültürel pratiklerin sürdürülmesine dayalı bu yaklaşım içinde, turizmin gelişimi ve bütüncül korumanın birlikte gerçekleştirilebileceği anlaşılmaktadır.

Rehber kapsamında sunulan uygulamalarda somut ve somut olmayan mirasın birlikte korunmasına yönelik çalışmalar yapıldığı görülmekte olup bütüncül koruma ve turizmin birlikte ele alınmasına yönelik önemli örneklerdir.

4.1.3. Unesco Yaratıcı Şehirler Ağı / Bolonya

UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Programı (Creative Cities Network), UNESCO tarafından 2004 yılında yaratılmış olup çeşitli bölgelerden,

¹³ <http://whc.unesco.org/sustainabletourismtoolkit/how-use-guide>

farklı nitelikte şehirleri yaratıcı endüstriler alanında çalışmak üzere bir araya getiren bir girişim olarak tanımlanmaktadır.¹⁴ Yaratıcı Şehirler Ağı, şehirler tarafından kendi belirleyecekleri yaratıcı endüstri sektörü tercihlerine göre seçilebilecek yedi tema etrafında şekillendirilmiş, bu temalar edebiyat, film, müzik, zanaat ve halk sanatları, tasarım, gastronomi ve medya sanatları olarak belirlenmiştir. Şehirlerin Yaratıcı Şehirler Ağı'nda yer alması, uluslararası alanda tanınırlıklarını artırarak kültürel turizmin hızlı gelişimini sağlamaktadır. Türkiye'den 6 şehrin¹⁵ de yer aldığı Yaratıcı Şehirler Ağı'nda bulunan Bolonya şehri, bütüncül koruma ve turizm ilişkisinin en iyi okunduğu örneklerden biri olarak bu bölümde incelenmektedir.

Tarihi M.Ö. 1000'li yıllara kadar uzanan Bolonya, Kelt, Roma ve Orta Çağ dönemleri boyunca ticaret yollarının kesiştiği bir noktada bulunmuş ve pek çok kültürün izlerini taşımaktadır. Şehir, kırmızı tuğladan inşa edilmiş tarihî yapıları ve Orta Çağ kuleleri olan kırk iki kilometrelik revaklarıyla tanınmaktadır.1088 yılında kurulan Batı dünyasının en eski üniversitesi de Bologna'da bulunmaktadır. Bir Müzik Şehri olarak Yaratıcı Şehirler Ağı'nda yer alan Bolonya'da, Müzik Şehirleri arasında kültürel değişim ve eğitim programlarının yanı sıra ikamet projeleri teşvik edilmekte; festivallerin diğer şehirlerle ortak yapımı için faaliyetler yapılmaktadır.

Kentsel koruma çalışmalarının 1969 yılında başladığı Bolonya'da, koruma planının temel yaklaşımı; "tarihî merkezin, eski binalar kümesi değil, tek bir yaşayan kentsel organizma olduğu, kültürel, fiziksel ve sosyal değerleri ile bütün olarak "özgün bir anıt"" olarak ele alınıp korunması gerektiği yönündeydi.¹⁶ Bologna koruma planı, çağdaş bir

¹⁴ <https://www.unesco.org.tr/Pages/88/129/UNESCO-Yarat%C4%B1c%C4%B1-S%CC%A7ehirler-Ag%CC%86%C4%B1>

¹⁵ <https://www.unesco.org.tr/Pages/88/129/UNESCO-Yarat%C4%B1c%C4%B1-S%CC%A7ehirler-Ag%CC%86%C4%B1>

¹⁶ <https://www.cekulvakfi.org.tr/makale/butuncul-kentsel-korumada-bologna-ve-verona-orneklere>

toplumun içinde yaşayabileceği, tarihî dokusunu koruyan bir şehir yaratmayı amaçlamaktadır. Kent içindeki geleneksel üretim biçimleri, kültürel pratikleri ve küçük esnafı ve zanaatkârları da korumayı amaçlayan plan, kentin somut olmayan kültür mirasını da koruma altına almıştır.¹⁷

Hem somut hem de somut olmayan mirasın korunmasına yönelik yaklaşımları içeren bütüncül koruma anlayışına dayalı koruma planıyla günümüze kadar iyi korunmuş bir kent olarak gelen Bolonya, Yaratıcı Şehirler Ağı'nda yer almasıyla birlikte, müzik şehri olarak uluslararası düzeyde tanınırlığı daha da artarak kültürel turizmin hızlı geliştiği alanlardan biri olmuştur.

4.1.4. Unesco Dünya Miras Listesi | Verona

Yukarda da belirtildiği gibi, bir alanın Dünya Miras Listesi'ne girmesi, tanınırlılığını artırarak kültürel turizmin canlanmasını da beraberinde getirmektedir. Bu durumla birlikte ortaya çıkan uluslararası ilgi ve farkındalık, alanın turizm gelirlerinin artmasına yol açmaktadır. Ancak ortaya çıkan hızlı değişim, doğru koruma planlamasıyla kontrol edilemediğinde, miras üzerinde olumsuz etkiler de yaratabilir. Bu bölümde Dünya Miras Listesi'nde yer alan şehirlerden biri olan Verona, bütüncül koruma anlayışının uygulandığı bir alan olarak incelenmektedir.

M.Ö. 1. yüzyılda kurulan Verona şehri, antik çağlardan, Orta Çağ ve Rönesans dönemlerinden önemli sayıda tarihî yapı ve askerî bir kalenin olağanüstü bir örneğini içermektedir.¹⁸ 2000 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine giren, Verona tarihî kent merkezinde, bu dönemden sonra koruma çalışmaları, restorasyona ve turizme dayalı yatırımlar daha da artmıştır. Tanınırlığı artan kent, günümüzde en çok ziyaret edi-

¹⁷ <https://www.cekulvakfi.org.tr/makale/butuncul-kentsel-korumada-bologna-ve-verona-ornekleri>

¹⁸ <https://whc.unesco.org/en/list/797/>

len dördüncü İtalyan kentidir.¹⁹ Koruma çalışmaları kapsamında, kentin hem somut hem de somut olmayan mirasının korunmasına yönelik uygulamalar, bütüncül bir anlayış içinde gerçekleştirilmektedir.

5. TÜRKİYE’NİN DÜNYA MİRAS LİSTESİ VE GEÇİCİ LİSTESİNDEKİ ALANLARDA TURİZM VE KORUMA

Türkiye’de tarihî çevre koruma uygulamaları içinde turizmin rolüne baktığımızda, geçmişte, somut mirasa duyulan ilgiye bağlı olarak turizm planlamasında somut mirasın ağırlıklı korunduğu bilinmektedir. Günümüzde ise koruma ve turizm planlamasında yer alan farklı aktörlerin yaklaşımlarına bağlı olarak tarihî çevrelerde somut ve somut olmayan mirasın turizm amaçlı değerlendirilmesine yönelik farklı koruma uygulamalarının yapıldığını görüyoruz. Turizmin hızlı gelişimine koşut olarak artan tarihî yapı restorasyonları yanı sıra, gelenek içinde uzun yıllardır yerel halkın sürdürdüğü sosyal pratikler, günümüzde “festival” adı altında turizm amaçlı yeniden canlandırılmaktadır.

Bu bölümde, bütüncül koruma, turizm ve özgünlük ilişkisinin değerlendirilmesi için Safranbolu, Beypazarı, Cumalıkızık alanları ile somut miras ve fiziki koruma anlayışının öne çıktığı bir örnek olarak Kayakapı Kültürel ve Doğal Çevre Koruma ve Canlandırma Projesi anlatılacaktır.

5.1. Safranbolu: UNESCO Dünya Miras Listesi

Safranbolu, Karadeniz kıyılarını, Batı, Kuzey ve Orta Anadolu’ya bağlayan yol üzerinde bulunan, coğrafi konumu nedeniyle, çok eski devirlerden beri yerleşimin olduğu bir alandır. Günümüze kadar korunmuş geleneksel konut dokusu ve anıtsal yapılarıyla tipik bir Osmanlı şehri olan Safranbolu, tümü sit ilan edilmiş ender kentlerden biri olarak

¹⁹ <https://www.cekulvakfi.org.tr/makale/butuncul-kentsel-korumada-bologna-ve-verona-orneklere>

UNESCO Dünya Miras Komitesi'nin hazırladığı Dünya Miras Listesi'ne 1994 yılında girmiştir (Canbulat, 2019: 226).²⁰

Safranbolu yerleşimi, Çarşı Mahallesi olarak bilinen Çukur, Kıranköy ve Bağlar Mahallesi olmak üzere, 3 ayrı bölgeden oluşmaktadır. Şehrin aşağı kısmında yer alan Çukur Mahallesi'nin merkezinde çarşı bulunmaktadır. Merkezin çevresi ise deri işçileri, demirciler, saraçlar, kunduracılar ve tekstil işçileri gibi zanaatkarların evleri ve atölyeleri ile çevrilidir. Eskiden gayrimüslim bir mahalle olan Kıranköy'de bulunan konutlar ağırlıklı olarak taştan inşa edilmiştir. Bağlar Mahallesi'nde geniş bahçeler içinde müstakil evler bulunmaktadır (Canbulat, 2019: 226).

Kent içi yerleşim dışında bulunan Yörük Köyü ise dünya miras alanı sınırı içinde bulunmamakla birlikte, geleneksel yapıları ve süregelen geleneksel yaşamla birlikte, özgünlüğünü, somut ve somut olmayan yönleriyle daha fazla koruyan bir alandır.

Görsel 2. Safranbolu Genel Görünümü
(<https://whc.unesco.org/en/list/614/gallery/>)

²⁰ <https://www.tarihiKentlerBirligi.org/wp-content/uploads/SAFRANBOLU.pdf>

Görsel 3. Yörük Köyü (Özlem Karakul Arşivi)

1990'ların başlarında, UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girmesiyle birlikte, Safranbolu'da turizmin gelişimi hızlanmış, bu dönemde Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun, Havuzlu Asmazlar Konağı'nı restore ederek otele dönüştürmesiyle birlikte geleneksel konut restorasyonları da artmıştır (Canbulat, 2019: 227). Turizmin hızlı gelişimiyle birlikte artan yoğunluk, geleneksel yaşamda köklü değişikliklere yol açarak geleneksel konutlarda koruma sorunlarına yol açmaya başlamıştır. Turizmle birlikte artan yeni yapı ihtiyacıyla birlikte, geleneksel dokuda, geleneksel yapıları taklit eden yeni yapılar da çoğalmaya başlamıştır (Canbulat, 2019: 249).

Dünya miras listesinde bulunan Safranbolu'nun özgünlüğüyle ilgili miras listesi sayfasında,²¹ Safranbolu'nun sokak düzeninin özgünlüğü ve

²¹ <https://whc.unesco.org/en/list/614/>

genel şehir manzarası”nın özgünlüğüne rağmen, yapılardaki özgünlük seviyesinin, modern ihtiyaçlara ve sanayileşmeye bağlı olarak iç kısımlarda meydana gelen değişikliklerle ilişkili olarak azaldığı belirtilmektedir. Ayrıca, turizmdeki gelişmelere bağlı olarak evleri yenilemek ve bunları turizmle ilgili işlevler için kullanmak gibi bir eğilim ortaya çıkmıştır. Bu yenilemeler ve restorasyonlar kapsamında özgünlüğün korunmasına yönelik dikkatli izleme ve denetim yapılması gereği vurgulanmaktadır.

Son yıllarda, Safranbolu Belediyesinin, Tarihî Kentler Birliği’yle yaptığı ortak çalışmalarla, somut ve somut olmayan kültürel mirasın birlikte korunmasına yönelik uygulamalar yapılmaktadır.²² Bütüncül koruma çalışmaları, “Yaşayan Şehir” olarak da bilinen Safranbolu’da, mimari ve geleneksel yaşamın özgünlüğünün korunmasına yönelik önemli çabalar olarak değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda, Safranbolu’nun somut olmayan kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturan geleneksel el sanatlarının korunmasına ve yaşatılmasına yönelik çalışmalar da son yıllarda hız kazanmıştır. Demircilik, Bakırcılık, Kalaycılık, Semercilik, Saraçlık, Yemencilik, Dericilik, Kunderacılık, Mestçilik, Terzilik, Tenekecilik, Keçecilik, Sayacılık, Nalbur ve Nalbantlık, Safranbolu’da tarih boyunca uygulanan el sanatlarından²³ Zanaatların canlandırılması için yaşayan zanaatkârlar da bulunmuş ve bilgilerini yeni nesillere aktarmalarını sağlamak üzere çalışmalar yapılmıştır.

Bu kapsamda Safranbolu Belediyesi, 2010 yılında hizmete açtığı Safranbolu Kültür Eğitim Merkezi (SAKEM) içinde el sanatlarının da bulunduğu 120 branşta, 7-25 yaş arası yaklaşık 3000 kursiyere eğitim vermektedir.²⁴ Üretilen eserler, turizm sektörüne aktarılmaktadır. El sanatları dışında, düğünler, mutfak kültürüne ilişkin de çalışmalar yapılmaktadır. Mutfak kültüründe önemli bir yeri olan Safran Bitkisi’nin tanıtılması ve turizmin canlandırılması amacıyla yılda bir düzenlenen Safran Festivali kapsamında, safran hasadı o yörede bulunan bitkilerin

²² <https://www.tarihiKentlerBirliGi.org/wp-content/uploads/SAFRANBOLU.pdf>

²³ <https://www.tarihiKentlerBirliGi.org/wp-content/uploads/SAFRANBOLU.pdf>

²⁴ <https://www.tarihiKentlerBirliGi.org/wp-content/uploads/SAFRANBOLU.pdf>

misafirlere hasat ettirilmesi, o ortamı paylaştırılması bir turizm çeşidi olarak geliştirilmektedir.²⁵

5.2. Beypazarı: UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi

Geleneksel konut dokusunu büyük ölçüde koruyan Beypazarı, tarih boyunca yaşayan farklı uygarlıkların ürettiği zengin bir tarihî yapı stoğuna sahiptir. Osmanlı kentinin korunmuş örneklerinden biri olarak günümüze kadar ulaşmış olan Beypazarı, Selçuklu ve Osmanlı dinî ve sivil mimarisini, iç ve dış mekân kurgusunu, malzeme özellikleri, yapısal unsurlarını, bezeme unsurlarını koruduğu için 2020 yılında UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne girmiştir.²⁶

Görsel 4. Beypazarı'nda geleneksel konutlar (Ö.Karakul arşivi, 2018)

Yerel yönetimlerin, geleneksel mimarinin korunmasında ve turizm planlamasında aktif rol oynadığı Beypazarı'nda, yerel kültürel ve sosyal pratikler ile el sanatları ve mutfak kültürü gibi somut olmayan kültürel mirasın korunmasına yönelik çalışmalar da devam etmektedir. Beypaza-

²⁵ <http://www.karabuk.gov.tr/3-safran-festivali-basladi>

²⁶ <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-261497/beypazari-tarihi-kenti-ankara-2020.html>

rı'nda hâlihazırda çok sayıda tarihî yapının, müze olarak kullanılmak üzere restorasyonu yapılmış olup bunlar arasında somut olmayan kültürel miras müzesi olarak kullanılan Yaşayan Müze'de Türkiye'de bu alanda yapılmış ilk örneklerdendir.

“Türkiye'nin ilk uygulamalı kültür müzesi” olarak tanımlanan Beypazarı Yaşayan Müze,²⁷ geleneksel hayatı ve kültürel pratikler ve üretimleri sergileme düşüncesiyle 23 Nisan 2007 tarihinde kurulmuştur. 20. yüzyılın başında inşa edilmiş geleneksel bir konutta hizmet veren Yaşayan Müze, açık hava müzelerinin Türkiye'deki ilk örneği olarak da kabul edilmektedir. Yaşayan Müze'de somut olmayan kültürel mirasın sergilenmesine yönelik, çeşitli canlandırma teknikleri ve etkileşimli sergileme yöntemleri kullanılmaktadır. Bu yöntem içinde, ziyaretçiler izleyici konumundan çıkarılarak etkinliklere dâhil edilmektedir. Müzede, taş ve ihlamur baskılar, ebru ve keçe sanatı gibi tarihi yüzlerce yıllar öncesine dayanan geleneksel Türk sanatları uygulamalı olarak ziyaretçilere deneme olanağı sağlanmaktadır.

Son yıllarda haziran ayının ilk haftasında düzenlenen “Tarihî Evler, El Sanatları, Havuç ve Güveç Festivali” giderek geleneksel bir nitelik almaya başlamıştır ve uluslararası düzeye taşınması için çalışılmaktadır. Festival kapsamında, yağlı boya resim, fotoğraf ve kaybolmaya yüz tutmuş el sanatları sergileri, halk oyunları gösterileri, yöresel yemeklerin sergilenmesi ve satışı gerçekleştirilmektedir. Festival kapsamında geleneksel somut olmayan kültürel mirasın uygulanması koruma açısından önemli olmakla birlikte, özgün bağlamının dışında yapılan uygulamalar da bulunmaktadır.

5.3. Cumalıkızık: UNESCO Dünya Miras Listesi

1300 yıllarında Oğuz Boylarından “Kızık Boyu” tarafından kurulan bir yerleşim olan Cumalıkızık, günümüzde özgün dokusuyla yaşayan en önemli Kızık Köyü olarak bilinmektedir (Karakul, Yıldız, 2020). Cumalıkızık, Osmanlı Dönemi kırsal mimarisinin önemli bir örneği olarak yerleşim dokusunu ve geleneksel yaşam biçimini korumaktadır.

²⁷ <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/ankara/gezilecekyer/beypazarı-yasayan-muze>

UNESCO tarafından Haziran 2014 tarihinde Bursa'nın Hanlar Bölgesi, Sultan Külliyesi ile birlikte UNESCO Dünya Miras Listesi'ne girilmesiyle, tarihî, doğal ve kültürel değerleri ile koruma altına alınan Cumalıkızık, bugün hâlâ yaşayan ticari kültürü ve kente oldukça yakın kırsal yaşamın devamlılığı ile birlikte erken dönem Osmanlı yaşam şekli ve vizyonuna iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Köyde koruma süreci başlamadan önce, geleneksel konutlarda yaşamın sürekliliği, köyün somut ve somut olmayan mirasının birlikte bütünlük içinde korunmasını sağlamıştır. Köyde bulunan ahşap karkas sistemiyle inşa edilen geleneksel konutlar, yaşayanlar tarafından sürekli bakım ve onarım gördüğünden, özgünlüklerini günümüze kadar korumuşlardır. Değişen yaşam biçimleri, kültürel pratiklerin uygulanmasında değişikliklere yol açsa da bu durum, küçük ölçekte mekânsal ve mimari eleman değişiklikler dışında, tarihî çevrenin özgün bütünlüğünü bozacak ölçüde bir değişime yol açmamış, bu durum geleneksel mimari ve kültürel pratik ve anlatımların sürekliliğini sağlamıştır.

Görsel 5. Cumalıkızık'ta meydanda yöresel ürün pazarı

(Kaynak: <https://www.yildirim.bel.tr/>)

Yönetim planında, somut ve somut olmayan miras unsurlarının birlikte korunmasını amaçlayan bütüncül koruma vurgusu öne çıkmaktadır.²⁸ Koruma süreci kapsamında yapılan restorasyonlarla, turizmin gelişimine koşut olarak sınırlı sayıda geleneksel konut turizme hizmet vermek amacıyla, pansiyon ve lokantaya dönüştürülmüştür.

Her yıl haziranın son pazar günü Cumalıkızık'a ekonomik katkı sağlaması amacıyla düzenlenen Ahududu Şenliği, yöresel özellikleri konu eden festival ve eğlence olması açısından gelenekselleşmiştir. Cumalıkızık'ta yetişen geleneksel ve tarımsal ürünlerin üretimi de sürdürülmekte ve köy içerisinde ziyaretçilere satışı yapılmaktadır. Ayrıca geleneksel evlerin iç avlularında köy kahvaltısı yapılabilmekte, kadınların yaptığı gözlemelerin yanı sıra ev baklavası, erişte, tarhana, reçel gibi ev ürünleri yapılmakta ve satılmaktadır.

5.4. Kayakapı Kültürel ve Doğal Çevre Koruma ve Canlandırma Projesi

Kayakapı Mahallesi, 1985 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne giren Göreme Millî Parkı ve Kapadokya Kayalık Alanları'nın sınırları içinde yer almaktadır.²⁹ Ürgüp merkezinde, Esbelli Kayası'nın kuzeydoğu yamacına kurulmuş olan alan, geçmişte Ürgüp'ün ileri gelen ailelerinin yaşadığı bir yerleşim yeridir.³⁰ Kayakapı Mahallesi, 1969 yılında,

²⁸ Bkz. Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı (2013-2018) <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/unesco/yonetim-planı/>

²⁹ Dünya Miras Alanları listesinde bulunan, Göreme Milli Parkı ve Kapadokya Kayalık Alanı, İç Anadolu Bölgesi'nde Nevşehir il sınırları içinde yer almaktadır. Genel olarak Göreme Milli Parkı ve Kayalık Alanları, Kaymaklı ve Derinkuyu Yer altı Şehirleri ile Soğanlı Yerleşmesi yerleşim alanını kapsar iken Karain Köyündeki peribacalarına oyma güvercinlikler, Karlık Köyü'ndeki Karlık Kilise ile Yeşilöz Köyündeki St.Teodoro Kilise'si Dünya Miras Alanı olarak tanımlanmıştır (Coşkun, Karakul, 2016).

³⁰ Kayakapı Kültürel ve Doğal Çevre Koruma ve Canlandırma Projesi Bülteni, Sayı:1, 2012.

kaya düşmesi ve kaya oyma mekânlardaki çökme tehlikesi gerekçesiyle, afet bölgesi ilan edilmiştir.³¹

Kayakapı Mahallesi içerisinde, toplam 1215 adet kaya dam, yığma taş evler ve harabe durumunda yapılar bulunmaktadır. Proje alanı içerisinde ayrıca T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı - Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunca belirlenip tescillenmiş; aralarında kaya oyma kiliseler, camiler, çeşmeler ve hamamın da olduğu yaklaşık 20 adet yapı da bulunmaktadır (Karakul, Yıldız, 2020).

Alanla ilgili koruma süreci başlamadan önce, Kayakapı Mahallesi, kullanılmayan taş oyma ve yığma yapılardan oluşan dokusuyla, somut ve somut olmayan kültürel miras etkileşimlerinin tamamen koptuğu, bu kopuşun ve terk edilmişliğin bozulma sürecini hızlandırdığı yapılardan oluşmaktaydı (Karakul, Yıldız, 2020). Koruma projesinin amacı, proje müellifi tarafından, alanın “tarihî yapıları, kentsel dokusu ve doğal alanlarıyla birlikte bir “çevre mirası” olarak korunması ve “kültür turizmi ağırlıklı işlevlerle canlandırılması” olarak belirtilmektedir (Kabaoğlu, Yıldırım, 2006: 61).

Ayrıca projenin amaçları arasında, “eski konut dokusunda konaklama imkânları yaratılması, aynı zamanda Kayakapı'nın somut olmayan kültürel mirasını oluşturan, geçmiş mahalle yaşantısına özgü geleneklerin, özgününe sadık fakat yaratıcı yorumlarla canlandırılarak ziyaretçilere tanıtılması” da belirtilmektedir.³² Ayrıca, yöreye özgü sanatlarla ilgili bir çarşı oluşturularak ustaların uygulamasına olanak sağlanacağı belirtilmektedir.

Kayakapı Mahallesi'nde özgününde konut olarak kullanılan yapılar, restorasyon sürecinde konaklama, restoran, hamam gibi turistik işlevlere hizmet vermek üzere düzenlenmiştir. Bu durum, yapılarda mekânsal ve mimari eleman ölçeğinde değişiklikler yapılmasını gerek-

³¹ <https://www.kayakapi.com/tr/tarihce>

³² Kayakapı Kültürel ve Doğal Çevre Koruma ve Canlandırma Projesi Bülteni, Sayı:1, 2012.

tirmiş bunun yanı sıra, turizm amaçlı kullanımları dolayısıyla, havuz, hamam, restoran işlevlerinin gerektirdiği yeni donatı ve mimari elemanların eklenmesini de zorunlu kılmıştır.

Görsel 6. Kayakapı Mahallesi'nin koruma uygulaması sonrası görünümü
(Kayakapı Arşivi)

Koruma süreciyle birlikte, “geçmişte yaşayanların sürdürdüğü geleneklerin de canlandırılması” amaçlanmışsa da bu canlandırmanın, somut olmayan kültürel mirasın özgün olmayan bir bağlamda, turizm amaçlı uygulanmasına yol açabileceği için folklorizasyona dönüşebileceği öngörülebilir. Bu durum, somut olmayan kültürel mirasın uygulama sürecine dair belgeleme çalışmaları açısından olumlu görülse bile, çalışma kapsamında kuramsal ilkeleri vurgulanan bütüncül koruma yaklaşımı açısından istenen bir durum değildir. Proje kapsamında planlanan bu amaçların birçoğu, uygulamaya dönüştürülebilmiştir. Turizm amaçlı kullanıma açılan Kayakapı Mahallesi, yalnızca varlıklı turistlere hizmet vermekte, bu nedenle, yalnızca yapıların korunduğu bir alan

olarak görülmektedir. Amaçlandığı gibi, yaşam kültürü ve geleneklerinin yaşatılmasına ilişkin herhangi bir uygulama yapılmamış, özgün yaşam biçimi ve geleneklerin bilgisi de restorasyonu tamamlanan yapılar da yeterince anlatılamamıştır.

Restorasyon uygulamalarındaki temel sorun, yapı ve yerleşimin, turistler için fiziksel ve “özgün” görünümlü bir dekor oluşturmak üzere kullanılması, amaçlandığı gibi geleneksel hayatla herhangi bir ilişkisinin kalmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum, bu çalışma kapsamında önemi vurgulanan bütüncül koruma anlayışına tamamen aykırı olup alanın özgünlüğüne de zarar vermektedir.

6. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ: TURİZM VE KÜLTÜREL MİRASIN BÜTÜNCÜL KORUNMASI

Çalışma kapsamında incelenen turizmin koruma süreci üzerindeki etkileri değerlendirildiğinde, tarihî çevrelerde turizmin gelişmeye başladığı ilk yıllardan itibaren, somut mirasın somut olmayan mirasa göre daha fazla ilgi gördüğü ve buna bağlı olarak fiziki koruma anlayışının ağırlıklı olduğu çalışmaların yapıldığı görülmektedir. 2000’li yıllardan itibaren gelişen somut olmayan mirasa duyulan ilgi artışına koşut yapılan koruma uygulamalarında ise olumlu uygulamalar yanında, pek çok tarihî çevrede, somut olmayan miras unsurlarının özgün bağlamlarından koparılarak folklorizasyonun farklı biçimleri içinde özgünlüğe zarar verecek şekilde uygulandığı örneklerde görülmektedir.

Turizmin kültürel miras üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak için, tarihî çevrelerdeki somut olmayan ve somut mirasın önemli unsurlarının belirlenmesi ve bunların turizm planlama politikaları aracılığıyla değerlendirilmesi koruma süreci açısından önemlidir. Tarihî çevrelerde turizmi yönetmek ve somut ve somut olmayan miras üzerindeki olumsuz etkilerini kontrol etmek için, bütüncül bir koruma anlayışını benimseyerek somut ve somut olmayan miras unsurları arasındaki karşılıklı

ilişkilerin sürdürülebilirliğini sağlayacak yaklaşımlar geliştirmek önem taşımaktadır.

Turizmin gelişimiyle birlikte doğacak olan yeni işlev ihtiyacı, yeni yapıların inşası ve eskilerin restorasyon süreçlerini hızlandıracağından, bu sürecin sağlıklı yürütülebilmesi için koruma planında, tarihî dokunun özgün değerlerini ve görünümünü bozmayacak yeni yapı kararlarının oluşturulması ve yerel yapı geleneğinin sürekliliğinin sağlanması önem taşımaktadır. Bu amaçla, geleneksel tekniklerin yeni yapı ve restorasyonlarda kullanımının sağlanması için gerekli tedbirler alınmalıdır.

Tarihî çevrelerin değişim süreci ve turizmin gelişimiyle birlikte, yerel halkın yaşam biçimleri ve değer sistemlerindeki değişiklikler, kültürel pratiklerin uygulanmasında ve sürdürülmesinde kopuşlara yol açmaktadır. Kültürel pratiklerin, yapı ve açık alanlarla kurduğu ilişkilerin sürekliliği için, kaybolan pratiklerin uygulanmasının teşvik edilmesine yönelik tedbirler alınmalı ya da müze ortamında yeniden canlandırılmasına yönelik düzenlemeler yapılmalıdır. Kültürel pratiklerin bağlamından koparılarak uygulanmasına yönelik uygulamalardan vazgeçilerek devam eden kültürel pratiklerin özgün bağlamlarında uygulanmalarının sürdürülmesine yönelik tedbirler alınmalıdır.

Turizmle birlikte gelişen koruma bilincindeki artışın, geleneksel mimari ve fiziki özellikler yanında, somut olmayan kültürel miras olarak kültürel pratikler, anlatımlar ve yer hissini de kapsayacak şekilde geliştirilmesine yönelik tedbirler alınmalıdır. Fiziki koruma anlayışını öne çıkaran anlayışlar ile fiziksel özellikler üzerinden tanımlanan “özgün bağlam” yaratma çabası, geleneksel yapı ve alanları dekorlaştırmaktadır. Bu yaklaşıma karşı, somut ve somut olmayan değerlerin bütünüyle anlaşılması ve korunmasını sağlayacak bir turizm yönetimi ve planlaması oluşturulmalıdır. Tarihî çevrelerde bütüncül ilişkilerin korunduğu ve sürdürüldüğü bir yaklaşım olarak, kültürel turizm anlayışı geliştirilerek somut ve somut olmayan unsurların birlikte korunması ve turizme yönelik değerlendirilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aydın, İ. (1990). Açıklamalı Turizm Terimler Sözlüğü, 27, Aydın.
- Bal, H. (1995). *Turizmin Kırsal Toplumda Aile İçi İlişkilere Etkisi*, İstanbul: Doğa-İnsan Yayınları.
- Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı 2013-2018 <http://alanbaskanligi.bursa.bel.tr/unesco/yonetim-plan/>
- Canbulat, İ. (2019). City of Safranbolu, Unesco World Heritage in Turkey 2019, eds. Nevra Ertürk, Özlem Karakul, Grafiker Ltd.Şti., Ankara
- ICOMOS (1999). International Cultural Tourism Charter- Managing Tourism at Places of Heritage Significance, 12th General Assembly in Mexico.
- ICOMOS (1994). Nara Özgünlük Belgesi, Nara, Japan, <https://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf>
- ICOMOS (1976). Charter on Cultural Tourism, International Seminar on Contemporary Tourism, 8-9 November, Brussels, Belgium.
- ICOMOS (1975). Amsterdam Bildirgesi, Avrupa Mimari Miras Kongresi, 21- 25 Ekim,
- Jokilehto, J. (2006) "Considerations on authenticity and integrity in World heritage Context". *City & Time*, 2, 1, 1, Retrieved September 2, (2016), from <http://www.ct.ceci-br.org>
- Kabaoğlu, C. Yıldırım, E. (2006), Kayakapı Projesi ve Ürgüp'te Kentsel Dönüşüm, Dosya- 01, Kentsel Dönüşüm Tartışmaları, TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, s.60-65.
- Karakul, Ö., Yıldız, T. (2020). The Role of Local Governments in the Conservation of Cultural Heritage-Turkey (Kültürel Mirasın Korunmasında Yerel Yönetimlerin Rolü), UCLG-MEWA, İstanbul.(Türkçe, İngilizce ve Arapça olarak 3 dilde basılmıştır.)
- Karakul, Ö. (2019). Kuram ve Uygulamada Tarihi Çevre Korumaya Bütüncül Bir Yaklaşım, *Social Sciences Research Journal*, Volume 8, Issue 1, 61-78.
- Karakul, Ö. (2017). "Effects of Tourism On Holistic Conservation in Historic Environments: The Case Of Konya Botsa Village", *International Congress on Cultural Heritage and Tourism*, 19-21 Mayıs, Konya.
- Karakul, Ö. (2016). Authenticity as a sustainable value of holistic conservation: The case of Turkey's world heritage sites, *Megaron*, 11 (4), 483-490.

- Karakul, Ö. (2011). "An Integrated Approach To Conservation Based On The Interrelations Of Tangible And Intangible Cultural Properties", METU Journal of The Faculty of Architecture, Vol: 28, No:2, s. 105-125
- Karakul, Ö. (2007). *Folk Architecture in Historic Environments: Living Spaces for Intangible Cultural Heritage*. Milli Folklor-International and Quarterly Journal of Cultural Studies, 10, 19, 75, 151-163.
- Kayakapı Kültürel ve Doğal Çevre Koruma ve Canlandırma Projesi Bülteni, Sayı: 1, 2012, Kayakapı Turizm Yatırım Ticaret A.Ş.
- Keitumetse, S. O. (2009). The Eco-Tourism of Cultural heritage Management (ECT-CHM): Linking Heritage and environment in the Okavango Delta Regions of Botswana. *International Journal of Heritage Studies*, 15: 2, 223-244.
- MacCannell, D. (1984). Reconstructed ethnicity tourism and cultural identity in third world community, *Annals of Tourism Research* 11, 375-91.
- Orbaşlı, A. (2000). *Is Tourism Governing Conservation in Historic Towns?*, Journal of Architectural Conservation, 3, 7-19.
- UNESCO (2003) Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, 17 Ekim. Paris (<https://ich.unesco.org/doc/src/00009-TR-PDF.pdf>) (Erişim: 21 Temmuz 2017).
- UNESCO-EIIHCAP (2007) Safeguarding Intangible Heritage and Sustainable Cultural Tourism: Opportunities and Challenges, Regional Meeting, 11-13 December, , Hué, Viet Nam
- UNESCO (1972). Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunmasına Dair Sözleşme, 16 Kasım, Paris, <https://whc.unesco.org/en/convention/text/>
- Ürün, Ş. (2016). Dünya Kültürel Ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme: Doğal Miras Alanları Başvuru, Adaylık Ve Değerlendirme Süreçleri, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu UNESCO Uzmanlık Tezi, Ankara, https://www.unesco.org.tr/Content_Files/Content/tez/sutez.pdf
- Van Der Zeijden, Albert (2015). "Cultural Tourism and Intangible Heritage: A Critical Appraisal and Policy Guidelines", *Anthropology as a Driver for Tourism Research*, Wil Munsters, Marjan (Eds.), Garant Publishers.

TURİZM İŞLETMELERİNDE AKILLI TEKNOLOJİLERİN ÇEVRE KORUMA AMAÇLI KULLANIMI

Reşat Arıca

Nagehan Sönmez Gök

Abdülkadir Çorbacı

1. GİRİŞ

Çağımızın en büyük sorunlarından biri çevre sorunlarıdır. Turizm ülke ekonomileri için önemli bir sektör olmakla birlikte, doğayla iç içe aktivitelerin gerçekleştiği bir yapıya sahiptir. Bundan ötürü turizm çevresel bozulma, kirlilik ve aşınma biçiminde görülen çevre sorunlarının artışında büyük pay sahibidir (Arıca, 2020). Bir yandan temel arz kaynaklarının çevresel değerler üzerine kurgulanması öte yandan çevresel değerler üzerindeki etkisi turizmde sektörel düzeyde sürdürülebilir gelişim anlayışı çerçevesinde girişimleri elzem kılmaktadır (Duman vd., 2019). Sürdürülebilir turizm; turistik deneyimi oluşturan bileşenlerin ve varlıkların nitelik ve niceliklerini kaybetmeden sürekliliğinin sağlanması olarak açıklanmaktadır. Sürdürülebilir turizmde esas amaç iyi bir turizm-çevre ilişki dengesinin kurulması ve kaynakların korunmasıdır (Gündüz, 2004: 60-61). Bu bağlamda turizm işletmelerinin bir yandan müşterilerinden gelen talepleri karşılarken öte yandan temel arz kaynakları olan çevrenin bozulmaması, kirlenmemesi ve kıt doğal kaynakların iyice tükenmemesi için çevre sorunlarına daha çok eğilim göster-

mesi gereklidir. Bu çerçevede işletmelerin faaliyetlerini ve iş süreçlerini çevresel hassasiyeti gözeten uygulama ve girişimlerle desteklemeleri büyük öneme sahiptir.

Teknoloji çevresel sorunları azaltmak üzere uygulanan destekleyici sistemlerdendir. Turizm sektöründe çevresel hassasiyete sahip paydaşlar çevre koruma ve tahribatı azaltmada amaçlı girişimlerinde teknolojik araç ve sistemlerden istifade etmektedir (Zhang, 2010). Ay'a (2009) göre teknoloji araç ve sistemler turizm işletmelerinin çevre dostu uygulamalar kapsamında iş süreçlerinde entegre etmesi gereken başat bileşenlerdendir. Bu fikri destekleyen Çetin ve Topsakal (2017) akıllı teknolojik araç ve sistemlerin turizmde iş ve üretim süreçlerine uygulanması bir yandan rekabette üstünlük sağlamak öte yandan çevre koruma eksenli sosyal sorumluluk anlayışına hizmet edebilmek adına büyük öneme sahiptir. Tüm bu çıktılara karşın araştırmalarda turizm sektöründe akıllı teknolojik araç ve sistemlerin çevre koruma odağında kullanımının yaygın olmadığı ifade edilmektedir (Yenişehirlioğlu ve Türkay, 2021). Bu durum işletmelerin akıllı teknoloji kullanımında önceliğini pazarda değişen yapıya uyum sağlamak ve rekabet edebilme bileşenleri üzerine temellendirmesinden kaynaklanmaktadır. Akıllı teknolojilerin çevre koruma amaçlı kullanımı ise işletmeler tarafından öncelik olarak görülmemektedir. Nitekim araştırmalar incelendiğinde akıllı teknolojik araç ve sistemlerin kullanımının daha çok akıllı şehir (Cohen, 2012; Gretzel, Sigala, Xiang ve Koo, 2015a; Lin Zhao, Yu ve Wu, 2019), akıllı turizm (Hazarhun ve Yılmaz, 2021; Huang, Goo, Nam ve Yoo, 2017; Kafa, Arıca ve Sönmez Gök, 2020; Zencir ve Emir, 2019) ve akıllı destinasyon (Arslan Ayazalar ve Ayazlar, 2019; Buhalis ve Amaranggana, 2014; Santos Júnior vd., 2020) çerçevesinde değerlendirildiği, akıllı çevre uygulamalarına yönelik araştırmaların ise sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu çıkış noktasından hareketle hazırlanan araştırmada, turizm işletmelerinde akıllı teknolojik araçların çevre koruma bağlamında kullanım durumunun sorgulanması amaçlanmaktadır. Araştırma literatürde akıllı teknolojilerin akıllı şehir, akıllı turizm ve akıllı destinasyon kapsamında de-

ğerlendirildiği çerçeveye akıllı çevreyi de ekleyerek mevcut literatürü zenginleştirilmesi bağlamında önem arz etmektedir. Aynı zamanda araştırmada akıllı teknolojik araçların işletmelerde çevre dostu kullanım alan ve amaçlarına ilişkin bilgiler sunulmaktadır. Bu yönüyle araştırma destinasyon ve işletme yöneticilerine izlek olması bağlamında önemlidir.

2. ALANYAZIN

2.1. Akıllı Teknoloji ve Akıllı Şehir Kavramlarının Turizm Sektörüne Yansımaları

Akıllı kavramı, gerçek zamanlı ve gerçek dünya verilerinden faydalanma, verileri bütünleştirme, paylaşma ve daha iyi operasyonel kararlar almak üzere analitik, görselleştirme ve modellemeyi kullanma olarak tanımlanmaktadır (Harrison vd., 2010: 1). Teknolojiyle donatılmış, entegre ve güçlendirilmiş sosyoekonomik gelişmelerin, açık ve yaşamsal veriler, alternatif bağlantı ve bağlanabilirlik yaklaşımları, bilgi ve bilgeliklerin teknolojisi, sensörler, Radyo Frekanslı Tanımlama (RFID), Yakın Alan İletişim Standardı (NFC) gibi teknolojiler aracılığıyla paylaşılması durumunda ortaya çıkan teknoloji ise akıllı teknoloji olarak açıklanmaktadır. Vasavada ve Pahdiyâr'a (2016) göre akıllı teknoloji, gelecek için motivasyon arayan ve potansiyel çıkarımları destekleyen yeni bir terimdir. Akıllı ve akıllı teknoloji kavramlarının şehirlerle bütünleştiği ortam ise akıllı şehir kavramıyla izah edilmektedir (Çetin ve Topsakal, 2017: 150). Akıllı şehir, kentsel kalkınma ve refahın artırılması için insan sermayesi ve teknolojik sermayenin kullanımına dayanan kavramsal bir kentsel gelişim modelini temsil eder (Angelidou, 2014: 53). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı sistem ve çözümlerin kentsel paydaşlarla beraber katılımcılık, sürdürülebilirlik ve açıklık ilkeleri çerçevesinde şehirlerin tasarlanması, yerel politikaların geliştirilmesi ve yerel hizmetlerin sunulmasında kullanımını açıklayan akıllı şehir, odağına teknoloji ve insanı alır (Köseoğlu ve Demirci, 2018).

Akıllı şehirlerin temelindeki ana unsurlardan biri yenilikçi teknolojilerdir. Bilgi ve iletişim teknolojileri, Web 2.0 teknolojileri ve sosyal medya, giyilebilir teknolojiler, nanoteknoloji, 3D yazıcılar, bulut bilişim, sanal/artırılmış gerçeklik, robotik teknolojiler, hologram ve yapay zekâ gibi çok sayıda teknolojik gelişme akıllı şehir uygulamalarına temel oluşturmaktadır (Köseoğlu ve Demirci, 2018). Akıllı şehirler günümüz teknolojilerini kullanma temelinde yapılanan bir şehir olmanın ötesinde, kaynak optimizasyonu sağlama, yenilikçi teknolojileri kullanarak hizmet sunulan toplumu geliştirme, yaşam kalitesini arttırmak için etkin ve adil yönetim, sürdürülebilirlik, ekonomik gelişim, eğitim fırsatları ve sosyal eşitliği sağlamayı amaçlamaktadır (Gretzel vd., 2015a; Lehr, 2018). Bu bağlamda akıllı şehirler teknolojik gelişmeleri kente adapte eden ve kent nüfusunun ihtiyaçlarını karşılayan akıllı enerji, akıllı binalar, akıllı ulaşım, akıllı güvenlik, akıllı sağlık, akıllı kamu yönetimi, akıllı yaşam, akıllı çevre ve akıllı turizme yönelik uygulamalarla karşımıza çıkmaktadır (Kotil, 2017; Xiang, Stienmetz ve Fesenmaier, 2021). Akıllı teknoloji ve şehir uygulamalarının sektörel ölçekte teknolojik bağımlılığın yüksek olduğu turizm sektörüne yansımaları, akıllı turizm ve akıllı destinasyon biçiminde gerçekleşmiştir.

2.1. Akıllı Turizm ve Akıllı Destinasyonlar

Turizm ve seyahat tarihi, endüstriyel ve teknolojik gelişmelerin ortaya çıkardığı hızlı değişimlerin etkisi üzerinden açıklanmaktadır. Ulaşım teknolojilerinde yaşanan ilerlemeler dünyanın her bölgesinin erişilebilir hâle gelmesini ve en uzak bölgelerin tatil bölgesi hüviyeti kazanmasını sağlamıştır. Bilgi teknolojileri ve internetle, bilgisayarlı ve merkezi rezervasyon sistemleri; çevrimiçi pazarlama, rezervasyon, satış ve ödeme işlemleri; akıllı teknolojilerle turistik hizmetlerin bireyselleştirilmesi hız kazanmıştır. Bu süreci takiben teknolojik araç ve sistemlerin turizm sektöründe kullanımını artarken mobil uygulamalar, sanal ve güçlendirilmiş gerçeklik teknolojileri, bulut bilişim, nesnelerin interneti, giyilebilir teknolojiler, robotik sistemler ve üç boyutlu yazıcılar gibi ya-

pay zekâ uygulamaları işletme faaliyetlerinde daha fazla yer edinmiştir (Arıca ve Kodaş, 2020). Turizmin teknolojiyle içiçe geçen yapısı ve teknolojik araç ve sistemlere bağımlı yapısı göz önüne alındığında akıllı sıfatının sektörel ölçekte kullanımı kaçınılmaz hâl almıştır (Kulakoğlu Dilek ve Dilek, 2020; Şeyhanlıoğlu ve Kınır, 2021). Akıllı teknolojiler tarafından desteklenen turizm faaliyetleri akıllı turizm ve akıllı destinasyon kavramlarıyla literatürde karşılık bulmuştur.

Akıllı turizm çevrimiçi seyahat acentaları, kişisel bloglar, web siteleri, sosyal medya, akıllı telefon uygulamaları gibi tüm çevrimiçi turizm uygulamalarını ve bilgi kaynaklarını içermektedir. Akıllı turizm kavramı, bilgi iletişim teknolojilerinin turistik destinasyonlara entegre edilmesiyle turistik deneyimin geliştirilmesini amaçlayan sosyal bir fenomen olarak açıklanmaktadır (Hunter, Chung, Gretzel ve Koo, 2015: 107). Bir diğer tanımda akıllı turizm, yeni ve yenilikçi dijital teknolojik araç, süreç ve sistemlerin turizm sektörü ve deneyimleri yeniden şekillendirmek için kullanılması olarak kavramsallaştırılmaktadır (Xiang vd., 2021: 2). Gretzel vd.ne (2015a: 181) göre akıllı turizm, bir destinasyonda sürdürülebilirliğe, verimliliğe ve turist deneyimlerini zenginleştirmeye odaklanarak ileri teknolojilerin kullanılması, teknolojik araç ve sistemler vasıtasıyla devlet/örgütsel kaynaklar, fiziksel altyapı, sosyal bağlantılar ve insan bedenleri/zihinlerinden sağlanan verilerin turist deneyimlerine ve işletme uygulamalarına entegre edilmesidir.

Teknolojik araç ve sistemler tarafından desteklenen çok bileşenli bir ekosistem olan (Gretzel vd., 2015a: 181) akıllı turizmin gelişimiyle, akıllı iş sistemleri, akıllı deneyim ve akıllı destinasyon gibi yapılar ortaya çıkmıştır (Çetin ve Topsakal, 2017). Akıllı turizm destinasyonları akıllı teknolojilerle turizmi birleştiren bir yapıdır. Akıllı destinasyon, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımının yoğun gerçekleştiği, turizmle ilgili bilginin anında değiş tokuş edilebilmesine olanak tanıyan ve bilgi tabanlı destinasyon olarak açıklanmaktadır (Jovicic, 2019: 278). Baggio ve Del Chiappa'ya (2014) göre akıllı destinasyon, bir turistik bölgede iş birliğini ve bilgi paylaşımını destekleyen dijital bir ortam yaratmak amacıyla

turistik bölgenin teknolojik altyapı ile donatılmasıdır. Guo, Liu ve Chai (2014) akıllı turizm destinasyonlarını, turistler için değer, zevk ve deneyimler yaratmak için mevcut teknolojik imkânları kullanan destinasyonlar olarak tanımlamaktadır. Lopez de Avila'ya (2015) göre akıllı destinasyon herkes tarafından erişilebilen, bir yandan vatandaşların yaşam kalitesini öte yandan turistlerin deneyim kalitesini arttıran bölgelerdir. Temelde akıllı destinasyon, turistik hizmetlerin oluşturulması, yönetilmesi ve sunulmasında akıllı teknolojinin kullanıldığı, sektörel ölçekte bilgi paylaşımının sağlanması ve değer oluşturulması ile karakterize edilen bir turizm sistemi olarak açıklanmaktadır (Gretzel, Werthner, Koo ve Lamsfus, 2015b: 560).

Akıllı destinasyon teknolojiyle entegre edilmiş bir sistemi açıklarken bu sistemin etkinlik ve verimliliği birtakım bileşenler tarafından yönetilmektedir. Buhalis ve Amaranggana'ya (2014) göre akıllı destinasyon sistemini meydana getiren bileşenler, akıllı şehir bileşenlerinden farklı düşünülmemelidir. Kourtit ve Nijkamp (2012) ise akıllı şehirlerin odağının yerel halka yönelik uygulamalar olduğunu, akıllı destinasyonların odak noktasını ise turistlerin oluşturduğunu belirtmektedir. Araştırmacılar akıllı şehir ve akıllı destinasyonların odak noktası farklı olsa bile akıllı şehirler için geliştirilen bileşenlerin akıllı destinasyonlar için de kullanılabilmesine dikkat çekmektedir. Cohen (2012) akıllı şehir tekerleğini açıklarken altı bileşenden bahsetmektedir. Bunlar; akıllı yaşam, akıllı ekonomi, akıllı yönetim, akıllı insan, akıllı hareketlilik ve akıllı çevredir. Buhalis ve Amaranggana (2014) söz konusu bileşenlerin akıllı destinasyonların analizi ve yönetiminde kullanılacak başlıca göstergeler olduğunu ifade etmektedir.

Buradan hareketle akıllı teknolojilerin akıllı şehir kavramını doğurduğu, bu kavramın zaman içerisinde daha özelleştirilmiş hâl alarak turistleri ve turistik deneyimi odak noktasına alan akıllı turizm ve akıllı destinasyon kavramlarıyla desteklendiği görülmektedir. Akıllı turizm ve destinasyonların temel hedeflerinden biri turizm faaliyetlerinin yol açtığı çevresel tahribatı azaltmaktır. Bu bağlamda akıllı desti-

nasyon faaliyetlerinin etkin ve verimli bir biçimde yerine getirilmesi noktasında akıllı çevre önemli bir bileşen rolüne sahiptir. Özetle; akıllı şehir, akıllı turizm, akıllı destinasyon ve akıllı çevre uygulamaların birbirini destekleyen ve tamamlayan bir yapıya hizmet ettiğini söylemek mümkündür.

2.2. Akıllı Destinasyonlarda Çevre Yönetimi

Akıllı çevre, teknoloji araç ve sistemler yardımıyla çevre ve doğanın sürdürülebilirliğinin sağlanması, yeşil alanlar, enerji ve su tüketiminin kontrol edilmesi olarak tanımlanmaktadır (Cohen, 2012). Akıllı çevre sürdürülebilir kaynak yönetimi, yenilenebilir enerji, akıllı enerji şebekeleri, akıllı sokak aydınlatmaları, mikro şebekeler, ileri hava kirliliği izleme sistemleri, çevre dostu yeşil binalar, yeşil şehir planlaması, katı atık yönetimi, akıllı sayaçlar, akıllı su yönetimi ve drenaj sistemlerini kapsamaktadır (Akıllışehirler, 2021). Akıllı çevre uygulamaları akıllı turizm ve destinasyon uygulamalarındaki izleme ve denetim göstergesidir. Bu noktada turizm kaynaklı çevresel tahribatın azaltılmasında akıllı çevre önemli gösterge olarak kabul edilmektedir. Nitekim turizm sektörünün yeryüzünün karşı karşıya kaldığı çevresel baskı ve ekolojik süreçlerin bozulmasındaki rolü dikkate alındığında (Arıca, 2020), akıllı çevre uygulamalarıyla atık yönetiminin gerçekleştirilmesi; çevreye zararı olmayan hammadde ve malzemelerin kullanımının ve geri dönüşümün artırılması; enerji ve su tüketiminin azaltılması; çevresel baskı ve kirliliğin azaltılması sayesinde çevresel tahribatın azaltılabileceği önemli bir gerçektir (Ağraş, Yıldız ve Aktürk, 2020; Ivars-Baidal vd., 2021; Vatan ve Zengin, 2014). Ivars-Baidal vd.ne (2021) göre turizm işletmelerinde çevre dostu teknolojik araç ve sistemlerin akıllı bina, sensörlü lambalar, fotoselli musluklar, akıllı mutfak ekipmanları, teknolojik araçların veri depolama uygulamalarıyla karşılık bulduğunu belirtmektedir. İşletmeler söz konusu teknolojik araç ve sistemleri kullanarak aşağıda belirtilen, turizm kaynaklı çevresel tahribatların azaltılmasına katkı sunmaktadır.

Tablo 1. Teknolojik araç ve sistemlerin çevre koruma fonksiyonları

Kirliliği azaltma
Kaynak kullanımını rasyonelleştirme
Enerji kullanımını azaltma
Enerji maliyetlerini düşürme
Yenilenebilir enerjiye yönelme/kullanımını arttırma
Enerji verimliliğini sağlama
Su tüketimini azaltma
Su kalitesini kontrol etme
Hava kirliliği azaltma ve kontrolünü sağlama
Yangın uyarı ve söndürme sistemlerini kullanma/kontrol etme
Trafik ve ulaşım problemlerini çözme
Trafik yoğunluğu kontrol etme
Otoparkların doluluk oranlarını izleme
Geri dönüşümü arttırma
Çöp konteynerlerinin doluluk kontrollerini sağlama
Çöpleri konteynerlerde ayırıştırma

Kaynak: Ağraş, Yıldız ve Aktürk, 2020; Gündüz ve Daş, 2018; Ivars-Baidal vd., 2021; Köseoğlu ve Demirci, 2018; Yenişehirlioğlu ve Türkay, 2021

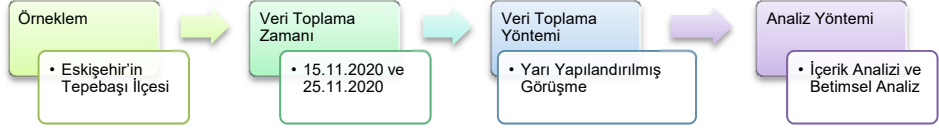
Destinasyonlar ve turizm işletmelerinde çevre dostu akıllı teknolojilerin kullanımı ekolojik çevre için birtakım çıktılar sağlamaktadır. Yenişehirlioğlu ve Türkay (2021) teknoloji ve çevre ilişkisini Avusturya'daki Boutiquehotel Stadthalle otel işletmesi üzerinden açıklamaktadır. Boutiquehotel Stadthalle %100 yenilenebilir enerji ile faaliyet gösterirken, otelde yağmur suyunun yeniden kullanılmasını mümkün kılan ve güneş panellerinden enerji elde edilmesini sağlayan sistemler kullanılmaktadır. Otelde ışıklandırma sisteminde LED ampuller ve düşük seviyede enerji tüketen ampullerden faydalanılmaktadır. Ortak alanlarda fotoselli sistem kullanılmakta, bu sistem hareket algılandığı anlarda çalışmaktadır. Ayrıca misafirlerin mümkün olduğunca çevreci bir algıyla hareket etmesini sağlamak üzere oteldeki ışıklar dâhil her elektronik cihazın üzerinde tasarruflu kullanıma yönelik farkındalık sağlayan hatırlatma metni bulunmaktadır. Tüm bunlarla birlikte otelde

yangın ve acil durumlara anında müdahale etmek için mobil uygulama kullanılmakta, bu sayede çevreye verilebilecek zarar erkenden önlenilmektedir. İşletme çevre dostu teknolojik araç ve sistemler kullanarak bir taraftan ekolojik çevreye verilen zararı, öte yandan üretim girdi maliyetlerini azaltmaktadır. Deloitte (2016) ise akıllı destinasyonlarda kullanılan çevre dostu teknolojilerle sağlanan kaynak tasarrufu ve verimliliği ulaşım sistemleri üzerinden açıklamaktadır. Buna göre, Los Angeles'ta kullanılan akıllı ulaştırma sistemleriyle araç duraklamalarında %35, kavşaklarda beklerken %20, seyahat boyunca ise %13 oranında yakıt tasarrufu imkânı elde edilmektedir. Petrolo, Loscri ve Mitton (2016) İspanya'nın Barcelona destinasyonunda faydalanılan akıllı su sistemleri, sensörlü lambalar ve çöp kutularına yerleştirilen sensörler aracılığıyla sağlanan çevresel faydaya dikkat çekmektedir. Akıllı su sistemleriyle yeşil alanlarda sulama faaliyetlerinin yönetimi kolaylaşırken su tasarrufu sağlanmakta, sensörlü lambalar vasıtasıyla gün ışığına göre ışık yoğunluğu ayarlanmakta ve enerji tüketimi azaltılmaktadır. Çöp kutularına entegre edilen sensörlerle ise çöp miktarının takibi ve çöp toplama hizmetlerinin optimize edilmesi olanaklı hâle gelmektedir. Geri dönüşümü mümkün kılan akıllı çöp kutularının kullanımını gün geçtikçe yaygınlaştırmaktadır. Örneğin; dünyanın en büyük şehirlerinden biri olan Şanghay'da, her gün ortalama 26 bin ton atık üretilmekte, yerel yönetimler bu atıklarla başa çıkmakta zorlanmaktadır. Şanghay'ın Sillion Vadisi'ne yerleştirilen 30 adet yapay zekâ destekli çöp kutusuyla geri dönüşümü daha kolay kılmak amaçlanmaktadır. Çin'de üretilen akıllı çöp kutuları güneş enerjisiyle çalışmakta ve geri dönüşümü mümkün çöplerin %95'ini algılayıp kendi kendine ayrıştırabilmektedir (geleceksimdi.com). Özetle; destinasyonlar ve turizm işletmelerinde farklı teknolojik araç ve sistemlerin çevre koruma amaçlı kullanılabilen, bu sayede hem ekosistemdeki tahribatın azaltılması ve çözüme kavuşturması hem de maliyetin azaltılması ve rekabet gücünün geliştirilmesi olanaklı kılınmaktadır.

3. METODOLOJİ

Araştırmanın amacı, turizm işletmelerinde akıllı teknolojik araçların çevre koruma amaçlı kullanım durumunun sorgulanmasıdır. Akıllı şehir uygulamalarına sahip olmasından ötürü araştırma alanı olarak Eskişehir'in Tepebaşı bölgesi tercih edilmiştir. Eskişehir'in Tepebaşı ilçe belediyesinde akıllı şehir uygulamaları 2013 yılında başlamıştır. Tepebaşı'nda belediye merkez binası üzerine kurulan güneş panellerinden elektrik üretme düşüncesini, 2015 yılında "Akıllı Kentsel Dönüşüm Yenileme Modeli" projesiyle devam eden uygulamalar takip etmiştir (Zencir ve Emir, 2019). Tepebaşı Belediyesi (Türkiye), Valladolid Belediyesi (İspanya) ve Nottingham Kent Konseyi (Birleşik Krallık) konsorsiyumundan oluşan 2020 yılında başlayan AB Akıllı Kent projesiyle Tepebaşı'ndaki akıllı şehir sistemleri uygulamaları hızla artış göstermiştir. Tepebaşı'ndaki başlıca akıllı şehir uygulamaları enerji, ulaşım, iletişim ve bilgi teknolojileri alanlarındaki entegrasyonlardır (www.tepebasi.bel.tr). Araştırma kapsamında, Eskişehir'in Tepebaşı ilçesinde faaliyet sunan, akıllı teknoloji ve sistemleri kullandığı saptanan sekiz işletme örnekleme dâhil edilmiştir. Bu odakta seyahat acentaları, konaklama, yiyecek-İçecek ve eğlence işletmelerinden yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle 15.11.2020 ve 25.11.2020 tarihleri arasında veri toplanmıştır. Görüşme, iki veya daha fazla sayıda insanın duygu, düşünce, tutum ve hislerinin sebeplerini ortaya çıkaran bilgi paylaşım işlemidir (Ekiz, 2009: 62). Görüşmeden önce katılımcıların izni alınarak görüşmeler ses cihazıyla kayıt altına alınmış, derlenen kayıtlar deşifre edilerek, ulaşılan yazılı metinler nitel analiz yöntemlerinden betimsel analiz ve içerik analizi tekniğiyle incelenmiştir. İçerik analizi, yazılı belge veya diğer iletişim içeriklerinin genellikle önceden belirlenen kategoriler çerçevesinde sistematik olarak yorumlanmasını sağlayan bir analizdir (Geray, 2006: 147). Araştırmada içerik analiziyle saptanan bulgular betimsel analiz tekniği kullanılarak özetlenmiş, yorumlanmış ve ayrıntılarıyla açıklanmıştır. Betimsel analizde amaç bir konunun doğrudan tanımlanması, resmedilmesi ve açıklanmasıdır. Bu kapsamda betimsel analiz tekniğinde araş-

tırmacı elde ettiği verileri desteklemek üzere görüşmelerden doğrudan alıntılama yapabilmektedir (Saruhan ve Özdemirci, 2011: 271).

Şekil 1. Araştırma süreci

4. ANALİZ VE BULGULAR

Araştırma kapsamında katılımcılara yöneltilen sorulara alınan yanıtlarla turizm işletmelerinde teknolojik araçların çevre koruma amaçlı kullanımının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda işletmelerde kullanılan teknolojik araçlar, teknolojik araçların kullanım amacı ve çevre koruma amaçlı kullanılan teknolojik araçlar belirlenmiştir.

İlk olarak katılımcıların işletmedeki pozisyonu ve görüşme süreleri incelenmiştir. Bu bağlamda, katılımcıların işletmelerin yönetim kademesinde görev aldıkları, görüşmelerin ortalama süresinin yaklaşık 11 dakika olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Bkz: Tablo 2).

Tablo 2. İşletme türü, katılımcının işletmedeki pozisyonu ve görüşme süresi

İşletme Türü		Katılımcının İşletmedeki Pozisyonu	Görüşme Süresi
İşletme 1	Yiyecek ve İçecek İşletmesi	İşletme Sahibi	11 dakika 48 saniye
İşletme 2	Yiyecek ve İçecek İşletmesi	İşletme Müdürü	10 dakika 38 saniye
İşletme 3	Eğlence İşletmesi	İşletme Müdürü	8 dakika 41 saniye
İşletme 4	Eğlence İşletmesi	İşletme Sahibi	6 dakika 48 saniye
İşletme 5	Konaklama İşletmesi	İşletme Yöneticisi	16 dakika 45 saniye
İşletme 6	Konaklama İşletmesi	İşletme Sahibi	11 dakika 33 saniye
İşletme 7	Seyahat Acentası	İşletme Sahibi	8 dakika 37 saniye
İşletme 8	Seyahat Acentası	İşletme Sahibi	9 dakika 22 saniye

Turizm işletmelerinde kullanılan teknolojik sistemlere ilişkin bulgular incelendiğinde; tüm işletmelerde taşınmaz ve taşınabilir teknolojik araçların kullanıldığı belirlenmiştir (Bkz: Tablo 2). Bununla beraber bir pazarlama ve satış alanı olarak web siteleri ve sosyal iletişim ağlarından işletmelerin tamamının faydalandığı görülmüştür. POS sistemleri ve kamera sistemleri tüm işletmeler tarafından kullanılmaktadır. Ayrıca yiyecek ve içecek hizmeti sunan işletmelerde akıllı mutfak ekipmanlarının (akıllı fırınlar, dijital pişirme araçları gibi) kullanımı yaygındır. Tüm bunlarla birlikte işletmelerde yapay zekâ ve robotik teknolojilerinin kullanımı ise sınırlıdır.

Tablo 3. Turizm işletmelerinde kullanılan teknolojik araç ve sistemler

Masaüstü Bilgisayar	İşletme 1, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7, İşletme 8
Dizüstü Bilgisayar	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7, İşletme 8
Cep Bilgisayarı	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 5
Tablet	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7, İşletme 8
Web Sitesi	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7, İşletme 8
Sosyal İletişim Ağları (TripAdvisor, Trivago, Yemeksepeti, Instagram gibi)	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7, İşletme 8
POS sistemi	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7, İşletme 8
Mobil Uygulama	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7
Mobil Ödeme Sistemleri	İşletme 3, İşletme 5, İşletme 7
Akıllı Mutfak Araçları	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 4, İşletme 5
Sensörlü Aydınlatma Sistemleri	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 5, İşletme 6
Soğutma ve Isıtma Sistemleri	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 5, İşletme 6
Akıllı Menü Kartları	İşletme 2
QR Kod Uygulamaları/Sistemleri	İşletme 3, İşletme 4
Akıllı Bina Sistemleri	İşletme 5
Akıllı Kapı Sistemleri	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 6
Kamera Sistemleri	İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7, İşletme 8
Stok Takip Sistemleri	İşletme 4

İşletme 2: *Mutfak'ta ürünlerin pişme derecesini gösteren, aynı kalitede çıkmalarını sağlayan akıllı fırınlar kullanıyoruz. Akıllı menüler kullanıyoruz. Tüm menü IPAD'lere yüklenerek içerikleri sağlanıyor, alerjan varsa uyarısı mutfağa yapılıyor ve müşteri içeriği kendi seçebiliyor.*

İşletme 3: *Masalara QR KOD yerleştirdik, telefona indirilen bir uygulama vasıtasıyla müşteriler telefonda sipariş verebilmektedir. Müşteri sipariş verdiğinde garson önündeki monitörde numaralı masadan sipariş verildiğine ilişkin ışık yanıp sönüyor.*

İşletme 4: *Akıllı kapı sistemleri, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve güvenlik bağlamında önemlidir. Kamera sistemleri hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve güvenlik bağlamında önemlidir. Web sitesi ve çevrimiçi satış kanalları satış ve pazarlama faaliyetlerine katkı sağlamaktadır. Dijital pişirme sistemleri zaman ve işgücünden üretim süreçlerinde verimli faydalanmayı sağlamaktadır. Barkod okuyucu ve stok takip sistemleri alım, depolama, sevkiyat ve sayım süreçlerine hız ve kalite kazandırmaktadır.*

İşletme 5: *Mobil uygulamalarımız var. Müşteriler bu uygulamaları telefonlarına indirerek kullanabiliyor.*

İşletme 7: *İşletmemizde masaüstü ve dizüstü teknolojik araçlar kullanılmaktadır.*

Turizm işletmelerinde teknolojik araç ve sistemlerin kullanım amacına ilişkin bulgular incelendiğinde (Bkz: Tablo 4); iletişim, üretim süreçlerinin yönetimi, üretim çıktılarının geliştirilmesi, tasarruf ve denetim eksenli kullanımın yoğun olduğu belirlenmiştir. Buna göre işletmelerin teknolojik araç ve sistemleri kullanmasında temel öncelikler, işletmede departmanlar arasındaki ve işletmeyle müşterileri arasındaki iletişimi ve bilgi paylaşımını arttırmaktır. Bu odakta, işletmeler ürün tanıtımı ve satışını yapmak, müşterilerine ulaşmak ve onlarla iletişimi geliştirmek, işletme içerisinde bilgi aktarımını etkinleştirmek, departmanlar arası iletişim ve koordinasyonu sağlamak üzere teknolojik araç ve sistemleri yoğun kullanmaktadır.

Tablo 4. Turizm işletmelerinde teknolojik araç ve sistemlerin kullanım amacı

İletişim	
Müşterilerle iletişimi kolaylaştırmak	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7, İşletme 8</i>
Müşteriye ulaşmak	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 7, İşletme 8</i>
Departmanlar arası iletişim ve koordinasyonu arttırmak	<i>İşletme 1, İşletme 3, İşletme 5, İşletme 6</i>
İletişim ve etkileşim kalitesini geliştirmek	<i>İşletme 5, İşletme 7, İşletme 8</i>
Bilgi aktarımının doğru ve kolay gerçekleşmesini sağlamak	<i>İşletme 1, İşletme 8</i>
Üretim Süreçlerini Yönetmek	
Üretim süreçlerini hızlandırmak	<i>İşletme 1, İşletme 3, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 7, İşletme 8</i>
Servis hızını arttırmak	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 4, İşletme 5</i>
Üretim sürecinde güvenliği arttırmak	<i>İşletme 4, İşletme 5</i>
Üretim/Hizmet Çıktılarını Geliştirmek	
İşletme ürün ve hizmetlerinin tanıtımını yapmak	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7, İşletme 8</i>
İşletme ürün ve hizmetlerine yönelik talebi arttırmak	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 7, İşletme 8</i>
Hizmet kalitesini geliştirmek	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 4, İşletme 5, İşletme 8</i>
Müşteri memnuniyet ve sadakatini arttırmak	<i>İşletme 5, İşletme 7, İşletme 8</i>
Makro çevredeki gelişmelere uyum sağlamak ve işletmenin rekabet gücünü geliştirmek	<i>İşletme 5, İşletme 7, İşletme 8</i>
Tasarruf	
Zaman ve işgücünden tasarruf sağlamak	<i>İşletme 4, İşletme 7, İşletme 8</i>
Kırtasiyecilik ve kırtasiyecilik masraflarını azaltmak	<i>İşletme 1, İşletme 7, İşletme 8</i>
Denetim	
Müşterilerden geri bildirim almak	<i>İşletme 1, İşletme 5, İşletme 7, İşletme 8</i>
Üretim ve hizmet süreçlerini izlemek ve denetlemek	<i>İşletme 2, İşletme 3</i>

İşletme 1: *Satın almadan, raporlamaya kadar eskiden manuel olarak gerçekleşen kırtasiyeciliği bitirmekte, aynı zamanda bir ürünün reçetesinin dijital ortamda hazırlanması, bir garsonun siparişe bastığında mutfaktan uygun içerik ve gramajda hangi ürünün istendiği saptanıyor.*

İşletme 2: *Faaliyetlerimizi Instagram, Facebook, Web sitesi aracılığıyla müşterilere ulaştırıyoruz. Bu sayede müşterilerle iletişimimiz kolay hâle geliyor.*

İşletme 3: *Bir sipariş aldığımızda anında mutfak personeli bunu görüyor ve süreç oldukça hızlanıyor.*

İşletme 5: *Online check in sistemiyle 30-40 dakika sürebilecek bir otele girişi hizmeti 4-5 dakika içerisinde verebilmekteyiz.*

İşletme 8: *Teknolojik araç ve ekipmanlarını, kırtasiyecilik işlemleri ve masraflarını azaltmak amacıyla kullanıyoruz.*

Araştırma bulguları turizm işletmelerinde teknolojik araç ve sistemlerin; tüketimi azaltmak, geri dönüşümü arttırmak ve kontrol/denetimi sağlamak boyutuyla çevre korumaya yönelik kullanıldığını göstermektedir. Bu kapsamda işletmelerin çoğunun su, enerji ve kâğıt tüketimini azaltmak üzere teknolojik araç ve sistemleri kullandığı tespit edilmiştir. İşletme özelinde değerlendirildiğinde konaklama, yiyecek-içecek ve eğlence işletmelerinde özellikle mutfak departmanı ve ortak kullanım alanlarında enerji tasarrufunu mümkün kılan teknolojik araç ve sistemlerin kullanımının yaygın olduğu, seyahat acentalarında ise teknolojinin daha çok kâğıt (bilgisayarların veri depolama amaçlı kullanımı gibi) ve enerji tasarrufunu (fotoselli lamba kullanımı gibi) sağlama üzere kullanıldığı belirlenmiştir.

Tablo 5. Teknolojik araç ve sistemlerin çevre koruma amaçlı kullanımı

Tüketimi Azaltma	
Aydınlatma'da enerji tasarrufu sağlayan fotoselli araçlar (lambalar) kullanarak enerji tasarrufu sağlıyoruz.	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 8</i>
Lavabolarda sensörlü musluklar kullanarak su tasarrufu sağlıyoruz.	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 5, İşletme 6, İşletme 7</i>
Bilgisayarlı veri depolama ve aktarım sistemleriyle kâğıt kullanımını ve kırtasiyeciliği azaltmaya çalışıyoruz.	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 4, İşletme 7, İşletme 8</i>
Mutfakta enerji tüketimi düşük cihazlar/araçlar/teçhizatlar kullanarak enerji tasarrufu sağlıyoruz.	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 3, İşletme 4, İşletme 5</i>
Sensörlü kapılar kullanarak ısıtma ve soğutma noktasında enerji kullanımından tasarruf ediyoruz.	<i>İşletme 2, İşletme 5, İşletme 8</i>
Odalarda kart sistemi kullanarak enerji tasarruf sağlıyoruz.	<i>İşletme 5, İşletme 6</i>
Teknolojik araçlar vasıtasıyla odalardaki mefruşatların değişim oranını azaltarak yıkama esnasındaki enerji ve su kullanımından tasarruf sağlıyoruz.	<i>İşletme 5</i>
Geri Dönüşüm	
Geri dönüşüm makinaları kullanıyoruz (kâğıt parçalayıcılar)	<i>İşletme 6, İşletme 7, İşletme 8</i>
Teknolojik araçlardan ürünlerin (yağ ve ekme gibi) geri dönüşüm süreçlerini yönetmek amacıyla faydalanıyoruz.	<i>İşletme 2</i>
Kontrol ve Denetim	
Depolarda ısıtma ve soğutma sürecini cep telefonu ile denetleyip enerji kullanımını azaltıyoruz.	<i>İşletme 1, İşletme 2, İşletme 6</i>
Enerji ve su tüketim süreçlerinin kontrol ve denetimini sağlıyoruz.	<i>İşletme 6</i>
Yangın söndürme ve uyarma sistemleri kullanılarak, yangını henüz küçükken söndürme ve anında yetkili birime bildirme fırsatına erişip oluşabilecek çevresel tahribatı engelliyoruz.	<i>İşletme 1, İşletme 6</i>

İşletme 1: ...bilgisayarlı veri depolama ve aktarım uygulamalarıyla kırıtsiyeciliği azalttığımızdan doğal olarak çevre korumaya katkı sunmuş oluyoruz. Ayrıca koridorlarda, araç otoparklarında ve tuvalet lavabolarındaki tüm sistemler sensörlü ve fotoselli. Amaç insanın olmadığı noktada enerji tüketimini sifra düşürmek.

İşletme 2: Çevreye doğrudan katkı sunuyor, bitkisel atık toplama var e-devlete şifre ile kayıt oluyoruz, bu yağların maddesel atığından tekrar kullanılabilir hâle gelmesi vazifesini yerine getiren firmalara ulaşıyor, bir kod alıyoruz ve kodlar aracılığıyla yağın neye dönüştüğünü görebiliyoruz. Burada kullanmadığımız yağların nereye gittiği önemli.

İşletme 3: Mutfakta tüm teknolojik gaz kesme, sensörlü ışıklar var. Mutfakta enerji tüketiminin az olduğu cihazlar kullanıyoruz, ayrıca periyodik bakımları aksatmıyoruz.

İşletme 5: Mobil uygulamamız var, müşteri mobil uygulama üzerinden talepte bulunmadığı zaman havlu ve çarşaf değişimi yapmıyoruz, misafirlerimizi otele girişte bizim hassasiyetimize ortak olmasını teklif ediyoruz. Aylık olarak çamaşırhane tüketimini kontrol ediyoruz. Tasarruf ettiğimiz miktarı hesaplıyoruz. Yarısını Planet 21 çerçevesinde ağaçlandırma yapıyoruz.

İşletme 6: Akıllı sistemler sayesinde yangın sensörleri var bu sensörleri çalıştırdığımızda yangın gibi durumlara tedbir alıyoruz, risklere engele oluyoruz. Bütün odalarda duman dedektörleri bulunmaktadır. Olası bir yangın ve deprem anında deprem sensörlerimiz devreye giriyor. dediğimiz kâğıt parçalayıcısı tarafından kâğıtların imha edilmesini sağlayıp geri dönüşüme katkı sunuyoruz. Ayrıca enerji, doğalgaz ve su tüketimini kişi başı kullanım oranlarını kıyaslayabildiğimiz bir online sistem var, dijital ortamda kişi başı kullanım aşıldığında kırmızı uyarı veriyor.

İşletme 7: İşletme borçlarını sistemsal üzerinden mail ortamı ile paylaşabiliyorum hem böylece kâğıt tasarrufu sağlamış oluyoruz. Doğaya bir katkımız oluyor evde insanlar vakit ayırıp buraya gelip gitmeye uğraşmakta istedikleri ortamda çok kısa bir sürede eğer otel uçak rezervasyonlarını sonuca ulaştırabiliyorlar.

İşletme 8: *Acentamızda bilgi teknolojilerini veri depolama alanı olarak kullanıyoruz, bu sayede kâğıt kullanımını azaltıyoruz. Ayrıca fotoselli ışıklar kullanıyoruz. Buda enerji tüketimini azaltıyor.*

SONUÇ VE TARTIŞMA

Akıllı turizm ve destinasyonlar sadece günümüz teknolojilerini kullanmaya dayanan yapılar olmanın ötesinde, doğal çevreyi korumak için turistik bölgede çevre dostu teknolojik sistemlerin kurgulandığı, sürdürülebilirliği ve koruyarak gelişmeyi hedefleyen yapılardır. Akıllı turizm ve destinasyonlardaki uygulamalarda etkinlik ve verimliliğin göstergelerinden biri akıllı çevredir. Akıllı çevre ise teknolojinin; doğal çekicilikleri ve ekolojik çevreyi korumak, su ve enerji tasarrufu sağlamak, hava kirliliğini azaltmak, geri dönüşümü arttırmak, sürdürülebilir kaynak yönetimini mümkün kılmak, alternatif enerji üretimini arttırmak, atık yönetimi ve sıfır atık sistemlerini teşvik etmek amaçlarıyla kullanmasıdır. Turizm sektörü teknoloji kullanımının yoğun olduğu, aynı zamanda teknolojik araç ve sistemlerin çevre koruma amacıyla da kullanıma uygun olduğu bir sektördür. Bu durum sektörel düzeyde teknolojik araç ve sistemlerin çevre koruma amaçlı kullanımını olanaklı kılmaktadır. Bu odaktan hareketle hazırlanan araştırmada turizm işletmelerinde akıllı teknolojik araç ve sistemlerin çevre koruma bağlamında kullanım durumunun sorgulanması amaçlanmaktadır. Araştırmada üç farklı sonuca ulaşılmıştır.

İlk olarak turizm işletmelerinde kullanılan teknolojik araç ve sistemler incelenmiştir. Buna göre, turizm işletmelerinde masaüstü ve dizüstü bilgisayar, tablet, cep bilgisayarı, mobil uygulama, web sitesi, sosyal iletişim ağlarının kullanımının yoğun olduğu ancak robotik ve yapay zekâ teknolojilerinin yeterli düzeyde kullanılmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç işletmelerin robotik ve yapay zekâ teknolojilerine yatırım yapma noktasında planlama yapmalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Literatürde gelecekte turizm sektörünün teknolojik gelişmeler

çerçevesinde yeni bir değişim yaşayacağına dair tespitler bulunmaktadır (Kulakoğlu Dilek ve Dilek, 2020). Dolayısıyla işletmelerin teknolojik gelişmeleri takip edip bu odakta işletme yapısı, üretim ve iş süreçlerini yeniden organize etmesi rekabet gücü ve devamlılığını sağlaması adına önemli olacaktır.

İkinci olarak araştırmada teknolojinin başlıca kullanım amaçları değerlendirilmiştir. Sonuçlar, turizm işletmelerinin iletişim, üretim ve servis süreçlerini hızlandırmak, üretim/hizmet çıktılarını geliştirmek, tasarruf sağlamak ve denetim gerçekleştirmek odağında teknolojik araç ve sistemleri kullandığı göstermektedir. Hizmet çıktılarının geliştirilmesinin temel önkoşulu etkin ve verimli iletişim ve bilgi aktarımıdır. Araştırmada işletmelerin iletişim ve bilgi aktarımını sağlamak üzere web sitesi ve sosyal medya gibi teknolojik ağlardan faydalandığı belirlenmiştir. Bu ağlar işletmelerin müşterilerle deneyim öncesi, esnası ve sonrasında iletişimi yönetmesi noktasında kritik öneme sahiptir. Özellikle sosyal medya müşterilerin deneyimin esnası ve sonrasında tatmin ve tatminsizlik durumlarını paylaştığı bir alan olarak işletmeler için ürün ve hizmetlerini değerlendirme ve iyileştirme girişimlerinde önemli bir bilgi kaynağıdır. Turistler sosyal medya aracılığıyla turistik deneyim sürecinde yaşadıkları sorunlar ve elde ettiği faydalar hakkında bilgi sunarken sonraki seyahat tutumları hakkında ipuçları sunmaktadır. Bu bilgilerin olumlu veya olumsuz nitelikte olması potansiyel müşterilerin karar alma ve tercih süreçlerini de yönetici işlev görmektedir. İşletme yöneticilerinin sosyal medya’da işletme ve deneyime yönelik müşteri geri bildirimlerini analiz edip yanıtlaması, iyileştirme ve geliştirme girişimlerini bu odakta yapılandırmasının işletmenin pazardaki rekabet gücünü korumasına ve geliştirmesine katkı sunacağı aşikârdır. Bundan ötürü sosyal medyanın sunduğu pazarlama fırsatlarından faydalanmak ve hizmet çıktılarını geliştirmek isteyen işletme yöneticilerinin sosyal medya ve müşteri ilişkileri konusunda uzman departman oluşturmalı, çalışanların sosyal medya okur ve yazarlık yetenek ve yetkinliklerini geliştirmelidir.

Son olarak turizm işletmelerinde teknolojik araç ve sistemlerin çevre koruma amaçlı kullanım durumu incelenmiş, işletmelerde teknolojinin enerji, su ve kâğıt tüketimini azaltmak ve geri dönüşümü arttırmak üzere kullanımının yoğun olduğu belirlenmiştir. Teknolojik araç ve sistemler dünyada enerji, su, kâğıt tasarrufu ve geri dönüşüm dışında, akıllı bina sistemleri, güneş enerjisi panelleri, atık su sistemleri, ulaşım hizmetleri, çevre koruma amaçlı QR kod kullanımı, nesnelerin interneti (ısıtma sistemlerinin çalıştırılması ve alarmın kurulması gibi) ve yapay zekâyla katı atık ayrıştırma sistemleri uygulamalarında da kullanılmaktadır. Bu sonuç işletmelerin çevre koruma amaçlı teknolojik araç çeşitliliğini arttırmasının ve kullanım kapsamını genişletilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Çevre dostu teknolojik araç ve sistemlerin yüksek yatırım maliyetleri gerektirmesi ve işletmelerin ise yatırımlarını temel hizmetler odağında gerçekleştirilmesi çevre dostu teknolojiye yatırımlarının kısıtlı kalmasına yol açmaktadır. Bu noktada çevre dostu teknolojik araç ve sistemleri kullanan işletmelerin devlet tarafından finansal teşviklerle desteklenmesi kullanım alanını genişletme ve kullanımı yaygınlaştırma adına önemli olacaktır. Teşvikle beraber çalışanların çevre koruma amaçlı teknolojik araç ve sistemlerin kullanım sürecine desteği, etkinlik ve verimlilik açısından önemlidir. Köseoğlu ve Demirci'nin (2018) ifade ettiği üzere çalışanların teknoloji kullanım bilgisi akıllı destinasyonlarda olumlu performans göstergelerinin elde edilmesine belirleyicidir. Bu bağlamda çevre dostu teknolojik sistemlerle entegre faaliyet sunan turizm işletmelerinin çalışan tercihlerini bu odakta yapması, çalışanlara yönelik farkındalık arttırıcı girişimleri ve eğitim faaliyetleri işletmelerde çevre dostu teknolojilerden daha efektif yararlanmayı mümkün kılacaktır. Tüm bunlarla beraber, araştırmalarda işletmelerin çevre koruma amaçlı teknolojik araç kullanım faaliyetlerindeki başarısında müşterilerin belirleyici olduğu, müşterilerin sürece katılım ve desteklerinin sürecin etkinliği ve verimliliğini arttıracağı vurgulanmaktadır (Yenişehirlioğlu ve Türkay, 2021). Bu kapsamda turizm işletmesi yöneticilerinin müşterilerinin mümkün olduğunca çevreci bir algıyla hareket etmesini

sağlamak için onlara işletmeye girişinden çıkışına kadar bilgi sunması ve farkındalık artırıcı girişimleri sürece katılımlarını teşvik etmek adına önemli bir gerekliliktir.

Araştırma literatürde akıllı teknolojilerin akıllı şehir ve akıllı turizm kapsamında değerlendirildiği çerçeveye akıllı çevreyi de ekleyerek mevcut literatürü zenginleştirmesi bağlamında önem arz etmesine karşın, birtakım sınırlılıklar mevcuttur. Araştırmada işletmelerde akıllı teknolojilerin çevre koruma amaçlı kullanımı incelenmiştir. Destinasyonlarda alternatif ve temiz teknoloji olarak adlandırılan (çevre dostu teknolojiler) teknolojik araçların kullanımının ve turistlerin çevre koruma amaçlı teknoloji kullanımına yönelik algılarının incelenmesi sektörel ölçekte daha kapsamlı değerlendirilmelerin yapılmasını mümkün kılacaktır.

KAYNAKÇA

- Ağraş, S., Yıldız, A. ve Aktürk, E. (2020). Akıllı turizmin Türkiye’de uygulanabilirliği: İstanbul örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(21), 207-231.
- Angelidou, M. (2014). Smart city policies: A spatial approach. *Cities*. 41(1), 3-11.
- Arıca, R. (2020). *Seyahat Acentalarında Sürdürülebilir Ürün Üretimi ve Yönetimi. Doğa Temelli Turların Sistemleştirilmesi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Arıca, R. ve Kodaş, D. (2020). *Seyahat Acentacılığı. Teknolojik Değişimin Seyahat Acentalarına Yansımaları*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Arslan Ayazlar R. ve Ayazlar, G. (2019). Akıllı Destinasyonlar ve Turizm 4.0. In: *Dijital Turizm: Sektörün Geleceği*. Kahraman, A. ve Sayın, K. (Ed.). Konya: Eğitim Yayınevi. ss: 177-190.
- Ay, L. (2009). Bilgi teknolojisindeki gelişmelerin seyahat acentalarına yansımaları: Online seyahat acentacılığı, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17, 117-136.
- Baggio, R. ve Del Chiappa, G. (2014). Real and virtual relationships in tourism digital ecosystems. *Information Technology and Tourism*, 14(1), 3-19.
- Buhalis, D. ve Amaranggana, A. (2014), Smart Tourism Destinations. *Information and Communication Technologies in Tourism Z. Xiang and I. Tussyadiah (Eds.)*, Springer International Publishing, Switzerland. pp. 553-564.

- Cohen, B. (2012). *The Smart City Wheel*. <http://www.smart-circle.org/smart-city/boyd-cohen-smart-city-wheel/>.
- Çelik, P. ve Topsakal, Y. (2017). Akıllı turizm destinasyonları: Antalya destinasyonunun akıllı turizm uygulamalarının incelenmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(3), 149-166.
- Deloitte (2016). *Akıllı Şehir Yol Haritası*, <https://www.sehirsizin.com/Documents/Deloitte-Vodafone-Akilli-Sehir-Yol-Haritasi.pdf>.
- Duman, F., Özer, Ö., Köseoğlu, M. A., Altın ve Okumuş, F. (2019). Does quality standards certification truly matter on operational and business performance of firms. Evidence from Resort Hotels. *European Journal of Tourism Research*, 23, 142-155.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Geray, H. (2006). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlerle Giriş 'İletişim Alanından Örneklerle'*. (2. Baskı). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z. ve Koo, C. (2015a). Smart Tourism: Foundations and developments, *Electron Markets*, 25, 179-188.
- Gretzel, U., Werthner, H., Koo, C. ve Lamsfus, C. (2015b). Conceptual foundations for understanding smart tourism ecosystems, *Computers in Human Behavior*, 50, 558-563.
- Guo, Y., Liu, H. ve Chai, Y. (2014). The embedding convergence of smart cities and tourism internet of things in China: An advance perspective. *Advances in Hospitality and Tourism Research*, 2(1), 54-69.
- Gündüz, F. (2004). Çevre ve turizmin sürdürülebilirliği. *Planlama*, 1, 58-66.
- Gündüz, M. Z. ve Daş, R. (2018). Nesnelerin interneti: Gelişimi, bileşenleri ve uygulama alanları, *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 24(2), 327-335.
- Harrison, C., Eckman, B., Hamilton, R., Hartswick, P., Kalaganam, J., Paraszcak, J. ve Williams, P. (2010). Foundations for smarter cities, *IBM Journal of Research and Development*, 54(4), 1-16.
- Hazarhun, E. ve Yılmaz, Ö. D. (2021). Geleceğin otellerine günümüzden bakış: Bir senaryo analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 9(3), 1901-1931.
- Hunter, W. C., Chung, N., Gretzel, U. ve Koo, C. (2015). Constructivist research in smart tourism, *Asia Pacific Journal of Information Systems*, 25(1), 105-120.

- Huang, C. D., Goo, J., Nam, K. ve Yoo, C. W. (2017). Smart tourism technologies in travel planning: The role of exploration and exploitation. *Information & Management* 54. 757-770.
- Ivars-Baidal, J. A., Celdrán-Bernabeu, M. A., Femenia-Serra, F., Perles-Ribes, J. F. ve Giner Sánchez, D. (2021). Measuring the progress of smart destinations: The use of indicators as a management tool. *Journal of Destination Marketing & Management*, 19, 100531. <https://doi.org/10.1016/j.jdmm.2020.100531>.
- Jovicic, D. Z. (2019). From the traditional understanding of tourism destination to the smart tourism destination, *Current Issues in Tourism*, 22(3), 276-282.
- Kafa, N., Arıca, R. ve Sönmez Gök, N. (2020). Akıllı turizm araç ve uygulamalarına ilişkin turizm işletmesi yöneticilerinin görüşleri: Eskişehir üzerine nitel bir araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 12(3), 2774-2787.
- Kotil, Y. (2017). Akıllı şehirler akıllı altyapıyla geliyor, *Fortune Dergisi*, <http://www.fortuneturkey.com/yol-acin-akilli-sehirler-geliyor-45878>.
- Kourtit, K. ve Nijkamp, P. (2012). Smart cities in the innovation age, innovation: The European *Journal of Social Science Research*, 25(2), 93-95.
- Köseoğlu, Ö. ve Demirci, Y. (2018). Akıllı şehirler ve yerel sorunların çözümünde yenilikçi teknolojilerin kullanımı. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 40-57.
- Kulakoğlu Dilek, N. K. ve Dilek. E. (2020). Masaüstü Teknolojilerden Yapay Zekâya Teknolojik Gelişmelerin Acentalarda Kullanımı. In: *Seyahat Acentacılığı. Teknolojik Değişimin Seyahat Acentalarına Yansımaları*. Arıca, R. ve Kodaş, D. (Ed.) Ankara: Detay Yayıncılık ss: 173-190.
- Lehr, T. (2018). Smart cities: Vision on-the-ground. In: *Smart Cities Applications, Technologies, Standards, and Driving Factors*. McClellan, S., J. A. Jimenez ve G. Koutitas (Eds.). Springer, Cham. pp: 3-17.
- Lin, C., Zhao, G., Yu, C. ve Wu, Y. J. (2019). Smart city development and residents' well-being. *Sustainability*. 11(3), 676. <https://doi.org/10.3390/su11030676>.
- Lopez de Avila, A. (2015), *Smart Destinations: XXI Century Tourism*. ENTER2015 Conference on Information and Communication Technologies in Tourism, Lugano, Switzerland, February 4-6.
- Petrolo, R., Loscri, V. ve Mitton, N. (2016). Cyber-Physical Objects as Key Elements for a Smart Cyber-City. In: *Management of Cyber Physical Objects in the Future Internet of Things. Internet of Things (Technology, Communications and Computing)*. Guerrieri A., Loscri V., Rovella A., ve Fortino G. (Eds.) Springer, Cham. pp: 31-49.

- Santos-Júnior, A., Almeida-García, F., Morgado, P. ve Mendes-Filho, L. (2020). Residents' quality of life in smart tourism destinations: A theoretical approach. *Sustainability*, 12, 8445; doi:10.3390/su12208445.
- Saruhan, Ş. C. ve Özdemirci, A. (2011). *Bilim, Felsefe ve Metodoloji*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Şeyhanlıoğlu, H. Ö. ve Kınır, S. (2021). Turizm işletmelerinde teknolojik sistemlerin kullanılması: İstanbul üzerine bir inceleme. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 12(2), 234-247.
- Xiang, Z., Stienmetz, J. ve Fesenmaier, D. R. (2021). Smart Tourism Design: Launching the annals of tourism research curated collection on designing tourism places. *Annals of Tourism Research*, 86. <https://doi.org/10.1016/j.annals.2021.103154>.
- Vasavada, M. ve Padhiyar, Y. J. (2016). Smart tourism: Growth for tomorrow, *Journal for Research*, 1(12), 55-61.
- Vatan, A. ve Zengin, B. (2014). Çevresel inovasyon ve konaklama işletmelerindeki uygulamalar üzerine bir araştırma: İstanbul örneği. *The Journal of Academic Social Science*, 2(8), 511-530.
- Yenişehirlioğlu, E. ve Türkay, O. (2021). Yenilenebilir enerji teknolojilerinin konaklama işletmelerinde kullanımı ve turizm arzındaki paradigma kırılması: Avusturya Stadhale Hotel incelemesi, *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 623-641.
- Zencir, B. ve Emir, O. (2019) Smart applications in the hospitality business: A qualitative study on the city of Eskişehir, *Journal of Business Research-Turk*, 11(4): 2601-2611.
- Zhang, Y. (2010). Interpretation of smart planet and smart city, *China Information Times*, 10, 38-41.
- <https://www.akillisehirler.gov.tr/akilli-cevre/> Erişim tarihi: 27.05.2021.
- <https://geleceksimdi.com/cinin-yapay-zekali-cop-kutulari/16901/> Erişim tarihi: 27.06.2021.
- www.tepebasi.bel.tr Erişim Tarihi: 05.07.2021.

SAKİN ŞEHİR (CITTASLOW) HAREKETİNDE KÜLTÜREL MİRAS ÖĞELERİNİN ETKİSİ

Sebahat Sinem Özyurt Ökten

1. SAKİN ŞEHİR KAVRAMI

Sakin şehir (Cittaslow) hareketi kentlerin sahip oldukları çevresel, yapısal, tarihî, kültürel ve sosyal değerlerin korunmasıyla gelecek nesillere özgün nitelikli yaşam alanlarının aktarılmasını hedefleyen bir birliktir. Sakin şehir hareketi 1980'li yılların başlarına dayanan yavaşlık felsefesini temel almaktadır (Demir, 2018, Ökten, 2015). Bu felsefeye göre özellikle teknolojik gelişmelerin etkisinde kalan yaşam alanlarımızda zamansal, mekânsal ve kültürel farklılıklara bakılmaksızın aynı, sıradan ve hatta ruhu olmayan bir yaşam tarzı benimsenmeye başlamıştır. Bu duruma karşı çıkan bir bakış açısıyla önce slow food, yavaş olarak algılanmasıyla bireyin gündelik, sıradan faaliyetlerinin ve yeme alışkanlığının düzenlenmesine dayanan felsefe olarak hayata geçirilmiştir. Bu dönemde beslenme ihtiyacının sağlıklı bir şekilde karşılanabilmesi için yerel üretim ile oluşturulan geleneksel reçetelerin günlük beslenme rutinine dâhil edilmesine önem verilmiştir. Özgün ve yerel olanı korumaya çalışan felsefenin, 1999 yılında farklı bir bakış açısıyla etkisini kent sistemi içerisindeki dinamiklerde de göstermesi gerektiğine inanılarak Cittaslow birliği kurulmuştur (Özmen ve ark., 2016; Ökten, 2015).

Merkez İtalya’da oldukça hızlı bir şekilde yayılmaya başlayan harekete ülkemizden 2009 yılında İzmir’in Seferihisar ilçesi dâhil olmuştur. 1999 yılından itibaren faaliyet gösteren birliğin günümüzde 30 ülkeden 276, Türkiye’den ise 18 üye kenti bulunmaktadır (Cittaslow Resmî İnternet Sitesi, 2021). Son yıllarda birliğin sahip olduğu üye sayılarındaki değişim ise Çizelge 1’de verilmiştir.

Çizelge 1. Cittaslow birliği üye sayılarının yıllara bağlı değişimi

Yıl	2014	2015	2016	2017	2019	2020
Üye sayısı	190	200	208	236	252	272

Çizelge 1’de verilen yıllara bağlı üye sayılarına dikkat edilecek olursa yıllık ortalama %5’lik bir artış izlendiği söylenebilir. Üye sayılarındaki hızlı artış, son yıllarda birliğin sürdürülebilir bir yerel kalkınma modeli olarak ele alınabileceğini gösteren çalışmaların (Ökten ve Say, 2020; Aksöz, 2019; Çiçek, 2017, Yalçın ve Yalçın, 2013) da desteğiyle yerel yönetimlerin birliğe katılma isteğini gösteren önemli bir ölçüt durumdadır.

1.1. Sakin Şehir Kriterleri

Sakin şehirlerin seçilmesinde etkili olan 72 kriter bulunmaktadır. Bu kriterler çevre politikaları, altyapı politikaları, kentsel yaşam kalitesi politikaları, tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkârlara dair politikalar, misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlar, sosyal uyum ve ortaklıklar olmak üzere yedi başlık altında toplanmıştır.

Bu başlıklardan ilki 12 maddeden oluşan çevre politikalarıdır. Hava, kullanma ve içme suyu parametrelerinin yasa tarafından belirlenen düzeylerde olması gerektiği belirtilmiştir. Kentsel atık sisteminin organizasyonu ve bertaraf yöntemleri ile ilgili gelişmiş teknik ve yöntemlerin takip edilerek uygulanması gerekliliği bulunmaktadır. Kamusal alanlar

başta olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ile enerji üretiminin sağlanması ve hane bazlı elektrik tüketim oranları da çevre politikaları içerisinde önemli bir yere sahiptir. Kirlilikler ise hava, su, görüntü, ışık ve trafikten kaynaklı olmak üzere oluşum ve dağılım türlerine göre incelenmelidir.

İkinci başlık ise altyapı politikalarıdır. Bu başlık altında incelenen kriterlerde özellikle bisiklet kullanımının kamu kurumlarının ulaşımında olmak üzere yerleşim yeri genelinde yaygınlaştırılması ve bisiklet kullanımının artması için yatırımlar yapılmasını teşvik edici maddeler bulunmaktadır. Bireysel taşımacılığa alternatif oluşturabilecek eko-ulaşım alternatiflerinin hayata geçirilmesi gerekliliğine de yer verilmektedir. Sağlık hizmetlerine ulaşılabilirliğin sağlanması ile özellikle dezavantajlı grupların kullanımına uygun hâle getirilmesi gerekliliği de altyapı politikalarının önemli maddelerindedir.

Kentsel yaşam politikaları ise sakin şehir kriterlerinin en kapsamlı bulunduğu kategoridir. Bu başlık altında özellikle yerel halka yönelik sosyal ilişkilerin güçlenmesine yönelik girişimlerin yapılması ve yerel halka sağlıklı ve sürdürülebilir bir yaşam alanı sağlaması hedeflenmektedir. Yeşil alan sayısının ve yerel üretimin yaygın etkisinin artırılması konuları da bu başlık altında incelenmiştir. Çevre politikalarında incelenen kirliliklere ek olarak bu başlık altında kirleticilere odaklanılmış, kirleticilerin takibi ve azaltımı konusunda yenilikçi girişimlerde bulunması gerektiği belirtilmiştir. Turizm sektörüne destek olacak özellikle yerli ve yabancı turistlerin kullanımına sunulacak iletişim araçları ve interaktif hizmetler sunulması da önemli kriterler arasında yer almaktadır. Yerel ürünlerin korunması, üretiminin artması ve ticarileşmesi aşamaları da bu başlık altında incelenmektedir.

Bir diğer başlık tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkârlara yönelik politikalarıdır. Kırsal bölgedeki yerleşimlerin hizmetlere erişiminde gelişmeler sağlanması ve bu sayede kırsal alanların değerinin artırılması da baş-

lica amaçlar içerisinde. Tarımsal üretimin agroekolojik yöntemlerle yapılması gerekliliği ve bu sayede elde edilecek organik ürünlerin üretim alanlarının artırılması, tarımda GDO'nun yasaklanması gibi uygulamaların yaygınlaştırılması hedeflenmektedir. Turizm gelişiminin yerinde sağlıklı üretimle sağlanabileceği, doğal ve yerel üretimle elde edilen ürünlerden oluşan bölgeye özgü reçetelerin önemli bir turizm değeri olduğuna önem verilmesi, birliğin çıkış noktasında yer alan slow food akımının etkisini de göstermektedir. Bölgenin doğal, kültürel ve mimari yapısına uyumlu otellerin yapılması ve kapasitelerinin artırılması da bu başlık altında incelenen önemli kriterlerdendir.

Beşinci başlık ise misafirperverlik, farkındalık ve eğitim için planlardır. Bu başlık altında yerel halkın eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi hedeflenmiştir. Değişim içinde olan yerleşim yerleri için esnaf ve sanatkârların bölgede gerçekleşecek yenilikler konusunda sürekli eğitim görmesi gerekmektedir. Bu kapsamda yerli halkın yerel yönetimle birlikte hareket etmesi, dernekler, sivil toplum kuruluşları gibi kurumlarda yer alarak kentin gelişiminde aktif rol almaları beklenmektedir.

Sosyal uyum, mekânsal olarak planlanan alanların yanında toplumun her kesiminin yaşam standardının artırılmasını hedefleyen bir başlıktır. Bu kapsamda azınlıklar, farklı etnik kökene sahip olan insanlar, engelliler, çocuklar, gençler ayrı ayrı düşünülerek her topluluğun ihtiyaçlarına yönelik sağlıklı mekânsal ve sosyal yaşam ortamının sağlanması öncelikli kriterlerdendir. Farklı grupların birbirleriyle etkileşimi, çalışması ve hatta politikada dahi katılım sağlamaları gerekliliği belirtilmiştir.

Son başlık ise ortaklıklardır. Cittaslow hareketinin ortaya çıkmasını sağlayan slow food birliğinin aktiviteleri ve kampanyalarına karşılıklı destek verilmesi, benzer amaçlara hizmet eden bu kuruluşların farklı platformlarda da ortaklıklar kurarak gelişim göstermeleri amaçlanmıştır.

2. KÜLTÜREL MİRAS KAVRAMI

Kültürel Miras kavramı, belirli bir bölgedeki mimari unsurlar ve tarihî yapıların yanı sıra, tarih boyunca yaşanan tecrübeler sonucunda oluşan ve nesiller boyu aktarılan alışkanlıkların, geleneklerin, örf-adetlerin tamamı olarak tanımlanabilir (Değirmenci ve Kaya, 2019). Bu anlamda kültürel miras öğeleri somut ve soyut varlıklar olarak ayrılabilir. Somut kültürel miras; arkeolojik sitler, binalar, tarihî kasabalar, kültürel peyzajlar ya da taşınır kültürel özellikteki öğeler gibi fiziksel değerler olan somut varlıkları içerir (Sağ ve Ünal, 2019).

Sakin şehir kriterlerinin sağlanması aynı zamanda somut olmayan kültürel mirasın korunmasına da katkı sağlamaktadır (Burkut, 2017). Somut kültürel öğelerin korunarak sürdürülebilir kullanımının sağlanmasının yanında daha çok soyut kültürel öğeleri hedef alan sakin şehir hareketi nesiller boyu aktarılmış olan yöresel yemekler, gelenekler, el sanatları, üretim teknikleri, türküler, danslar gibi değerleri korumayı ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasını da hedeflemektedir.

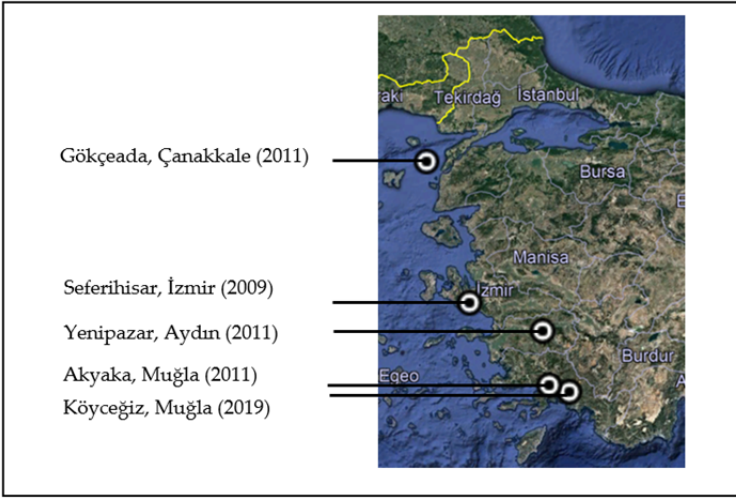
3. EGE BÖLGESİ'NDEKİ SAKİN ŞEHİRLER

Türkiye'deki sakin şehir hareketi 2009 yılında Seferihisar ilçesinin birliğe üyeliğiyle başlamıştır. 2020 yılında Güdül ilçesinin birliğe üyeliğiyle Türkiye'den toplam üye sayısı 18'e çıkmıştır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Türkiye’de sakin şehir birliğine üye kentler ve birliğe katılma yılları
(Ökten ve Say, 2020)

	Türkiye’nin sakinşehirleri	Birliğe katılma yılı
1	Seferihisar, İzmir	2009
2	Akyaka, Muğla	2011
3	Yenipazar, Aydın	2011
4	Gökçeada, Çanakkale	2011
5	Taraklı, Sakarya	2011
6	Yalvaç, Isparta	2012
7	Vize, Kırklareli	2012
8	Perşembe, Ordu	2012
9	Halfeti, Şanlıurfa	2013
10	Şavşat, Artvin	2015
11	Uzundere, Erzurum	2016
12	Eğirdir, Isparta	2017
13	Gerze, Sinop	2017
14	Göynük, Bolu	2017
15	Mudurnu, Bolu	2018
16	Köyceğiz, Muğla	2019
17	Ahlat, Bitlis	2019
18	Güdül, Ankara	2020

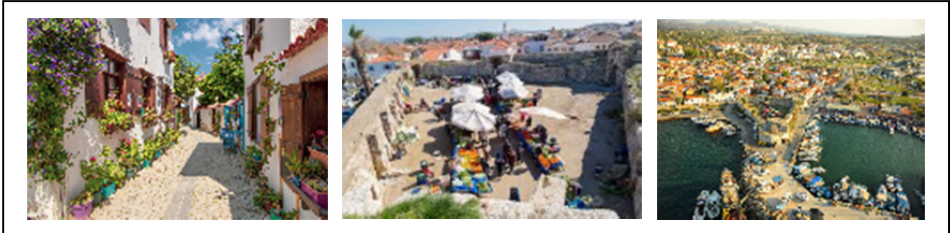
Ege Bölgesi sakin şehir hareketinin başladığı ve Türkiye sakin şehir hareketinin başkenti olan İzmir’in Seferihisar ilçesini barındırmakta olan, bununla birlikte Şekil 1’de görüldüğü gibi Muğla’nın Akyaka ve Köyceğiz ilçeleri, Aydın’ın Yenipazar ilçesi ve dünyadaki tek sakin şehir adası olan Gökçeada’nın bulunduğu bir bölgedir. Çizelge 2’de de görüldüğü gibi Türkiye’de sakin şehir adaylıklarının ilk başladığı 2009-2011 yıllarında bölgeden 4 adet ilçe birliğe üye olmaya hak kazanmıştır. Bu 4 üyenin de Ege Bölgesi’nde bulunması bölge için büyük bir avantaj gibi görünse de 2019 yılında Köyceğiz’in Türkiye’nin 16. sakin şehri ilan edilmesine kadar geçen 8 yıllık süre zarfında bölgeden başka bir üye çıkmamıştır.

Şekil 1. Ege Bölgesi'nde bulunan sakin şehirler
(Google Earth Pro, 2021)

3.1. Seferihisar, İzmir

Türkiye'nin sakin şehir başkenti olan Seferihisar özellikle Şekil 2'de görüldüğü gibi Sığacık Mahallesi ve burada bulunan Sığacık Kalesi ile bölgede öne çıkmaktadır. Sığacık Kalesi içerisinde bulunan Kaleiçi evleri özgün mimarisinin yanı sıra uygulanan restorasyon projeleriyle bölgenin karakteristik yapısını yansıtan özgün yapılardır (Şekil 2).

Şekil 2. Sığacık Kalesi, Kaleiçi yerli pazarı ve Kaleiçi evleri
(Cittaslow Türkiye internet sitesi, 2021)

Kaleiçi evlerinin bir kısmı konaklama amaçlı kullanılmakta, evlerin aralarındaki taş yollarda köylü pazarları kurulmakta ve bu pazarlarda özellikle yerel ürünler, yerel yemekler, bölgede yetişen bitkiler ve bölge-

ye özgü el emeği ürünler satılmaktadır. Sığıcak, üretici pazarlarının kurulmasının yanında konserler, tiyatrolar gibi etkinlikler ile tohum takas şenlikleri düzenlendiği ve geleneksel yemek reçetelerinin sunulduğu festivallere ev sahipliği yapan bir bölgedir. Şekil 3'te görüldüğü gibi kadınlara özgü kooperatifler kurarak geleneksel üretim tekniklerini korumayı ve pazarlama stratejileriyle bu tekniklerle üretilen yerel ürünlerin bölgesel hatta ulusal pazarda yer bulmasına olanak sağlayacak girişimlerin gerçekleşmesi de bölge için oldukça önemli bir girişimdir. Sahip olduğu tarihî yapılarla da turizm açısından önemli bir çekim noktası olan Sefirhisar'da 3000 yıllık tarihe sahip Teos antik kenti bulunmaktadır.

Şekil 3. Kaleiçi üretici pazarından görünüm, kadın kooperatif logosu ve Teos Antik Kenti (Cittaslow Türkiye internet sitesi, 2021)

3.2. Akyaka, Muğla

Türkiye'nin 2. sakin şehiri olan Muğla Akyaka, Gökova Özel Çevre Koruma Bölgesi sınırları içindedir. Bunun yanında sahip olduğu tarihî yapılar da oldukça değerlidir. 2500 yıllık geçmişe sahip İdyma Antik Kenti Akyaka içinde yer almaktadır. İdyma Antik Kenti'nde bulunan Akyaka Ortaçağ Kalesi de Arkaik Döneme ait önemli kalıntılardandır (Şekil 4).

Şekil 4. Gökova Özel Çevre Koruma Bölgesi ve İdyma Antik Kenti (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2021; Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021)

Akyaka'da tek tip mimari zorunluluğu vardır. Yapıların iç ve dış cephe tasarımlarında özellikle balkon ve çıkmalarda ahşap elemanlar kullanılmaktadır. Yapılarda ayrıca sadece bu bölgeye özgü baca tipleri kullanılmaktadır. Muğla Akyaka'ya en çok turist çeken öge hiç kuşkusuz sazlıklarla kaplı olan ve birçok canlı türünü barındıran Azmak nehridir. Kuş gözlemcilerinin de gözde yerlerinden biridir (Şekil 5).

Şekil 5. Azmak Nehri, Akyaka karakteristik evleri ve baca tipi
(Anonim, 2013; Akgün, 2013)

3.3. Yenipazar, Aydın

Aydın Yenipazar, Türkiye'nin 3. sakin şehridir. M.Ö. 2000'li yıllara dayanan tarihiyle Orthosia Antik Kenti önemli bir turizm noktasıdır. Aşağı Dip Gölü Doğa Parkı ise önemli bir kuş gözlem noktasıdır (Şekil 6).

Şekil 6. Orthosia antik yerleşim bölgesine ait kalıntılar, Aşağı Dip Gölü
(Cittaslow Türkiye internet sitesi, 2021b; Anonim, 2021a)

Yerel tohumların kullanıldığı doğal ürünler üretici pazarlarında satılmaktadır. Tohum takas şenlikleri düzenlenmektedir. Yenipazar'da Batı Anadolu'nun kültür mirası olan geleneksel deve güreşleri her yıl düzenlenmektedir. Yörük şenlikleri de yine deve güreşleri gibi yılda bir kez

yapılmakta, bu şenliklerde geleneksel sahne gösterileri düzenlenmekte ve Yenipazar'a özgü yemekler bu şenliklerde sunulmaktadır (Şekil 7). Yenipazar yemek kültürü oldukça zengindir. Farklı reçeteleri ve yapım teknikleriyle özgün ürünler ortaya çıkar. Et lelengesi de bu tariflerden biridir.

Şekil 7. Tohum takas şenlikleri, Dev güreşleri ve Yörük şenlikleri
(Cittaslow Türkiye internet sitesi, 2021b; Yenipazar Belediyesi, 2021)

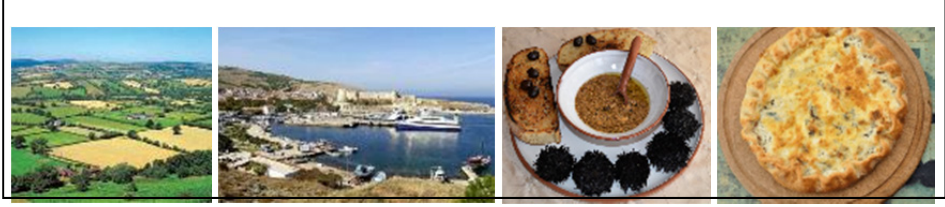
3.4. Gökçeada, Çanakkale

Çanakkale Gökçeada dünyanın ilk ve tek ada sakin şehiri olma özelliğine sahip yerleşimdir. Gökçeada Homeros'un İlyada destanında deniz tanrısı Poseidon'un adası olarak geçen Gökçeada'da Türk ve Rum vatandaşlar birlikte yaşamaktadır. Farklı yapıda taş evleri Gökçeada'nın en belirgin kültürel miras öğeleridir. Özellikle Rum köylerinde korunmuş taş kaplı yollar, kahveler ve kiliseler bulunmaktadır. Türk Deniz Araştırmaları Vakfı'nın (TÜDAV) girişimleri ile 1999 yılında kurulmuş olan Gökçeada Sualtı Deniz Parkı sualtı canlıları yönünden oldukça zengindir ve oluşturulan sualtı patikalarıyla önemli bir turizm çekim merkezidir (Şekil 8).

Şekil 8. Gökçeada Sualtı Deniz Parkı,
(Gökçeada Sualtı Deniz Parkı internet sitesi, 2021; Anonim, 2021b)

Coğrafi konumu nedeniyle organik tarım için en uygun alanlardan biri olan Gökçeada süt ürünleri yönünden de organik üretim imkânıyla dikkat çekmektedir. Organik tarım adası olarak önemli bir turizm noktası konumundadır. Rum mutfağından etkilenen ve aynı zamanda organik ürünler ve deniz ürünleri reçeteleriyle adanın yemek kültürü de oldukça özgündür (Şekil 9).

Şekil 9. Gökçeada organik tarım alanları ve yöresel yemekleri
(Full organik, 2011; Öncü, 2017; Cittaslow Türkiye internet sitesi, 2021c)

3.5. Köyceğiz, Muğla

Muğla Köyceğiz ise Akyaka'dan sonra aynı il sınırları içerisindeki 2. üye şehirdir. 2014 yılında Unesco Dünya Miras Geçici Listesine eklenen Kaunos Antik Kenti özellikle M.Ö. 4. yy.'da yapılmış olan kaya mezarlarıyla dikkat çekmektedir (Şekil 10).

Şekil 10. Kaunos Antik Kenti ve kaya mezarları
(Köyceğiz Belediyesi, 2018; Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2021)

Köyceğiz Gölü, birçok spor dalını yapmaya elverişli koşulları ile önemli bir yere sahiptir. Ekincik koyu ise sahip olduğu kültürel peyzaj değeriyle özellikle yat turizmi yoğunluğunun yaşandığı yerlerden biridir. Köyceğiz ot ağırlıklı yemekleriyle ünlüdür. Bölgede unutulmuş lezzetler festivallerle ortaya çıkmaya devam etmektedir (Şekil 11).

Şekil 11. Köyceğiz ve yöresel yemekleri
(Anonim, 2020; Cittaslow Türkiye internet sitesi, 2021d)

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sakin şehirler özellikle son yıllarda gözde turizm merkezleri hâline gelmiştir. Sakin şehir hareketinin amacı kentlerin çağa ayak uydururken sahip oldukları değerlere sahip çıkmalarını sağlamaktır. 1999 yılında kurulan ve 2009 yılında Türkiye'den İzmir, Seferihisar ilçesinin üye olmasıyla ülkemizde faaliyetlerine başlayan sakin şehir hareketine üye sayımız gün geçtikçe artmaktadır. Birliğe üye toplam 18 adet üye kentimizden 5 adedi Ege Bölgesi'nde bulunmaktadır. Ege Bölgesi, birliğin Türkiye'de faaliyete başladığı ilk 4 üyeyi barındırmasıyla dikkat çeken bir konumdadır. Son olarak 16. üye kent olan Köyceğiz de 2019 yılında birliğe katılmıştır. Bölgedeki bu girişim, üyeliklerle birlikte tanıtım faaliyetlerinin artmasına ve dolayısıyla yerleşim yerlerindeki tüm sektörlerin hareketliliğine neden olmuştur. Sahip oldukları farklı kültürel miras öğeleriyle Ege Bölgesi potansiyeli çok yüksek bir bölgedir. Çalışma kapsamında bölgeden üye kentlerin kültürel miras öğeleri incelenmiş, hem bölgenin karakterinin uluslararası ölçekte oluşması hem de bölgeden yeni üyeliklerin oluşabilmesi için incelenen bu kentlerin ortak yönleri

ortaya çıkarılmıştır. Bu kapsamda üye kentler her ne kadar farklı özellikler barındırsalar da Ege Bölgesi'nin kültürel miras öğelerini tanımlayabilecek ortaklıklar şu şekilde sıralanabilmektedir;

- Ege bölgesinde M.Ö. 2000 ve 3000 yılları arasındaki döneme ait somut kültürel miras öğelerinin bulunması,
- Mimari yapılarda özgün tasarımların uygulanması
- Yöreye özgü yerel tohumların varlığı ve geleneksel yöntemlerle üretimine devam edilmesi
- Deniz ürünleri ve ot yoğunluklu yemek reçetelerinin bulunması
- Kültürel festival ve şenliklerin devam etmesi
- Yerel halkın geleneksel üretim tekniklerini sürdürmeye gönüllü olması

Ege Bölgesi'nde incelenen 5 üye kentin ortak özellikleri incelendiğinde sakin şehir üyeliği için sağlanması gereken kriterlerden özellikle tarımsal, turistik, esnaf ve sanatkârlara dair politikalar başlığı altındaki maddelerin sağlandığı görülmektedir. Böylelikle sakin şehir ilan edilen kentlerin önemli birer turizm merkezi olmasının yanı sıra bu kentlerde aynı zamanda kültürel miras öğelerinin korunmasına ve sürdürülebilir kullanımının sağlanmasına da önem verildiği anlaşılmaktadır. Türkiye'deki turizm potansiyelinin artırılması için sakin şehir hareketi gibi uluslararası düzeyde etkili birliklere üye olarak özellikle ilçe öleceğindeki yerleşimlerin tanıtımlarına büyük katkı sağlandığı görülmektedir. Bu girişimlerin ülkesel sürdürülebilir turizm planlama faaliyetlerine katkı sağlayacağı ve özellikle kültürel miras öğeleri gibi değerli birikimleri olan ülkemizin gelecek hedeflerine ulaşmasında etkili olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Anonim, (2013). Akyaka'ya özgü evler, <http://berrakyaka.blogspot.com/2013/04/akyakaya-ozgu-evler.html>
- Anonim, (2015). <https://www.nazillihavadis.com/aydin-ve-ilce-haberleri/geleneksel-yoruk-senligiyle-renklenecek-24596h>
- Anonim, (2020). Köyceğiz, <https://www.seninkentin.com/584/koycegiz>
- Anonim, (2021a). <https://www.aydincagiriyor.com/tr>
- Anonim, (2021b). <https://www.neredekal.com/gokceada-rum-koyleri-gezilecek-yer-detay/>
- Anonim,(2021c). https://www.airbnb.com.tr/rooms/27303323?source_impression_id=p3_1625054697_kcSBDslMC2a27IB1
- Akgün C. (2013). 'Muğla Bacası' Hayat Kurtarıyor, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/mugla-bacasi-hayat-kurtariyor-1799431>.
- Aksöz O. (2019). Cittaslow Resmi İnternet Sitesi, 2021. <https://www.cittaslow.org/>
- Burkut E. B. (2017). Assessment of Impact Cultural Heritage and Tourism in Slow City (Cittaslow) : A Case Study in Turkey, International Congress On Cultural Heritage and Tourism, 19 - 21May, Konya / Turkey.
- Cittaslow Türkiye internet sitesi, (2021a). <https://cittaslowturkiye.org/cittaslow-seferihisar/>
- Cittaslow Türkiye internet sitesi, (2021b). <https://cittaslowturkiye.org/cittaslow-yenipazar/>
- Cittaslow Türkiye internet sitesi, (2021c). <https://cittaslowturkiye.org/cittaslow-gokceada/>
- Cittaslow Türkiye internet sitesi, (2021d). <https://cittaslowturkiye.org/cittaslow-koycegiz/>
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, (2021). Gökova Özel Çevre Koruma Bölgesi, <https://ockb.csb.gov.tr/gokova-ozel-cevre-koruma-bolgesi-i-2748>.
- Çiçek D. (2017). Bir Kalkınma Modeli Olarak Sakin Şehirlerde Yerel Halkın Turizm Desteği: Ege – Marmara Bölgesi Örneği, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Değirmenci T., Kaya N. K. (2019). Somut ve Somut Olmayan Değerler ve Bir Yerin Miras Niteliğine Katkısı: UNESCO Dünya Miras Alan Örnekleri, IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, 6, 20-34.

- Demir M.G., (2018). Yavaş Hareketin Kentsel Ölçekteki Yeni Yansıması: Cittaslow, *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, Sayı 1(4), 203-210.
- Full organik, (2011). Gökçeada Eşelek Köyü Organik Tarım Projesi, <https://etarim.net/gokceada-eselek-koyu-organik-tarim-projesi.html>
- Gökçeada Sualtı Deniz Parkı internet sitesi, (2021). <http://gokceadasualtiparki.org>
- Köyceğiz Belediyesi, (2018). Muğla Köyceğiz'de Gidilmesi Gereken Yerler, <http://koycegiz.bel.tr/Detay/mugla-koycegiz-de-gidilmesi-gereken-yerler-18-ekim-2018.html>
- Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2021). IDYMA, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, <https://mugla.ktb.gov.tr/TR-273512/idyma.html>.
- Ökten S. Ö. Ö. (2015). Bir Yerel Kalkınma Modeli Olarak Sakinşehir (Cittaslow) Kavramı: Seferihisar (İzmir) Örneği, Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Ökten S. Ö. Ö., Say N. P. (2020). Sürdürülebilir Bir Yerel Kalkınma Modeli Olarak Sakinşehir (Cittaslow) Kavramının İncelenmesi, *Artibilim: Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 23-34.
- Öncü A. (2017). Gökçeada ve Bozcaada "Organik Tarım Adası" Oluyor, <https://www.canakkaetravel.com/haber/gokceada-ve-bozcaada-organik-tarim-adasi-oluyor.html>
- Özmen, Ş. Y., Birsen, Ö., Birsen, H. (2016). Kentleşme Dinamiklerine Cittaslow Kentler Üzerinden Bakmak: Türkiye'deki Cittaslow Şehirleri Üzerine Bir Araştırma, *Kurgu*, 24 (2), 9-22.
- Sağ ve Ünal, (2019). Öğrencilerin Somut Olmayan Kültürel Mirasa İlişkin Farkındalıklarının Belirlenmesi, *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(4), 1550-1560.
- Yalçın A., Yalçın S. (2013). Sürdürülebilir Yerel Kalkınma İçin Cittaslow Hareketi Bir Model Olabilir Mi?, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5 (1), 32-41.
- Yenipazar Belediyesi, (2021). <https://yenipazar.bel.tr/>

HAGIOS GEORGIOS KİLİSESİ MEVCUT DURUM ANALİZİ VE ÖNLEYİCİ KORUMA ÖNERİLERİ

Tuba Bülbül Bahtiyar

Gülşen Dişli

1. GİRİŞ

Kültür mirası yapılar, yapısal bütünlük ve özgünlüklerini tehdit edebilecek çeşitli risklere maruz kalabilmektedir. Riske hazırlık ve önleyici koruma, kültür mirasını tehdit eden bu risklerin azaltılması, yavaşlatılması, önlenmesi için ilk basamaktır. Bu nedenle önleyici koruma ve risk yönetimi kapsamında, anıtların yaşam ve kullanım sürelerinin artırılması, yapıda bozulmalara/tahribata neden olabilecek risk ve tehditlerin önceden tespit edilmesi ve mevcut durum, tehlike ve kırılganlık düzeylerinin belirlenerek risk ve tehditlere karşı önlem alınması amaçlanmaktadır. Bu araştırmanın konusunu oluşturan kültür varlıklarında mevcut durum analizlerinin yapılması ile önleyici korumaya katkı sağlanmakta, yapıların maruz kaldıkları bozulma, tehlike, risk ve tehditler önceden belirlenerek müdahale öncelikleri önerilebilmektedir. Bilecik, Osmaneli İlçe merkezinde yer alan Hagios Georgios Kilisesi bu araştırmada örneklem anıtsal yapı olarak belirlenmiş ve mevcut durum analizi yapılarak değerlendirilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Osmaneli ilçesindeki geleneksel konut mimarisi, anıtsal yapılar ve yerleşimin geleneksel dokusu üzerine çalışmalar mevcuttur. Bunlardan Çiçek (2021), ilçedeki geleneksel konutların morfolojik bir analizini yapmış, bu kültür varlıklarındaki değişimleri, bozulmaları, kullanım durumlarını analiz etmiştir.¹ Uluengin ve Saatçi (2009)² Osmaneli'nin geleneksel konut mimarisini, başlıca örnekleri, yapı ustaları ve kitabeleri bağlamında ele almış, Kuleli vd. (2018: 81-107)³ de benzer şekilde bölgedeki yerel mimari mirası, Balaban ve Tahal Sokak örnekleri üzerinden incelemiş ve koruma önerileri geliştirmiştir. Bölgedeki sosyoekonomik değişimlerin ve kullanıcıların yaşam alışkanlıklarının bu geleneksel konut dokusu, sürdürülebilirliği ve tipolojisi üzerindeki etkileri üzerine araştırmalar da mevcuttur.⁴ Ünal (2007), ilçe merkezindeki sivil mimari örneklerinden üç yapıyı (Cebecioğlu Konağı, Ellezler Konağı ve Mehmet Özden Evi) ve Rüstem Paşa Camii ile Hagios Georgios Kilisesi'ni plan, cephe, yapım sistemi ve taşıyıcı sistem özellikler bakımından incelemiştir.⁵ Okuyucu (2011) ve Çağlar (2009) da benzer şekilde ilçe merkezindeki kültürel mirasın ayrıntılı bir araştırmasını yapmış, ayrıca bu yapıların turizme kazandırılması ve ilçe merkezi için genel olarak sürdürülebilir turizm çalışmaları kapsamında yapılabilecekler hakkında bir yol haritası

¹ İrem Çiçek, 2021, *Osmaneli Geleneksel Konutlarında Morfolojik Analiz*, Eskişehir Teknik Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.

² Uluengin, Bülent ve Saatçi, Suphi. 2009. *Osmaneli ve Geleneksel Evleri*. Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul.

³ A. Esin Kuleli, Tuğba Ağcabay, Esin Bölükbaş Dayı, 2018. *Yerel Mimari Miras ve Koruma Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma: Osmaneli Balaban ve Eski Tahal Sokakları Örneğinde Tespit ve Öneriler*. İçinde: *Yerel Ölçekte Geleneksel Mimarinin Korunması*, Editör: Bilge Yıldırım Gönül. S. 81-107, Beykent Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

⁴ Aysun Battalgazi Pamir, Atilla Yücel, 2005, *Osmaneli'nde Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Konut Tipolojisine Etkileri*, *İtüdergis/i/a Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 4(2): 70-78; Ebru Ergöz Karahan, 2017, *Geleneksel ve Günümüz Konutunda Sürdürülebilirlik ve Yaşam Alışkanlıkları: Osmaneli Örneği*, *Megaron*, 12(3):497-510.

⁵ Doğaç Ünal, *Bilecik-Osmaneli Anıtsal Yapılarının Analitik Açından Değerlendirilmesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

hazırlamıştır.⁶ Hergül vd. (2018) de Osmaneli ilçesinin yavaş şehir olabilme potansiyellerini araştırmıştır.⁷ Başkaya (2012: 455-481)⁸ ise ilçenin beşeri ve ekonomik coğrafyası üzerine yaptığı çalışmada turizm başlığı altında ilçedeki kültür varlıklarını turistik çekicilikleri bağlamında değerlendirmiştir. Gündoğdu (2014), ilçenin kentsel sit alanı içinde kalan anıtsal ve sivil mimarlık örneklerini incelemiş ve farklı dönemlerde organik ve ızgara planlı olarak gelişen kentsel dokusunu analiz etmiş, ayrıca tarihî dokunun korunması için öneriler sunmuştur.⁹ Osmaneli ilçesine bağlı bir kırsal yerleşim yeri olan Günüören köyündeki geleneksel yapıların mimarisine dair detaylı araştırmaların yapıldığı ve yerleşim ölçeğinde köyün korunmasına yönelik koruma önerilerinin geliştirildiği çalışmalar da mevcuttur.¹⁰ Bunlardan Uğur Akçura'nın (2018) çalışmasında Osmaneli ilçe merkezindeki konut dokusu ve anıtsal mimariye de kısmen değinilmiştir. Ayrıca, 2006 yılında Bilecek Valiliği tarafından il merkezi ve Osmaneli ilçesi dâhil tüm ilçelerdeki kültür varlıklarının envanter fişleri hazırlanmış, tescile layık yapı ve alanlara dair öneriler sunulmuştur, 2018 yılında da Osmaneli Belediyesi tarafından hazırlanan yayında, ilçenin tarihî gelişimi ile anıtsal ve sivil mimari eserleri detaylı

⁶ Ayşe Okuyucu, 2011, *Osmaneli İlçe Merkezinde Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanımına Yönelik Bir Araştırma*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi; Nuray Çağlar, 2009, *Osmaneli (Lefke) Kültür Varlıklarının Turizme Kazandırılması İçin Bir Örnek Çalışma*, Kadir Has Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

⁷ Özlem Candan Cengiz Hergül, Parisa Göker, Hilal Kahveci, 2018, *Osmaneli (Bilecik) Yerleşiminin Yavaş Kent Olabilme Potansiyelinin İrdelenmesi*, International Congress On Engineering and Architecture, Ankara.

⁸ Zafer Başkaya, 2012, *Osmaneli İlçesinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 455-481.

⁹ Gizem Cansu Gündoğdu, 2014, *Osmaneli Kentsel Sit Alanı İçindeki İki Farklı Dokunun Karşılaştırılması ve Alan İçin Koruma Önerileri*, İstanbul Kültür Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

¹⁰ Selin Uğur Akçura, 2018, *Bilecik-Osmaneli Günüören Köyü Tarihi Kırsal Peyzaj Koruma Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi; Yeşim Turğut, 2019, *Osmaneli Günüören Köyü Geleneksel Mimari Dokusunun Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

olarak tanıtılmış, çalışmada Hagios Georgios Kilisesi'ne de yer verilmiştir.¹¹ Yine, İstanbul Ticaret Üniversitesi tarafından yayınlanan "Gelişim Sürecinde Osmaneli" ve "Osmaneli Tasarım Atölyeleri Üzerinden Kent- sel Mekan Okumaları" başlıklı kitap çalışmaları, Osmaneli ilçesini tarihî, mimari, fiziki, beşeri, sosyokültürel ve ekonomik yönlerden ele alan ve yeniden işlevlendirme, rekreasyon, engelsiz yaşam ve benzeri konularda gelişim önerileri içeren kapsamlı birer çalışma niteliğindedir.¹²

Çiçek Ünal (2007)¹³ ilçedeki Hagios Georgios Kilisesi'nin tarihçesi, mimari ve mekânsal özellikleri ile cephe düzeni ve yapım sistemini de- taylı olarak incelemiş, yapıdaki başlıca bozulma türleri ve nedenlerini araştırarak, korumaya dair öneriler geliştirmiştir. Ayrıca yapının detaylı rölöve, restitüsyon ve restorasyon projelerini hazırlamıştır. Evcim (2004, 2009) ise çalışmasında, yapının mimari tanımı üzerinde yoğunlaşmış, yapıyı sanat tarihî bağlamında detaylı olarak incelemiştir.¹⁴ Özyurt Öz- can (2007: 27-47)¹⁵ da yapının tarihçesi, mimari, malzeme ve teknik özel- liklerini incelemiş, buna ek olarak Avrupa mimarisinin Osmanlı Rum mimarisine yansımaları üzerinde durmuştur.

Yukarıda özetlenen literatürden farklı olarak bu araştırma ile Ha- gios Georgios Kilisesi'nin bütünsel olarak ve her bir mimari öğesinin

¹¹ Tahsin Çelik, Gülcan Gülşen, Deniz Ogun, Bilecik Kültür Envanteri, 2006. Bilecik Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 1075 Yılından Günümüze Kesintisiz Türk Kenti Osmaneli, Osmaneli Belediyesi Yayınları, 2018, Bilecik.

¹² Editor: Ayşen Akpınar, Gül Aslı Aksu, 2017, Gelişim Sürecinde Osmaneli, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, İstanbul; Osmaneli Tasarım Atölyeleri Üzerinden Kentsel Mekân Okumaları, 2015, İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

¹³ Özlem Çiçek Ünal, 2007, Bilecik-Osmaneli (Lefke)'de Hagios Georgios Rum Kilisesi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

¹⁴ Seçkin Evcim, 2004, Osmaneli (Lefke) Hg. Georgios Osmanlı dönemi Rum kilisesi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi; Seçkin Evcim, XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, "Bilecik-Osmaneli'nde Bir Osmanlı Dönemi Rum Kilisesi: Hagios Georgios, Pamukkale Üniversitesi 2009, 258-268.

¹⁵ Hatice Özyurt Özcan, 2007, Osmaneli'ndeki Bir Rum Kilisesi'nin Düşündürdükleri, Sanat Tarihi Dergisi, 16(2), 27-47.

mevcut durum analizi yapılmış, mimari öğelerin durum sınıfları ve risk öncelik durumu belirlenmiş ve bozulmaların başlıca nedenleri araştırılmıştır. UNI EN 16096- "Kültür Varlıklarının Korunması - Mimari Mirasın Durum Tespiti ve Raporlanması"¹⁶ standardı baz alınarak yapıya dair güncel, kapsamlı bir mevcut durum tespiti yapılmıştır. En son 2007 yılında bozulmaları bakımından detaylı olarak araştırılan ve belgelenen yapıda, aradan geçen on dört yıllık süreçte bozulmalara yenileri eklenmiş, buna bağlı olarak koruma önerileri ve öncelikleri de değişmiştir. Böylece, bu araştırma ile yapının güncel durumuna dair koruma önerilerinin geliştirilmesi ve sistematik bir durum analizinin yapılması amaçlanmıştır. Bu sayede, acil, kısa, orta ya da uzun vadede müdahale edilmesi gereken yapı öğeleri belirlenerek öncelik sırasına göre olası öneriler sıralanmıştır. Ayrıca, bu araştırma ile yapının esaslı onarımı yapılanaya kadar geçen süreç içinde bozulmaları yavaşlatmaya dair önleyici koruma ve bakım önerileri geliştirilmiştir. Osmaneli ilçe merkezindeki önemli anıtsal mimari eserler arasında yer alan Hagios Georgios Kilisesi'nin bu çalışma ile kapsamlı, güncel, düzenli ve sistematik durum analizinin yapılması ve önleyici koruma, bakım, basit onarım, esaslı onarım müdahalelerinin belirlenmesi, yapının yaşam ömrünün uzatılması ve karakter belirleyici özellikleri, özgünlük ve bütünlüğünü sürdürebilmesi açısından önemlidir.

3. MALZEME VE YÖNTEM

3.1. Hagios Georgios Kilisesinin Tarihçesi ve Mimari Tanımı

Hagios Georgios Kilisesi Bilecik İli, Osmaneli İlçesi'nde 87 ada, 17 parselde yer almaktadır (Tablo 1). Gayrimenkul Eski Eserleri Koruma Yüksek Kurulunun 24.06.1983 tarihli ve A-4429 sayılı kararı ile birinci

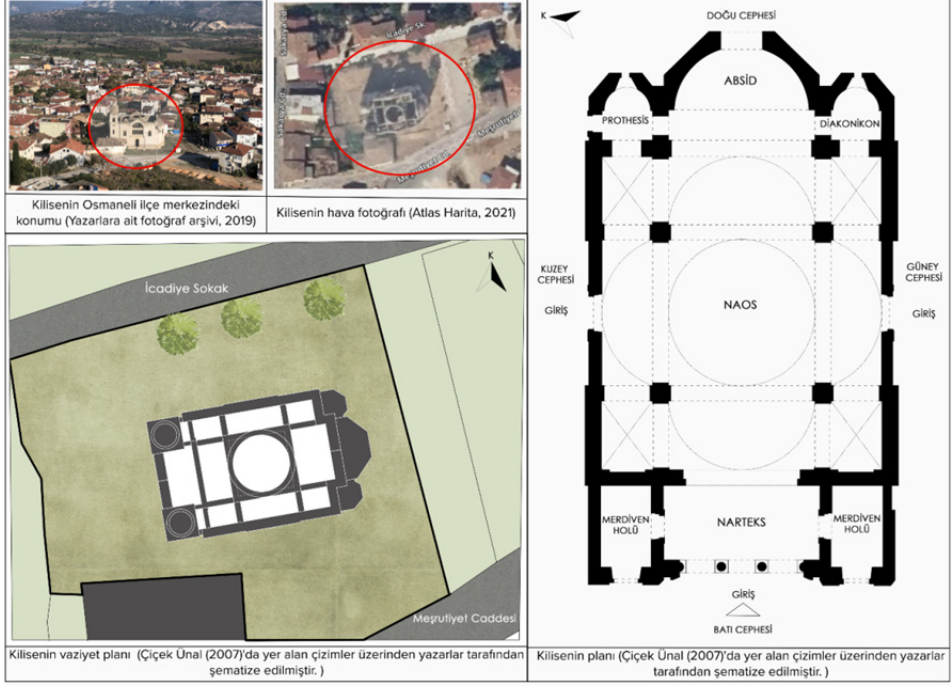
¹⁶ *European Standard UNI EN 16096 (2012) (English): Conservation of Cultural Property- Condition Survey and Report of Built Cultural Heritage.*

grup anıtsal kültür varlığı olarak tescil edilmiştir.¹⁷ Çiçek Ünal'ın (2007: 60) yapıyla ilgili Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde yaptığı araştırma sonucu, Lefke'de bulunan mevcut kilisenin genişletilmek istenmesi üzerine günümüzdeki yapının 1897-1903 yılları arasında eski kilisenin temelleri üzerine yapıldığı belirtilmektedir. Çan kulesinin yapımına ise ruhsat işlemleri henüz tamamlanmadan 1892 yılında başlanmıştır (Çiçek Ünal, 2007: 60). Yapıya batı cephedeki üç kemerli ana girişten girilmektedir. Yapı, üç nefli, ortadaki nefin üzerinin kubbe ile örtüldüğü, bazilikal plan tipolojisindedir. Kubbe, naosun ortasında konumlanan dört adet tuğla ayak ile taşınmaktadır. Yapının kubbesi dâhil üst örtüsü büyük oranda yıkılmıştır. Batı yöndeki girişte, narteksin iki yanında çan kuleleri; narteksin kuzey ve güneydeki iki yanında galeri katına çıkış sağlayan odalar mevcuttur. Günümüzde galeri katı mevcut değildir, ancak mevcut ahşap döşeme izlerinden, bu bölümün iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Yapının özgün döşemesi toprak altında kaldığından bilinmemektedir. Yapının dikdörtgen planlı naosu doğu-batı yönünde uzanmakta, ortada kuzey ve güney yönlerden birer kapı açılmaktadır. Naos ile narteks arasındaki duvar ise yıkılmıştır. Naosun doğusunda içte yarım daire, dışta çokgen planlı bir absid yer almakta, absidin iki yanında ise pastophorion hücreleri (güneyde diakonikon, kuzeyde prothesis) bulunmaktadır. Bu hücrelere giriş kapıları da doğu yönde naosa açılmaktadır. Absidin ve bu iki hücrenin üstü yarım kubbe ile örtülüdür (Tablo 2). Duvarlar içte ve dışta sıvalı olup, yapıda herhangi bir bezeme izi mevcut değildir. Kilisenin inşasında bölgenin yerel yapı malzemesi olan Lefke taşı kullanılmıştır.¹⁸

¹⁷ Tahsin Çelik, Gülcan Gülşen, Deniz Ongun, Bilecik Kültür Envanteri, 2006. Bilecik Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 136.

¹⁸ H. Haluk Selim, Ahmet Karakaş, Özkan Coruk, 2019, Tarihi Eserlerde Doğal Yapıtışı Olarak Kullanılan Lefke Taşının (Osmaneli/Bilecik) Jeolojik ve Mühendislik Özellikleri, DÜMF Mühendislik Dergisi, 10 (3): 1019-1032.

Tablo 1. Kilisenin Osmaneli ilçe merkezindeki konumu, vaziyet planı ve zemin kat planı

Tablo 2. Yapının cephelerinden ve iç mekândan genel görünüm

3.2. Araştırma Yöntemi

Bu araştırma kapsamında yapının mevcut durum analizini yapmak üzere bir risk yönetim aracı olarak UNI EN 16096 standardı kullanılmış, böylece önleyici koruma, bakım, esaslı onarım önerilerini içeren detaylı bir planlama yapılmış ve gerekli durumlarda ileri tetkik yöntemleri önerilmiştir. Görsel gözleme dayalı olan bu standardın uygulanması ve veri toplama aşamasında, 27-30 Kasım 2019 tarihleri arasında Osmaneli ilçesine yapılan arazi çalışmaları ile örneklem yapı detaylı olarak incelenmiş, bu esnada yerel yönetimle sözlü görüşmeler yapılmıştır. Yapıya dair koruma statüsü, mülkiyet ve kültürel miras verileri araştırılmış, mevcut durumu tüm mimari öğelerini de içerecek şekilde raporlanmış, risk değerlendirmesi yapılmıştır. Mevcut durum analizi kapsamında yapıdaki bozulma türleri, insan kaynaklı ve doğal etkenlere bağlı bozulmalar olarak ayrı ayrı belirlenmiştir. Ayrıca, yapıya dair daha önce yapılan literatür çalışmaları ve arşiv verileri (tez, makale, kitap, envanter verileri, tescil bilgileri, kadastral durum, rölöve, restitüsyon çizimleri vb.) derlenmiştir. UNI EN 16096 standardı kapsamında; yapım sistemi (duvar, kemer, üst örtü, kubbe, zemin vb.), yardımcı elemanlar (kapı, pencere, galeri, çatı akaçlama elemanları, demir parmaklık, doğrama vb.), yüzeyler (sıva, boya, bezeme, her türlü yüzey bitimi elemanları vb.), tesisat hizmetleri¹⁹ ve açık alan düzenlemeleri (yapı çevresi yaya yolları, avlu, park, bahçe vb.) detaylı olarak incelenmiştir. Her bir birimin tarifi (malzeme, yapım, konum) yapılarak, durum sınıfı (CC) belirlenmiş, risklerin başlıca/olası sebepleri araştırılmış, öncelik durum (UC) değerlendirmesi yapılmış ve bu risklere dair öneriler (RC) geliştirilmiştir (Tablo 3).

¹⁹ Yapı harabe durumunda olduğundan bu bölümde sadece kamera, güvenlik, drenaj vb. yönünden durum analizi yapılmıştır.

Tablo 3. UNI EN 16096 standardı kapsamında CC, UC, RC sınıfları

Durum Sınıfı (CC)	CC 0 Sorun bulgusu yok	CC 1 Az sorun bulgusu	CC 2 Orta derecede sorun bulgusu	CC 3 Çok sorun bulgusu
Öncelik Sınıfı (UC)	UC 0 Uzun erim	UC 1 Orta erim	UC 2 Kısa erim	UC 3 Zorunlu ve acil
Öneri Sınıfı (RC)	RC 0 Önlem yok	RC 1 Bakım / Önleyici koruma	RC 2 Basit onarım ve / veya kapsamlı inceleme	RC 3 Teşhise dayalı kapsamlı/ esaslı müdahale/ onarım

4. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

4.1. Yapıdaki Bozulma Türleri

Hagios Georgios Kilisesi uzun süre kullanılmaması, sahipsiz ve işlevsiz bırakılması ve koruma altına alınmamış olması sebebiyle doğal ve insan kaynaklı birçok zarara ve bozulmalara maruz kalmıştır (Çiçek Ünal, 2007: 107).

Yapıda insan kaynaklı tahribatların başında absid duvarına açılan delik gelmektedir. İçeride ateş yakılması ise duvarların islenerek kararmasına sebep olmuştur. Bunlar dışında yapının iç duvarlarından absid duvarı, naosa açılan yıkık duvar, taşıyıcı ayaklar ve üç kemerli giriş duvarı üzerinde vandalizm kaynaklı hasarlar bulunmaktadır (Tablo 4).

Yapının ana kubbe çatı örtüsü, galeri katı, galeriye çıkan merdivenler ve naosa açılan duvarı ise yıkılmış olan bölümleridir. Özellikle ana kubbenin yıkılmış olması yapının iç mekânlarını doğal bozulmalara açık hâle getirmiştir. Cephedeki açıklıkların tamamında da her-

hangi bir doğrama ve cam yüzey olmaması bu bozulmaların etkisini arttırmıştır.

Doğal bozulmaların başında su ve nem problemleri gelmektedir. Yapının zemin döşemesi günümüze ulaşmamış ve zemindeki toprak, suyu ve nemi alarak duvarlarda zemine yakın yüzeylerde sıvalarda dökülme, duvarlarda yosunlanma ve parça kayıpları meydana getirmiştir. Günümüze ulaşmış olan absid kubbesinde de benzer şekilde su ve nem izleri açık bir şekilde görülmektedir. Yapının dış cephesinde de su ve nem kaynaklı sıvada dökülmeler ve parça kopmaları bulunmaktadır. Yapının absidini, köşe kulelerini ve pastophorion hücrelerini örten kiremit kaplı çatı örtülerinde, duvar parapetlerinde ve zeminde bitkilenmeler mevcuttur.

Kilisenin taşıyıcı sisteminde ciddi sorunlar olmamakla birlikte iç mekânda yer alan taşıyıcı ayaklarda ve naosa giriş kemerini taşıyan ayaklarda parça kopması kaynaklı kesit incelemeleri ve gergi demirlerinde korozyon izleri görülmektedir (Tablo 4).

Kilisenin doğu cephesindeki açık alanda ise çeşitli dönemlere ait taş eserler sergilenmektedir. Bu eserler ile ilgili bir bilgi, üzerlerinde yer almamakla birlikte dış etkenlere karşı korunmaları ile ilgili de herhangi bir çalışma yapılmamıştır (Tablo 4).

Tablo 4. Yapıda görülen bozulmalar

Yapının absid duvarındaki delik, sıva dökülmesiyle ortaya çıkan duvarlardaki lefke taşı (solda), absid duvarında ve kubbesinde görülen bozulmalar(ortada), yapının yıkık üst örtüsü ve taşıyıcı ataklar (sağda) (Yazarlara ait fotoğraf arşivi, 2019)

Yapının naosa açılan yıkık duvarı, vandalizm izleri (solda), yapının yıkık üst örtüsü ve kulelere çıkan döşeme izleri (ortada), naosun yan mekanları, taşıyıcı ayaklarda görülen bozulmalar (Yazarlara ait fotoğraf arşivi, 2019)

Yapının batı cephesindeki uç kemerli girişi, galeri katı döşeme izleri (solda), giriş cephesinde vandalizm izleri, sıvada dökülmeler (ortada), güney cephesi girişinde görülen bozulmalar (sağda) (Yazarlara ait fotoğraf arşivi, 2019)

Kilisenin doğu yönünde açıkta sergilenen eserler (Yazarlara ait fotoğraf arşivi, 2019)

4.2. Önleyici Koruma, Bakım ve Esaslı Koruma Önerileri

Yapıda önleyici koruma kapsamında çatı örtüsünün büyük oranda yıkık olmasından dolayı öncelikle yapıyı dış etkenlerden korumak için acilen bir geçici koruyucu çatı örtüsü yapılması önerilmektedir. Bu uygulama ile bozulmaların yavaşlatılması da sağlanacaktır. Yapının bahçesinde açık alanda sergilenen eserler için de benzer şekilde bir koruma örtüsü yapılmalıdır. Geçici örtü uygulaması aynı zamanda bu gibi yapıların restorasyonları esnasında sıklıkla kullanılan bir uygulamadır. Nitekim bu uygulamayı yakın geçmişte restorasyonu yapılan Sivas Divriği Ulu Cami’de ve Kırşehir Cacabey Medresesi’nde görmek mümkündür (Tablo 5). Benzer şekilde arkeolojik alanların her türlü hava koşullarından korunması için de koruyucu çatı örtüleri tasarlanmaktadır. Konya, Çatalhöyük, Malatya Arslantepe Höyüğü ve Şanlıurfa Göbeklitepe koruyucu çatı örtüsüne sahip bu tür alanlara örnektir.

Tablo 5. Geçici örtü ve koruyucu çatı uygulama örnekleri

Yapının dış etkenlerden korunmasını sağlayacak ikinci öncelikli çalışma ise cephelerdeki açıklıkların (pencereler, kapılar) sökülüp takılabilen cam yüzeyler ile kapatılmasıdır. Böylelikle aynı zamanda insan kaynaklı

zararlar da önlenecek ve güvenlik sağlanabilecektir. Bu yönde uygulama örneklerini İznik Ayasofya Kilisesi'nde ve 2021'de restorasyonu tamamlanan Diyarbakır Saint George Kilisesi'nde görmek mümkündür (Tablo 6).

Tablo 6. Açıklıkları cam yüzey ile kapatma örnekleri

Yapının absid duvarında yer alan delik ise önleyici koruma kapsamında cam yüzey ile kapatılmalı; esaslı onarım esnasında ise lefke taşı ile duvarda bütünleme yapılmalıdır.

Bakım ve esaslı koruma kapsamında yapının su ve nem alarak duvarlarını ve taşıyıcı sistemini olumsuz yönde etkileyen zeminde yer alan toprak dolgu ve bitkilenmeler temizlenmeli ve mekânlar arasındaki toprak dolgu kaynaklı kot farkları giderilmelidir. Sonrasında yapının yeniden işlevlendirmesine uygun olacak bir malzeme ile zemini kaplanmalıdır.

Kilisenin kalıcı çatı örtüsü için esaslı onarım kapsamında farklı seçenekler mevcuttur. Bunlardan ilki klasik bir koruma yaklaşımı olarak yapının restitüsyon projesi doğrultusunda çatının orijinal görüntüsüne benzer şekilde tamamlanmasıdır. İkinci bir seçenek ise daha çağdaş bir koruma yaklaşımı olarak çatının çelik taşıyıcılar ile kurgulanmış cam bir kubbe/çatı veya ahşap elemanlarla tasarlanmış bir çatı örtüsü ile tamamlanmasıdır. Bu sayede tamamlanan kısımların güncel malzeme olduğunun anlaşılması sağlanacak ve yapıya daha az müdahale yapılmış olacaktır. Nitekim Venedik Tüzüğü (1964) de kültür varlıklarına ekleme ve tamamlamalarda güncel malzeme kullanımı ile günümüz tekniğinin vurgulanması gerektiğine dikkat çekmiştir.²⁰

²⁰ "Madde 9: Yapılması gerekli herhangi bir eklemenin mimari kompozisyonundan farkı anlaşılabilir ve gününün damgasını taşımalıdır.

Bu yaklaşıma örnek olarak Kıbrıs Lefkoşa'da 2009 yılında Europa Nostra Restorasyon Ödülü'nü kazanan Bedesten Aziz Nikolas Kilisesi'nin ahşap malzeme ile yapılan çatı tamamlaması verilebilir. Konya Ali Gav Medresesi'nin cam kubbe ile örtülmesi de benzer bir örnektir (Tablo 7).

Tablo 7. Çatı tamamlama örnekleri

Yapının iç ve dış duvarlarında, taşıyıcı ayaklarında görülen sıvada dökülmeler, bozulmalar ve vandalizm kaynaklı zararlara karşı yüzeyler raspa edilerek kireç harcı ile sıvanmalıdır.

Yapının maruz kaldığı su ve nem problemine karşı drenaj sistemi yapılmalı; su, yapıdan uzaklaştırılmalıdır. Sel baskını veya aşırı yağışa karşı ise uzun vadede acil eylem planlarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca yapının yangın (alarm, itfaiye), kamera ve güvenlik sistemleri kurulmalıdır.

Bunlara ek olarak UNI EN 16096 standardı kapsamında yapının; yapım sistemi, yardımcı elemanlar, yüzeyler, tesisat hizmetleri ve açık alan düzenlemeleri detaylı olarak incelenmiştir (Tablo 8). Bir önleyici koruma yönetim aracı olan bu değerlendirme ile önleyici koruma, bakım ve acil onarımlara dair öneriler için temel oluşturulmuş ve taşınmaz kültürel mirasın yapısal ve malzeme bağlamında sağlam ve iyi korunmuş durumunu muhafaza etmesi için önceden plan yapılması ve müdahale önerilerinin/önceliklerinin geliştirilmesi için bir ilk adım niteliğinde bu çalışma yapılmıştır.

Madde 12: Eksik kısımlar tamamlanırken, bütünlüğe uyumlu bir şekilde bağdaştırılmalıdır; fakat bu onarımın, aynı zamanda sanatsal ve tarihi tanıklığı yanlış bir biçimde yansıtmaması için, özgünden ayırt edilebilecek bir şekilde yapılması gereklidir."

Tablo 8. Yapının UNI EN 16096 standardı kapsamında değerlendirilmesi

	Malzeme	Konum	Durum Sınıfı (CC)	Öncelik Sınıfı (UC)	Öneri Sınıfı (RC)
Yapım Sistemi					
Zemin	Bilinmiyor	Zemin kotu	CC3	UC3	RC3
Galeri döşemesi	Ahşap	Batı cephesinde, girişin üzerinde	CC3	UC2	RC3
Çan kuleleri döşemesi	Ahşap	Batı cephesinden girişte, kuzey-güney aksında iki köşede	CC3	UC2	RC3
Dış duvarlar	Lefke taşı ve tuğla	Yapının dış çeperi	CC2	UC2	RC2
Absit duvarı	Lefke taşı ve tuğla	Doğu cephesinde, cephenin ortasında	CC3	UC3	RC3
Naosa giriş duvarı	Tuğla	Batı cephesinde yer alan narteks girişinden sonra	CC3	UC2	RC3
Taşıyıcı ayaklar	Tuğla	Yapının iç mekânında, kubbenin altında (4 adet)	CC2	UC2	RC3
Ahşap kirişler	Ahşap	Çan kulelerine çıkan döşemelerde	CC3	UC3	RC3
Gergiler	Demir	İç mekânda, kemerler altında	CC2	UC2	RC2
Üç açıklıklı kemer	Taş	Doğu girişinde	CC1	UC1	RC1
Ana kubbe	Tuğla	Yapının merkezinde	CC3	UC3	RC3
Absid kubbesi	Tuğla	Doğu cephesinin ortasında	CC2	UC2	RC2
Taşıyıcı ayaklara oturan kemerler	Tuğla	İç mekânda yer alan 4 ayak üzerinde	CC3	UC3	RC3
Pandantifler	Tuğla	Taşıyıcı ayaklardan kubbeye geçişte	CC3	UC3	RC3
Naosu kuzeyini örten örtü sistemi	Tuğla	Naosun kuzeyinde	CC3	UC3	RC3
Naosu güneyini örten örtü sistemi	Tuğla	Naosun güneyinde	CC3	UC3	RC3
Prothesisin üst örtüsü	Tuğla	Yapının kuzeydoğu köşesinde	CC1	UC2	RC2
Diakonikonun üst örtüsü	Tuğla	Yapının güneydoğu köşesinde	CC1	UC2	RC2
Kuzey çan kulesi üst örtüsü	Tuğla	Yapının kuzeybatı köşesinde	CC1	UC2	RC2
Güney çan kulesi üst örtüsü	Tuğla	Yapının güneybatı köşesinde	CC1	UC2	RC2

Kuzey çan kulesi duvarları	Lefke taşı ve tuğla		CC1	UC1	RC1
Güney çan kulesi duvarları	Lefke taşı ve tuğla		CC1	UC1	RC1
Yardımcı Elemanlar					
Çan kulesi doğramaları	Ahşap	Kulelerin dört cephesi	CC2	UC3	RC1
Kuzey cephesi doğramaları	Ahşap	Kuzey cephesi	CC2	UC3	RC1
Güney cephesi doğramaları	Ahşap	Güney cephesi	CC2	UC3	RC1
Absid cephesi doğramaları	Ahşap	Doğu cephesi	CC2	UC3	RC1
Giriş cephesi doğramaları	Ahşap	Batı cephesi	CC2	UC3	RC1
Pencere söveleri	Taş	Tüm cepheler	CC1	UC0	RC1
Kapı söveleri	Taş	Kuzey ve güney cephesi	CC1	UC0	RC1
Çan kulelerine çıkan merdivenler	Ahşap	Batı cephesinden girişte, kuzey-güney aksında	CC3	UC1	RC3
Yüzeyler					
Dış sıvalar	Kireç sıva		CC2	UC2	RC2
İç sıvalar	Kireç sıva		CC2	UC2	RC2
Parapet süslemeleri	Taş	Çatı kotunda	CC1	UC0	RC1
Pencere arası sütunlar	Taş	Tüm cephelerde	CC1	UC1	RC1
Silmeler	Taş	Cephe konturlarında, çatı kotunda	CC2	UC1	RC1
Tesisat Hizmetleri					
Kamera ve güvenlik sistemi		Hem iç hem dış mekanlarında	CC3	UC1	RC3
Drenaj Sistemi		Zeminden ve çatıdan gelecek suyu uzaklaştırmak için yapının çeşitli noktalarında	CC3	UC3	RC3
Havalandırma/İklimlendirme Sistemi		İç mekânda	CC3	UC1	RC3
Açık Alan Düzenlemeleri					
Araç yolu, yaya yolu, otopark ve bahçe düzenleme		Yapının bahçesinde	CC1	UC0	RC2
Açık alanda sergilenen eserler		Kilisenin doğu cephesinde, açık alanda	CC3	UC3	RC1

4.3. Ziyaretçi Eylem Planlaması

Kilisenin turizme katkısının desteklenmesi amacı ile önleyici koruma ve esaslı onarım kapsamında ziyaretçi eylem planı hazırlanmıştır. Bu planlama ile ziyaretçilerin sistematik, verimli, etkili ve teknolojik imkânlardan faydalanması hedeflenmektedir. Ziyaretçi eylem planlamasının politikası; ziyaretçilere kaliteli ve güvenli bir ziyaret sürecinin yaşatılması olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda kilisenin her yaştan kişinin ziyaret edebileceği duruma getirilmesi stratejisi benimsenmiştir.

Bakım ve esaslı onarım çalışmaları yapıldığında yeterli büyüklükte iç mekâna sahip kilisenin varlık değerlerine zarar vermeyecek şekilde öncelikle Osmaneli ilçesinde yaşayan nüfusun kamusal alan ihtiyaçlarının karşılanması yönünde; aynı zamanda alana gelecek ziyaretçilerin ihtiyaç duyabileceği sosyal ve kültürel nitelikteki kamusal kullanım amacı yönünde yeniden bir işlev verilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra kilise içinde bölgede daha önce yaşayan Rumların kültürüne dair çeşitli eşyalar, kıyafetler, fotoğraflar, mobilyaların sergilendiği bir kalıcı sergi alanı düzenlemesi de yapılabilir.

Ziyaretçilerin Osmaneli ilçe merkezinden yürüyerek veya alternatif ulaşım araçları ile ulaşabildikleri kiliseyi bütüncül olarak gezip algılayabilmeleri, yapı hakkında bilgi sahibi olabilmeleri ve çok kültürlü bir yapıya sahip Osmaneli'nin bir parçası olarak algılayıp değerlendirebilmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda aşağıda öncelik sınıflarına göre çeşitli eylemler planlanmıştır (Tablo 9).

Tablo 9. Hagios Georgios Kilisesi ziyaretçi eylem planlaması

Eylemler	Öncelik Sınıfı (RC)
“Ziyaretçi” olarak değerlendirilen kullanıcıların tanımlanması	UC3
Ziyaretçi dolaşım güzergâhının Osmaneli ilçe merkezinden itibaren kurgulanması	UC2
Kiliseye ulaşmak için kullanılan ulaşım güzergâhlarının ışıklandırılması	UC2
Kilisenin bulunduğu alanın aydınlatması için altyapı çalışmalarının yapılması ve ardından alanın ışıklandırılması	UC2
Olası suçlara karşı denetim ve güvenlik önlemlerinin alınması, kamera sisteminin kurulması	UC2
Kilisenin özgün niteliklerini ziyaretçilere tanıtan tanıtım panolarının ve sunum materyallerinin hazırlanması	UC2
Kilisenin iç ve dış mekânlarının bilgi panoları ile zenginleştirilmesi, açık alanda sergilenen eserler için bilgi panoları konulması	UC2
Araç ile gelen ziyaretçiler için araç parkı düzenlenmesi; tur otobüsleri için otopark alanının geliştirilmesi	UC1
Kilise içinde bölgesel zanaat ürünlerinin satış biriminin oluşturulması	UC1
Kilisenin açık alanlarında oturma ve dinlenme olanağı sağlayacak kentsel mobilyalar eklenmesi	UC1
Ziyaretçilerin deneyimlerini paylaştıkları sosyal paylaşım ağları oluşturulması	UC0
Kilisenin yeni işlevinin kullanıcı ve ziyaretçi taleplerine yönelik düzenli olarak izlenmesi ve talep değişimlerinin araştırılması	UC0

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada Bilecik ili, Osmaneli ilçesinde yer alan 19. yüzyıl sonu-20. yüzyıl başı eseri olan Hagios Georgios Kilisesi örneklem yapısı özelinde mevcut durum analizi ve önleyici korumaya olan ihtiyaç düzeyi belirlenmiştir. Avrupa Standardizasyon Komitesi tarafından yayımlanan UNI EN 16096- “Kültür Varlıklarının Korunması - Mimari Mirasın Durum Tespiti ve Raporlanması” başlıklı uluslararası standart doğrultusunda mevcut durum analizi yapılan kilisede çok sorun bulgusu tespit edilen yapım sistemi elemanlarından; zemin, galeri döşemesi, çan kuleleri döşemesi, naosa giriş duvarı, absid duvarı, ahşap kirişler, ana kubbe, taşıyıcı ayaklara oturan kemerler, pandantifler, naosun kuzeyini ve güneyini örten örtü sisteminde kısa erimde/acil olarak teşhise dayalı esaslı müdahale ve onarım yapılması gerekmektedir. Orta derecede sorun bulgusu tespit edilen dış duvarlar, taşıyıcı ayaklar, demir gergiler ve

absid kubbesinde kısa erimde kapsamlı inceleme ile basit onarım yapılması gerektiği tespit edilmiştir. Az sorun bulgusu tespit edilen prothesis ve diakonikon üst örtüsü, çan kuleleri üst örtüsü ve duvarlarında orta ve kısa erimde önleyici koruma ve basit onarım yapılmalıdır.

Kilisenin yardımcı elemanlarından çan kulesi doğramaları ve yapının dört cephesindeki doğramalarda acil olarak bakım ve önleyici koruma kapsamında çalışmalar yapılmalıdır. Bu anlamda cephelerin cam yüzeyler ile kaplanması en hızlı olarak yapılabilecek önleyici koruma eylemidir. Az sorun bulgusu tespit edilen kapı ve pencere söveleri ise uzun erimde bakım ve önleyici koruma ile iyileştirilebilir. Bunlar dışında çok sorun bulgusu bulunan çan kulelerine çıkan ahşap merdivenlere ise uzun erimde esaslı müdahale yapılması yerinde olacaktır.

Kilisenin yüzeylerinden iç ve dış duvar sıvalarında ve silmelerinde su ve nem kaynaklı orta derecede sorunlar tespit edilmiştir. Bunlar kısa erimde kapsamlı inceleme ile basit onarım geçirmelidir. Az sorun bulgusu tespit edilen parapet süslemeleri ve pencere arası sütunlar orta erimde bakım ve önleyici koruma ile daha iyi duruma getirilebilir.

Yapı atıl durumda bırakıldığı için tesisat hizmetlerinden drenaj sistemi kapsamlı bir müdahale ile zorunlu ve acil olarak kurgulanmalıdır. Kamera ve güvenlik sistemi ile havalandırma/iklimlendirme sistemi orta erimde kilisenin yapım sistemi elemanlarının önleyici koruma ve esaslı onarım çalışmalarından sonra yapıya entegre edilmelidir.

Kilisenin açık alan düzenlemeleri için en acil ve zorunlu olarak açıkta sergilenen eserlerin bakım ve önleyici koruma kapsamında bir üst örtü ile kapatılarak bozulmalarının yavaşlatılması sağlanmalıdır. Ardından orta ve uzun erimde bahçe düzenlemeleri yapılmalı, ziyaretçiler için servis ve araç otoparkı düzenlemesi ve yaya yolu düzenlemeleri yapılmalıdır.

Kilisenin turizme katkısının desteklenmesi amacı ile yapılan ziyaretçi eylem planında ise yapının basit onarım ve esaslı onarımları ta-

mamlandıktan sonra ziyaretçiler için yapılması gereken eylemler öncelik durumuna göre sıralanmıştır. Öncelikle kullanıcı profilleri belirlendikten sonra yapı yerel halk ve yapıyı ziyaret edecek yerli ve yabancı turistler için kamusal alan ihtiyacına yönelik bir kullanım ile yeniden işlevlendirilmelidir. Ardından yapı ve yakın çevresinde gerekli güvenlik ve aydınlatma gereksinimleri karşılanmalıdır. Yapı içinde ve dışında ise bilgilendirme panolarının hazırlanması yerinde olacaktır. Kilisenin içinde oluşturulan satış birimi, kalıcı sergi, dış mekânda kentsel mobilyalar tasarlanması, sosyal paylaşım ağı kurulması da diğer eylemler arasındadır.

Bu araştırma, yapının esaslı onarım öncesi yapılması gereken önleyici koruma eylemlerinin bir analizi niteliğinde olup esaslı onarım gerçekleşene kadar yapıdaki bozulmaları yavaşlatmak ve mevcut hâliyle de ziyaretçi potansiyelini arttırmak için bir ön çalışma düzeyindedir. Böylece, en azından yapıyı mevcut hâliyle muhafaza edebilmek mümkün olabilecektir.

KAYNAKÇA

- Akçura, S. U. (2018). Bilecik-Osmaneli Günöören Köyü Tarihi Kırsal Peyzaj Koruma Projesi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Akpınar, A., Aksu, G. A. (2017). *Gelişim Sürecinde Osmaneli*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.
- Akpınar, A. (2015). *Osmaneli Tasarım Atölyeleri Üzerinden Kentsel Mekân Okumaları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Yayınları.
- Atlas Harita (2021, Mayıs 20). <https://atlas.harita.gov.tr/#18.71/40.3553248/30.012294>
- Başkaya, Z. (2012) Osmaneli İlçesinin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası (*Basılmamış Doktora Tezi*). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çağlar, N. (2009). Osmaneli (Lefke) Kültür Varlıklarının Turizme Kazandırılması İçin Bir Örnek Çalışma (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Çelik, T., Gülşen, G., Ongun, D. (2006). *Bilecik Kültür Envanteri*. Bilecik: Bilecik Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

- Çiçek, İ. (2021) Osmaneli Geleneksel Konutlarında Morfolojik Analiz (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Eskişehir: Eskişehir Teknik Üniversitesi.
- Çiçek Ünal, Ö. (2007). Bilecik-Osmaneli (Lefke)'de Hagios Georgios Rum Kilisesi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ergöz Karahan, E. (2017). Geleneksel ve Günümüz Konutunda Sürdürülebilirlik ve Yaşam Alışkanlıkları: Osmaneli Örneği, *Megaron Dergisi*, 12 (3): 497-510.
- European Standard UNI EN 16096 (2012). Conservation of Cultural Property-Condition Survey and Report of Built Cultural Heritage.
- Evcim, S. (2004). Osmaneli (Lefke) Hg. Georgios Osmanlı Dönemi Rum Kilisesi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Evcim, S. (2009). Bilecik-Osmaneli'nde Bir Osmanlı Dönemi Rum Kilisesi: Hagios Georgios, *XIII. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Pamukkale Üniversitesi, 258-268.
- Gündoğdu, G. C. (2014). Osmaneli Kentsel Sit Alanı İçindeki İki Farklı Dokunun Karşılaştırılması ve Alan İçin Koruma Önerileri (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Hergül, Ö. C., Göker, P., Kahveci, H. (2018). Osmaneli (Bilecik) Yerleşiminin Yavaş Kent Olabilme Potansiyelinin İrdelenmesi, *International Congress On Engineering and Architecture*, Ankara.
- Kuleli, A. E., Ağcabay, T., Bölükbaş Dayı, E. (2018). *Yerel Mimari Miras ve Koruma Sorunlarına Yönelik Bir Araştırma: Osmaneli Balaban ve Eski Tahal Sokakları Örneğinde Tespit ve Öneriler*. İçinde: Yerel Ölçekte Geleneksel Mimarinin Korunması (Ed) Bilge Yıldırım Gönül. İstanbul: Beykent Üniversitesi Yayınları, 81-107.
- Okuyucu, A. (2011). Osmaneli İlçe Merkezinde Kültürel Mirasın Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanımına Yönelik Bir Araştırma (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Osmaneli Belediyesi Yayınları (2018). *1075 Yılından Günümüze Kesintisiz Türk Kenti Osmaneli*, Bilecik: Osmaneli Belediyesi Yayınları.
- Özyurt Özcan, H. (2007). Osmaneli'ndeki Bir Rum Kilisesi'nin Düşündürdükleri, *Sanat Tarihi Dergisi*, 16 (2): 27-47.
- Pamir, A. B., Yücel, A. (2005). Osmaneli'nde Sosyo-Ekonomik Değişimlerin Konut Tipolojisine Etkileri, *İtüdergisila Mimarlık, Planlama, Tasarım*, 4(2): 70-78.

- Selim, H. H., Karakaş, A., Coruk, Ö. (2019). Tarihi Eserlerde Doğal Yapıtaşı Olarak Kullanılan Lefke Taşının (Osmaneli/Bilecik) Jeolojik ve Mühendislik Özellikleri, *DÜMF Mühendislik Dergisi*, 10 (3): 1019-1032.
- Turğut, Y. (2019). Osmaneli Günöören Köyü Geleneksel Mimari Dokusunun Koruma Bağlamında Değerlendirilmesi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Uluengin, B., Saatçi, S. (2009). *Osmaneli ve Geleneksel Evleri*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Ünal, D. (2007). Bilecik-Osmaneli Anıtsal Yapılarının Analitik Açından Değerlendirilmesi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Venedik Tüzüğü (1964). http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf (2021, Mayıs 20)

KIRSAL YERLEŞİMLERİN KORUNMASINDA ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR VE YENİ MODEL ÖNERİSİ

Umut Devrim Tunca

Eti Akyüz Levi

Kırsal Yerleşimlerin Korunmasında Çağdaş Yaklaşımlar ve Yeni Model Önerisi

Kırsal yerleşimler, doğal çevre, tarım alanları, mimari ve doku özellikleri, sosyal ve kültürel değerleri ile doğa ve insanın etkileşimini yansıtan ve bütüncül olarak korunması gereken miras alanlarıdır. Günümüzde kırsal alanlar, teknoloji ve iletişim çağının getirdiği değişim sürecinden farklı ölçek ve düzeyde etkilenmektedir. Bununla birlikte, tarım politikalarındaki yetersizlikler, tarımın modernizasyonu, yoğun kentleşme, göç gibi etkenlerle de tehdit altındadır. Kırsaldaki değişim, küresel ölçekte bir sorun olarak görülmekte ve uluslararası platformlarda kırsal yaşamın korunması ve kalkınması için çeşitli yaklaşımlar geliştirilmektedir.

Eres'in (2013) aktarımlarına göre, kırsal mimari, 1970'lerde kültürel miras çalışmalarında yer almaya başlamış, 1980'lerden itibaren ise koruma kavramlarının gelişen çerçevesiyle birlikte daha farklı perspektifler ile literatüre girmiştir. Son yirmi yılda, 'kültürel peyzaj' ve 'somut olmayan kültürel miras' gibi kavramlarla birlikte anılmaya başlanan

'kırsal yerleşimlerin korunması', günümüzde gitgide artan çok yönlü sorunlarla birlikte farklı disiplinlerdeki araştırmalara konu olmaktadır.

Çalışmanın amacı, kırsal alanlardaki güncel sorunları tespit etmek, uluslararası ve ulusal düzeyde koruma ve planlamaya yönelik yapılan çalışmaları ve uygulamaları irdelemek ve bu doğrultuda uygulanabilir bir kırsal koruma modeli geliştirmektir.

Literatür araştırmasıyla derlenen üst ölçekli sorunlar ve koruma yaklaşımlarına ilişkin sorunlar, İzmir ili kırsalında yer alan kentsel sit alanlarındaki incelemelerle desteklenerek aktarılmaktadır. Bu doğrultuda, kırsal yerleşimlerin özgün değerlerinin korunması için değişim sürecine ve çağdaş yaşam koşullarına uyarlanarak yaşatılması yönünde öneriler geliştirilmektedir.

Kırsal yerleşimlerin miras değerlerinin taşıdıkları 'yere özgü' niteliklerinin ve 'yerin ruhu'nun korunmasını sağlayacak, bununla birlikte tüm kırsal yerleşimlerde uygulanabilir ve sürdürülebilir olması öngörülen bir koruma modeli önerisi sunulmaktadır.

Kırsal Miras ve Koruma

Kırsal yerleşim kavramı farklı bakış açıları ile değerlendirilmekte, köy tanımı bazen nüfus, bazen nüfus yoğunluğu, bazen geçim kaynağı, bazen de ortak değerler üzerinden şekillenmektedir. 1924 tarihli Köy Kanunu'na göre, nüfusu 2000'den az olan yerleşimlere köy denilmektedir (URL-1).

Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020'ye göre, Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK] kırsal alan istatistikleri esas alınarak iki farklı kırsal alan tanımına yer verilmektedir. İlki yerleşim yerlerinin idari statüsü olup, bu doğrultuda il ve ilçe merkezleri dışındaki yerlerin köy kabul edileceği, köy - şehir ayrımında TÜİK'in istatistikler üreteceği belirtilmektedir. Diğerinde ise temel kriteri nüfus eşiği oluşturmakta ve 1982 Kent Eşiği Araştırması sonuçlarına göre asgari kentsel fonksiyonları

gösteren yerleşimlerin nüfusu 20 bin olarak kabul edilmektedir. UKKS-I (2007-2013) belgesine göre, kırsal kapsamına nüfusu 20.000'den az olan il, ilçe merkezleri, beldeler, köyler girmektedir. Ancak Büyükşehir Belediyesi bulunan yerlerde il sınırlarının 6360 sayılı yasa ile kırsalı içerecek şekilde genişletilmesi kırsal alan tanımı ve kırsal nüfus büyüklüğü konusunda güçlükler oluşturmuştur (URL- 2).

Kırsala bakışın ülkelere göre de farklılıklar yansıttığı görülmektedir. Danimarka ve Norveç kırsal alanı, büyüklüğü 200 haneden daha az; İtalya, Portekiz ve İsviçre ise nüfusu 10000 kişiden az olan yerleşimler şeklinde ifade etmektedir (Yılmaz, Gürol, 2012: 24).

Kırsal yerleşimler, yerin özelliklerine bağlı olarak somut ve somut olmayan birçok kültürel miras değerini de bir arada barındırması dolayısıyla koruma çalışmalarında bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmekte ve 'kırsal miras' kavramıyla anılmaktadır. Özcan (2017: 40), kırsal miras kavramını, "yerel mimari ve sanatsal ürünlerden yerleşim deseni-ne, kırsal yaşama ilişkin sosyal ve ekonomik faaliyetler ile somut ve somut olmayan kültürel miras değerlerine dek uzanan mekânsal ve işlevsel açıdan özgün kimlik ve bütünlük gösteren değerler" şeklinde tanımlamaktadır.

Kırsal mirasın korunmasına yönelik çalışmaların geçmişi, 18. yüzyıl sonlarına dek uzanmakta ise de (Eres, 2008) bu konuda daha kapsamlı ve disiplinli çabalar 20. yüzyılda görülmeye başlamıştır. Söz konusu süreçte kırsal olgusu ve korunmasına yönelik söylemlerin birtakım tüzüklerde yer bulduğu görülmektedir.

Kırsal mirasın korunmasına yönelik vurgu bağlamında, Venedik Tüzüğü'nde (1964) geçen, "Tarihî anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihî bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla

kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar” ifadesi belirtilebilir. 1975 yılında hazırlanan Amsterdam Deklarasyonu’nda ise “Mimarlık mirası yalnız üstün nitelikli tek yapıları ve çevreleri değil, tarihsel ve kültürel özellikleri olan tüm kentsel ve kırsal alanları içerir” denilmektedir (URL 3).

ICOMOS Geleneksel Mimari Miras Tüzüğü’nde (1999) kültürün bir örneklenmesi nedeniyle geleneksel yapıların çok zor durumda olduğu vurgulanmaktadır. Küreselleşmenin her şeyin aynışmasına neden olması ile yerelin önemi giderek artmakta, katılımcı yaklaşımlarla yaşatılarak geleceğe aktarımının gerekliliği algılanmaktadır. Kültürel Turizm Tüzüğü (ICOMOS, 1999) kapsamında ise kültür mirasının yönetiminde yerel halkın miras konusunda bilgilendirilmesi, öneminin ve niçin korunması gerektiğinin belirtilmesi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda küreselleşme ile yerelin giderek artan önemi ve geleneksel dokunun karakteristikleri korunarak geleceğe aktarımının gerekliliği yerel halka anlatılmalıdır. Katılımcı yaklaşım, halkın bu konuda bilinçlenmesi, korumayı benimsemesi, eğitim programlarının, yapıların bakım ve korunmasını kolaylaştıracağı da tüzükte vurgulanmaktadır.

Kırsal ifadesine yer verilen birçok tüzük ve belgenin de varlığına karşın ülkemizde konu yasalarda yer bulmamıştır. Günümüzde geçerli olan 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun 3386 ve 5226 sayılı yasalarla değişiklikler içeren son durumuna göre mevzuatta “kırsal sit” ifadesine yer verilmemektedir. İlke kararlarında da bu ifade yoktur.

2013 ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi’ne göre kırsal sit, “yerleşim düzeni, yapım tekniği ve tasarımıyla yerelin ürünü olan yapıların, yol, meydan, tarım alanı vb. öğelerle birleşerek oluşturduğu, korunacak değerler taşıyan kırsal alanlardır” şeklinde tanımlanmaktadır (URL 4).

Kırsal Yerleşimlerin Korunmasında Çağdaş Yaklaşımlar

21. yüzyılda teknoloji ve iletişim alanındaki hızlı gelişmeler küresel ölçekte bir değişim süreci oluşturmuş, ekonomik faaliyetler ve üretim biçimlerindeki yenilikler, kırsal halkın tarım ve hayvancılık gibi primitif faaliyetlere dayalı gelir kaynaklarının azalmasına sebep olmuş ve kentlere göçü hızlandırmıştır. Bu dönüşüm, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel unsurlar açısından da çok yönlü etkilerle kendini göstermektedir. ICOMOS'un 2019'da Fas'ta gerçekleştirdiği 'Kırsal Miras Sempozyumu'nun çağrı metninde, kırsal mirasın küresel nüfus artışı ve göç, iklim değişikliği gibi etkilerle tehdit altında olduğu vurgulanmakta ve sürdürülebilirliğin ayaklarını oluşturan 'çevre, ekonomi ve toplum' unsurlarının, somut ve somut olmayan değerlerle birlikte ele alınması gerektiği ortaya konulmaktadır (URL 5). Dolayısıyla, kırsal alanlarda geleneksel yaşamın, üretim faaliyetlerinin ve doğal kaynakların sürdürülebilir politikalarla korunması ve kırsal kalkınmanın sağlanması, günümüzde yalnızca ülkemizde değil, küresel ölçekte güncel bir konudur.

Kırsalın günümüzdeki durumu

Ulusal düzeyde yapılan çeşitli araştırmalar, kırsal alanların günümüzdeki durumunu planlama, coğrafya, mimarlık, sosyoloji gibi farklı disiplinlerin ortak çalışmalarıyla ortaya koymaktadır. Bu çalışmalardan biri olan Güney Marmara Kırsal Strateji Raporu (2013), Türkiye Belediyeler Birliği'nin desteğiyle, Tarihî Kentler Birliği adına, ÇEKÜL Vakfı tarafından yürütülen Kültür Öncelikli Bölgesel Yol Haritaları 2013 yılı programı kapsamında hazırlanmıştır. Raporda kırsal alanlardaki sorunlar şöyle sıralanmaktadır:

- *Demografik ve sosyal sorunlar: Göçler ve nüfus kaybı, köylerde yaşayan nüfusun yaşlanması, teknik ve sosyal altyapı eksiklikleri, değişen yaşam koşullarına ayak uyduramama, yerel yaşam kültürü ve çeşitliliğin kaybolması.*

- *Doğal ve kültürel mirasa ilişkin sorunlar: Doğal kaynaklar üzerindeki baskılar, kullanılmayan mimari değerlerin yitirilmesi, mimaride yanlış müdahalelerle özgün niteliklerin kaybedilmesi, yanlış tarım uygulamaları sonucu doğal yapının tahrip edilmesi, kontrolsüz açılan ve işletilen maden ocaklarının doğal ve kültürel çevreyi yıpratması, barajlar ve HES projeleri nedeniyle su kaynaklarının kaybedilmesi.*
- *Ekonomik sorunlar: Kırsal ekonominin zayıflaması / çökmesi, merkezi kentlerden yayılan sanayi faaliyetleri, kırsal bölge odaklı koruma ve gelişme politikalarının üretilmemesi.*

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından düzenlenen Kırsal Dönüşüm Çalıştay'ının Sonuç Raporu'nda ise (2015, kırsal kesimin temel sorunları "kırsal yoksulluk, cinsiyet eşitsizliği, işsizlik" olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmakta, diğer sorunlar bu başlıklarla ilişkilendirilerek aktarılmaktadır. Eğitim, sağlık, ulaşım gibi hizmetlerden yararlanamama durumu, yoksullukla ilişkilendirilmekte ve tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirin düşük olması dolayısıyla dünya genelinde yoksul insanların %75'inin kırsal kesimde yaşadığı ifade edilmektedir. Cinsiyet eşitsizliğinin kadınlar aleyhine olduğuna değinilen raporda, kadınların yoğun emek ve üretime katkılarına karşın özellikle eğitim ve karar mekanizmalarına katılım açısından düşük düzeyde kaldıkları belirtilmektedir. Türkiye'de istihdamın tarımdaki payının 1923'te %90 iken 2014 yılında %21,5 seviyesine gerilediği vurgulanan çalışmada, kırsalda işsizlik oranının Türkiye genelinden daha yüksek olduğu aktarılmaktadır. Raporda aynı zamanda, kırsalda yaşayanların daha yüksek gelir elde etme beklentisi ile tarım dışı faaliyetlerde istihdamının arttığı, çiftçiler için emekli maaşının geçim kaynağı olarak görülmeye başladığı ve kırsal nüfusun %38'inin emekli olduğu yer almaktadır.

10. Kalkınma Planı kapsamında çeşitli bakanlıkların iş birliği ile hazırlanmış olan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014 - 2020) belgesinde, kırsal alanların günümüzdeki durumu GZFT Analizi ile sunul-

maktadır. Tabloda kırsal alanlardaki tarımsal yapıya dayalı sorunların ön plana çıktığı görülmektedir. Tarıma dayalı güçlü yanlar ve fırsatlara karşın, çevre kirliliği, enerji gereksinimi ve doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı, tarım ekonomisindeki tehditler olarak belirtilmektedir. Geleneksel yaşam, güçlü yönler ve fırsatlar arasında yer bulurken, artan kır-kent ilişkisine dayalı demografik değişimler ve kentleşme süreci de tehditler arasında değerlendirilmiştir. Söz konusu analiz, Tablo 1’de doğrudan tarımla ilişkili maddeler çıkartılmış olarak aktarılmaktadır.

Tablo 1. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2014 - 2020) belgesi GZFT analizi

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler	Fırsatlar	Tehditler
Korunan alanların artması, Köylerdeki geleneksel yaşam, Sivil Toplum Kuruluşlarının kırsal alana artan ilgisi, Yaşam maliyetinin görece düşük olması, Zengin doğal kaynak varlığı.	Kırsal alan istatistiklerinin yetersiz olması, Köylerin çoğunlukla sert topoğrafya ve iklim koşullarında konumlanması, Kurumlar arası koordinasyon eksikliği, Sosyal donatıların ve faaliyetlerin eksikliği, Yaşlı bakım hizmetlerine erişim güçlüğü, Yatırımcı ve girişimci eksikliği.	AB mevzuatına uyum, Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygınlaşması, Doğa turizmine artan ilgi, Geleneksel köy yaşamına duyulan özlem, Kır - kent etkileşiminin artması, Kırsal alanlar için yasal düzenlemelerin artması, Kırsala hizmet sunumunda yenilikçi yaklaşımlar, Yenilenebilir enerjiye yönelme.	Bölgelere göre kırsal alan kalkınma düzeylerinin farklılaşması, Kentli nüfusun rekreasyon taleplerinin doğal kaynaklar üzerinde oluşturduğu baskı, Kentsel alan odaklı sosyal politika uygulamalarının kırsal alanı ihmal etmesi, Kentsel alanların genişlemesinden kaynaklanan çevre kirliliği, Kırdan kente göçün devam etmesi, Kırsal nüfusun yaşlanması, Yerel yönetimlerle ilgili düzenlemelerin uygulama için taşıdığı belirsizlikler.

Kırsal alanlardaki değişim sürecinin etkileri sosyoloji, planlama ve mimarlık gibi farklı disiplinlerdeki araştırmalar ile literatürde yer bulmaktadır. Yenigül (2017), kırsal alanlardaki değişim sürecinde tarımda modernleşmenin kırsal alanda çözülmeyi hızlandığını, azalan nüfus ve değişen demografik yapıyla birlikte kalkınmaya ilişkin sorunların döngüsel olarak devam ettiğini, kamu hizmetlerinin sunumunun güçleştiğini, dolayısıyla kırsal alanların yaşam kalitesi düşük alanlara dönüştüğünü aktarmaktadır. Yörür (2008) ise kırsal üreticinin 2000’li yıllardan başlayarak gelişen neoliberal tarım politikalarına uyum sağlamakta yaşadığı güçlükler dolayısıyla, tarımsal üretimde kayıpların yaşandığını ve bu durumun nüfusu göçe zorlayıcı etkisi olduğunu belirtmektedir. Tekeli (2016: 135) de günümüzde tarımsal üretimde “ikinci dalga makineleşme” yaşandığını savunmakta ve buna bağlı olarak köylerin giderek küçüldüğünü ve nüfusun da yaşlandığını ifade etmekte ve köylerde de egemen olan kapitalist tüketim mekanizmasına bağlı olarak köyde yaşayan nüfusun artık “köylü” niteliği taşımadığını savunmaktadır. Ögdül (2013), kırsal alanların günümüzdeki durumunu “kırın kentleşmesi” olarak nitelerken, ele alınması gereken unsurları “tarım politikaları, kırsal yoksulluk ve nüfus kaybı, Avrupa Birliği’ne giriş süreci, çevrenin tehlike altında olması, kırsal kalkınmada emredici ve dikey yaklaşımlar” başlıkları altında değerlendirmektedir.

Kırsal yerleşimlerin günümüzdeki durumuna ilişkin tespitler derlenerek, ulusal düzeyde ekonomik, sosyal ve kültürel bağlamda ortaya konulan sorunlar, ‘Üst Ölçekli Sorunlar’ olarak değerlendirilmekte ve başlıklar altında Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2. Üst ölçekli sorunlar

TERMİNOLOJİ	Kırsalın tanımlanması, kır - kent ayrımının yapılmasındaki belirsizlikler ve 6360 sayılı Kanun ile kırsal yerleşimlerin idari olarak kentsel alana dönüştürülmesi dolayısıyla kırsala ilişkin istatistikî veri toplanmasındaki sorunlar.
EKONOMİK	Kırsal yoksulluk, Tarım politikalarının yerel üreticiyi desteklemekte yetersiz kalması, Kırsal alanlarda tarım ve hayvancılığa dayalı üretimin azalması, Tarımsal üretime alternatif ekonomik faaliyetlerin kırsal alanda yaygın olmaması.
TOPLUMSAL	Köylerin toplumsal statüde düşük düzey olarak algılanması, Demografik yapının değişmesi (nüfusun azalması ve yaşlanması), Geleneksel toplum yapısının değişimi.
ALTYAPI, DONATI	Yerel yönetimlerin kırsal alana yeterli hizmeti götürememesi, Altyapı sorunları, Ulaşım sorunları, Eğitim - sağlık vb. olanakların yetersizliği, Sosyal donatıların yetersizliği.
İDARİ	Köy tüzel kişiliklerinin kaldırılması (6360 sayılı yasa), Yerel yönetimlerde teknik personel yetersizliği.
PLANLAMA	Yerel yönetimlerin kentsel alanlara öncelik vermesi, Yerel yönetimlerde teknik personel yetersizliği, Planlama sürecinin uzun olması.
UYGULAMA	Yerel yönetimlerin yeterli ekonomik gücü olmaması, Yerel yönetimlerde teknik personel yetersizliği.

Tüm bu etkenler, geleneksel yerleşimlerde yerin niteliklerine bağlı olarak farklı düzeyde sonuçlar yaratmaktadır. Eres (2013), 1960'lardan itibaren koruma ve miras kavramındaki gelişmelere karşın, geleneksel köy mimarisinin küresel ölçekte hızla kaybolduğunu belirtmektedir. Eres'in (2013: 460) aktarımına göre, bu süreç ICOMOS'un "Tehdit Altındaki Kültür Mirası" raporlarına yansımış ve 2001 yılında Uluslararası Anıtlar ve Sitler Günü etkinliklerinin konusu "Tarihî Köylerimizi Korumalım" olarak belirlenmiştir.

Eres (2016), kırsal alanlardaki sosyal değişimle birlikte aile yapısındaki değişime vurgu yapmakta ve bu durumun konutlarda mekân kullanımını etkilediğini aktarmaktadır. Yazara göre tarihî yapılar değişen

gereksinimleri karşılayamamaktadır; dolayısıyla genç nesil, geleneksel konutlar yerine konfor koşulları yüksek çağdaş konutları tercih etmektedir.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, ulusal mevzuatımızda koruma alanındaki temel yasadır. Yasaya bağlı çıkartılan diğer düzenlemelerle birlikte yürütülen koruma sistemi kırsala özgü bir yaklaşım sunmamakla birlikte, tüm sivil mimarlık yapılarını II. grup yapılar sınıfında toplayarak kent-kır ayrımı ve yapının niteliği gibi ölçütlere bağlı olmayan koruma ve onarım süreçlerinin yürütülmesinde yere özgü farklılıklara olanak tanımamaktadır.

Madran ve Özgönül (2005: 33), bu bağlamda, “Karmaşık Sit, Kırsal Sit ve Kültürel Peyzaj Alanı” tanımlarının mevzuata eklenmesi gerektiğini savunmaktadır. Kırsal alanların barındırdıkları özgün değer ve potansiyellerinden dolayı ayrı bir statüde korunmaları gerektiğini belirten yazarlar, alanın değerlerinin tespiti için gerekli ölçütleri şöyle sıralamaktadır:

- Doğa ve insan eliyle oluşan ve korunması gerekli nitelikte ayrı öğeleri içermesi,
- Bu öğelerin homojen ve uyumlu dağılımına sahne olması,
- Çağdaş alan kullanımları nedeniyle doğal ve yöresel niteliklerini yitirmemiş olması,
- Sit alanı içindeki kırsal yerleşmelerde geleneksel üretim tekniklerinin sürdürülmesi,
- Mevcut yapı stokunun geleneksel/yöresel değer ve niteliklere sahip olması.

Tablo 3. Korumaya ilişkin sorunlar

KIRSALIN TANIMLANMASI	Kırsal sit tanımının bulunmaması, Kültürel Peyzaj tanımının bulunmaması.
EKONOMİK	Onarım ve proje maliyetlerinin yerel halk için yüksek olması, Koruma katkı paylarının yetersiz olması, prosedürlerin uzun olması, Yerel yönetimlerin yeterli ekonomik gücü bulunmaması.
SOSYAL ve KÜLTÜREL	Beğenilerin ve ihtiyaçların değişmesi, geleneksel yapıların genç nesil tarafından tercih edilmemesi.
KORUMA KÜLTÜRÜ	Halkın koruma mevzuatı konusunda bilgi sahibi olmaması, Halkın koruma konusunda bilinçsiz olması, Koruma anlayışının 'çevreyi dondurmak' olarak görülmesi ve değişimleri yok sayması, Korumanın 'seçkin isteği' olarak algılanması.
MİMARİ	Geleneksel konutların modern aile yapısı ve gereksinimlerine uyarlanmasındaki güçlükler, Geleneksel teknikte bakım ve onarımın yeni yapılara göre daha zor ve masraflı olması, Usta ve malzeme bulunamayışı.
PLANLAMA	Tüm planların koruma odaklı olmasının gerekliliği, KAİP hazırlanma sürecinin uzun olması, Yerel halkın planlama sürecine katılım ve katkısının yeterli düzeyde olmaması.
UYGULAMA	Karar mekanizması ve uygulama süreçlerinde yetki karmaşası, Koruma Kurulları üzerindeki yoğun iş yükü, Kırsal geleneksel konutların da ikinci derece tescilli sayılması ve aynı prosedürlerin işletilmesi, Sit ve tescil olmasına karşın koruma mekanizmasının uygulamada yetersiz kalması.

Kırsal yerleşimlerin korunmasına ilişkin literatür taramasında ulaşılan tespitler ve sorunlar Tablo 3'te derlenmiştir.

Yukarıda aktarılan üst ölçekli ve korumayla ilişkili sorunlar, İzmir kırsalındaki sit alanları üzerine yapılan tespit ve analiz çalışmalarıyla irdelenerek yerleşimlerin yere özgü sorunları ortaya konulmuştur. Tablo 4'te söz konusu 10 yerleşime ilişkin tescil tarihi ve 2007-2020 arasındaki nüfus değişimi gösterilmektedir. Yerleşimler incelendiğinde, konum

özellikleri, kent merkezine uzaklık, miras değerleri, doğal çevre gibi unsurlara bağlı olarak olanaklar ve tehditlerin de yerel düzeyde farklılaştığı görülmektedir. Bu durum yerleşimin tanınırlığı, turizm etkisi, geçim kaynakları ve demografik yapının da değişkenlik göstermesine sebep olmaktadır. Farklı mimari karakter ve doku özelliklerine de sahip olan bu yerleşimlerin üçü terk edilmiş olup, her birinde korumayla ilişkili yerel yaklaşımlar geliştirilmesi gerekmektedir. Alanların günümüzdeki durumu irdelendiğinde ise “mevcut koruma sisteminin, küresel ölçekteki değişim sürecinin etkileri karşısında yetersiz kaldığı” görülmektedir (Tunca ve Akyüz Levi, 2020).

Tablo 4. İzmir kırsalında yer alan sit alanı niteliğindeki yerleşimler

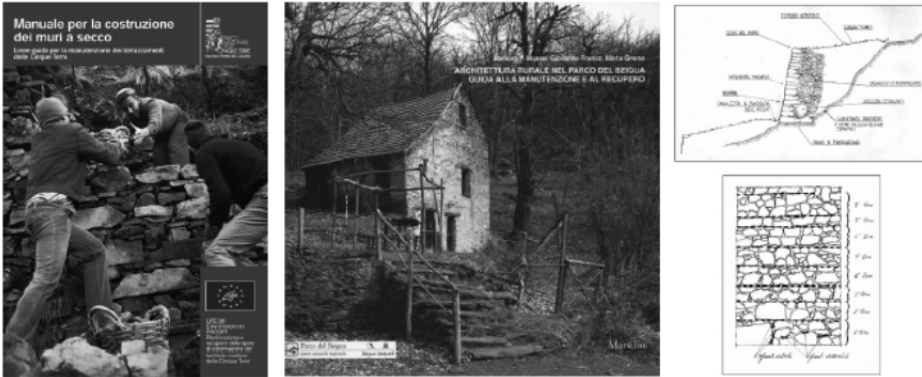
Kentsel SİT Alanı		Tescil	KAİP		Nüfus				
İlçe	Yerleşim Adı	Tarihi	Var	Yok	2007	2012	2015	2018	2020
SELÇUK	Şirince	1984	x		562	530	492	468	477
ÖDEMİŞ	Birgi	1990	x		2393	2398	2018	1894	1868
FOÇA	Kozbeyli	2003		x	553	565	627	626	689
ÖDEMİŞ	Bademli	2008	x		2900	2801	2677	2589	2526
BERGAMA	Sağancı Köyü	2011		x	417	369	330	309	291
DİKİLİ	Bademli	2018		x	917	1077	1159	1294	1288
FOÇA	Koca Mehmetler	2018		x	212	169	102	185	145
ÖDEMİŞ	Lübbey	2019		x	-	-	-	-	-
KARABURUN	Sazak	2019		x	-	-	-	-	-
ALİAĞA	Hacıömerli	2020		x	-	-	-	-	-

Üst ölçekli sorunlar ve korumayla ilişkili sorunlar bir arada değerlendirildiğinde, tüm bu tespitler arasındaki ilişkiler ağı ortaya çıkmaktadır (Şekil 1). Bu ağda bağımsız gibi görünen unsurlara bakıldığında, neden-sonuç ilişkileri görülebilmektedir. Örnek olarak kırsala götürülen hizmetlerdeki yetersizliklerin sonucu olarak ortaya çıkan eğitim seviyesindeki düşüklük, koruma konusundaki bilgi eksikliğinin de sebeplerinden biridir. Kırsal alandaki yerleşimlerin ve konutların terk edilmesine sebep olan etkenler çok yönlüdür. Üst ölçekli sorunlar bir yandan bu durumu tetiklerken diğer yandan koruma sürecini olumsuz etkileyen faktörler de kullanıcıların yeni yapılar ya da kentlere yönelmesine se-

erişmek gibi amaçlarla kırsal alanlara yaptığı günübirlik ya da uzun süreli ziyaretler ile ikincil konut alımları, değişim sürecinde olan kırsal yerleşimleri çeşitli ölçeklerde etkilemektedir. Kırsal turizm kapsamında, 'geleneksel üretim / ürün canlandırma / geliştirme', doğa turizmi, kültür turizmi, eko-turizm gibi farklı turizm çeşitleri yer almaktadır. Turizm, yerel ekonomiye katkı sağlaması, yapıların bakım ve onarımlarının yapılması gibi olumlu etkiler yanı sıra, kültürel unsurların sahne dekoruna dönüşmesi, geleneksel dokunun özgünlüğünü yitirmesi, trafik yoğunluğu gibi olumsuz etkileri de ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple, turizm ancak süreç ve etkileri yönetildiğinde, sürdürülebilir bir koruma aracı olarak görülmektedir.

- Tasarım Rehberleri

İlk olarak İngiltere'de 1993 yılında hazırlanan köy tasarım rehberleri, günümüzde birçok ülkede etkin biçimde kullanılmaktadır. Rehber kitapçıklar, yerel halkın katılımıyla yerel yönetimler tarafından hazırlanmakta; yerleşimin karakterinin nasıl korunacağına, gelişme alanlarının nasıl şekilleneceğine ve yeni yapılaşmaya ilişkin bilgileri içermektedir. Bununla birlikte, onarım çalışmalarına ilgili rehber kitaplar da hazırlanmaktadır (Resim 1).

Resim 1. Kuru taş duvar örülmesine yönelik el kitabı ve kırsal yapıların korunmasına yönelik rehber kitap örneği, İtalya (Giannini, 2013)

Ülkemizde planlama sisteminde 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 8. maddesinde "...ile ilgili idarelerce köy tasarım rehberleri hazırlanabilir. Köy tasarım rehberleri ilgili idare meclisi kararı ile onaylanır ve uygulanır" ifadesi yer almaktadır. Bu kapsamda ulusal düzeyde hazırlanmış ilk çalışma 'Kastamonu, Küre, Ersizlerdere Köy Tasarım Rehberi'dir.

- Açık Hava Müzeleri

Eres (2020), 1891'de İsviçre Skansen'de kurulan açık hava köy müzesini, "köy yapılarının korunması ve topluma tanıtılması için ilk büyük adım" olarak nitelendirmektedir. Açık hava müzeleri, bu dönemde geleneksel yapıların müze oluşturmak amacıyla belirli bir bölgeye taşınması şeklinde kurgulanırken günümüzde yapıların bağlamından koparılması ve geleneksel kültürün ziyaretçilere yerinde aktarılması esas alınmaktadır. Bu kapsamda, Kırklareli Aşağı Pınar Açık Hava Müzesi ve "Türkiye'nin ilk uygulamalı kültür müzesi" olarak sunulan Beypazarı Yaşayan Müze farklı yaklaşımdaki örnekler olarak belirtilebilir.

Ülkemizde Fethiye Kayaköy, Yunanistan'da Sakız Adası Anavatos yerleşimleri de koruma altına alınarak açık hava müzesine dönüştürülmüş olan terk edilmiş yerleşimlere örnektir. Yerleşimlerin sahip oldukları yere özgü nitelikleri ile bütüncül olarak ve yaşatılarak korunmasına yönelik ekomüze uygulamalarının yurtdışında pek çok başarılı örneği vardır.

- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Projeleri

Kırsal Alanda Yöresel Doku ve Mimari Özelliklerin Belirlenmesi Projesi, Kayseri (2008), Balıkesir (2010), İzmir (2012) illerinde bakanlık ve üniversitelerin iş birliğiyle gerçekleştirilen yöresel envanter çalışmaları ile edinilen veriler doğrultusunda geliştirilen yeni yapılaşmaya yönelik önerileri kapsamaktadır. Söz konusu çalışmalar yerleşimlere yönelik önemli bir belgeleme niteliği yansıtmakla birlikte, onarım ve yerleşimle-

rin özgün dokusu korunarak gelişimi açısından uygulama bağlamında yeterli veri içermemektedir.

Kırsal Alanda Yöresel Mimari Özelliklerine Uygun Konut Projeleri ise, bakanlık öncülüğünde, çok sayıda ilde yeni yapılaşma için örnek oluşturması öngörülen tip proje çalışmalarını içermektedir. Söz konusu çalışmalar, yöresel mimari unsurların görsel kopyaları olmaları, yerin nitelikleri, kullanıcı beklentileri ve bağlamdan bağımsız tasarımlar olmaları dolayısıyla eleştiri almaktadır.

Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması Bir Model Önerisi Projesi" [KOKAP] ise bakanlık ve üniversitelerin ortak çalışması olup 2015 yılında, Konya ve Trabzon'da yürütülen alan araştırmaları doğrultusunda kırsal yerleşimlerdeki eksiklik ve gereksinimlerin ortaya konulduğu, planlama mevzuatına ilişkin öneri modelin geliştirildiği kapsamlı bir projedir.

- Köyünü Yaşat Projesi

Mimar Sinan Üniversitesi tarafından Bilecik Gölüzarı ilçesinde Tongurlar Köyü'nde hayata geçirilen proje, 2018 yılında Kültür Bakanlığı Şehir Ödüülleri kapsamında 'En İyi Proje' ödülünü almıştır. Arpacıoğlu'nun (2016), "köyün özgün değerlerini bozmayan, çok yönlü faaliyetlerin olduğu değişken bir model" olarak tanımladığı çalışmada, köy yapılarının onarımının sağlanması, kamusal alanlarda düzenleme ve heykel çalışmaları gibi sanatsal faaliyetlerin farklı disiplinleri ve yaş gruplarını kapsayan atölyeler olarak düzenlenmesi, köylü ve kentlilerin buluşması sağlanmıştır.

- Kent Atölyeleri

ÇEKÜL Vakfı'nın önderliğinde, çeşitli kurum ve kuruluşlar ile yerel yönetimlerin ortaklığında yürütülen atölyeler, tarihî kentlerde geleneksel üretim tekniklerinin sürdürülmesi, bu bağlamda hem iş gücü sağlanması hem de bilginin gelecek nesillere aktarılması hedefini taşımak-

tadır. Kastamonu, Midyat, Gümüşhane, Ağırnas, Söke, Taraklı, Diyarbakır, Vezirköprü’de kent atölyeleri kurulmuştur. 2009 yılında hizmete açılan Metin Sözen Sille Kent Atölyesi ise ağaç işleri, dülgerlik, sıvacılık, demircilik, kerpiç işçiliği, taş duvar ustalığı konularında eğitim vermekte olup programın en başarılı örneği olarak belirtilmektedir. Uygulama, bir yandan yapı onarımlarında gereksinim duyulan ustaların yetiştirilmesini, diğer yandan somut olmayan kültürel miras değerlerinin de korunmasını sağlamaktadır.

Yukarıda sıralanan proje ve uygulama örnekleri, kapsam, paydaşlar, olumlu ve olumsuz yönleriyle Tablo 5’te bir araya getirilmiştir. Söz konusu projelerin her biri, kırsal alanların kalkındırılması adına farklı ölçeklerde ve farklı yönlerden katkı koyan kapsamlı çalışmalardır. Bununla birlikte, kırsal yaşamın ve geleneksel yerleşimlerin korunmasına ilişkin uygulanabilir bir yöntemin geliştirilmediği görülmektedir. Yukarıda aktarılan araçlar, yaklaşımlar ve uygulamalar, kırsal yerleşimlerin korunması için çok yönlü bütüncül çalışmaların gerekliliğini göstermektedir. Ayrıca, yerel ölçekte somut ve somut olmayan miras değerlerinin koruma ölçütlerine göre değerlendirilmesi, yerel kullanıcıların katkısının sağlanması ve uygulamaya dönük stratejilerin belirlenmesi ve sürecin yönetilmesi gerekmektedir. Bu unsurlar, çalışma kapsamındaki modelin geliştirilmesinde temel hedefler olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 5. Proje ve uygulama örneklerinin irdelenmesi

PROJENİN ADI	AMAÇ	İLGİLİ ALAN	KAPSAM	PAYDAŞLAR	OLUMLU YÖNLER	OLUMSUZ / EKSİK YÖNLER
Kırsal Alanda Yöresel Doku ve Mimari Özelliklerin Belirlenmesi ve Örnek Yapı Projelerinin Oluşturulması Projesi	Kırsal yerleşmelerde doku analizi, envanter çalışması yapılması ve örnek projeler oluşturulması.	Mimari	Doku analizi Envanter Tip proje	Bakanlık İl Özel İdaresi Üniversite	Kapsamlı belgeleme ve analiz çalışmaları yapılması, Yeni yapılaşma için geleneksel dokularla uyumlu proje üretilmesi.	Korumaya ilişkin öneri geliştirilmemesi, Mevcut yapı stokunun değerlendirilmesi yerine, yeni yapılaşmayı teşvik etmesi.
KOKAP	Kırsal alanların nasıl planlanması gerektiğine yönelik bir model oluşturulması ve planlama el kitabının hazırlanması.	Planlama	Anket Model Pilot uygulama	Bakanlık Üniversite TÜBİTAK Yerel halk	Planlama mekanizmasına ilişkin kapsamlı araştırma sonucu uygulanabilir model geliştirilmesi.	Planlama sistemi içinde geleneksel yerleşimlerin korunmasına ilişkin öneri bulunmaması, Koruma mevzuatı ile ilişkilendirilmemesi.
KODAKAP	KOKAP çalışmasının uygulanmaya geçirilmesi, yapılaşma koşulları ve rehber hazırlanması.	Planlama + Mimari	Doku Analizi Envanter Tasarım Rehberi Pilot Uygulama	Bakanlık Üniversite TÜBİTAK	Hazırlanmış model önerisinin örnek yerleşimlerde uygulanabilirliğinin test edilmesi.	(Çalışma henüz tamamlanmadığı için değerlendirme yapılamamıştır.)
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yapı İşleri Genel Müdürlüğü Kırsal Alanda Yöresel Mimari Özelliklerine Uygun Konut Projeleri	Yöresel mimariye uygun tip konut projeleri oluşturulması.	Mimari	Tip proje	Bakanlık	Yöresel mimari değerlere vurgu yapılması anlamında olumludur.	Özgün detayların yeni yapı üzerinde kullanılmasının geleneksel mimari tasarım ilkeleriyle çelişmesi, Mevcut yapı stokunun değerlendirilmesi yerine, yeni yapılaşmayı teşvik etmesi.
Kırsal Dönüşüm Projesi	Kırsal dönüşümün sağlanmasına yönelik stratejilerin geliştirilmesi.	Kırsal Dönüşüm	Çalıştay	Bakanlık	Türkiye’de kırsal alanların dönüştürülmesi gerekliliğine dikkat çekmesi.	Çalıştay dışında herhangi bir proje ve uygulamanın yapılmamış olması.
Kastamonu Küre Ersizlerdere Köyü Tasarım Rehberi	Tasarım rehberi hazırlanması.	Tasarım Rehberi	Doku Analizi Envanter Tasarım Rehberi Tip proje Pilot Uygulama	Üniversite Yerel yönetim Yerel halk Kalkınma Ajansı	Türkiye’de hazırlanmış ilk örnek çalışma olması. Yerel halkın sürece aktif katılımı.	Mevcut geleneksel yapı stokunun değerlendirilmesine yönelik öneri geliştirilmemesi, yeni yapılaşmayı teşvik etmesi.
Köyünü Yaşat Projesi	Çok yönlü faaliyetler ile yerleşmelerin yenilenmesi ve kalkınmasının sağlanması.	Kırsal Kalkınma ve Koruma	Pilot Uygulama	Üniversite Yerel halk	Farklı disiplinleri bir araya getiren çalışmalarla, doğrudan uygulamaya yönelik olması, yerel halkın çalışma sürecinde aktif katılımı.	Yaygın bir uygulamaya dönüşebilmesi için bir model olarak sunulmaması.
Güney Marmara Kırsal Miras Strateji Planı	Kırsal mirasın korunmasına yönelik stratejiler geliştirilmesi.	Kırsal Koruma	Model önerisi	STK Yerel yönetim	Doğrudan miras korumasıyla ilişkili stratejilerin belirlenmesi.	Rapor ve öneri aşamasında kalması, pilot uygulama yapılmamış olması.
Kent Atölyeleri	Geleneksel üretim tekniklerinin öğretildiği atölyeler kurulması.	Geleneksel üretim	Pilot Uygulama	STK Yerel yönetim Yerel halk	Somut olmayan kültürel mirasın korunması ve sürdürülmesi açısından örnek oluşturması.	Yaygın bir uygulamaya dönüştürülemediği olması.

Kırsal Koruma Modeli Önerisi

Çalışma kapsamında yapılan literatür araştırmaları, proje ve uygulamaların incelenmesi, yasal düzenlemelerin irdelenmesi ile kırsal yerleşimlerin korunması için gerekli temel ilkeler belirlenmiştir:

- Disiplinlerarası çalışma,
- Kurumlararası iletişim,
- Yerel yönetimlerin kırsal koruma mekanizmasında yetkilendirilmesi,
- Yerel halkın gereksinim ve isteklerinin karşılanması,
- Yerel halkın karar sürecine katılımı,
- Tüm planların koruma amaçlı olması,
- Planların yalnızca fiziksel müdahale amacı taşıması,
- Planların yerleşime özgü stratejiler içermesi,
- Korumada sürdürülebilirliğin sağlanması,
- Bilgilendirme ve rehber kitapçıklarının etkin kullanımı,
- Esnek koruma yaklaşımları,
- Koruma kararlarının kamuya açık olması,
- Koruma kültürünün geliştirilmesi.

Tablo 6. Sorunlara yönelik değerlendirme ve öneriler

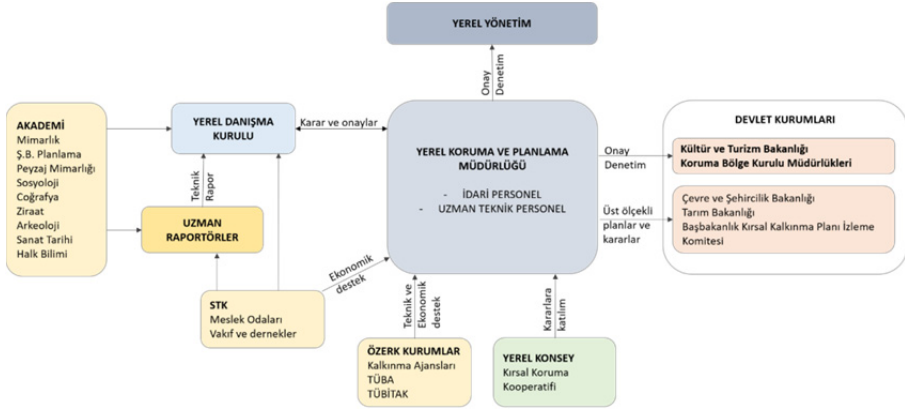
SORUNLAR ve TESPİTLER	DEĞERLENDİRME	ÖNERİLER	
Kırsalın tanımlanması	6360 sayılı kanun ile mahalle-ye dönüştürülen köyler, Kırsal sit tanımının mevzuatta yer alması.	Kır - kent ayrımı günümüzde keskin farklarla yapılamamaktadır. Kırsal Sit tanımının yapılması tek başına yeterli değildir. Kentsel / Kırsal Sit ayrımının nasıl yapılacağı belirsizdir.	Söz konusu yerleşimlerde 'Koruma Alanı' kavramı geliştirilmeli, alanın özellikleri ve değerlerinin ortaya koyulması esas alınmalıdır.
Sit ve tescil kararlarının alınması	Koruma Kurulları üzerindeki yükün çok fazla olması, Sit kararlarının değişmesi, Koruma ölçütlerinin net olmaması, Kararlar arasında tutarsızlık olması,	Sit ve tescilin değişebilir, politik unsurlar olduğu algısı ortadan kaldırılmalıdır. Koruma ölçütleri net olmalıdır.	Yerel yönetimlerde kurulacak birimler ile kurul üzerindeki yük azaltılmalıdır. Yapı ölçeğinde koruma ölçütleri belirlenmelidir. Bu doğrultuda açıklayıcı rehber kitaplar yayınlanmalıdır.
Koruma kültürü	Halkın koruma konusunda bilinçsiz olması, Halkın ilgili yasalar konusunda bilgi sahibi olmaması, Sit ve tescilin kısıtlamalar ağı olarak görülmesi,	Koruma, ancak uzman mimarların uygulayabileceği 'elit' bir olgu olarak sunulmamalı, kültürel bir gereklilik olarak eğitim sisteminde yer almalıdır.	Milli Eğitim ile Kültür ve Turizm Bakanlıklarının konuyla ilgili ortak proje geliştirmeleri mümkündür. Koruma alanlarında halka bilgilendirme kitapçıkları, rehberler hazırlanmalı ve dağıtılmalıdır. Bu çalışmalarını yapacak yerel danışma birimleri bulunmalıdır.
Ekonomik	Yüksek onarım maliyetleri; Koruma katkı paylarının yetersizliği, Proje maliyetlerinin yüksek olması; Katkı fonları ve hibelerin yetersiz, prosedürlerin uzun olması.	Kırsalda en temel sorun yoksulluk iken, yerel halkın yüksek onarım ve proje maliyetlerini karşılaması mümkün değildir. Hibe ve fonların, prosedürleri de ayrıca maliyet anlamına gelmektedir.	Kültürel mirasa katkı fonu dışında fonlar yaratılmalıdır. Halka konuyla ilgili bilgiler içeren rehberler sunulmalıdır. Proje ve uygulama konusunda teknik destek sağlanmalı, maliyetleri azaltacak çözümler üretilmelidir.
Planlama	Halkın sürece katılımının yetersizliği, Yerel yönetimlerin gerekli teknik personele ve ekonomik güce sahip olmaması, Kurumlar arası iletişimdeki sorunlar, Kurul kararlarının takip edilememesi, Sürecin uzaması.	Planlar fiziksel düzenleme araçları olarak görülmekte, halkın yaşamına ve yerleşimin geleceğine ilişkin kararlar içermemektedir. Yerel yönetimlerin sorumluluk ve yetkileri azdır, tüm kararlar için kurul görüşü alınmaktadır.	Yerel yönetimin sorumluluk ve yetkilerinin artırılması gerekmektedir. Tüm planlar 'koruma' odaklı olmalı, yerleşimin özelliklerine göre stratejik kararları ve eylem planlarını içermelidir. Yerel halkın karar mekanizmasına katılımı mutlaka sağlanmalıdır.
Geleneksel mimari	Konutların çağdaş yaşam koşullarına uyarlanmasındaki güçlükler, Geleneksel teknikle bakım - onarım zorlukları, Usta ve malzeme bulunamaması.	Geleneksel konutlar geçmiş yaşam biçimlerine göre inşa edilmiş yapılar olup, sürdürülebilir koruma için mutlak değişimlere gereksinim vardır. Proje, kurul onayı, uygulama denetimi gibi konuların kırsal halk için oldukça güç olduğu kabul edilmelidir. Anıt yapı ve köy evi aynı kategoride değerlendirilmemelidir.	Geleneksel konutların onarımında, antısal yapılardan farklı ve daha esnek yaklaşımlar geliştirilmelidir. Konfor koşullarının sağlanması için yapılabilecek müdahaleler belirlenmeli ve yerel halka aktarılmalıdır. Yerel ölçekte analiz ve düzenleme yapılmalıdır. Kırsal yapıların korunmasına yönelik 3.grup tescilli yapı sınıflandırılması yapılmalıdır.
Koruma Mekanizması	Sit alanı ve yapı tescillerini esas alan koruma mekanizmasının uygulamada yetersiz kalması.	Sit ve tescil, ancak yeni yapılaşmanın denetlenmesi ve özgün yapılara müdahalelerin kısıtlanması amacıyla taşınmakta olup, yapıların onarımı ve alanın gelişimine yönelik etki yaratmamaktadır.	Sit ve tescil, koruma uygulamalarında yalnızca araçtır, korumanın temel aşaması olarak görülmemelidir. Korumanın sağlanabilmesi için ek düzenlemeler yapılmalıdır.

Bu ilkeler ışığında, tespit edilen sorunlar irdelenerek öneriler geliştirilmiştir (Tablo 6). Başlıklar altında aktarılan değerlendirmeler doğrultusunda, koruma modelinin uygulanabilir kılınması için, sürecin yürütülmesini sağlayacak bir yönetim sistemi ve mevcuttakinin aksaklıklarını gidermeye yönelik bir koruma sistemi öngörülmüştür.

Kırsal Koruma Modeli: Yönetim Sistemi

Önerilen yönetim sisteminde (Şekil 2), yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının artırılması, yerel halk, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı ile kurumlar arasında iş birliğinin sağlanması hedeflenmektedir. Böylece mevcut koruma sistemindeki merkeziyetçi sistemden uzaklaşılarak yere özgü kararların alınması öngörülmektedir. Yerel yönetim bünyesinde oluşturulacak 'Yerel Koruma ve Planlama Müdürlüğü [YKPM]' kırsal koruma çalışmalarının merkezinde yer alıp aşağıda sıralanan görevleri üstlenerek bu sistemin yürütülmesini sağlayacaktır:

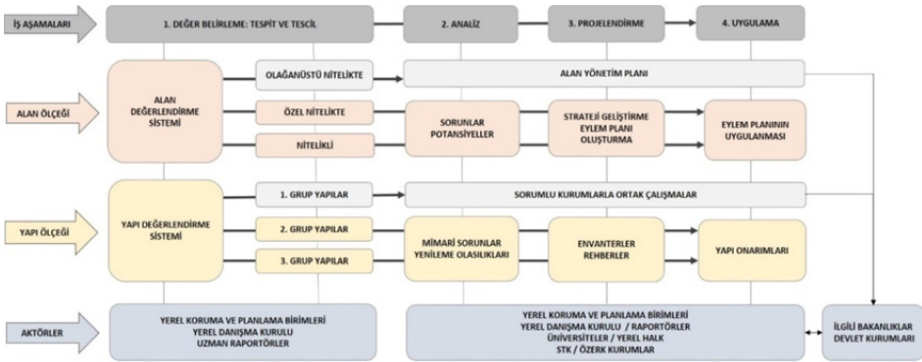
- Kurumlar arası iletişimi sağlamak,
- Koruma modelindeki tüm süreçlerde koordinasyonu sağlamak,
- Alınan kararların üst ölçekli kararlarla uyumluluğunu denetlemek,
- Eylem planının yürütülmesini sağlamak,
- Çalıştay ve toplantıları düzenlemek,
- Danışma kurulu ve raportörleri belirlemek,
- Alınan kararlarla ilgili olarak halkı bilgilendirmek,
- Yerel halka danışma hizmeti vermek,
- Finansal kaynakları geliştirmek.

Şekil 2. Koruma modelinde yönetim sistemi önerisi

Kırsal Koruma Modeli: Koruma Mekanizması

Önerilen koruma modelinde (Şekil 3), mevcut sistemdeki eksiklerin giderilmesi ve daha esnek yaklaşımların geliştirilmesi hedeflenmektedir. Yerel birimlerin sorumluluğunun artırıldığı bu öneriyle birlikte, koruma kurullarının üzerindeki iş yükünün azaltılması ve yere özgü değerlendirmelerin yukarıda belirtilen yönetim sistemi içinde ele alınarak yürütülmesi amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda, anıtsal yapılar ve olağanüstü nitelikteki yerleşimler için koruma kurullarının yetkili olması, ancak kırsal geleneksel yapılara ilişkin onaylarda öncelikli olarak yerel yönetimlerin sorumlu tutulması öngörülmüştür.

Şekil 3. Koruma modelinde koruma mekanizması önerisi

Kırsal Koruma Modeli

Model, 'değer belirleme: tespit ve tescil, analiz, projelendirme, uygulama' olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır. Şekil 4'te süreç şeması, iş tanımları ve ilgili aktörler gösterilmektedir.

- 1. Aşama: Değer Belirleme: Tespit ve Tescil

Bu aşama, alan ya da yapı ölçeğinde koruma ölçütleri doğrultusunda miras değerlerinin belirlenmesini kapsamaktadır. Kırsal yerleşimler ve yapı grupları için esnek bir koruma yaklaşımı oluşturulması, koruma ölçütlerinin net biçimde ortaya konulması ve çelişkili tescil kararlarının engellenmesi öncelikli hedef olarak belirlenmiştir.

Bu kapsamda, doku niteliği '*olağanüstü, özel nitelikli ve nitelikli*' olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Olağanüstü nitelikte olan, 'Dünya Miras Listesi'ne bu bağlamda aday olma potansiyeli taşıyan yerleşimlerin Kültür Bakanlığı'nın yetki alanında olması ancak yerel yönetimlerle iş birliğinin sürdürülmesi öngörülmektedir. Diğer doku sınıfları ise tümüyle yerel yönetimlerin ve yukarıda aktarılan YKPM'nin sorumluluğundadır. Örnek olarak Birgi (Ödemiş) '*olağanüstü nitelikte*' iken Kozbeyli (Foça) ve Bademli (Ödemiş) '*özel niteliği olan yerleşimler*' olarak değerlendirilmiş, Sağancı (Bergama) bütüncül dokusu bulunmaması sebebiyle '*nitelikli*' olarak sınıflandırılmıştır.

Yapı gruplarına göre müdahale biçimlerinde de farklılıklar öngörülmüştür. 1. grup anıtsal yapılarla ilgili mevcut düzenleme korunurken, 2. ve 3. grupta yer alan kırsal geleneksel yapılar için esnek yaklaşımlar geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, 3. grupta yer alan kırsal yapılar, önerilen yerel koruma birimleri yürütücülüğünde değerlendirilmeli, yerel tespit ve analizler doğrultusunda kullanıcı gereksinimlerine göre ne tür müdahalelere izin verilebileceği belirlenerek bu doğrultuda yerel halka rehberlik edilmelidir.

- 2. Aşama: Analiz

Koruma ve planlama kararlarına etki edecek olan analiz çalışmalarında 'katılımcılık' temel hedeflerden biri olarak öngörülmüştür. Özellikle sorunların belirlenmesi, kullanıcı gereksinimlerinin ortaya konulması bağlamında yerel halkın katılımı ön plana çıkarken verilerin toplanması, analiz ve değerlendirilmesi aşamalarında üniversitelerin, yerel yönetimin ve STK'ların katılımı da önem kazanmaktadır.

Üniversitelerden teknik danışmanlık, tipoloji / envanter / doku analizi çalışmalarında hizmet alınması, yapıların mevcut durumlarının belirlenmesinin yanı sıra, çağdaş yaşam koşullarına uyarlanmalarına ilişkin değerlendirmelerin de yapılmasını ve bu sayede, 2. ve 3. grup yapıların onarım kararları için veri oluşturulmasını sağlayacaktır.

Analiz aşamasında, süregelen somut olmayan kültürel miras değerleri ile geçmişte var olup süreçte yok olmuş yani günümüzde varlığını sürdürmeyen değerlerin canlandırılmasına ilişkin potansiyelin araştırılması da söz konusu olacaktır. Bu kapsamda, yerleşimde geleneksel sanatlara yönelik yeni ustalar yetiştirilip yetiştirilemeyeceği, bunun kültürel ve ekonomik katkısının ne yönde olacağı tespit edilmeli, alanın gelişimi için belirlenecek stratejilere uygun olarak karar verilmelidir.

- 3. Aşama: Projelendirme

Bu aşama, yapılan tespit, tescil, değerlendirme ve analiz çalışmalarının sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda, yerleşimin geliştirilmesi ve korunması için alınacak kararları içermektedir. Fiziki düzenleme ilkeleri, alt ve üst yapı kararları, sosyal ve kültürel gelişimin sağlanması, ekonomik katkı sağlayacak araçların değerlendirilmesi ve bütüncül bir yaklaşımla koruma stratejilerinin belirlenmesi bu kapsamda yer almaktadır. Alanın özellikleri, sorunları ve potansiyelleri doğrultusunda yere özgü kararların alınması önem kazanmaktadır.

Kullanıcıların gereksinim ve istekleri doğrultusunda yapıların çağdaş yaşam koşullarına nasıl uyarlanabileceği ortaya koyulacak ve

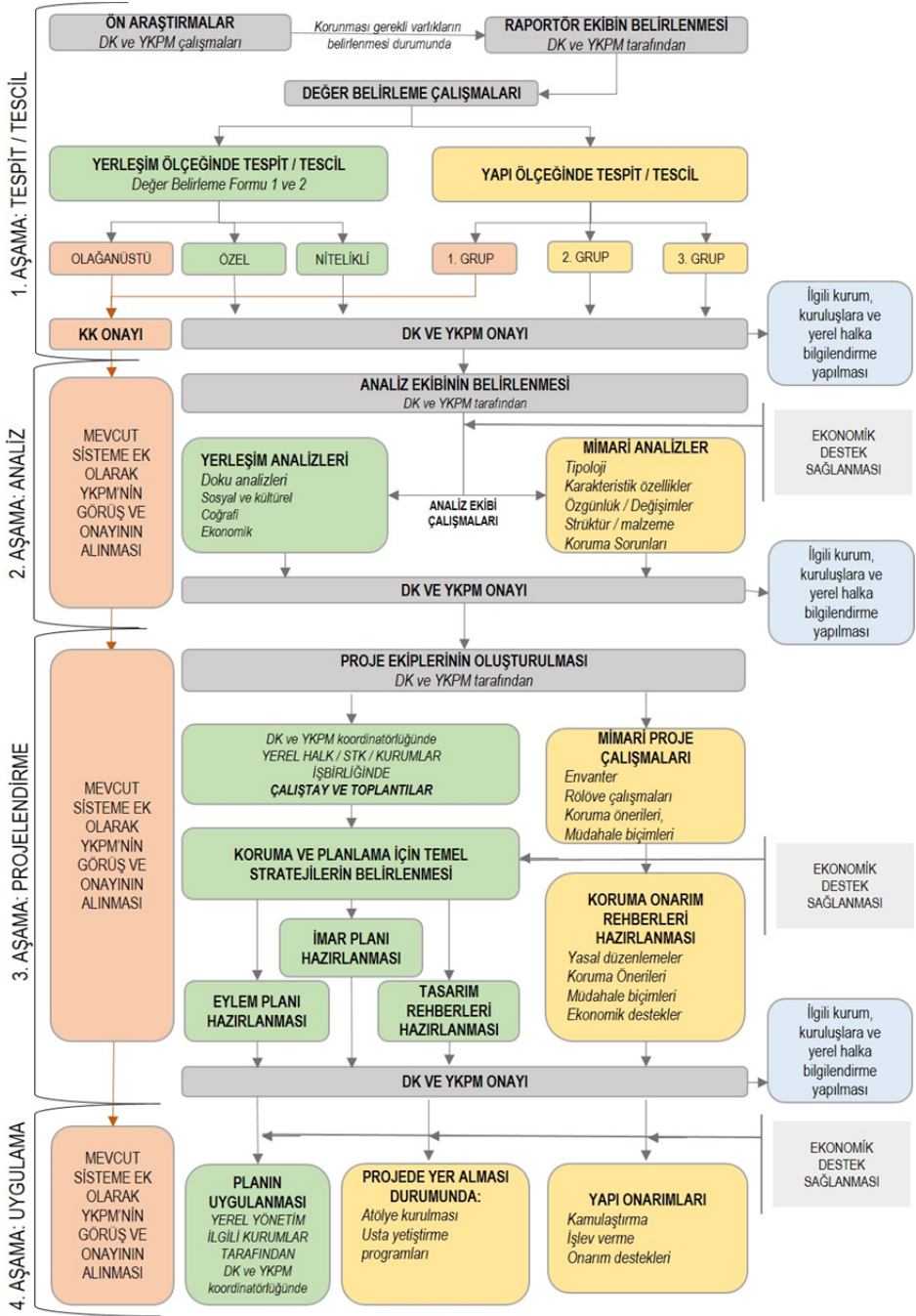
müdahale biçimleri belirlenecektir. 3. grup yapılarda yapılabilecek bakım, onarım ve restorasyon teknikleri ile, değişim ve eklentilere yönelik malzeme, yöntem kararları belirlenerek, rehber kitaplar oluşturulacaktır.

Yerel yönetim ve YKPM tarafından hazırlanacak eylem planı ise uygulama sürecinde yapılacak işlerin sıralanması, önceliklerin belirlenerek zaman çizelgesi oluşturulması ve her aşamada katkı sağlayacak aktörlerin tanımlanmasını, maddi kaynakların yönetimini de içermektedir.

- 4. Aşama: Uygulama

Projelendirme aşamasında belirlenen stratejilerin hayata geçirilmesi için, hazırlanan eylem planına göre iş aşamalarının belirlenerek sürecin yönetilmesi, maddi kaynakların değerlendirilmesi ve koordinasyonun sağlanması gerekmektedir. Bu aşamada yerel yönetimlerin öncülüğünde ilgili kurumlar arası iletişim sağlanarak uygulama aşamasına geçilmelidir. Yerleşimdeki fiziki düzenlemeler, alt yapı çalışmaları, üst donatılarla birlikte, yerel halkın bilgilendirilmesi, gerekli durumlarda usta yetiştirme programları, koruma uygulama atölyeleri düzenlenmesi gibi çok yönlü, kapsamlı bir sürecin yürütülmesi gerekmektedir.

Yerleşimin mimari karakterinin kullanıcıların gereksinimlerine göre esnek düzenlemeler yapılarak korunması, 3. grup geleneksel konut yapıları için koruma-onarıma ilişkin rehber kitapların hazırlanmasının sağlanması, teknik ve ekonomik destek verilmesi, gerekli durumlarda rölöve-restitüsyon-restorasyon projelerinin hazırlanması için akademik çevrelerden ve STK'lardan destek alınması öngörülmektedir.

Şekil 4. Kırsal Koruma Modeli önerisi

SONUÇ

Kırsal yerleşimlerin günümüzde çok yönlü bir değişim süreci içinde bulunması sebebiyle ortaya çıkan üst ölçekli sorunlar ve koruma çalışmalarına olan etkileri irdelendiğinde, kırsala özgü kalkınma politikalarının yerel ölçekteki farklılıklar ve değerler dikkate alınarak geliştirilmesi gerektiği görülmektedir.

Önerilen Kırsal Koruma Modeli, yerel yönetimler öncülüğünde, yere özgü planlama ve gelişme stratejilerinin belirlenmesi, disiplinlerarası çalışmalar ve kurumlar arası iş birliği sağlanarak yerel halkın gereksinimlerini ön plana çıkartan kararların alınmasını esas almaktadır. Modelde geleneksel konutların korunmasındaki kısıtlayıcı unsurlar yerine daha esnek ve uygulanabilir çözümler sunulması da hedeflenmiştir. Bu sayede yerel halkın korumaya katılım sağlaması ve koruma kültürünün geliştirilmesi de amaçlanmıştır.

Geliştirilen modelin korumanın farklı yönlerine ilişkin içerdiği düzenleme önerileri Tablo 7'de bir araya getirilmiştir. Bu düzenlemeler, geleneksel yapıların ve dokuların korunmasında sürdürülebilirliğin sağlanması için yalnızca fiziksel müdahalelerin yeterli olmadığı, yerleşimlerin kalkındırılması, yaşam koşullarının iyileştirilmesi, yerin kimliğini oluşturan değerlerin esas alınarak yere özgü planlamanın yapılmasını hedeflemektedir.

Tablo 7. Model önerisindeki yer alan düzenlemeler

POLİTİK	Kırsal kalkınma ve korumanın devlet politikası olarak benimsenmesi, bu doğrultuda gerekli adımların atılması, Yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluklarının artırılması.
HUKUKSAL	Koruma ve planlamayla ilgili öngörülen yasal düzenlemelerin yapılması.
EKONOMİK	Kırsal koruma ve kalkınmaya kaynak aktarılması, Özel sektör, kamu kurumları, yerel yönetimler iş birliğinde kaynak oluşturacak modeller geliştirilmesi.
EĞİTİM	Halkın koruma konusunda bilinçlendirilmesi, Usta yetiştirme programları, Yönetici ve karar vericilerin eğitimi.
SOSYAL	Halkla ilişkilerin güçlendirilmesi, Yerel halkın koruma ve planlama sürecine katılımının sağlanması.
KÜLTÜREL	Yere özgü kültürel değerlerin belirlenmesi ve sürdürülmesinin sağlanması, Geçmişte var olup günümüzde yok olmuş değerlerin yeniden canlandırılması.
TEKNİK	Çok aktörlü, disiplinler arası çalışmaların gerçekleştirilmesi, Strateji plan ve projelerinin hazırlanması, Rehber kitaplar hazırlanması.

Vellinga'nın (2006) deyiimiyle, akademik yazında gelenekseli "zamanda donmuş, tamamlanmamış ve romantik" olarak gösteren "dar, kısıtlı yaklaşımlar" öne çıkmaktadır. Buna karşın bu "statik ve tarihsel perspektif" yerine gelenekselin dinamik bir yapısı olduğu kabulüyle, günümüz ve gelecekteki kültürel ve çevresel değişime nasıl adapte edileceği yönünde yaklaşımlar geliştirilmelidir. Model önerisi de günümüzdeki ekonomik, sosyal ve kültürel değişim sürecinin kırsal alanlar üzerindeki etkilerinin kaçınılmaz olduğu, ancak bu değişim sürecinin yönetilmesi ile koruma ve kalkınmanın sağlanabileceği ve bu sayede somut ve somut olmayan değerler ile doğal mirasın bir bütün olarak geleceğe aktarılabilmesi önermesi üzerine kuruludur.

Çalışma kapsamında geliştirilen kırsal koruma modelinde yönetim ve koruma anlayışının bu bakış açısı ile yenilenmesi ve kırsalla ilişkili diğer alanlarda da karşılık bulabilecek bütüncül bir yaklaşım ile mimarlık ve koruma disiplinine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

KAYNAKLAR

- Arpacıoğlu, Ü. (2016). Kırsal Sürdürülebilirlikte Yeni Bir Model: Köyünü Yaşat Projesi. *Yapı Dergisi*, 421, 132-138.
- Eres, Z. (2008). *Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişimi Ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu*. Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Eres, Z. (2013). *Türkiye’de Geleneksel Kırsal Mimarinin Korunması: Tarihsel Süreç, Yasal Boyut*, K.K. Eyüpgiller ve Z. Eres, (Ed.), Prof.Dr. Nur Akın’a Armağan – Mimari ve Kentsel Koruma (1. Baskı) içinde 457-469, İstanbul: YEM Yayınevi.
- Eres, Z. (2016). Türkiye’de geleneksel köy mimarisini koruma olasılıkları. *Ege Mimarlık Dergisi*, 92, 8-3
- Eres, Z. (2020). Kırsal Mimarlığın “Miraslaşma” Süreci: Avrupa Açık Hava Köy Müzeleri Üzerinden Bir Değerlendirme. *Mimarİst*, sayı:67, 40-51
- Genç, U. D. (2020) *Kırsal Yerleşimlerin Koruma Sorunsalının İrdelenmesi ve Model Geliştirilmesi*. Doktora Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Giannini, F. (2013). The landscape and rural planning process in Italy. H. Ögdül, (Ed.), *Kırsal Planlama Üzerine Tartışmalar* içinde (85-111). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- Güney Marmara kırsal miras strateji raporu (2013). 24 Aralık 2014, <https://www.cekulvakfi.org.tr/proje/2013-vizyon-planlari>.
- Kırsal alanlara yönelik çalışmalar* (b.t). 20 Mayıs 2019, <https://mpgm.csb.gov.tr/kırsal-alanlara-yonelik-calismalar-i-87465>.
- Kırsal dönüşüm çalıştay sonuç raporu* (2015). Ankara: T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı.
- Madran, E. ve Özgönül, N. (2005). *Kültürel ve doğal değerlerin korunması*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası.
- Ögdül, H. (2013). Kırsal yerleşmeler ve planlama sorunları. H. Ögdül (ed.), *Kırsal Planlama Üzerine Tartışmalar* içinde (254-362). İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- Öksüz, A. M. (2015) *Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi Sonuç Raporu*. Karadeniz Teknik Üniversitesi ve Selçuk Üniversitesi.
- Özcan, K. (2017) Kırsal Miras Koruma Stratejisi Sandıma Köyü, *Milli Folklor* (113), 40-53.

- Tekeli, İ. (2016). *Dünya’da ve Türkiye’de kent – kır karşıtlığı yok olurken yerleşmeler için temsil sorunları ve strateji önerileri*. Ankara: İdealkent Yayınları.
- Tunca U. D. ve Akyüz Levi E. (2020). Kırsal Yerleşimlerin Koruma Sorunları: İzmir Örneği. *Ege Mimarlık* (108), 86-93.
- URL 1: Köy Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.442.pdf>
- URL 2: Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020 (2015). [https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf)
- URL 3: <http://icomos.org.tr/?Sayfa=Digeruluslararasıbildirgeler&dil=tr>
- URL 4: http://icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf
- URL 5: https://www.icomos.org/images/DOCUMENTS/Secretariat/2019/AGA_2019/ADCOM2019_Scientific_Symposium_Call_for_proposals_ENv3.pdf
- Vellinga, M. (2006). Engaging the future: vernacular architecture studies in the twenty-first century. In Linda, A. and Marcel, V., (Ed.) *Vernacular Architecture in the 21st Century: Theory, Education, and Practice* (81-94), UK: Taylor and Francis.
- Yenigül, S. B. (2017). Kırsal kalkınma politikalarında yeni yaklaşımlar ve bu yaklaşımların Türkiye’nin kırsal kalkınma politikalarına etkisi. *Planlama Dergisi*. 27 (1), 16–25.
- Yörür, N. (2008). *1980 sonrası tarım politikalarının kırsal alandaki yapısal dönüşüm üzerine etkileri: Aydın-Dalama örneği*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Yılmaz, G. Ö. ve Gürol, N. K. (2012). “Balıkesir İlinin Kırsal Turizm Potansiyelinin Değerlendirilmesi”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 14 (23), 23-32.
- NOT: 29 Ekim 2021 tarihli ve 31643 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 85 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ismi Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.